

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTNU FAKULTĀTE
SOCIĀLO PĒTĪJUMU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTNU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

7. starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012:
Finanšu kapitāla ietekme uz reģiona konkurētspēju*”
materiāli (2012. gada 8.–11. novembris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS



PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2012:
Impact of the Financial Capital on the Region’s
Economic Competitiveness*”
(8th–11th November, 2012)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

Apstiprināts DU SZF Sociālo pētījumu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2013. gada 3. jūlijā, protokols Nr. 7.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012: finanšu kapitāla ietekme uz reģiona konkurētspēju" materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2013. 280 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

- Prof., Dr. sc. soc. V. Meņšikovs (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
- Asoc. prof., Dr. iur. J. Teivāns-Treinovskis (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks
- Asoc. prof., Dr. oec. E. Jermolajeva (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
- Asoc. prof., Dr. iur. A. Baikovs (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātnē)
- Prof., Dr. hab. paed., Dr. habil. psych. A. Vorobjovs (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
- Doc., Dr. paed. I. Ostrovska (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
- Doc., Dr. oec. J. Stašāne (Daugavpils Universitāte, Latvija)
- Prof., Dr. oec. M. Kvarchelya (Ekonomikas institūts, Gruzija)
- Prof., Dr. sc. soc. G. Sokolova (Socioloģijas institūts, Nacionālā Zinātņu akadēmija, Baltkrievija)
- Prof., Dr. sc. soc. M.J. Schouten (Koviljas Universitāte, Portugāle)

Recenzenti:

- Asoc. prof., Dr. iur. A. Baikovs (Daugavpils Universitāte, Latvija)
- Asoc. prof., Dr. iur. J. Teivāns-Treinovskis (Daugavpils Universitāte, Latvija)
- Prof., Dr. iur., Dr. psych. V. Justickas (Mikolo Romerio Universitāte, Viļņa, Lietuva)
- Prof., Dr. habil. AP J. Zelinski (Akadēmija Podlaska, Siedlce Polija)
- Prof., Dr. iur. V. Zahars (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautiskās zinātniskās konferences (2012. gada 8.–11. novembris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātniskie raksti tiesību nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:

GESIS SocioGuide <http://www.cee-socialscience.net/journals/index.asp?stock=journals&select=Latvia&slice=1#11474>

ISSN 2255-8853

ISBN 978-9984-14-638-6

© Daugavpils Universitāte, 2013

SATURS

<i>A. Ба́йков</i> (Латвия) Исходные начала теории гражданско-правовой ответственности: критическое осмысление концепции	5
<i>I. Kudeikina</i> (Latvija) Kopīpašumā esoša nekustamā īpašuma reālā sadale reģionālās attīstības kontekstā	27
<i>S. Deruka</i> (Latvija) Iepriekšējās deklarēšanas sistēmas TIR-EPD (MCAT) īpatnības un specifika	36
<i>V. Nemenova</i> (Latvija) Cesijas attīstība civiltiesībās	43
<i>E. Stankeviča</i> (Latvija) Daudzīvokļu māju pārvaldišanas problemātika	49
<i>E. Šincāns</i> (Latvija) Elektroenerģijas tirgus atvēršana Latvijā	56
<i>A. Baikovs, A. Ivanovska</i> (Latvija) Starptautiskā preču pirkuma-pārdevuma līgums: sistemātiski-strukturālā analīze	63
<i>P. Конопецкая</i> (Латвия) Возбуждение дела о неплатежеспособности физического лица	87
<i>T. Jurkeviča</i> (Latvija) Elektronisko dokumentu kā pierādījumu novērtēšana	98
<i>D. Ose</i> (Latvija) Pušu un trešo personu paskaidrojumu vieta un nozīme civilprocesā	107
<i>N. Jefimovs</i> (Latvija) Mediatora kvalifikācijas nozīme kvalitatīvā domstarpību risināšanas procesā	114
<i>A. Ба́йков</i> (Латвия) Правовые аспекты обеспечения занятости в Латвии: теория, история, перспективы развития в юридико-позитивистском подходе	133
<i>J. Teivāns-Treinovskis</i> (Latvija) Ar brīvības atņemšanu sodīto personu sociālās atstumtības problēmu determinanti un to ietekmes neutralizācijas iespējas	155
<i>A. Krivijs</i> (Latvija) Korupcijas būtība, cēloņi un sekas	160
<i>I. Boluža</i> (Latvija) Policijas darbs likumpārkāpumu prevencijā kā sabiedrības drošības garants	169
<i>B. Hercmane</i> (Latvija) Tiesu ekspertīzes noteikšana cietušajiem, identificējot miesas bojājumus psihisku traucējumu veidā	177
<i>A. Шафоростов</i> (Latvija) Основные направления предупреждения контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте	182
<i>E. Šnevelis</i> (Latvija) Valsts nodevas, jeb ar tiesu saistīto izdevumu segšanas ieviešanas nepieciešamība administratīvo pārkāpumu lietās	188

<i>I. Sokolovska</i> (Latvija) Speciālās izmeklēšanas darbības – cilvēktiesību garantijas nodrošinājums	195
<i>M. Sumberova</i> (Latvija) Izmeklētāja un prokurora darbības pilnveidošanas jautājumi, piaicinot speciālistus noziedzīga nodarījuma izmeklēšanai	205
<i>I. Trofimovs</i> (Latvija) Kibernoziegumi kā viens no faktoriem, kas ietekmē cilvēkdrošību Latgales reģionā	212
<i>V. Zukule</i> (Latvija) Personas ievietošanas ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai atbilstība kriminālprocesa likumā noteikto piespiedu līdzekļu mērķim un saturam	221
<i>A. Zile</i> (Latvija) Papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanas un izņemšanas iespējas no augļu un dārzeņu virsmām – teorētiskie un praktiskie aspekti	227
<i>V. Zahars</i> (Latvija) Kritiskas pārdomas par atsevišķiem cilvēkdrošības aspektiem Latgales reģionā	237
<i>A. Kipāne</i> (Latvija) Seksuālās noziedzības ietekmējošo faktoru mijiedarbība	245
<i>L. Krezevska</i> (Latvija) Starptautiskās tiesību normas – starptautiskie līgumi un citas starptautiskās vienošanās	257
<i>R. Fila</i> (Latvija) Eiropas Savienības pārvaldišanas institūta identificēšana	263
Ziņas par autoriem	271

А. Байков (Латвия)

ИСХОДНЫЕ НАЧАЛА ТЕОРИИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: КРИТИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ

Аннотация

Понятие гражданско-правовой ответственности — одна из центральных и одновременно дискуссионных, до сих пор нерешенных проблем цивилистики, сложность и неоднозначность которой определяются такими моментами, как: (1) присущая предмету гражданского права специфика; (2) цели гражданско-правового регулирования; (3) объект и характерный для гражданского права метод правового регулирования.

В статье раскрывается понятие гражданско-правовой ответственности, анализируются представленные в научной литературе теории, основание и общие условия ее возникновения. При этом на основе анализа международно-правовых актов, действующего гражданского законодательства Латвии и зарубежных стран, научной литературы, посвященной данной проблеме, критическому анализу подвергается до некоторой степени традиционная, по крайней мере, постоянно воспроизводимая в научной и учебной литературе точка зрения, согласно которой общими условиями гражданско-правовой ответственности признаются: противоправное поведение правонарушителя; наличие убытков или вреда; причинная связь; наличие вины правонарушителя.

Наряду с общими, типичными условиями наступления гражданско-правовой ответственности в статье выделяются и рассматриваются специальные условия, характерные для отдельных видов правонарушений.

Особое внимание уделено исследованию природы таких условий гражданско-правовой ответственности, как вина и причинно-следственная зависимость между гражданским правонарушением и возникновением убытков (ущерба), а также характеристике сформулированных теорий, соответственно, вины и причинной связи, соотношение долга и ответственности, взаимосвязь и различие гражданско-правовой ответственности и обязательства.

В контексте поднимаемых в статье дискуссионных вопросов обращается внимание на сопутствующие им спорные положения,дается общая характеристика мер гражданско-правовой ответственности и формулируются предложения по преодолению понимания гражданско-правовой ответственности как юридической конструкции аналогичной уголовно-правовой ответственности.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, гражданское правонарушение, вина, причинная связь, убытки (ущерб), теория вины,

презумпция вины, степени вины, теория причинения, долг, обязательство, государственное принуждение, государственное осуждение правонарушителя.

1. Понятие гражданско-правовой ответственности

Юридическая ответственность, представляющая собой один из важнейших элементов социально-правового механизма осуществления права в обществе, – одна из наиболее сложных, до сих пор нерешенных проблем современного правоведения, имеющая значительный научно-теоретический потенциал и ресурсы, которые еще предстоит раскрыть. Теоретической разработкой проблемы юридической ответственности занимались и занимаются многие ученые-юристы, как представители общей теории права, так и отраслевых юридических наук. И хотя в работах ученых-юристов далеко не всеми применяется этот термин, однако, связывая в единое целое права, обязанности, санкций в некий целостный феномен, они имеют в виду юридическую ответственность (Bertel 2000: 60, 72, 89, 119, 142 и др.). В процессе многолетней дискуссии высказан целый ряд интересных суждений и мнений, сформулированы многочисленные теории и концепции юридической ответственности, тем не менее до сих пор острые споры вызывают основополагающие вопросы юридической ответственности: понятие, сущность, цели, принципы и функции. Следует отметить значительный вклад в развитие теории юридической ответственности ученых-цивилистов.

Равно как и понятие юридической ответственности в целом, понятие гражданско-правовой ответственности – предмет многолетних споров и дискуссий в юридической литературе (Vaskin. Ovchinnikov, Rogovich 1988: 55). Значительно проще и легче определить уголовно-правовую, административно-правовую, процессуальную, конституционную ответственность.

Сложность определения гражданско-правовой ответственности определяется следующими моментами: (1) спецификой предмета гражданского права, т.е. регулируемого нормами этой отрасли права комплекса общественных отношений, разнообразие которых чрезвычайно широко; (2) целями гражданско-правового регулирования; (3) его объектом и методом (Осипов: 2001: 297).

Как отмечал В.П. Грибанов, широта общественных отношений, регулируемых гражданским правом, своеобразие правового положения субъектов гражданского оборота уже само по себе осложняет ре-

шение вопросов гражданско-правовой ответственности, которые, в силу названных причин, не могут однозначно решаться (Gribanov 1973: 24–25). Если объектом уголовного права являются общественные отношения, связанные с уголовно-правовым нарушением, то гражданское право, кроме борьбы с гражданскими правонарушениями, в качестве одной из своих первоначальных (исходных) задач имеет правильную организацию имущественных и личных неимущественных отношений, складывающихся между участниками гражданско-правового оборота. При этом гражданское право изначально исходит из презумпции добросовестности, о которой идет речь уже в ст. 1 Гражданского Закона (28.01.1937.likums “Civillikums. Ceturtā daļa. SAISTĪBU TIESĪBAS” // Ziņotājs, 1, 14.01.1993.) (в дальнейшем – ГЗ), разумности и справедливости субъектов гражданско-правового оборота. Именно это более чем наглядно свидетельствует о том, что в отличие от уголовного права гражданское право не ограничивается гражданско-правовой ответственностью, т.е. далеко не все сводится к ней. Гражданско-правовая ответственность является лишь одним, хотя и наиболее значимым, сопутствующим всем без исключения гражданско-правовым институтам средством воздействия на правонарушителя, хотя и проявляющимся по-разному. Особо следует подчеркнуть, что широкий спектр способов правового регулирования гражданских прав и обязанностей, различия в правовом регулировании и характере взаимоотношений субъектов гражданско-правового оборота дают возможность использовать довольно значительный перечень мер воздействия на субъектов, не исполняющих или ненадлежащим способом исполняющих возложенные на них обязанности. Нельзя не согласиться с мыслью в том, что гражданско-правовая ответственность – это скорее исключение, чем генеральное правило, так как оно исходит из презумпции добросовестности участников гражданско-правового оборота (Osipov 2000: 32).

Долг и ответственность. При исследовании ответственности, как правило, обращаются к законодательным категориям долга и ответственности. Гражданское законодательство различает эти категории. Так добровольное исполнение обязательства должником осуществляется им в силу долга. Если же он не следит своему долгу, т.е. им нарушаются добровольность исполнения обязательства, то должник, либо принуждается к исполнению обязательства в его изначальном виде, либо на него возлагаются обязанности по компенсации убытков, вызванных нарушением обязательства, т.е. наступает ответствен-

ность (Agarkov 1940: 44–46, Ioffe 1978: 141). Исходя из исследования вопроса соотношения долга и ответственности, традиционно гражданско-правовая ответственность определяется как опосредованное государственным принуждением исполнение должником своего обязательства в натуре или путем компенсации убытков, вызванных нарушением обязательства. При этом, как правило, из сферы ответственности исключаются действия должника по ликвидации последствий правонарушения, когда они осуществляются без вмешательства юрисдикционных органов, так как при этом не возникает вопроса об ответственности, как и при надлежащем исполнении должником основного обязательства.

Одним из основных оснований возникновения гражданско-правовой ответственности как опосредованного государственным принуждением исполнения обязанности являются случаи нарушения должником своих обязанностей, которые могут выражаться, как в отказе совершить первоначальное исходное действие, вытекающее из нарушенного права, так и в отказе возместить убытки, вызванные отказом совершить исходное действие. В то же время при добровольном исполнении исходного действия либо добровольном возмещении убытков, вызванных отказом совершить первоначальное исходное действие, отпадает какая-либо необходимость в государственном принуждении и не может быть речи о гражданско-правовой ответственности (Bratus 1976: 80–90; Ioffe 1978: 141).

Коль скоро свобода лица в известных пределах признана и возведена в ранг субъективного права, то любое насильственное вторжение в нее должно быть пресечено иначе без этого пользование свободой будет невозможно (Meir 1997: 264; Hvostov 1996: 59, 207).

2. Общие условия гражданско-правовой ответственности

Общими условиями наступления гражданско-правовой ответственности принято считать: (1) противоправное поведение правонарушителя; (2) наличие убытков или вреда; (3) причинная связь; (4) наличие вины правонарушителя. Однако приведенный перечень условий (элементов) состава гражданского правонарушения как единого основания гражданско-правовой ответственности не является не только единственным, но и единственным. В научной литературе представлены и другие перечни этого состава. Отдельные авторы из названного перечня исключают вред (убытки), так как по существу вреду представ-

ляет собой то, за что следует нести ответственность, а совсем не то, что служит ее основанием. По мнению других авторов из числа обязательных условий ответственности должна исключаться причинность, поскольку ответственность может заключаться только в уплате неустойки. С точки зрения третьих именно вина не является обязательным элементом данного состава, поскольку ответственность возможна и из без вины. В попытке объединить разнообразные мнения в единое целое Г.К. Матвеев высказал предположение, конечно, с определенной степенью условности, различать, с одной стороны, «полноценный» состав гражданского правонарушения, в составе которого выделять «традиционные» элементы: противоправность, вред, причинную связь и вину, а с другой, – «ограниченный состав», которым охватываются: «безвредная» ответственность, например, за не-поставку товара – в виде уплаты неустойки за неисполнение договора, хотя она не повлекла реального убытка, «беспричинная» ответственность, например, за причиненноеувечье пассажиру самолета, причиненное в результате действия непреодолимой силы, «безвиновная» ответственность, например, при случайном причинении вреда источником повышенной опасности (Matvejev 1970: 6–7).

Учитывая многообразие высказанных взглядов, тем не менее, очевидно, что как минимум два из вышеназванных условий, а именно проблемы вины и причинности заслуживают особого внимания

Вина правонарушителя. Вина, наряду с мотивом и целью, к которой стремится правонарушитель, является одним из выражений субъективной стороны правонарушения. Обычно она рассматривается как психическое отношение лица к содеянному (Теория государства и права. Курс лекций 1999: 533), к совершенному правонарушению (действию или бездействию) и его результатам (Теория государства и права: Учебник 1999: 494, Vengerov 2004: 539–540, Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов 2002: 487–488) или как психическое состояние лица в момент совершения правонарушения (Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Том 2. Теория права. 1998: 584) и выражается в различных формах.

Понимание вины, как психологического отношения должника к нежелательному для кредитора событию (Dozdev 1997: 447), заимствовано из римского права, в котором господствовало представление о том, что вина это несоблюдение поведения, которое требуется правом. И, соответственно, вины нет, если соблюдено все, что тре-

бовалось, поскольку всякое обязательство требует от контрагентов дилигенции (заботливости), то в случае, когда не проявляется должной осмотрительности и предвидения, налицо вина (Римское частное право: Учебник 2004: 349; Chernilovskij 1997: 164). В этой связи Гай говорил: «Если все сделано, как следовало сделать достаточно осмотрительному человеку, вины нет» (Д. 19.2.25.7). Нетрудно заметить, что «...римское право не оставляло места для гипотетического «психического» отношения должника к своим действиям (бездействию) и их результату» (Braginskij, Vitrjanskij Договорное право. Книга первая: Общие положения: Изд. 2-е, испр. 1999: 724).

В Германском Гражданском Уложении (в дальнейшем – ГГУ (Grazdanskoe ulozenie Germanii = Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz: Vvodnij Zakon k Grazdanskomu ulozeniju (2004) устанавливается принцип вины, хотя законодатель строго его не придерживается, а во многих случаях отступает от него. Понятие вины в ГГУ не определено, но доктрина рассматривает его как охватывающее умысел и неосторожность, объективно противоправное (нарушающее долг) и субъективно упречное поведение дееспособного (могущего быть упречным) лица (Zalinskij, Rerih 2001: 367). В Германском Торговом Уложении (в дальнейшем – ГТУ) для определения вины должника используется также критерий заботливости «порядочного коммерсанта» (ч. 1 параграфа 347 ГТУ) (Торговое уложение Германии. Закон об акционерных обществах. Закон об обществах с ограниченной ответственностью. Закон о производственных и хозяйственных кооперативах= deutsches Handelsgesetzbuch, Aktiengesetz, GmbHGesetz, Genossenschaftsgesetz: пер. с нем. 2005: 183).

Нельзя пройти мимо и не отметить предпринимаемых в цивилистике усилий по преодолению свойственного уголовно-правовой доктрине понимания вины как одного из элементов состава правонарушения (Торганс 2009: 398–404), ее интерпретации как психического отношения правонарушителя к содеянному и его последствиям. Однако до сих пор в учебной литературе вина рассматривается как «такое психическое отношение лица к своему противоправному поведению, в котором проявляется пренебрежение к интересам общества или отдельных лиц. Такое понятие вины в равной мере применимо как к гражданам, так и к юридическим лицам», что «...как субъективное условие гражданско-правовой ответственности, вина связана с психическими процессами, происходящими в сознании человека» (Гражданское право. Часть I. Учебник 1996: 498–499). Но

далее Н.Д. Егоров (автор данной главы) по существу исключает вину как субъективное основание ответственности, фактически включая ее в состав правонарушения, когда справедливо пишет о невозможности на современном этапе исследования психических процессов, происходивших в сознании человека в момент совершения правонарушения, судить о которых можно лишь по его поведению, в котором они находят свое отражение (Гражданское право. Часть I. Учебник 1996: 498–499).

Акты частноправовой кодификации договорного права не используют понятие вины, как условия ответственности. Так вина не упоминается в Венской конференции 1980 года «О договорах международной купли-продажи» (ANO (Vines) Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pardevuma līgumiem 1980.), не применяется в Принципах европейского договорного права (Принципы европейского договорного права // [www://http://web1.law.edu.ru/norm/norm.asp?norml](http://web1.law.edu.ru/norm/norm.asp?norml); Принципы Европейского контрактного права The Principles of European Contract Law // www.minipravo.ru/laws/lex/euro-pr/O.ht; Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and Revised. Prepared by the Commission of European Contract Law 1999, №1 (99): 40–70), не используется в нынешней (Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА 2010) и не использовалась в предыдущих редакциях (1994 года и 01 января 2004 года) (UNIDROIT Starptautisko komerclīgumu principi 2000; Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА 1994; Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА 2004. 2006) Принципов международного коммерческого права, отсутствует в проекте Кодекса европейского договорного права (Academy of European Private Lawyers. European Contract Code. Book1.). Тем не менее, такой подход, конечно же, не означает попыток введения безвинной ответственности и отказа от оценки поведения правонарушителя.

Г3, хотя и оговаривает степени вины и дает им определения, однако ее легальной общей дефиниции не содержит. Смягчая проблему, латвийский законодатель нередко говорит о заботливости, добросовестности, рачительности, об отношении к чужим вещам, как в своем. В этой связи обратимся к ГК РФ в п. 1 ст. 401 ГК РФ, в которой легальное определение вины как условия гражданско-правовой ответственности за нарушение обязательства сформулировано следующим образом: «Лицо признается невиновным, если при той степени заботливости и осмотрительности, какая от него требовалась

по характеру обязательства и условиям оборота, оно приняло все меры для надлежащего исполнения обязательства». Казалось бы, что такое понимание вины должно было бы перенаправить исследования в этом вопросе, однако этого по большей части не происходит.

Интересно, что еще в материалах Редакционной комиссии, разрабатывавшей и подготовившей в начале XX века проект Гражданского уложения Российской Империи, отмечалось, что «...по вопросу об ответственности должника за неисполнение обязательства или что то же, о вине его, наличием которой обусловливается ответственность, следует, прежде всего, заметить, что вина должника явствует сама собой, если он не исполняет обязательства, несмотря на то, что имеется возможность исполнить его». Но отвечает ли он за неисполнение или же освобождается от ответственности, эта проблема возникает лишь тогда, когда должник не в состоянии его исполнить. Именно в этом случае актуализируется вопрос: является ли невозможность исполнения следствием вины должника или обстоятельств, от него не зависящих (Braginskij, Vitrjanskij 1999: 732).

Следует заметить, что презумпция вины, а равно и отсутствие противоправности неисполнения, по общему праву, доказывается одними и теми же аргументами, а именно: непреодолимая сила, случай, иные обстоятельства, неподконтрольные должнику. Так, если исполнение не было произведено в связи с обстоятельствами, неподвластными должнику, то нарушение не признается противоправным. Соответственно, не возникает вопроса о вине, а в этой связи логично предположить, что вина – это не самостоятельное условие ответственности, а необходимая качественная характеристика противоправного поведения. В результате условиями ответственности являются: (1) противоправное поведение; (2) наличие вреда (убытков); (3) причинно-следственная зависимость (связь) между ними. Этой точки зрения придерживаются такие ученые-цивилисты, как, например, К. Торганс (Torgans 2009: 398–404).

Непростой вопрос о том, что лежит в основе гражданско-правовой ответственности – принцип вины или принцип причинения предмет давней дискуссии. В научной литературе не раз отмечалось, что вторая половина XIX – начало XX века – период повсеместного признания и своеобразного господства теории вины. Но одним из следствий умножения и усложнения регулируемых нормами гражданского права общественных отношений в период индустриального роста стали нарастающие трудности выявления психического отноше-

ния правонарушителей с актам противоправного поведения и их последствиям, т.е. вины, что привело к проявлению все большего интереса к теории причинения и, соответственно, снижению значения вины. Красноречиво это обстоятельство охарактеризовал французский ученый Е. Годэмэ, утверждавший, что «...классической доктрине противопоставляется новая, которая с ней борется около тридцати лет и которая основывает ответственность на простом факте свободной деятельности. Здесь субъективный момент сведен к минимуму. Новая доктрина сама называет себя доктриной ответственности» (Godeme 1948: 312). Как отмечает К. Торганс в XXI веке получает распространение объективная или «строгая» ответственность, допускающая ссылки лишь на названные в законе факты (Torgans 2009: 402).

Сравнительный анализ международных актов частно-правовой унификации и действующего гражданского законодательства Латвии свидетельствует о том, что лицо, нарушившее договор, несет ответственность, если оно не в состоянии сослаться на действие обстоятельств, препятствовавших ему произвести исполнение и ему не подконтрольных. Эта основополагающая посылка нашла свое выражение в ст. 9:501 и ст. 8:108 принципов европейского договорного права. Соответственно, виновным признается лицо, имеющее или же представляющее оправдания.

Отдельные мысли в защиту принципа вины, опиравшиеся, в основном, на обязательства из причинения вреда, высказывались в научной литературе еще 20-х годов XX века (Varshavskij 1929: 74–89). Однако доминировала в то время точка зрения, презюмировавшая в качестве основы гражданско-правовой ответственности принцип причинения. Для привлечения к ответственности, по мнению сторонников этой идеи, не требуется ни умысла, ни неосторожности, а возлагается она в виде санкции «за объективную связь вреда с деятельностью причинившего вред» (Гражданский кодекс советских республик. Текст и практический комментарий 1927: 576), а в части компенсации ущерба учитывается также то, что «по общему правилу, всякий должен нести риск своей хозяйственной деятельности и своего поведения» (Семенова 1928: 20). Однако полностью отказаться от начала вины, от отдельных ее элементов сторонникам принципа причинения так и не удалось. Так, например, полностью отвергавший применение понятия вины П.И. Стучка, тем не менее подчеркивал, что «основная работа заключается в проверке как бы отброшенного понятия вины и замене его (хотя бы частичной, – раз мы должны счи-

таться с понятием воли, — в виде сознания и т.д.) не просто причинением, по понятием деяния социально вредного или опасного вместо или в дополнение простой субъективной формулы о доброй вере» (Stuchka T. 1: 82).

Не заметившие этой существенной оговорки последователи П.И. Стучки, призывали покончить с теорией вины и причинения и объявить им открытую войну (Afifiatrov 1930, № 4:74). Например, воспринявший в конце 30-х годов XX века принцип вины Г.Н. Амфитеатров полагал, что в отношении планово-договорных обязательств предполагалось, что вместо вины критерием ответственности должна стать степень использования данным предприятием хозрасчетных возможностей для выполнения плана, степень овладения инициативой, степень умения правильно, по-хозрасчетому организовать руководство своей работой» (Amfitiatrov 1973: 214). Тем не менее, постепенно росло убеждение в невозможности обоснования безвинной ответственности, поскольку все более очевидным становилось противоречие между абстрактно выстроенным силлогизмом и его применением к конкретным жизненным ситуациям. Теория причинения, применительно к договорной и внедоговорной ответственности, была подвергнута обстоятельной критике в учебнике гражданского права 1938 года издания (Гражданское право 1938. Т. 2.: 57, 393). А в изданном в 1944 году учебнике гражданского права (Гражданское право 1944. Т. 2), ставшего наверное одной из последних публикаций, в которой рассматривалась теория причинения, получило свое выражение общевиалистическое учение о вине.

Вместе с тем замена теории причинения теорией вины проходила далеко не гладко и не однозначно. Постепенно оформились идеи, названные позднее О.А. Красавчиковым концепцией виновного начала с исключением (Krasavchikov 1966) и концепцией двух начал (Красавчиков 1966), наибольшее распространение получившая в работах, посвященных ответственности за вред, причиненный источником повышенной опасности (Antimonov 1952: 32). При этом вина в рамках концепции двух начал рассматривалась в качестве дополнительного условия ответственности, что естественно повышало значение причинения до уровня основного ее условия. В принципе того же мнения придерживается С.С. Алексеев, который, опираясь на закрепленную в законе презумпцию виновности нарушителя, полагал, что ответственность наступает уже при наступлении свойственных гражданскому правонарушению объективных моментов — «объекти-

вированного вредоносного результата, противоправности, причинной связи», а субъективный момент учитывается лишь при его отсутствии «в рамках особой правовой категории, приобретающей в гражданском праве специальное значение, – в рамках оснований освобождения от ответственности» (Alekseev 1959: 273).

О возможности возмещения вреда без вины в рамках ответственности пишет в немецкой научной литературе, например, Г. Люббе-Вольф (Zalinskij, Reriht 2001: 365).

Мысль известного теоретика В.В. Лазарева о том, что «...при отсутствии вины, т.е. без осознания противоправного характера своего поведения и его последствий, не будет и правонарушения» (Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов 2002: 488) применительно к гражданско-правовой ответственности не находит своего подтверждения ни в истории правового регулирования имущественных отношений, ни в потребностях и закономерностях практики и представляется по меньшей мере не соответствующим основной тенденции развития международно-правового и национального правового регулирования.

Причинная связь. В качестве одного из условий ответственности причинная связь рассматривается, начиная с 20-х годов прошлого века. Первоначально она исследовалась исключительно в контексте деликтных обязательств. Первые же попытки выйти на обобщенный уровень, включающий в себя и договорные обязательства, датируются 50-ми годами XX века. При этом важно отметить, что проблема причинности по-разному решалась представителями теории вины и теории причинности.

Вопросам причинной связи как условия гражданско-правовой ответственности посвящено множество работ. В юридической литературе дан подробный анализ подходов и концепций (Savat'je 1972: 356–360; Tarhov 1973: 108–137; Ioffe 1978:147–155).

Традиционными для гражданского права являются:

- 1) теория, основанная на философских категориях возможного и действительного (Ioffe 1975: 219 – 235);
- 2) теория причинной связи, основанная на категориях прямой и косвенной причинной связи (Ioffe 1978: 152; Гражданское право. Часть I. Учебник / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. 1996: 493);
- 3) теория необходимой и случайной причинной связи, основанная на категории случайности (Novickij, Lunc 1950: 307–310) и многие другие.

Специальные условия для отдельных видов правонарушений. Хотя указанные выше условия привлечения к ответственности носят универсальный характер, но далеко не все из них обязательны для всех составов конкретных правонарушений. Наличие типичных, общих условий наступления гражданско-правовой ответственности, свойственных большинству случаев гражданских проступков, не исключает существования специальных условий ответственности, характерных для отдельных видов гражданских проступков. Специфичные для конкретного случая условия гражданско-правовой ответственности характерны тем, что, по общему правилу, являются лишь конкретизацией общих условий ответственности применительно к данному конкретному случаю (Gribanov 1973: 48). В то же время нередко специальные условия ответственности прямо противоречат общим условиям ответственности и в этой связи являются исключениями из общих правил гражданско-правовой ответственности.

Эти специальные условия для отдельных видов правонарушений могут и не включать в себя отдельные виды вышеперечисленных условий привлечения к ответственности (Osipov 2001: 303). Например, взыскание неустойки, по общему правилу, не требует наличия убытков. Состав правонарушения, как основание взыскания неустойки, связанного с нарушения обязательства предпринимателем, исключает также наличие вины. При нанесении вреда источником повышенной опасности для возложения гражданско-правовой ответственности не нужно такое условие, как противоправность. Такова же ответственность должника за действия своих работников, а также третьих лиц.

В научной литературе, как представляется, обоснованно отмечается, что «правонарушение всегда связано с неисполнением или ненадлежащим исполнением своих обязанностей, но не всегда связано с нарушением субъективных гражданских прав других лиц» (Gribanov 1973: 56).

3. Гражданско-правовая ответственность и обязательство

О.С. Иоффе, определяя задачу своего ставшего классическим исследования «Ответственность по советскому гражданскому праву», говорил, что она состоит в том, чтобы в результате изучения ответственности по гражданскому праву выявить присущие ей специфические особенности, которыми она отличается от других, смежных явлений, и благодаря которым она выполняет свою особую роль в

общей системе орудий и средств механизма государства и права (Ioffe T.I. 2003: 196).

В гражданском праве ответственность обычно рассматривается в связи с обязательствами (Тархов 1973: 411– 414; Жицинский 1968: 58–59), так как именно по отношению к ним, в отличие от других гражданских правоотношений (вещных, авторских, наследственных), категория ответственности имеет особое значение, обеспечивая исполнение соответствующих обязательств.

Вещные и иные необязательственные правоотношения обеспечиваются своими специфическими формами защиты. Так, формами защиты права собственности являются виндикационные и негаторские иски. В случае же гибели или причинения вреда вещи абсолютное (вещное) правоотношение преобразуется в относительное (обязательственное) правоотношение, так как интерес собственника отныне заключается в возмещении стоимости утраченной, поврежденной вещи, что возможно только в рамках обязательства с помощью такой формы защиты, как гражданско-правовая ответственность. Право собственности, владения служит естественной предпосылкой для возникновения обязательств, в т.ч. и по возмещению вреда (Popondopulo Vipusk. 3. 1980, № 17: 88; Krasavchikov 1958: 68–70). Тот же алгоритм присущ и другим абсолютным правоотношениям.

Тесная взаимосвязь ответственности и обязательства обусловлена тем, что именно обязанности, составляющие юридическое содержание обязательства, обеспечиваются санкциями на случай их нарушения. А обязанности, не обеспеченные санкциями в широком смысле этого слова, по существу не являются правовыми (Novickij, Lunc 1950:70).

Говоря о гражданско-правовой ответственности, по определению являющейся имущественной, необходимо упомянуть о высказанном в литературе мнении о возможности существования обязательств неимущественного характера ((Novickij, Lunc 1950:58). Очевидно, что гражданское правоотношение следует считать обязательством, если в нем присутствует хотя бы один имущественный элемент – обеспеченность гражданско-правовой санкций. Его содержание предстает в виде единства требования и обязанности уплаты санкций, в случае нарушения соответствующей обязанности (Braginskij 1967: 13).

Понятия «ответственность» и «обязательство» возникли одновременно с понятием о праве. Как отмечал один из исследователей древнего права А. Гусаков, ответственность, являвшаяся «суррогатом пер-

воначального и примитивного удовлетворения» в виде денежного вознаграждения, на которое претендует потерпевший, «есть первый шаг к установлению первого и древнейшего обязательства» (Gusakov 1896: 118). И, очевидно, одновременно возникла проблема определения их соотношения. В этой связи следует вспомнить, что древнее право (греческое, римское, германское) исходили из различия понятий долга и ответственности: долг в совокупности с правом кредитора составляли самостоятельное обязательство, а ответственность считалась юридической гарантией его исполнения (Agarkov 1940: 44; Bratus 1976: 83).

Исследованиям соотношения обязательства и ответственности значительное внимание уделялось в германской цивилистике. Так А. Бринц считал, что «понятие обязательства и его сила заключается в ответственности» (Dernburg 1900: 3; Brinz 1882, Bd. 2, S. 467–468, 587 ff). Придерживавшийся иного мнения Г. Дернбург, говорил, что при таком подходе смешивается причина и следствие, ибо «право принудительного взыскания устанавливается ради обязательства и вслед за ним, но оно не есть само обязательство» (Dernburg 1903, Bd. 2 S. 3.).

Соотношение понятий обязательства и ответственности в литературе понимается неоднозначно. Так М.М. Агарков рассматривал долг и ответственность по обязательству ничем иным, как обязанностью должника в обязательстве, по существу отождествляя их (Агарков 1940: 44). По мнению С.Н. Братуся разграничение этих понятий не имеет значения, так как ответственность – это не более чем «опосредованное государственным принуждением исполнение обязанности» (Bratus 1976: 84–85). Очевидно, что при таком подходе не предавалось должного значения тому факту, что в основе возникновения обязательства и ответственности лежат различные основания. Вместе с тем фактически М.М. Агарков исходит из признания этого различия оснований, говоря, что санкции «либо непосредственно направлены на получение кредитором в натуре того, что ему причитается по обязательству, либо действуют посредственно и направлены на возмещение кредитору понесенных им от неисполнения убытков ... и уплату штрафа» (Agarkov: 1940: 45–46).

Таким образом, ответственность и обязательство различаются как по содержанию, так и по основанию возникновения. Об этом же ранее писал В.Ф. Попондопуло (Popondopulo Vipusk. 3, 1980, № 17:89).

Подчеркивая социально-коммуникативную природу ответственности личности, А.В. Поляков утверждает, что социальная ответствен-

ность «... сама представляет собой вторичную процессуальную коммуникацию, возникающую как метатекстуальная реакция на социальные тексты, свидетельствующие о нарушении первичной социальной коммуникации, и в этой связи выступает «...в качестве средства восстановления и поддержания первичной социальной коммуникации» (Poljakov 2003:798–826).

По мнению И.С. Иоффе гражданско-правовая ответственность – это санкция за правонарушение, установленная в законе на случай его совершения. «Ответственность и есть мера принуждения к соблюдению норм права, применяемая органами государства к правонарушителю. Поэтому элемент принуждения является неотъемлемым свойством гражданско-правовой ответственности» (Ioffe T.I. 2003: 196).

С.Н. Братусь связывает понятие юридической ответственности с государственным принуждением, нормативностью права, юридической обязанностью. Не случайно в монографии «Юридическая ответственность и законность» он рассматривает ответственность как средство обеспечения законности и основной ее целью провозглашает «обеспечение исполнения обязанности» (Bratus 1976: 41). Представляется, однако, что цель юридической ответственности не исчерпывается лишь обеспечением исполнения обязанности. Она значительно шире. Вместе с тем обращает на себя внимание тот факт, что понимание юридической ответственности С.Н. Братусем не столь однозначно. Так в одном месте он утверждает, что «юридическая ответственность – это исполнение обязанности на основе государственного или приравненного к нему принуждения. Юридическая ответственность в позитивном правоотношении – это опосредованное государственным принуждением исполнение обязанности» (Bratus 1976: 81 82), а ранее им же отмечалось, что юридическая ответственность – это та же обязанность, но принудительно исполняемая, если соответствующее лицо не исполняет ее добровольно (Bratus 1976: 6).

Одной из специфических особенностей гражданско-правовой ответственности является возможность добровольного устраниния негативных последствий совершенного правонарушения без вмешательства судебных органов в силу лишь возможности, угрозы принуждения и на основе осознания правонарушителем характера совершенных им действий и их отрицательной оценки и значения обществом.

Данной особенности гражданско-правовой ответственности в действующем законодательстве Латвии придается настолько важное значение, особенно в отношениях между юридическими лицами, что

попытка урегулирования разногласий между ними путем использования претензионного производства должна предшествовать обращению в суд.

Важной особенностью гражданско-правовой ответственности является то, что принуждение здесь может использовать контрагент по договору без обращения за защитой своих нарушенных неисполнением или ненадлежащим исполнением обязательств противоположной стороной договора. Сам контрагент может применить предусмотренную договором или законом санкцию к правонарушителю, не прибегая к помощи судебных органов. Таково, например, право реализации залога, право удержания, право перевозчика реализовать невостребованный в определенный срок груз, право оставления задатка задаткополучателем в случае неисполнения договора задатковладельцем. Это, конечно же, санкции предусмотренные законом и договором, реализация которых обеспечивается лишь возможностью применения государственного принуждения, а не самим государственным принуждением.

Не подлежит сомнению, что меры гражданско-правовой ответственности опираются на государственное принуждение. Вместе с тем, далеко не всякая принудительная мера может быть отнесена к мерам ответственности. Например, вещь, приобретенная добросовестным приобретателем у лица, не имевшего права на ее отчуждение, подлежит изъятию и возвращению законному владельцу, если вещь выбыла из его владения по независящим от него причинам. В данном и ему подобных случаях принудительное изъятие вещи не является мерой гражданско-правовой ответственности, поскольку к мерам ответственности относятся не любые, а только такие, которые связаны, предполагают государственное осуждение правонарушителя, выражющееся в гражданско-правовой ответственности, в то время как действия добросовестного приобретателя, поскольку поскольку он являются таковыми, не осуждаются. Отсюда, осуждение поведения правонарушителя является одним из элементов правовой ответственности.

Меры гражданско-правовой ответственности, обладая всеми присущими юридической ответственности свойствами, обладают своими специфическими чертами. В гражданском законодательстве существует немало норм, устанавливающих ответственность без вины, за случай. Наиболее показательны в этом смысле нормы, устанавливающие гражданско-правовую ответственность за причинение убыт-

ков источником повышенной опасности. При отсутствии вины нет оснований для осуждения, но в случаях причинения вреда источником повышенной опасности в основе гражданско-правовой ответственности лица лежит не осуждаемое поведение, а его стимулирование к надлежащему поведению в будущем (Ioffe T. I 2003: 201).

Эти нормы отличаются от тех, которые установлены для случаев изъятия вещи у добросовестного приобретателя. Действительно, последнего нет нужды стимулировать к совершению определенного поведения в будущем, поскольку он добросовестен уже в настоящем. Их цель – защита интересов собственника даже за счет ущемления имущественных интересов добросовестного приобретателя.

Bibliography

1. ANO (Vines) Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pardevuma līgumiem (pieņemta 11.04.1980.; LR spēkā no 01.08.1998.) // Ziņotājs, 1997, Nr. 15
2. Principi evropeiskogo dogovornogo prava (Chasti I и II prinjati v 1999 godu, chast' chast' III – v 2002 godu. Perevod principov na ruskij jzzik Principov evropeiskogo dogovornogo prava vipilnen s soglasija profesora Ole Lando (In Russian). Pieejams: <http://www.web1.law.edu.ru/norm/norm.asp?norml>;
3. Principi Evropeiskogo kontraktnogo prava (1999) (In Russian) The Principles of European Contract Law //www.minipravo.ru/laws/lex/euro-pr/O.ht (na anglijskom jazike, Vkluchaja podgotovlennuju 25 maija 2002 goda Chast 3 Principov (glavi 10–15); Principles of European Contract Law. Parts 1 and II. Combined and Revised. Prepared be the Commission of European Contract Law (Chairman: Professor O. Lando). Kluwer Law International. 2000 // Zurnal mezdunarodnogo chastnogo prava. №1 (99), str. 40–70 (In Russian)
4. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010. Text.: [Electronic resource]: Pieejams: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>.
5. 1994. gada UNIDROIT Starptautisko komerclīgumu principi // Mūsdienu starptautiskās un tirdzniecības tiesības. Starptautiskais civilprocess: Dokumentu krājums. Rīga: AGB, 2000, 270 lpp.
6. Principi mezdunarodnih kommercheskih dogovorov UNIDRUA 1994 (1996). Perevod i vstupitelnaja statja chlena Administrativnogo soveta mezdunarodnogo instituta unifikacii chasnogo prava (UNIDRUA) doktora juridiceskih nauk, profesora A.S. Komarova. Moskva: Statut (In Russian)
7. Principi mezdunarodnih kommercheskih dogovorov UNIDRUA 2004 (2006). Perevod i vstupitelnaja statja chlena Administrativnogo soveta

- mezdunarodnogo instituta unifikacii chasnogo prava (UNIDRUA) doktora juridiceskikh nauk, profesora A.S. Komarova. 2-e izdanie. Moskva: Statut (In Russian)
- 8. Projekt Kodeksa evropejskogo dogovornogo prava (Academy of European Private Lawyers. European Contract Code. Book1.
 - 9. Principles, Definitions and Model Rules of European privet law. Draft Common frame of reference (DCFR). Interim Outline Edition. Text.: [Electronic resource]: Pieejams:<http://webhO1.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf>.
 - 10. *Grazdanskoe ulozenie Germanii = Deutsches Burgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz: Vvodnij Zakon k Grazdanskomu ulozeniju* (2004); perevod s nemeckogo (In Russian); nuch.redaktori – A.L. Makovskij i [dr.] (In Russian). Moskva: Volters Kluver (In Russian)
 - 11. *Torgovoe pravo Germanii. Zakon ob akcionernih obschestvah. Zakon ob obschestvah s ogranicenoj otvetstvenostju. Zakon o proizvodstvenih kooperativah = deutsches Handelsgesetzbuch, Aktiengesetz, GmbHGesetz, Genossenschaftsgesetz:* Perevod s nemeckogo / [sostavitel V. Bergmann; perevod s nemeckogo E.A. Dubovickaja] (2005)) (In Russian). Moskva: Volters Kluver
 - 12. 28.01.1937. likums “Civillikums. Ceturta daļa. SAISTĪBU TIESĪBAS” // Ziņotajs, 1, 14.01.1993. [stājas spēkā 01.03.1993.] ar grozījumiem līdz 28.10.2010.
 - 13. Agarkov M.M. (1940) *Objazatelstvo po sovetskому grazdanskому pravu.* Moskva: Ucenije zapiski VIJN. Vup. III. (In Russian)
 - 14. Aleksejev S.S. (1959) Predmet sovetskogo grazdanskogo prava // *Uchenie zapiski Sverdlovskogo juridicheskogo instituta.* T. 1. Sverdlovsk: SJI (In Russian)
 - 15. Amfitiatrov G.N. (1930) Īsnovnije nachala grazdanskogo zakonodatelstva i borba za marksistskuju ideologiju. *Sovetskoe gosudarstvo i revolucija prava.* № 4, str. 68–76 (In Russian)
 - 16. Amfitiatrov G.N. (1933) Otvetstvenost po dogovoru // *Voprosi sovetskogo hozjaistvenogo prava.* Moskva, str. 209–211 (In Russian)
 - 17. Antimonov (1952) B.S. *Grazdanskaja otvetstvenost za vred, prichimenij istochnikom povishenoj opasnosti.* Moskva: Juridicheskaja literatura. (In Russian)
 - 18. Bertel Z.I. (2000) *Obschaja teorija prava.* Moskva: Nota Bene. (In Russian)
 - 19. Braginskij M.I., Vitrjanskij V.V. (1999) *Dogovornoje pravo. Kniga pervaja. Obschie polozenija.* Izdanie 2-e ispravленое. Moskva: “Statut”. (In Russian)
 - 20. Braginskij M.I. (1967) *Obschee uchenie o hozajstvennih dogоворах.* Minsk: “Nauka i tehnika”. (In Russian)
 - 21. Bratus S.N. (1976) *Juridicheskaja otvetstvennost i zakonnost (ocherk teorii).* Moskva: Juridicheskaja literatura. (In Russian)
 - 22. Brinz A. (1882) *Lehrbuch der Pandekten [S.I.], Bd. 2, S. 467–468, 587 ff*

23. Chernilovskij Z.M. (1997) *Rimskoe chastnoe pravo. Elementarnij kurs.* Moskva: Jurist (In Russian)
24. *Grazdanskoе pravo. Chast I. Uchebnik / Pod redakcijej. J.K. Tolstogo, A.P. Sergejeva* (1996). Moskva: Izdatelstvo TEIS (In Russian)
25. *Grazdanskij kodeks sovetskikh respublik. Tekst i prakticheskij komentarij / Pod redakcijej A.L. Malickogo.* Harkov. (In Russian)
26. *Grazdanskoе pravo. Tom I* (1944) / Pod redakcijej M.M. Agarkova и D.M. Genkina. Moskva: Juridicheskoe izdatelstvo NKJ SSSR. (In Russian)
27. Gusakov A. (1896) *Delikti i dogovoti kak istochniki objazatelstu v sisteme civilnogo prava drevnego Rima.* Moskva: Universitetskoe izdatelstvo. (In Russian)
28. Dernburg G. (1900) *Pandekti: Objazatelstvennoe pravo.* Perevodchik Sokolovskij P. Moskva: b.i. (In Russian)
29. Gribanov V.P. (1973) *Otvetstvenost za narushenie grazdanskih prav i objazanosti.* Moskva: "Znanie". (In Russian)
30. Godeme E. (1948) *Obschaja teorija objazatelstv.* Perevod s francuzskogo I.B. Novickogo. Moskva: Jurizdat (In Russian)
31. Dozdev D.V. (1997) *Rimskoe chastnoe pravo. Uchebnik dlja vuzov.* Pod redakcijej V.S. Nersesjanca. Moskva: Izdatelstvo NORMA (Izdatelskaja grupa INFRA* M – NORMA). (In Russian)
32. Ioffe O.S. (1975) *Otvetstvenost po sovetskому grazdanskomu pravu.* Moskva: Juridicheskaja literatura. (In Russian)
33. Ioffe O.S. (1978) *Razvitiye civilisticheskoy misli v SSSR. Chast II.* Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta. (In Russian)
34. Krasavchikov O.A. (1966) *Vozmeschenie vreda, prichinenogo istochnikom povishenoi opasnosti.* Moskva: Juridicheskaja literatura. (In Russian)
35. Krasavchikov O.A. (1958) *Juridicheskie fakti v sovetskom grazdanskem prave.* Moskva: Gosjurizdat. (In Russian)
36. Matvejev G.K. (1970) *Osnovaniya grazdansko-pravovoj otvetstvennosti.* Moskva: Juridicheskaja literatura. (In Russian)
37. Meijer V. (1997) *Russoe grazdanskoе pravo. Chast I.* Moskva: Statut. (In Russian)
38. Novickij I.B., Lunc L.A. (1950) *Obschee uchenie ob objazatelstvah.* Moskva: Juridicheskaja literatura (In Russian).
39. *Obschaja teorija gosudarstva i prava. Akademicheskij kurs v 2-h tomah.* Pod redakcijej M.N. Marchenro. Tom 2. Teoriya prava (1998). Moskva: Izdatelstvo "Zercalo". (In Russian)
40. Osipov E.B. (2001) Obschijie voprosi otvetstvennosti v grazdanskom prave // Civilisticheskie zapiski. *Mezdunarodnj sbornik nauchnih trudov.* Moskva: "Statut". (In Russian)
41. Osipov E.B. (2000) *Zaschita grazdanskih prav. Uchebnoe i prakticheskoe posobie.* Almati: KazGJA. (In Russian)

42. Polakov A.V. (2003) *Obschaja teorija prava: Fenomenologo-kommunikativij podhod*. Sankt-Peterburg: naucnii redaktori A. Makovskij [i drugie]. Moskva: Volters Kluver. (In Russian)
43. Popondopulo V.F. (1980) Objazatelstvo i otvetstvenost v grazdanskem prave // *Vestnik Leningradskogo universitena. Ekonomika-Filosofija-Pravo*. Vipusk. 3. № 17, str. 82–90 (In Russian)
44. Rimske chastnoe pravo: Uchebnik / Pod redakcije I.B. Novickogo I I.S. Pereterskogo (2004). Moskva: Jurist. (In Russian)
45. Savatjie P. (1972) *Teorija objazatelstu*. Moskva: Izdatelstvo “Progress”. (In Russian)
46. Semjenova A.E.(1928) Objazatelstva, voznikajuschie vsledstvie neosnovatel-nogo obogaschenija, i objazatelstva, voznikajuschie iz prichinenija vreda. Moskva: B.c. (In Russian).
47. Stuchka P.I. (1929) *Kurs sovetskogo grazdanskogo prava. T. 1*. Moskva: Izdatelstvo komunisticheskoy Akademii. Sekcija prava i gosudarstva. (In Russian)
48. Tarhov V.A. (1973) *Otvetstvenost po grazdanskomu pravu*. Saratov: Izda-telstvo Saratovskogo universiteta. (In Russian)
49. *Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcij* (1999) / Pod redakcije N.I. Matuzova I A. V. Malko. Moskva: Jurist. (In Russian)
50. *Teorija gosudarstva i prava: Uchebnik* (1999) / Pod redakcije V.K. Babajeva. Moskva: Jurist. (In Russian)
51. Torgans K. Viņa i drugie osnovanija otvetstvenosti v grazdanskem prave Rossii, Latvii i projektah unifikacii (2009). Torgans K. *Civiltiesibu, komerc-tiesibu un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Kalvis Torgans. Current Topics on Civil, Commercial Law and Civil Procedure. Selected articles 1999–2008*. Rīga: Tiesu namu aģentūra (In Russian).
52. Vaskin V.V., Ovchinnikov N.I., Rogovich L.N. (1988) *Grazdansko-pravovaja otvetstvennost*. Vladivostok: Izdatelstvo Dalnevostochnogo uni-versiteta. (In Russian)
53. Hvostov V.M. (1996) *Sistema ranskogo prava. Uchebnik*. Moskva: Spark. (In Russian)
54. Vengerov A.V. (2004) *Teorija gosudarstva i prava: Uchebnik dlja juri-dicheskikh vuzov*. Moskva: Omega-L. (In Russian)
55. *Problemi obschej teorii prava i gosudarstva: Ushebnik dlja vuzov / pod obschej redakcije V.S. Nersesjanca* (2002). Moskva: Izdatelstvo NORMA (Izdatelskaja grupa NORMA-INFRA* M). (In Russian)
56. Zalinskij A., Rerih A. (2001) *Vvedenie v nemeckoe pravo*. Moskva: Spark. (In Russian)
57. Varshavskij K.M. (1929) *Objazatelstva, voznikajuschiye vsledstvie prichi-nenija vreda*. Moskva: Juridicheskoe izdatelstvo NKJ RSFSR. (In Russian)

Initial principles of the civil-legal liability theory: critical understanding of the conception

Summary

The following is usually acknowledged as general conditions of civil-legal liability: unlawful behaviour of delinquent; the presence of damage and harm; causation; the presence of delinquent's guilt. In other words, as a rule, the civil law reproduces such criminal-legal model, which does not take into consideration and in its essence is not able to take into consideration the following issues: (1) peculiarities characteristic to the subject of the civil law; (2) specific character of the civil-legal regulation goal, which is expressed not so much in ensurance of fulfilment of commitments or in the struggle against civil offences as, in first turn, in effective organisation of proprietary and personal nonproprietary relations, which constitute the subject of the civil law; (3) characteristic traits of the civil-legal regulation subject and method.

Taking into consideration the above mentioned it is advisably to mark out: (1) general conditions of the emerging of civil-legal liability and (2) particular, specific conditions peculiar to separate kinds of civil offences.

Special conditions for separate types of offences may not include separate kinds of general conditions of institution of civil-legal proceedings. Thus the recovery of penalty, according to the general rule, does not demand the presence of damage. Corpus delicti as the basis for the recovery of penalty connected to the breach of a commitment by a businessman, excludes also the presence of guilt. When the harm is made by the source of heightened danger in order to assign the civil-legal responsibility such condition as unlawfulness is not necessary.

In the civil law liability is usually considered in connection with commitments. But liability and commitment are not equal and do not match. These are different juridical categories, which differ both in their content and in reasons of their origin.

There is no doubt that measures of civil-legal liability are based on state compulsion. Therewith, and we shouldn't forget that, not all compulsory measures can be attributed to liability measures. Measures of civil-legal liability, having all inherent features of juridical liability, have their specific traits. In civil legislation there are many norms, determining the liability for cases without guilt. The most demonstrative norms in this respect are norms determining the civil-legal liability for infliction of damage by the source of heightend danger. When the damage is inflicted by the source of heightened danger in order to assign the civil-legal responsibility such condition as unlawfulness is not necessary. Such liability can be liability of a debtor for actions of his/her employees, and also third persons.

Key words: civil-legal liability, civil offence, guilt, causation, damage (harm), theory of guilt, presumption of guilt, degrees of guilt, theory of injurious action, duty, commitment, state compulsion, state adjudication of delinquent.

Civiltiesiskās atbildības teorijas pirmsākumi: koncepčijas kritiska izvērtēšana

Kopsavilkums

Par civiltiesiskās atbildības vispārējiem nosacījumiem parasti tiek atzīta: likumparkāpēja prettiesiska rīcība, zaudējumu vai bojājumu pastāvēšana, cēloņsakarības un likumpārkāpēja vaina. Citiem vārdiem sakot, pieņemts, ka civiltiesībās pēc būtības tiek pielietots krimināltiesību modelis, kas nezem vērā un pēc būtības nevar ņemt vērā: (1) civiltiesību priekšmetam raksturīgās īpašības; (2) civiltiesiskā regulējuma mērķa specifiku, kas izpaužas ne tikai kā saistību izpildes nodrošināšana un ne tikai kā cīņa ar deliktu, bet pirmkārt kā efektīva mantisko un nemantisko attiecību organizēšana, kas ir civiltiesību priekšmets; (3) raksturīgākās civiltiesiskā regulējuma objekta un metožu īpatnības.

Ņemot vērā iepielkš minēto, lietderigi ir izdalīt: (1) civiltiesiskās atbildības rašanās vispārējos nosacījumus un (2) īpašus, specifiskus nosacījumus, kas raksturīgi atsevišķiem delikta veidiem.

Īpaši nosacījumi attiecībā uz noteikta veida pārkāpumiem var arī neiekļaut sevi vispārīgus nosacījumus, kas nosaka civiltiesisko atbildību. Tāpēc vispārējiem nosacījumiem, dīkstāves atgušanai nav nepieciešama zaudējumu rašanās. Tiesībspārkāpuma sastāvs kā pamats dīkstāves noteikšanai, kas radusies komersanta saistību nepildīšanas dēļ, izslēdz vainu. Gadījumos, kad paaugstinātas bīstamības avots rada kaitējumu, civiltiesiskās atbildības noteikšanai nav nepieciešams tāds nosacījums kā prettiesiskums.

Civiltiesībās atbildība parasti tiek izskatīta saistībā ar pienākumiem. Tomēr atbildība un pienākums – nav identiskas vai vienādas, bet ir atšķirīgas juridiskas kategorijas. Tās atšķiras viena no otras gan pēc saturu, gan pēc rašanās pamata.

Nav šaubu, ka valsts nosaka pies piedeu civiltiesiskās atbildības līdzekļus. Tai pat laikā nedrīkst aizmirst par to, ka ne katrs pies piedeu līdzeklis tiek attiecināts pie atbildības. Tiem civiltiesiskās atbildības līdzekļiem, kuriem piemīt visas juridiskās atbildības īpašības, ir specifiskas īpatnības. Civiltiesībās ir daudz normu, kas nosaka atbildību par nejaūšbu bez vainas. Šajā ziņā uzskatāmas ir normas, kas nosaka civiltiesisko atbildību ko rada paaugstinātas bīstamības avots. Gadījumos, kad paaugstinātas bīstamības avots rada kaitējumu, civiltiesiskās atbildības noteikšanai nav nepieciešams tāds nosacījums kā prettiesiskums. Tāda pati ir parādnieka atbildība par savu darbinieku, kā arī trešo personu darbību.

Atslēgas vārdi: civiltiesiskā atbildība, delikts, vaina, cēloņsakarība, zaudējumi (kaitējums), vainas teorija, vainas prezumpcija, vainas pakāpes, cēloņsakarību teorija, parāds, saistības, valsts pies piedeu līdzekļi, likumpārkāpēja sodīšana.

I. Kudeikina (Latvija)

KOPĪPAŠUMĀ ESOŠA NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA REĀLĀ SADALE REGIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS KONTEKSTĀ

Anotācija

Viens no valsts izaugsmes un sociālās spriedzes mazināšanas priekšnoteikumiem ir reģionu sabalansēta un līdzvērtīga attīstība. To nosaka gan sociālā, gan ekonomiskā, gan tiesiskā nepieciešamība. Reģionu attīstības svarīga komponente ir nekustamais īpašums. Tas ir investoru intereses objekts, no tā tiek gūti finansu ienākumi pašvaldību budžetos nodokļu un nodevu veidā, tā ir infrastruktūra, ražošanas objekts, un, protams, tiek izmantots kā mājoklis. Kopīpašumā esoša nekustamā īpašuma reālā sadale ir tikai viens no darījumu veidiem, bet tam īpašu raksturu piešķir īpašuma tiesības absolūtisms. Individuālā tiesības uz īpašumu ir vienas no cilvēka pamattiesībām.

Valsts un sabiedrības attīstības vārdā, vadoties no reģionālās attīstības politikas nostādnēm, likumdevējs ir izvirzījis speciālas prasības nekustamā īpašumā, tostarp kopīpašuma, reālajai sadalei. Pašvaldībām ir piešķirta liela nozīme, izstrādājot un pieņemot saistošos noteikumus darījumu ar nekustamajiem īpašumiem sfērā. Tieši pašvaldību prerogatīva ir reālās sadales noteikumu izstrādāšana un pieņemšana konkrētajā teritorijā. Tādējādi katrā no Latvijas pašvaldībām ir savas prasības nekustamā īpašuma, to starp kopīpašuma, reālajai sadalei, kaut Civillikumā noteiktās kopīpašnieku tiesības prasit kopīpašuma objekta reālo sadali ir vienotas visā valsts teritorijā. Autore analizē, cik samērīgas no privātītiesību un publisko tiesību mijiedarbības viedokļa un reģionālajai attīstībai (vai citādi sabiedrībai vajadzīgi) nepieciešamas ir pašvaldībām piešķirtās tiesības noteikt savā teritorijā nekustamo īpašumu reālās sadales prasības. Pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai pašvaldību tiesības, prasību nekustamā īpašuma reālajai sadalei noteikšanā, nepamatoti neaizskar īpašuma tiesību realizāciju. Tiesību normas, kas regulē teritorijas attīstību, ietverot zemes ierīcību, nekustamā īpašuma lietošanas mērķu noteikšanu, ir salīdzinoši jaunas un tiesību zinātnē nav izvērstīgi pētītas. Mērķa sasniegšanai kā uzdevumi izvirzīti politikas plānošanas dokumentu izpēte, normatīvo aktu analīze un judikatūras izpēte. Nekustamā īpašuma reālās sadales reglamentējošā normatīvā bāze Latvijā ir izstrādāta ar prioritāru publisko tiesību ietekmi, kas nepamatoti sašaurina īpašuma tiesības izmantošanas iespējas. Autore secina, ka nekustamā īpašuma reālās sadales noteikumi ir ietverti dažāda līmena normatīvajos aktos, tie ir sadrumstaloti atkarībā no nekustamā īpašuma teritorīlās piederības, kas tiesību subjektiem rada nevajadzīgu tiesisko slodzi, kavē darījumu apriti un atsevišķos gadījumos var sekਮēt korupciju.

Atslēgas vārdi: reģionālā attīstība, teritorijas plānošana, īpašuma tiesības, kopīpašuma reālā sadale.

Nekustamais īpašums ir vērtīgs tā daudzveidīgās izmantošanas dēļ. Pie tam, tā vērtīgums ir vienlīdz būtisks kā tā īpašniekam, tā sabiedribai kopumā. Prasme īpašuma tiesību subjekta tiesības un intereses sabalansēt ar sabiedrības un valsts attīstībai nepieciešamajiem tiesiskajiem un faktiskajiem resursiem ir ekonomiskās un reģionālās attīstības priekšnoteikums un tiesiskas valsts pazīme. Neraugoties uz civiltiesībās pastāvošo darījumu brīvības principu un uz Civillikuma 927. pantā piešķirtajām tiesībām, īpašnieki nav absolūti brīvi savas īpašuma tiesības izlietojumā. Valsts ar normatīvo aktu palīdzību nosaka detalizētu procedūru jautājumos, kas skar īpašnieku tiesības rīkoties ar viņiem piederošo nekustamo īpašumu, tajā skaitā veikt tā reālo sadali. Valsts iejaukšanos privātiesību sfērā var izskaidrot ar sabiedrības interesēs nepieciešamo nekustamo īpašumu (zemju, būvju, mežu) uzskaiti, zemes lietošanas veidu noteikšanu, teritorijas racionālas izmantošanas nodrošināšanu, kā arī zemes resursu saimniecisku izmantošanu. Zemes ierīcības likuma anotācijā norādīts: "Zemes ierīcības pasākumu reglamentācija sekmēs īpašumtiesību sakārtošanu un investīciju piesaistīt" (http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1352_0). Nospraustie mērķi ir leģitimi, jo, nenoliedzami, nekustamais īpašums ir resurss, kas būtisks valsts attīstībai un sabiedrības labklājībai. Svarīgi ir noskaidrot īpašuma tiesību subjekta vietu un lomu zemes ierīcības pasākumu realizācijā. Vai sabiedrības interešu ievērošana nepamatoti neprevalē pār indivīda īpašuma tiesībām, tajā skaitā, attiecībā uz nekustamā īpašuma reālo sadali?

Nospraužot pētījuma robežas, jāsecina, ka zemes ierīcība kompleksi saistās arī ar teritorijas plānošanu, kā rezultātā visi zemes ierīcības procesa pasākumi jāaplūko teritorijas plānošanas kontekstā, jo tā nenotiek abstrakti, bet konkrētās teritorijās.

Latvijā teritorijas plānošanu īsteno nacionālajā, reģionālajā un vietējās pašvaldības līmenī. (<http://www.varam.gov.lv/lat/print/?doc=12900&from=637>). Praksē tas nozīmē limeņveida pieejumu prasību nekustamo īpašumu reālajai sadalei noteikšanā. Latvijā nekustamā īpašuma reālās sadales procesuālā kārtība ir noteikta gan ar likumiem, gan ar pašvaldību saistošajiem noteikumiem. Vienu un tā pati tiesiskā attiecība tiek regulēta ar juridiskā spēka ziņā atšķirīgiem tiesību aktiem. No juridiskās tehnikas viedokļa šāda kārtība nav atzīstama par optimālu, jo tā apgrūtina orientēšanos normatīvajos aktos un rada interpretācijas problēmas. Autore atzīmē, ka par nekustamā īpašuma reālās sadales speciālajām prasībām nav atsauces Civillikuma 1074. pantā, kas var maldināt kopīpašniekus par viņu tiesību patieso apjomu un to realizācijas procesu. Kārtība, kad

prasības kopīpašuma reālajai sadalei, ir meklējamas dažādos normatīvajos aktos, autoresprāt, kavē gan pašu kopīpašnieku tiesību realizāciju, gan apgrūtina investoru piesaisti, gan palielina birokrātisko slogu.

Sistēmiski izanalizējot uz apskatāmo jautājumu attiecīnāmos normatīvos aktus, var secināt, ka nekustamā īpašuma reālās sadales iespējamību un tās noteikumus nosaka ne tikai kopīpašnieku griba. Tā ir atkarīga arī no:

- 1) sadalāmās zemes lietošanas mērķa;
- 2) sadalāmās zemes teritoriālās piederības.

Nekustamā īpašuma klasifikācijas nepieciešamību nosaka Eiropas Parlamenta un Padomes 1990. gada 9. oktobra regula Nr. 3037/90 un turpmākās regulas par tās grozījumiem par saimniecisko darbību statistisko klasifikāciju Eiropas Kopienā. (<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006R1893:en:NOT>)

Ar mērķi akumulēt un pārvaldīt informāciju par visiem valsts teritorijā esošajiem nekustamajiem īpašumiem, darbībām ar tiem un to īpašniekiem, Latvijā 2006. gada 1. janvāri stājās spēkā Nekustamā īpašuma valsts kadastra likums. Ar šo likumu tiek ieviestas divas prasības, kas turpmāk būtiski ietekmē nekustamā īpašuma reālo sadali, proti, saskaņā ar minētā likuma 9. pantu “Zemes vienībai un zemes vienības daļai vai plānotai zemes vienībai un zemes vienības daļai nosaka nekustamā īpašuma lietošanas mērķi un lietošanas mērķim piekrītošo zemes platību (...).” Tiesības noteikt nekustamā īpašuma lietošanas mērķi un lietošanas mērķim piekrītošo zemes platību tiek piešķirtas pašvaldībām. Jāsecina, ka nekustamais īpašums, kuram nav noteikts lietošanas mērķis un saskaņā ar to piekrītošā zemes platība, vairs pastāvēt nevar. Atsaucoties uz jau pieminēto Eiropas Parlamenta un Padomes 1990. gada 9. oktobra regulu Nr. 3037/90, autore vēlas akcentēt, ka klasifikācijas mērķa grupa ir saimniecisko darbību klasifikācija, kamēr nekustamais īpašums ne vienmēr ir saistīts ar saimniecisko darbību. Latvijas nostāja šajā jautājumā ir tāda, ka vienādas prasības ir attiecīnātas kā uz nekustamo īpašumu, kas ir iesastīts saimnieciskajā darbībā, tā uz nekustamo īpašumu, kurš netiek izmantots saimnieciskajā darbībā. Vadoties no šādas nekustamā īpašuma izmantošanas klasifikācijas ir noteikti zemes izmantošanas mērķi.

Saskaņā ar 20.06.2006. Ministru kabineta noteikumiem Nr. 496 “Nekustamā īpašuma lietošanas mērķu klasifikācija un nekustamā īpašuma lietošanas mērķu noteikšanas un maiņas kārtība” var izdalīt divas zemes izmantošanas pamatgrupas:

- 1) zeme, uz kurās apbūve nav primārā zemes izmantošana – apbūve pieļaujama gadījumos, ja tā nepieciešama atļautās izmantošanas nodrošināšanai;

2) apbūves zeme.

Tiesību normas gramatiskā analīze, dod pamatu secinajumam, ka iedalījuma pamatā ir apbūve (tās iespējamība vai aizliegums). Visas zemes sadalītas tādās, uz kurām ir iespējama apbūve un tādās, uz kurām nav. Iedalījums tiek veikts, vadoties no zemes saimnieciskās izmantojamības.

Hronoloģiski nākošais normatīvais akts, kas skar nekustamā īpašuma reālo sadali, ir 14.09.2006. likums "Zemes ierīcības likums". Ar mērķi sekmēt zemes īpašumu sakārtošanu, likuma normas nosaka prasības, kuras neparedz Civillikums jautājumā par kopīpašuma reālo sadali. Tiesību normu savstarpējā pēctecība un papildināšana nav saskatāma, jo īpašums sākotnēji ir privāttiesību institūts un būtu nepieciešamas zināmas atsauces un sasaiste ar Civillikuma normām. Saskaņā ar šī likuma 8. panta pirmās daļas 3. punktu zemes ierīcības projekts ir jāizstrādā arī kopīpašumā esošu zemes vienību sadalīšanai. Zemes ierīcības projekta izstrādi var ierosināt visi tā kopīpašnieki vai kāds no viņiem, lai sev piederošo domājamo daļu nodalītu atsevišķā īpašumā. Jāatzīmē, ka Civillikums neparedz viena kopīpašnieka "izstāšanos" no kopīpašuma, tādējādi likuma "Zemes ierīcības likums" normas iziet ārpus Civillikumā nosprausajiem kopīpašuma reālās sadales principiem.

Arī minētā likuma 15. panta pirmā daļa, saskaņā ar kuru "kopīpašnieki nevar pieprasīt kopīpašumā esošas zemes vienības sadalīšanu reālās daļās, ja atdalāmā projektētās teritorijas daļa neatbilst vietējās pašvaldības teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumiem, kā arī citos normatīvajos aktos noteiktajām prasībām," neatbilst Civillikuma 1074. un 1075. pantos ietverto tiesību normu jēgai.

Pašvaldībām pieder diskrecionāra vara teritorijas plānošanas satura noteikšanā, kas vienlaikus nozīmē tiesības noteikt vispāroblīgas prasības nekustamā īpašuma reālajai sadalei. Tas izriet no 19.05.1994. likuma "Par pašvaldībām" 14. panta otrs daļas 1. punkta, saskaņā ar kuru pašvaldībām ir pienākums "izstrādāt pašvaldības teritorijas attīstības programmu un teritorijas plānojumu, nodrošināt teritorijas attīstības programmas realizāciju un teritorijas plānojuma administratīvo pārraudzību". Praksē tas rada situāciju, ka katrā no deviņām republikas nozīmes pilsētām un simts desmit novadiem (http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/pasv/kont/?doc=13066) ir spēkā atšķirīgas prasības nekustamā īpašuma reālajai sadalei, vadoties no minimālajām sadalāmo zemes gabalu platībām. Teikto ilustrē piemēri, kur autore, pēc nejaušības principa izvēlētās pašvaldībās, analizēja sadalāmo zemes gabalu minimalās platības un citas prasības: Krimuldas novadā vispārēji jaunveidojamās

zemes vienību minimālā platība ir 0,25 ha, bet, piemēram, Gaujas Nacionālā parka lieguma zonā – 10 ha, vai lauksaimniecībā izmantojamās teritorijās ārpus ciemiem un Gaujas Nacionālā parka neitrālajā zonā – 1 ha, u.c., tādējādi ir redzams, ka pat vienas pašvaldības robežās prasības ir dažādas (http://www.krimulda.lv/docs/439/Dazadi-2009/2_dala_TIAN_.pdf). Rīgas pilsētā mazākā jaunveidojamā zemes gabala platība ir ne mazāk kā 600 m², (http://www.rdpad.lv/uploads/rpap/RTP2006_Teritorijas_izmantosanas_un_apbuves_noteikumi.pdf). Baltinavas novada teritorijas plānojumā minimālā zemes gabala platība, kas ir 1200 m², norādīta pie apbūvei izvirzāmajām prasībām (http://www.baltinava.lv/uploads/Novads/planojums/II_dala_Apbuves_noteikumi.pdf). Tiesiski nekorektus ierobežojumus satur Jaunjelgavas novada 2006. gada Saistošie noteikumi Nr. 10 “Jaunjelgavas pilsētas ar lauku teritoriju teritorijas plānojums. Teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi”, kura 4.4. punkts nosaka, ka nav pieļaujama zemesgabala dalīšana, ja to neatceptē visi kopīpašnieki. Jāatceras, ka “katrai fiziskajai un juridiskajai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā” (Civilprocesa likuma 1. panta pirmā daļa). Kopīpašnieku strīds vai nespēja rast labprātigu vienošanos pati par sevi neizslēdz kopīpašuma sadales iespēju. Tikai tad tam būs nepieciešams tiesas spriedums. Arī Jaunjelgavas novadā minimālā zemes gabala platība ir noteikta pie apbūves noteikumiem un tā ir – pilsētā 1200 m², bet ārpus pilsētas – 5000 m² (http://www.jaunjelgava.lv/files/Jaunjelg_apbuv_noteik.doc).

Teritorijas plānošanas un apbūves noteikumi ir apjomīgi dokumenti. Vienas un tās pāsas tiesību normas saturotie, uz vienu un to pašu likumu pamata izdoti, tie tomēr katras pašvaldības ietvaros ir atšķirīgi pēc uzbūves, pēc izmantotās valodas stila un terminoloģijas, tiem ir dažāds tiesību normu sistēmiskais izkārtojums. Investoram, plānojot darījumu, vai ikvienam kopīpašniekam, pirms izlemt jautājumu par kopīpašuma reālo sadali, ir nepieciešams izstudēt konkrētās teritorijas pašvaldības saistošos noteikumus un, uzdrošinos apgalvot, tomēr meklēt speciālistu palīdzību, jo, lai orientētos minētajos dokumentos un pareizi izprastu tos, ir jāpiemīt labām zināšanām apskatāmajā jomā.

Vienlaikus autore vērš uzmanību, ka pašvaldību saistošie noteikumi nebūt nav vienīgie, kuros ietverti noteikumi, kas satur norādes nekustamā īpašuma reālajai sadalei. Tādas satur arī likuma 05.02.1997. “Aizsargjosu likums” 36. panta pirmās daļas 2. punkts “... sadalot zemes gabalu vairākos zemes gabalošos, katra zemes gabala platība nedrīkst būt mazāka

par trim hektāriem, izņemot gadījumus, kad atdalāmais zemes gabals ir nepieciešams šajā pantā minētās infrastruktūras vai inženierkomunikāciju būvniecībai vai uzturēšanai un tā apbūves nosacījumus paredz vietējās pašvaldības teritorijas plānojumā”.

Apkopojojot minēto, jāsecina, ka nekustamā īpašuma reālās sadales procesuālās prasības un konkrētie nosacījumi ir noteikti gan ar vispār-nacionāliem normatīvajiem aktiem, gan pašvaldību līmeņa normatīvajiem aktiem.

Publisko tiesību redzējumā nekustamā īpašuma sasaiste ar konkrētu lietošanas mērķi un sekojoša atbilstošas platības noteikšana ir leģitīma, bet tāda pieeja nav pilnīga no tiesību sistēmas viedokļa. Valsts pārvalde un sabiedrības interešu nodrošināšana prasa plānošanu, attīstības redzējumu, kā to apliecinā arī 13.10.2011. likuma “Teritorijas attīstības plānošanas likums” 2. pantā nostiprinātais, ka “teritorijas attīstība tiek plānota tā, lai varētu paaugstināt dzīves vides kvalitāti, ilgtspējīgi, efektīvi un racionāli izmantot teritoriju un citus resursus, kā arī mērķtiecīgi un līdzsva-roti attīstīt ekonomiku”. Atbilstošs likuma formālajai pusei, taču ne mērķim, ir profesores Ilmas Čepānes viedoklis, ka “neizprotot ilgtspējīgas attīstības jēgu, ekonomisko interešu nolūkos nesamērīgi var tikt sama-zinātas prasības vides aizsardzības jomā” (Čepāne 2011). Nav skaidro-juma, kāpēc īpašums tiek uzskatīts tikai kā saimnieciskas darbības objekts, kurš tiek izmantots ekonomiska labuma gūšanai un kā zemes gabals, kura platība būtu mazāka, nekā noteikts, kavētu, ierobežotu, vai kā citādi negatīvi ietekmētu vidi vai citas sabiedrībai būtiskas tiesības.

Zemes izmantošanas kārtības noteikšanā, vadoties tikai no publisko tiesību principiem, prioritāti piešķirot tā ekonomiskajai vērtībai, nav izmantota tiesību sistēma kopumā, ir “aizmirsts” par privāttiesībām, kaut īpašuma tiesības ir pakļautas tieši privāttiesību regulācijai un principiem. Esošā nekustamā īpašuma reālās sadales kārtība ierobežo nekustamā īpašuma īpašnieku un atrodas zināmā pretrunā ar privāttiesību darījumu brīvības principu un īpašuma tiesības jēdzienisko un tiesisko izpratni. Īpašuma tiesība ir īpašnieka absolūta vara pār lietu un par īpašuma priekš-metu var būt viss, kas ar likumu nav noteikti izņemts no vispārējās apgro-zības (Civillikuma 927., 929. panti). Aizliedzot nekustamā īpašuma reālās sadales rezultātā veidot nekustamo īpašumu, kas mazāks par konkrētajā pašvaldībā noteikto, būtībā netiek ievērotas šīs tiesību normas. Īpašuma tiesības saturs ir daudz plašāks par saimniecisko darbību. Tajā ietilpst ekonomiska rakstura darbības, piem., īpašnieka tiesības lauksaimnieciski apstrādāt zemi, apbūvēt to, iegūt derīgos izrakteņus no zemes dzīlēm

u.c., bet vienlaikus īpašuma tiesība ir nemateriāla rakstura tiesību institūts. Īpašuma tiesība arī kā nemateriāla parādība ir vērtība pati par sevi. Saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem īpašums tiek uzskatīts tikai un vienīgi par saimnieciskas darbības objektu. Tiesiski korekti būtu apvienot abus minētos aspektus un jebkuru nekustamo īpašumu uzskatīt kā objekta un tiesības vienu veselu.

Jāsecina, ka kopīpašumā esoša nekustamā īpašuma reālās sadales spēkā esošais normatīvais regulējums neatbilst civiltiesību principiem. Tas nepamatoti sašaurina kopīpašnieku tiesības veikt reālo sadali. Zemes nekustamais īpašums ir klasificēts pēc apbūves kritērija, kas izslēdz īpašuma tiesības kā tiesību institūta nozīmīgumu un vērtību. Kā sekas tam ir aizliegums sadalīt nekustamo īpašumu, ja tā platība ir mazāka, kā noteikts attiecīgajam zemes izmantošanas veidam. Jebkurā gadījumā zemes īpašniekam ir jāpiemīt tiesībām realizēt savas ar likumu noteiktās īpašuma tiesības, tajā skaitā uz kopīpašuma izbeigšanu. Par zemes kā fiziska objekta izmantošanu ir jālej pēc sadales, proti, kad ir izveidots jauns īpašums. Tad jaunizveidotam, faktiski un tiesiski eksistējošam zemes gabalam, ir jānosaka izmantošanas mērķis.

Normatīvo aktu bāze, kas nosaka nekustamā īpašuma reālās sadales procedūru, ir sarežģīta un nepārskatāma, tiesību normas ietvertas dažāda līmena normatīvajos aktos. Šāda situācija tiesiski un arī praktiski apgrūtina kopīpašumā nekustamā īpašuma reālo sadali, var traucēt investoru piesaisti, kas ilgtermiņā var kavēt reģionu attīstību, kā arī radīt augsti korupcijai pašvaldībās.

Apkopojot pētījumā gūtās atziņas, autore izvirza šādus priekšlikumus:

- 1) publisko tiesību normas kopīpašuma reālās sadales procedurā prevalē pār civiltiesību normām, kas novērta pie īpašuma tiesības satura būtiska sašaurinājuma;
- 2) prasības nekustamā īpašuma reālajai sadalei būtu unificējamas, izslēdzot situāciju, ka vienveidīgas tiesiskās attiecības regulē dažādu līmenu tiesību normas;
- 3) tiesību normu interpretācijā jāizmanto arī civiltiesību principi, lai novērstu situācijas, kurās īpašnieka tiesības uz kopīpašuma sadali netiek ievērotas un kopīpašuma reālā sadale netiek pieļauta jaunveidojamo zemes gabalu izmēru dēļ.

Bibliogrāfija

1. Čepāne I. (2011) Tiesību uz īpašumu un labvēligu vidi līdzsvara meklējumi Satversmes tiesas praksē. *Jurista Vārds*, Nr. 47, 6.–8.lpp. (In Latvian)

Normatīvie akti:

2. Eiropas Parlamenta un Padomes 1990. gada 9. oktobra regula Nr. 3037/90 Pieejams:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006R1893:en>: NOT (skat. 29.09.2012.)
3. 28.01.1937. likums “Civillikums. Trešā daļa. LIETU TIESĪBAS” [stājas spēkā 01.09.1992.] ar grozījumiem
4. 01.12.2005. likums “Nekustamā īpašuma valsts kadastra likums” // “LV”, 205 (3363), 22.12.2005., Ziņotājs, 1, 12.01.2006.) [stājas spēkā 01.01.2006.] ar grozījumiem
5. 14.09.2006. likums “Zemes ierīcības likums” // “LV”, 157 (3525), 03.10.2006., Ziņotājs, 20, 26.10.2006.) [stājas spēkā 01.01.2007.] ar grozījumiem
6. 19.05.1994. likums “Par pašvaldībām” // “LV”, 61 (192), 24.05.1994., Ziņotājs, 11, 16.06.1994.) [stājas spēkā 09.06.1994.] ar grozījumiem
7. 14.10.1998. likums “Civilprocesa likums” // “LV”, 326/330 (1387/1391), 03. 11. 1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998.) [stājas spēkā 01.03.1999.] ar grozījumiem
8. 05.02.1997. likums “Aizsargjoslu likums” // “LV”, 56/57 (771/772), 25.02.1997., Ziņotājs, 6, 27.03.1997.) [stājas spēkā 11.03.1997.] ar grozījumiem
9. 13.10.2011. likums “Teritorijas attīstības plānošanas likums” // “LV”, 173 (4571), 02.11.2011.) [stājas spēkā 01.12.2011.] ar grozījumiem
10. 20.06.2006. Ministru kabineta noteikumi Nr. 496 “Nekustamā īpašuma lietošanas mērķu klasifikācija un nekustamā īpašuma lietošanas mērķu noteikšanas un maiņas kārtība”

Interneta resursi:

11. http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1352_0 (skat. 29.09.2012.)
12. <http://www.varam.gov.lv/lat/print/?doc=12900&from=637> (skat. 29.09.2012.)
13. http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/pasv/kont/?doc=13066 (skat. 29.09.2012.)
14. http://www.krimulda.lv/docs/439/Dazadi-2009/2_dala_TIAN_.pdf (skat. 30.09.2012.)
15. http://www.rdpad.lv/uploads/rpap/RTP2006_Teritorijas_izmantosanas_un_apbuves_noteikumi.pdf (skat. 30.09.2012.)
16. http://www.baltinava.lv/uploads/Novads/planojums/II_dala_Apbuves_noteikumi.pdf (skat. 30.09.2012.)
17. http://www.jaunjelgava.lv/files/Jaunjelg_apbuve_noteik.doc (skat. 30.09.2012.)

Реальный раздел недвижимости, находящейся в общей собственности, в контексте регионального развития

Резюме

Экономический рост и социальное согласие неразрывно связаны с равномерным развитием регионов. Важным фактором этого являются одинаковые условия совершения сделок в конкретных самоуправлениях. Кроме того, возможность собственника полноценно использовать свое право собственности, в том числе, право реального раздела недвижимого имущества, является одним из гарантов правового государства.

Законодательство Латвии в области раздела недвижимого имуществашло путем усиления влияния норм и принципов публичного права. Гражданско-правовая воля собственника в отношении реального раздела недвижимости зависит от правил, установленных конкретным самоуправлением. Таким образом, возможность реализации права собственности заметно сокращена.

Неравные требования к разделу недвижимого имущества негативно влияют не только на реализацию права собственности, но и на привлечение инвестиций, поскольку потенциальный инвестор столкнется со сложными и неоднозначно трактуемыми нормативными актами.

По мнению автора необходимо пересмотреть требования к разделу общего недвижимого имущества, с целью увеличения влияния воли собственника на процесс раздела.

Ключевые слова: региональное развитие, территориальное планирование, право собственности, реальный раздел общего имущества

IEPRIEKŠĒJĀS DEKLARĒŠANAS SISTĒMAS TIR-EPD (MCAT) ĪPATNĪBAS UN SPECIFIKA

Anotācija

Starptautisko kravu elektroniskā deklarēšana ir preču mutošanas procedūra, kas tiek veikta ar Interneta palīdzību. Lai atvieglotu noformēšanas procedūru, tika izstrādāta elektroniskās deklarēšanas sistēma. Iepriekšējā elektroniskā deklarēšana lielā mērā atviegloja muitas teritorijā pārvietojamo sarežģito preču noformēšanas situāciju. Reagējot uz Eiropas Ekonomiskās komisijas prasībām, MCAT (Starptautiskā Autotransporta savieniba) izstrādāja un izveidoja TIR-EPD servisu. TIR-EPD sistēma ir vienkārši lietojama, tā taupa pārvadātāja naudu. TIR-EPD serviss paver daudz jaunu iespēju, proti: servisu jau aktīvi izmanto dažādu valstu muitas iestādes un pārvadātāji; serviss kļūst pieprasīts un populārs pateicoties savām priekšrocībām; piedāvā vienīgo lietotāju interfeisu, kas ir vienāds visās valstīs, tāču tajā pat laikā ievēro dažādu nacionālo muitas iestāžu specifiskās prasības; TIR-EPD patlaban ir pieejams 16 valodās; TIR-EPD darbojas 15 valstīs. TIR-EPD atrisina problēmu, kas ir ļoti aktuāla pārvadātājiem. Programmu var izmantot visos tranzīta virzienos un jebkuram pārvadātājam, un tas ir labākais variants transporta biznesa dalībniekiem.

Atslēgas vārdi: Iepriekšēja elektroniskā deklarēšana, deklarācija, TIR, noformēšana, muita, pārvadītājs, serviss, asociācija, MCAT.

Starptautisko kravu (pārvadājumi muitas teritorijā) elektroniskā deklarēšana ir preču mutošanas procedūra, kas tiek veikta ar Interneta palīdzību, proti, attālumam starp deklarantu un muitas inspektoru nav nekādas nozīmes.

Deklarantam un inspektoram ir nepieciešama pieeja Internetam, vienkāršs tehnisko līdzekļu komplekts un programmnodrošinājums. Pateicoties iepriekšējai elektroniskajai deklarēšanai deklarantam ir iespēja strādāt ar vairākiem muitas punktiem. Ievērojami samazinās muitas procedūru noformēšanas laiks, proti, ir acīm redzama laika taupīšana.

Nav nozīmes, kādā veidā tika pārvadātas kravas: ar aviācijas, jūras, dzelzceļa vai automobiļu transportu, saskarsme ar muitu ir neizbēgama. Lai atvieglotu šīs saskarsmes procedūru (dokumentu apgrozības sarežģītībai komentāri nav nepieciešami), tika izstrādāta elektroniskās deklarēšanas sistēma. Citiem vārdiem, izmantojot Interneta iespējas, kravu mutošana kļuva iespējama tieši muitas posteņi.

Iepriekšējā elektroniskā deklarēšana lielā mērā atviegloja muitas teritorijā pārvietojamo sarežģīto (specifisko) preču vai kravu noformēšanas situāciju. Piemēram, tādu kā zvejas produkcija. Tagad ir iespējams veikt mūtošanu tieši uz kuģa, atklātā jūrā. Kā jau tika norādīts iepriekš, tam ir nepieciešams tehnisko līdzekļu komplekss, programmnodrošinājums, piekļuve Interneta tīklam. Jāatzīmē, tāpat kā jebkuras operācijas, kas saistītas ar dokumentu apgrozību, iepriekšējā deklarēšana ir stingri reglamentēta.

Piemēram, Krievijas Federācijā, muitas dienests sāka izmantot iepriekšējo muitas deklarēšanu kopš 2008. gada. To var veikt izmantojot interneta resursu edata@customs.ru. (Федеральная таможенная служба. Портал Электронного представления сведений 2008) Izmantojot šo resursu, deklarantam ir jāreģistrē savs "Personīgais kabinets". Šī procedūra ilgst dažas minūtes.

No 1.01.2009., saskaņā ar Eiropas likumdošanu, informācija par pārvadājumiem atbilstoši MDP procedūrai (Muitas konvencija par starptautiskiem kravu pārvadājumiem izmantojot 1975. gada MDP grāmatiņas), savlaicīgi jāiesniedz elektroniskā veidā muitas nosūtišanas vai ieceļošanas ES (Eiropas Savienībā) postenim. Tas attiecas uz jebkuriem pārvadājumiem, kas sākas vai beidzas Eiropas Savienības valstīs.

Reaģējot uz Eiropas Ekonomiskās komisijas prasībām, MCAT (Starptautiskā Autotransporta savienība) izstrādāja un izveidoja TIR-EPD servisu, kas ievērojami vienkāršo MDP grāmatiņu turētājiem iepriekšējās elektroniskās informācijas par kravu pārvadājumiem sniegšanu ("TIR Carnet") (Eiropas ekonomiska komisija. 2011).

Pateicoties izveidotajam TIR-EPD servisam, muitas iestādes var iepriekš veikt risku analīzi, būdamas pārliecinātas, ka MBP grāmatiņa pārvadātājam ir derīga.

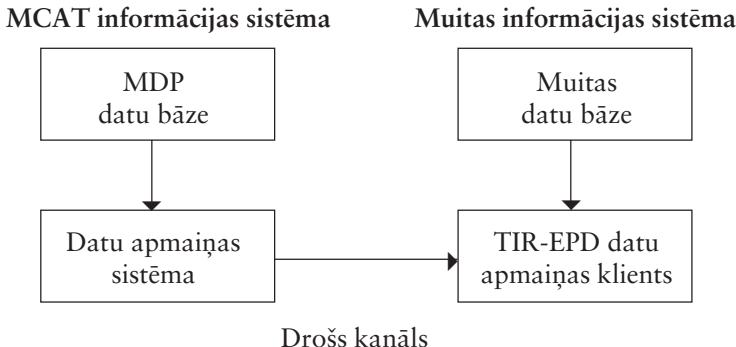
TIR-EPD tehnoloģija ir neliela programmēšanas moduļa droša integrācija attiecīgā muitas informācijas sistēmā elektroniskās informācijas par procedūrām automātiskai apmaiņai starp MCAT un muitas iestādi.

Programmēšanas moduļa izstrādāšana ir nepieciešama, lai muitas iestādes gūtu pieejу TIR-EPD servisam. Protī, nedz MCAT, nedz kādai citai personai nedrīkst būt pieeja muitas iestāžu datu bāzei. TIR-EPD klients nosūta un saņem šifrētu pazīojumu, kas attiecas uz MDP operāciju. (skat. shēmu Nr. 1).

TIR-EPD servisa izveides finansiālais lietderīgums izpaužas šādi:

- nav nepieciešams izstrādāt savu dārgu iepriekšējās elektroniskās informēšanas sistēmu;

- nav nepieciešams papildfinansējums savas sistēmas uzturēšanai, apkalpošanai un modernizēšanai;
- pilns tehniskais un lietojuma atbalsts tiek sniegts no MCAT puses. Tas ir bezmaksas un daudzās valodās.



shēma Nr. 1

TIR-EPD servisa tehnoloģijas ieviešanas pieredze dažādās valstīs (tai skaitā arī Latvijā) liecina, ka tas ir ātrs un visai lēts projekts. Papildus aprīkojums nav nepieciešams, ir vajadzīga programma “TIR-EPD klients”, lielātruma interneta pieslēgums, vienkāršas tehniskās konsultācijas un atbalsts.

TIR-EPD MCAT ļauj visiem MDP grāmatiņu turētājiem ievērot Drošības ietvarstandartus, ko izstrādājusi Vispasaules muitas organizācija. TIR-EPD serviss ir vienkāršs, pieejams un bezmaksas līdzeklis muitas iestāžu informēšanai par pārvadājumu, neizmantojot starpnieku pakalpojumus. Tā ir unikāla iespēja pārvadātājiem nodot informāciju par pārvadājumu 23 valstu muitas iestādēm. (Система электронного предварительного декларирования.(TIR-EPD.) MCAT. 2009)

Mēģināsim noskaidrot, kādas ir TIR-EPD sistēmas priekšrocības.

Transporta operatoriem:

- tiek nodrošināta kā bezmaksas pakalpojums;
- tiek garantēta komerciālās informācijas konfidencialitāte;
- ir pieejama no jebkura Internetam pieslēgta datora;
- ir daudzvalodu lietotāja interfeiss;
- ļauj pārraidīt informāciju par pārvadājumu vienlaicīgi uz vairākām valstīm;

- serviss ir vienkāršs izmantošanā, tas atbilst mūsdienīgām drošības prasībām.

Muitas iestādēm:

- garantē, ka informācija ir saņemta no autorizēta pārvadātāja (MDP grāmatiņas turētāja);
- garantē deklarācijā norādītās MDP grāmatiņas derīgumu (deklarācijas iesniegšanas brīdī);
- sniedz patiesu informāciju par kravu iepriekšejai risku analīzei;
- atvieglo darbu muitas darbiniekiem, pateicoties mūsdienīgu informācijas tehnoloģiju pielietošanai;
- savlaicīgi sniedz muitas iestādēm pilnu informāciju par kravu;
- ļauj pastiprināt kontroli pā starptautiskiem kravu pārvadājumiem;
- nēm vērā atsevišķu muitas iestāžu specifiskās prasības;
- ļauj muitas institūcijām pārbaudit MDP grāmatiņu derīgumu, izmantojot MCAT bāzi “Cute-Wise”.

Starptautiskajai tirdzniecībai:

- vienkāršo starptautisko tirdzniecību un padara to drošāku;
- samazina iespējamos riskus;
- veicina muitas robežu šķērsošanas procedūru vienkāršošanu;
- veicina ar starptautiskajiem pārvadājumiem saistītu izmaksu samazināšanu;
- sistēma ir savietojama ar UNCTAD ASYCUDA World/TIR;
- atbilst Drošības ietvarstandartiem;
- atbilst vadības prasībām attiecībā uz tranzītu NCTS un ES.

TIR-EPD sistēma ir vienkārši lietojama, tā taupa pārvadātāja naudu (nav nepieciešami starpnieka pakalpojumi), taču šis fakts ir zināma barjera jaunā pakalpojuma pilnvērtīgai izmantošanai. Proti, caurlaides punktos starpnieki jau sen noregulējuši tranzīta procedūru elektroniskās deklarēšanas biznesu un nedomā to zaudēt. Bieži vien muitas institūciju amatpersonas, kas pieņem no autovadītājiem elektroniskās deklarācijas numuru, dažādi aizbildinoties, “neatrod” elektronisko paziņojumu par pārvadājumu savā informācijas sistēmā un nosūta pārvadātāju pie starpnieka. Iepriekšējā deklarēšana dažkārt sanāk, taču dažkārt nē, jo elektroniskais pasts nesniedz pilnīgu informāciju par tās saņemšanu uz robežas. Šādā gadījumā autovadītāji, lai nekavētu kravu, maksā naudu par noformēšanu un šķērso robežu (Руководство пользователя приложения по электронному предварительному декларированию МДП 2009).

Asociācija “Latvijas auto” iesaka gadījumā, ja netiek atļauts šķērsot robežu, griezties tieši pie viņiem, paziņojot konkrētā pārvadājuma perso-

nīgo elektronisko numuru. Asociācijas darbinieki veic steidzamu pieprasījumu automobiļa noformēšanas kavējuma iemesliem. Šāda procedūra darbojas gadījumos, ja visu ieinteresēto pušu darba laiks sakrīt. Savukārt ja problēmas rodas brīvdienā vai nakts laikā, tad autovadītājs visdrīzāk atkal noformēs kravu par naudu, pie starpnieka.

Programma TIR-EPD atrodama Interneta lapā www.tirepd.org. MDP elektroniskajai deklarēšanai, pielietojot programmu TIR-EPD, tiek piedāvāta Lietošanas pamācība MDP grāmatīgas turētajam. Programma ir adaptēta tā, lai ar to varētu strādāt vienkārš lietotājs, kuram nav speciālas sagatavotības. Programma saņem informāciju, kas ievadīta latīņu alfabēta burtiem. Preču daļas aprakstam jāizmanto angļu valoda vai tās valsts valoda, uz kuru tiek sūtīta elektroniskā deklarācija.

Programma pieprasī pārvadātāja EORI numuru. Aplūkosim to sīkāk. Visu muitas attiecību subjektu identificešanai 2009. gadā ES tika ieviesta operatoru, tai skaitā arī pārvadātāju – MDP grāmatīgu turētāju obligātā reģistrācija. Šai nolūkā pārvadātājiem jāiesniedz reģistrācijas iesniegums jebkuras ES valsts pēc izvēles muitas iestādē, jāsaņem EORI (Economic Operators Registrationand Identification) numurs un turpmāk jānorāda tas elektroniskajā tranzīta deklarācijā ik reizi, noformējot MDP grāmatīgu visās ES valstīs, neatkarīgi no informācijas nodošanas veida.

Nacionālās asociācijas bez maksas nodrošina saviem pārvadātājiem – MDP grāmatīgu turētājiem – pieeju programmai, piešķirot viņiem personīgo lietotājvārdu (loginu) un paroli. Kops šī brīža reģistrētie pārvadātāji var patstāvīgi veidot savu programmas lietotāju tīklu savu grāmatīgu iepriekšējai deklarēšanai (dispečeri, ekspeditori, kravu nosūtītāji).

Pēc autores domām, TIR-EPD serviss paver daudz jaunu iespēju, proti:

1. Servisu jau aktīvi izmanto dažādu valstu muitas iestādes un pārvadātāji;
2. Serviss kļūst pieprasīts un populārs pateicoties savām priekšrocībām;
3. Piedāvā vienīgo lietotāju interfeisu, kas ir vienāds visās valstīs, taču tajā pat laikā ievēro dažādu nacionālo muitas iestāžu specifiskās prasības;
4. TIR-EPD patlaban ir pieejams 16 valodās. Neskaitot angļu, vācu, krievu un franču valodu, arī tādās kā latviešu, serbu, maķedoniešu utt.;
5. TIR-EPD darbojas 15 valstīs: Belāģijā, Bulgārijā, Čehijā, Igaunijā, Sōmijā, Francijā, Vācijā, Ungārijā, Latvijā, Lietuvā, Moldovā, Polijā, Rumānijā, Slovākijā un Slovēnijā.

Autore, balstoties uz savu pieredzi un ekspertu viedokli, uzskata, ka muitas institūciju iepriekšēja informēšana par pārvadājumu var ievērojami uzlabot muitas administrēšanas kvalitāti un samazināt rindas uz robežām. Tas attiecas uz jebkuru valsti, kur pārvadātājs veic iepriekšēju informēšanu vai iesniedz tranzīta deklarācijas elektronisko kopiju.

Kā uzskata MCAT, TIR-EPD atrisina problēmu, kas ir ļoti aktuāla pārvadātājiem. Programmu var izmantot visos tranzīta virzienos un jebkurām pārvadātājam, un tas ir labākais variants transporta biznesa daļībniekiem. Tas ļauj ekspeditoriem, nosūtītājiem un jebkurām citām ieinteresētām personām pildīt pārvadāšanas uzdevumus jebkurā virzienā, izmantojot vienotu visām valstīm iepriekšējās informēšanas instrumentu.

Darbs ar TIR-EPD vēl tikai uzzinem apgriezienus. Atdarināšanas pie- mērs varētu būt Polija un Bulgārija, kuru muitā tiek iesniegta lielākā daļa TIR-EPD deklarāciju. Gribas ticēt, ka Latvijas autopārvadātāji neat- paliks no saviem kolēģiem un aktivāk taupīs savu laiku un naudu.

Bibliogrāfija

1. Eiropas ekonomiskas komisijas sesijas lēmums. (2011) Ženēva, Šveice, Pieejams: www.unece.org/fileadmin/DAM/tran... (skat. 06.10.2012)
2. Konvencija o dogovore mezdunarodnoy doroznoy perevozki gruzov (KDPG) (1956) OOH E/EE/253, E/ECE/TRANS/480 (In Russian).
3. Federalnaja tamozenaja sluzba. Portal Elektronogo predstavlenija svedej. (In Russian). Pieejams: <http://edata@customs.ru>. (skat. 09.09.2012).
4. Sistema elektronogo predvaritelnogo deklarirovaniya.(TIR-EPD.) MCAT. (In Russian). Pieejams: www.iru.org/ru_iru_tir_epd (skat. 10.08.2012)
5. Rukovodstvo polzovatelja prilozhenija po elektronnomu predvaritelnomu deklarirovaniyu MDP (In Russian). Pieejams: http://www.iru-eapd.org/ru_tirepd_information (skat. 09.10.2012)
6. Zapolnenie predvaritelnoy deklaracii TIR-EPD. (In Russian). Pieejams: http://trans-atlas.net/rus/clearance_tir_carnet/tir_epd/. (skat. 12.10.2012)

Специфика и особенности системы предварительного декларирования TIR-EPD (MCAT)

Резюме

Электронное декларирование грузов – это процедура таможенного оформления товаров, которое осуществляется с помощью сети Интернет. Чтобы облегчить процедуру этого оформления, была разработана система электронного декларирования. Реагируя на требования Европейской экономической комиссии, MCAT (Международный Союз автомобильного

транспорта) разработал и создал сервис TIR-EPD, который значительно упрощает предоставление предварительной электронной информации по перевозке грузов держателями книжек МДП. Технология TIR-EPD – это безопасная интеграция небольшого программного модуля в соответствующую таможенную информационную систему, для автоматического обмена электронной информацией по процедурам между MCAT и таможенным органом. Опыт внедрения технологии сервиса TIR-EPD в разных странах показывает, что это быстрый и недорогой проект. TIR-EPD MCAT позволяет всем держателям книжек МДП соблюдать Рамочные стандарты безопасности, разработанные Всемирной таможенной организацией. Сервис TIR-EPD простой, доступный и бесплатный способ информирования таможенных органов о перевозке, не прибегая к услугам посредников.

Ключевые слова: предварительное электронное декларирование, декларация, TIR, оформление, таможня, перевозчик, сервис, ассоциация, MCAT.

CESIJAS ATTĪSTĪBA CIVIL TIESĪBĀS

Anotācija

Raksta mērķis – izanalizēt cesijas tiesiskā regulējuma attīstību un izmaiņas dažādos civiltiesību attīstības periodos. Lielākā mērā tiek pievērsta uzmanību cesijas institūta attīstībai romiešu tiesībās, tiek analizēts padomju laiku Latvijas Civilkodekss un atjaunotais 1937. gada Civillikums. Autore nāk pie slēdziena, ka spēkā esošā Civillikuma cesijas tiesiskajā regulējumā ir saskatāmi arhaiski elementi un Latvijas civiltiesības palikušas stadijā, kas aptuveni atbilst romiešu tiesību attīstības stadijai pirms “actio utilis suo nomine” ieviešanas.

Atslēgas vārdi: cesija, parādnieks, kreditors, parāda piedziņa.

Kā lielākā daļa mūsdienu civiltiesību institūtu cesija savus pirmsākumus ir ieguvusi romiešu civiltiesībās. Tājā veidā, kādā mēs redzam šo institūtu mūsdienu tiesībās, tas ir izveidojies ilga un sarežģīta procesa rezultātā.

Termins “cesija” sastopams pilnīgi visos kodeksos, pie tam šis termins katrā atsevišķi nemtā tiesību avotā, komentārā vai monogrāfiskā pētījumā var apzīmēt pilnīgi atšķirīgu jēdzienu. Pat vienā un tai pašā sistēmā, proti, romiešu tiesībās, šim terminam var būt atšķirīga nozīme. Cesija atkarībā no konteksta var būt gan vecā kreditora, jaunā kreditora un parādnieka slēgts trīspusējs darījums – delegatio, gan arī divpusējs darījums, kurā piedalās tikai vecais un jaunais kreditors. Pirmais, delegatio gadījums ir sarežģītāks un arī arhaiskāks. Delegatio ietver speciālu tekstu jeb formulu, ko izsakot kreditors (delegans) dod pilnvarojumu (mandate) citai personai (delegatarius) pieņemt no trešās personas (delegatus) viņa, t.i. deleganta vietā apsolījumu veikt noteiktu darbību (parasti – samaksāt naudas summu), un vienlaikus ar to pašu darbību pilnvaro trešo personu dot solījumu uz viņa (deleganta) rēķina. Delegatio savukārt vēl tiek lietota arī citā nozīmē – kā parāda pārvede (Kalniņš 1977).

Līgumiskās attiecības bija sava veida saikne, kas saistīja dalībniekus vienā veselā kā vinculum juris (juridiska saikne) (Pochuykin 2002). Turklat bija spēkā noteikums saskaņā ar kuru “Alteri stipulari nemo potest” – neviens nevar līgt citam par labu (Cvaygert, Ketc 1998).

Saistību tiesību subjektu maiņas pirmās formas ir saistītas ar romiešu sabiedrības ekonomisko attīstību un saimnieciskā apgrozījuma sarežģī-

šanos. Tikai pēc tā, kā saistību attiecībās pirmajā vietā tiek izvirzīts mantiskais elements, rodas nepieciešamība nodod saistības un parādus trešām personām.

Neskatoties uz to, ka no saistībām izrietošām tiesībām un saistībām saskaņā ar Romiešu tiesībām bija stingri personīgs raksturs, tiesisko attiecību, kas mūsdienās ir pazīstamas kā cesija, pirmsākumi ir meklējami tieši tad – II gadsimtā pirms mūsu ēras. Saskaņā ar Ulpīānu līdz šim momentam prasījuma tiesība nevarēja tikt nodota nevienam izņemot mantiniekus. Dažās tiesību sistēmās jebkura civiltiesiska saistība tika saistīta ar puses personību saistībā un skaitījās, ka tiesības un saistības nevar būt nodotas, bet puses maiņa, ja arī tika pielaista, tad tikai ārkārtas gadījumā.

Gajs aprakstīja šo situāciju sekojošā veidā: “Ja es gribēšu, lai pienākošais man piederētu tev tad... nepieciešams, lai tu pēc manas vēlēšanās stipulētu šo parādu no mana parādnika, kā rezultātā viņš atbrīvojas no parāda pienākošās man un kļūst par tavu parādniku, kas saucas saistību pārjaunošana. Bez tādas pārjaunošanas tev nebūs tiesību celt prasības tavā vārdā, tikai manā vārdā kā mans pilnvarotais vai vietnieks (Gay 1997).

Tāda shēma romiešu tiesībās ieguva nosaukumu “novācija” attiecībā uz kuru praktiski visi romiešu civiltiesību pētnieki vienoti savos spriedumos, ka tā ir mūsdienu cesijas pirmsākums. Tā Muromcevs raksta: “novācija bija sagatavošanās, mākslīgs jēdziens, izmantojot kuru romiešu jurisprudence pietuvojās saistību nodošanas sapratnei (Muromcev 1883). Vēlākos laikos radās nepieciešamība mainīt kreditora personu, nelikvidējot sākotnējo saistību, bet atstājot to spēkā, lai par kreditora maiņu saistībā parādniekam tiku paziņots post factum (Pokrovskiy 1998). Šo apstākļu rezultātā personu maiņai saistībās tās aktīvajā pusē sāka pieleties prasības nodošanas procedūra – kognitora institūts, vēlāk prokuratora institūts. Kognitora institūts pēc savas būtības nebija nekas cits, kā procesuālās pārstāvības gadījums tiesā. Citiem vārdiem runājot, kognīcijas (procesuālās pārstāvības) jēga bija sekojoša: kreditors iecēla par kognitoru to, kam viņš reāli gribēja nodot prasījuma tiesību ar noteikumu, ka saņemto viņš var paturēt sev “procurator in rem suam” (Pokrovskiy 1998). Kognīcijas institūta galvenā nepilnība sastāvēja tās “juridiskajā fikcijā”, tiesību nodošanas nosacītajā raksturā, līdz ar ko kognitoram nebija likumīga pamata uz beznosacījuma prasījuma tiesībām no parādnika. Līdz ar to apgrozījums prasīja, lai kreditora maiņa saistībā būtu ar beznosacījuma raksturu, lai jaunais kreditors varētu attiecināt uz parādniku visas tās prasības kā iepriekšējais kreditors, bet pēdējais nevarētu pēc savas vēlēšanās jebkurā brīdī “atgriezt” sev prasījuma tiesības pret parādnieku.

Citiem vārdiem runājot, radās objektīva nepieciešamība prasījuma tiesību apgrozībai pēc preces principa. Nākamais un, kā norāda daži autori, pēdējais procesuālās pārstāvības institūta etaps reāli vērstais uz saistību singulāro nodošanu bija “cessio legis” – likumiskā cesija.

Kā norāda D.V. Doždevs norādītais institūts bija ieviests ar Antonija Pija reskriptu (Dozhdev 1999).

Raksturīga cesijas pazīme, kas principiāli atšķīra to no delegācijas un kognīcijas, kļuva likuma tieša norāde uz tās realizācijas iespēju, līdz tam tiesību pāreja varēja notikt tikai pamatojoties uz kreditora vēlēšanos.

Cesijas institūts radās no universālās tiesību pārņemšanas institūta, no tiesību normām, kas izsenis romiešu tiesībās regulēja mantojuma attiecības.

Var uzskatīt, ka saistību prasību apgrozība radās galvenokārt sakarā ar mantojuma pārdošanu kā viena vesela, ietveroša kā ķermeniskas lietas, tā arī prasījuma tiesības.

Cesijas galvenā ekonomiskā funkcija bija kvazifinansiālo norēķinu nodrošināšana civiltiesiskā apgrozījumā. Tā bija kredita līdzeklis, bet tās apgrozījuma mehānismi bija komercdarbibas un peļņas gūšanas līdzekļi.

Kontinentālo civiltiesību attīstības postglosatoru periodā, Atdzimšanas laikmetā un Germānu jurisprudences uzplaukuma laikā XVIII–XIX gadsimtos cesijas problēmām tika pievērstas maz uzmanības, neatšķirās šajā ziņā arī krievu jurisprudences XIX gadsimta “sudraba” periods. Īpaša attieksme pret cesiju bija PSRS laikos. Tirdzniecības apgrozījuma attīstība un praktiskās vajadzības gala rezultātā noveda pie tā, ka personu maiņa saistībā kļuva par parastu parādību, kurai ir ievērojama saimnieciskā nozīme.

Padomju laikos vienīgais mēģinājums izstudēt tiesību pārņemšanas institūtu bija B.B. Čerepahina monogrāfijā “Tiesību pārņemšana padomju civiltiesibās” (Cherepahin 1962), pie kam tajā pārsvarā bija pievērsta uzmanība tiesību un saistību universālās pārņemšanas jautājumiem.

Pieejamie darbi un publikācijas, kas attiecas uz cesiju, parasti ir veltītas atsevišķām privātām likumdošanas regulešanas un tiesību piemērošanas prakses problēmām. Savukārt, singulārās tiesību pārņemšanas civilistiskā teorija saistību tiesībās tika aplūkota burtiski dažos zinātniskos pētījumos (Cherepahin 1962., Belov 2001.), un līdz pat šim laikam civiltiesību zinātnē vēl nav izstrādājusi vienotu loģiski pabeigtu teorētisko koncepciju.

LPSR Civilkodeksa, kas bija spēkā 1964.–1993. g., 195. p. ietvertais cesijas jēdziens, visticamāk, aizgūts no KPFSR Civilkodeksa, kas bija spēkā Latvijā no 1940. g. 26. novembra dekrētu līdz 1964. g. 1. jūnijam

(KPFSR Civilkodeks 1940). LPSR Civilkodeksa 195. p. teksts (“Kreditora prasījuma cesija citai personai ir atļauta, ja tā nav pretrunā ar likumu”) gandrīz pilnībā sakrīt ar KPFSR Civilkodeksa 124. p. tekstu (“Kreditora izdarītā prasījuma cesija citai personai ir atļauta, ciktāl tā nerunā pretim likumam”).

Izstrādājot 1937. gada Civillikumu, tika nolemts saglabāt romiešu “gulošā mantojuma”(hereditas iacens) principu neraugoties uz to, ka liela daļa Eiropas valstu likumdošanā šo sistēmu bija aizstājusi ar ģermānu tiesībās pastāvošo nekavējošu mantojuma pāreju, valdījuma un īpašuma prasības striktu norobežošanu, noteikumu, ka cesijas gadījumā uz jauno kreditoru pāriet tikai prasījuma tiesība, bet nevis ligumiskā attiecība, no kurās šī tiesība izriet (Civillikums 1800. p.), tādējādi pretstatot prasījuma cesiju, ko likums pieļauj, subrogācijai, ko Latvijas Civillikums nepieļauj (Torgāns 1994). Interesanti atzīmēt, ka norma, no kurās izsecināts šis princips, t.i. Civillikuma 1800. p., (“Prasības cesija, ja par to nav citādi norunāts, atzīstama par paša tā prasījuma cesiju, kurš ir prasības priekšmets; bet uz cesonāru (Civillikums 1801. p.) pāriet tikai prasījuma tiesība, bet ne tā ligumiskā attiecība, no kurās šī tiesība izriet”), salīdzinot ar šī panta analogu Vietējo Likumu Kopojuma 3470. pantu nav mainījusies. Pie tam šī norma atspoguļo principu, kas pazīstams kā viena no romiešu cesijas tiesību attīstības stadijām, kad cedents nodod cesonāram tikai prasījumu (cedere actionem), nevis pašu saistību (cedere nomen), bet tikai, sākot no 3. g.s.p. Kr. pretoriskajās tiesībās tika piešķirta tiesība cesonāram uzstāties tiesā nevis kā cedenta pārstāvīm, bet savā vārdā (actio utilis suo nomine). Latvijas tiesības palikušas stadijā, kas aptuveni atbilst romiešu tiesību attīstības stadijai pirms “actio utilis suo nomine” ieviešanas. Uz to norāda arī Civillikuma 1804. p (VLK 3474. p.): “Agrākais kreditors, neraugoties uz cesiju, vēl joprojām skaitās par tādu līdz tam laikam, kamēr cesonārs nav dabūjis apmierinājumu no parādnieka.” Tātad šeit mēs saskaramies ar patiešām arhaisku elementu, kas bez izmaiņām pārdzīvojis gadsimtus. Uz šo īpatnību, ar kuru VLK atšķiras no vairuma 19. g.s. civiltiesību avotiem, savulaik norādījis V. Bukovskis. Iespējams, pārskatot VLK normas 1937. g. kodifikācijas gaitā tās autori nav uzskatījuši par vajadzigu grozīt šo normu tādēļ, ka tai ir tikai dispozitīvs raksturs, uz ko norāda iestarpinājums Civillikuma 1800. p. “ja par to nav citādi norunāts”. Respektīvi, pusēm ir tiesība vienoties par pilnīgu cesonāra iestāšanos cendenta vietā (Rozenfelds 2009).

Bibliogrāfija

1. Belov V.A. (2001) *Singulyarnoe pravopriemstvo v obyazatelstve*. Moskva: Izdatelstvo: Uchebno-konsultacioniy centr “JurInfoR” (In Russian)
2. Cherepahin B.B. (1962) *Pravopriemstvo po sovetskому grazhdanskому pravu*. Moskva: Gosjurizdat. (In Russian)
3. Civillikums. Ceturta daļa. Saistibu tiesības (1937) Latvijas Vēstnesis, Ziņotājs, 1, 14.01.1993. Stājās spēkā ar 01.03.1993. (In Latvian)
4. Cvaygert K, Ketc H. (1998) *Vvedenie v sravnitelnoe pravovedenie v sfere chastnogo prava: Dogovor. Neosnovatelnoe obogashenie. Delikt.* V 2-h tomah: Perevod c nemeckogo. T. 2. Moskva: Mezdunarodnie otmoshenija
5. Dozhdev, D.V. (1999) *Rimskoe chastnoe pravo*, Moskva: Infra-M, Norma. (In Russian)
6. Gay (1997) *Institucii / Perevod s latinskogo Dudunskogo*. Pod redakciei Savelyeva V.A., Kofanova L.L. Moskva: Jurist. (In Russian)
7. Kalniņš V. (1977) *Romiešu civiltiesību pamati*. Rīga: Izdevniecība “Zvaigzne”. (In Latvian)
8. KPFSR Civilkodeks (1940), spēkā Latvijā ar 1940.g. 25. Novembra dekrētu, pielikums 44. p., 1941. g. izdevums
9. Muromcev S.A. (1883) *Grazhdanskoе pravo Drevnego Rima*. Moskva: Tipografija A.I. Mamontova i K, Leontievskiy per., Nr. 5. (In Russian)
10. Pochuykin V.V. (2002) Ustupka prava trebovaniya v grazhdanskom prave. *Aktualnie problemi grazhdanskogo prava; Sbornik statey*, vypusk 4 / pod red. M.I. Braginskogo. Moskva: Norma. (In Russian)
11. Pokrovskiy I.A. (1998) *Istoriya rimskogo prava*. Sankt-Peterburg: Izdatelsko-torgoviy dom “Letniy sad”. (In Russian)
12. Rozenfelds J. (2009) Romiešu civiltiesību pamatu kursa pasniegšanas metodiķa LU un tās ietekme uz Latvijas tiesībām. Pieejams <http://www.rozenfelds.lv/lv/news/45> (skat. 01.11.2012.) (In Latvian)
13. Torgāns K. (1994) *Komentāri saistību tiesībām Civillikumā*. Riga: SIA “RASA”. (In Latvian)

Развитие цессии в гражданском праве

Резюме

Как и большая часть современных институтов гражданского права, цессия свое начало берет в римском гражданском праве. В такой форме, в которой мы видим данный институт в современном праве, он образовался в результате длительного и сложного процесса.

Термин «цессия» встречается абсолютно во всех кодексах, при этом данный термин в каждом отдельно взятом источнике права, комментарии или монографическом исследовании может обозначать разные понятия. Даже в одной и той же системе, а именно, в римском праве, этот термин может иметь различные значения.

Основной экономической функцией цессии являлось обеспечение квазифинансовых расчетов в гражданско-правовом обороте. Она была кредитным средством, но ее оборотные механизмы были средствами коммерческой деятельности и получения прибыли.

В период постглоссаторов, развития континентального гражданского права, в эпоху Возрождения и во время расцвета германской юриспруденции в XVIII–XIX веках на проблемы цессии обращали мало внимания. В данном смысле не отличался также и «серебряный» период XIX века русской юриспруденции. Особое отношение к цессии было во времена СССР. Развитие торгового оборота и практические нужды в итоге привели к тому, что изменения в составе лиц в обязательстве стало привычным явлением, имеющим хозяйственное значение.

Термин цессии, включенный в ст. 195 Гражданского Кодекса (ГК) ЛССР, который был в силе с 1964 по 1993 год, скорее всего, был позаимствован из Гражданского Кодекса РСФСР, который в Латвии действовал с Декрета 26 ноября 1940 года по 1 июня 1964 г.

Разрабатывая Гражданский Закон 1937 года, было решено сохранить римский принцип «лежачего наследства» (*hereditas iacens*), несмотря на то, что большая часть стран Европы в законодательстве данную систему заменили немедленным переходом наследства, существующим в германском праве, строгим разграничением требования владения и собственности, при условии, что в случае цессии новому кредитору переходит право требования, а не договорное отношение, из которого вытекает данное право (Ст. 1800 ГЗ), таким образом, противопоставляя цессию требования, которую закон допускает, суброгации, которую ГЗ Латвии не допускает. Латвийское право осталось на стадии, которая приблизительно соответствует стадии развития римского права до введения “*actio utilis suo nomine*”.

Ключевые слова: цессия, должник, кредитор, взыскание долга.

DAUDZDZĪVOKĻU MĀJU PĀRVALDIŠANAS PROBLEMĀTIKA

Anotācija

Dzīvojamā māju pārvaldišanas normatīvajam regulējumam ir ļoti plaša ietekme. Tā nepilnības var radīt apdraudējumu visu valsts iedzīvotāju ar likumu garantēto tiesību uz īpašumu un veselības aizsardzību (Latvijas Republikas Satversme, 105., 111. pants).

Referāta mērķis ir analizēt dažus no daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas pārvaldišanas problēmjautājumiem, kas skar pašvaldību likumā noteiktās autonomās funkcijas organizēt iedzīvotājiem komunālos pakalpojumus izpildi praksē (Par pašvaldībām, 15. pants).

Referātā izdarīti šādi secinājumi:

- nepieciešams izdarīt būtiskus grozījumus spēkā esošajā normatīvajā regulējumā, it īpaši Dzīvojamā māju pārvaldišanas likumā, nosakot, ka katrai dzīvojamai mājai ir obligāts pārvaldnieks ar skaidri noteiktām tiesībām, pienākumiem un atbildību, izslēdzot pilnvarojuma Civillikuma izpratnē pieļietošanu dzīvojamā māju pārvaldišanā;
- šobrīd normatīvajā regulējumā pastāv likuma robi, kas apdraud dzīvojamās mājas kopīpašnieku tiesības saņemt pakalpojumu citu dzīvojamās mājas kopīpašnieku saistību neizpildes dēļ.

Atslēgas vārdi: dzīvojamā māju kopīpašnieku atbildība par mājas pārvaldišanu, dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku kopība, pārvaldnieks, siltumenerģijas lietotājs.

Daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašums kā atsevišķs kopīpašuma daļu ietverošs nekustamais īpašums

Valsts nekustamo īpašumu privatizācijas rezultātā, sadalot dzīvojamās mājas atsevišķos dzīvokļu īpašumos, ir izveidojusies kopīpašuma forma ar sarežģītu un nepilnīgu tiesisko regulējumu.

Katra dzīvokļa īpašnieka atsevišķais dzīvokļa īpašums ir patstāvīgs īpašuma tiesību objekts, kas kopā ar dzīvokļa īpašuma domājamo daļu kopīpašumā veido dzīvokļa īpašumu kā tiesiski nedalāmu nekutamo īpašumu (Dzīvokļu īpašuma likums, 2. pants; Senāts, 2011, SKC-59/2011). Atsevišķa dzīvokļa īpašuma tiesisko statusu kā īpašuma tiesību objekta statusu nemaina apstāklis, ka atsevišķa dzīvokļa īpašuma sastāvā iekļautas divas vai vairākas ēkas (paligēkas), tajā skaitā arī ēka ar neapdzī-

vojamām telpām (Dzīvokļu īpašuma likums, 3. panta trešā daļa; Senāts, 2011, SKC-59/2011).

Dzīvokļa īpašnieks saskaņā ar Dzīvokļu īpašuma likuma 9. panta noteikumiem tiesīgs savu atsevišķo dzīvokli kopā ar domājamo daļu kop-īpašumā atsavināt, izrēt, iznomāt vai iekilāt, ja šāda rīcība neattiecas uz pārējo kopīpašnieku daļām dzīvokļu īpašumā. Dzīvokļu īpašnieku kopības (kopsapulces) un citu dzīvokļu īpašnieku piekrišana tam nav nepieciešama (Senāts, 2008, SKC-250/2008).

Kopīpašnieku atbildība par daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas pārvaldišanu

No šobrīd Latvijas Republikā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, tajā skaitā Dzīvojamo māju pārvaldišanas likuma 5. panta pirmās daļas un Dzīvokļu īpašuma likuma 15. panta otrs daļas, izriet, ka atbildīga par daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas pārvaldišanu ir dzīvojamās mājas kopīpašnieku kopība, kuras sastāvā ir visi attiecīgās dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieki.

Dzīvokļu īpašnieki dzīvojamās mājas pārvaldišanas darbības kopumā vai kādā daļā var uzdot veikt pārvaldniekam, noslēdzot ar pārvaldniku dzīvojamās mājas pārvaldišanas līgumu (Dzīvojamo māju pārvaldišanas likums, 10. pants).

Apsaimniekotājs to normatīvo aktu izpratnē, kas bija spēkā pirms spēkā esošā regulējuma spēkā stāšanās, vairs neeksistē. Šobrīd apsaimniekotājs ir aizstāts ar pārvaldniku, zaudējot apsaimniekotāja tiesības un pienākumus, kļūstot par starpnieku starp dzīvojamo māju un komunālo pakalpojumu sniedzējiem. Starpniecības pamats – pārvaldišanas pilnvarojuma līgums (Dzīvojamo māju pārvaldišanas likums, 10. panta otrā daļa). Atbildības robeža – rīcība pilnvarojuma ietvaros. Pilnvarojuma līguma regulējums noteikts Civillikuma 2289.-2317. pantos. Pārvaldniekam normatīvajos aktos nav noteiktu pienākumu, kā arī tiesības rīkoties ir ierobežotas.

Dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku kopība kā mājai piegādātās siltumenerģijas lietotājs

Vēsturiski Latvijā dzīvojamās mājas ir būvētas tā, ka tehniski piegādāt siltumenerģiju var tikai visai mājai kopumā, nevis katram dzīvoklim atsevišķi. Pieslēgt un atslēgt siltumenerģijas padevi var tikai visai mājai kopumā nevis katram dzīvokļa īpašumam atsevišķi.

Atbilstoši normatīvajam regulējumam Piegādātājs saskaņā ar līgumu uz piederības robežas nodrošina parametru (Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi, 16. punkts). Norēķinus starp piegādātāju un lietotāju par piegādāto siltumenerģiju veic, pamatojoties uz siltumenerģijas skaitītāju rādījumiem, kas katrai mājai ir tikai viens (Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi, 8. punkts). Saskaņā ar Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumu 22. punkta nosacījumiem apkures sistēmu pieslēgt vai atvienot lietotājs var tam vēlamā laikā pēc saskanošanas ar piegādātāju.

Dzīvokļu īpašnieku dzīvojamās mājas apkures komunikācijas ir funkcionāli nedalāmi mājas elementi un atzīstami par dzīvojamās mājas kopīpašuma daļu (Dzīvokļu īpašuma likums, 4. panta pirmās daļas pirmais punkts). Senāts ir devis atzinumu, ka tā kā apkures komunikācijas ir mājas kopīpašuma daļa, patvalīga ar dzīvokļu īpašnieku kopību nesaskaņota atslēgšanās no apkures sistēmas atzīstama par prettiesisku un tas nav pamats dzīvokļa īpašnieka atbrīvošanai no samaksas par siltumenerģiju (Senāts 2007, SKA - 102/2007).

Analizējot normatīvos aktus un judikatūru, secināms, ka siltumenerģija tiek piegādāta daudzdzīvokļu mājas kopīpašumam, nevis atsevišķam dzīvokļa īpašumam. Līdz ar to lietotājs Enerģētikas likuma, uz tā pamata izdoto Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumu izpratnē ir viens – visi dzīvojamās mājas kopīpašnieki kopā – dzīvojamās mājas kopība.

Likuma robs dzīvojamo māju pārvaldīšanas regulējuma ietvaros

Pārvaldnieks dzīvokļu īpašnieku kopības vārdā slēdz līgumu par siltumenerģijas piegādi un lietošanu ar siltumenerģijas piegādātāju. Saskaņā ar šobrīd spēkā esošā normatīvā regulējuma nosacījumiem atbildība par līguma izpildi pret piegādātāju, tajā skaitā par rēķinu apmaksu, ir tikai lietotajam, tātad mājas kopībai. (Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi, 36. punkts, Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums, 5. panta pirmā daļa).

Tā kā pārvaldnieks ir tikai pilnvarotā persona, tiesā piegādātājam jāvērsas pret lietotāju. Lai vērstos tiesā pret pakalpojuma saņēmēju, konkrētajā gadījumā:

- ir jāizraksta rēķins pakalpojuma saņēmējam nevis pilnvarotajai personai;
 - salīdzināšanās aktā kā debtors ir jānorāda pakalpojuma saņēmējs.
- Secināms, ka esošajā normatīvajā regulējumā ir saskatāms likuma

robs. Pie esošā normatīvā regulējuma rēķinus un salīdzināšanas aktus izrakstīt pakalpojuma saņēmējam nav iespējams, jo dzīvokļu īpašnieku kopība ir LR Uzņēmumu reģistrā nereģistrēta pārvaldes institūcija. Tai nav ne reģistrācijas, ne kāda cita numura. Zemesgrāmatā ierakstītai ēkai ir vienīgi kadastra numurs, savukārt zemesgrāmatā neierakstītai ēkai – kadastra apzīmējums, kas nav pietiekami grāmatvedības dokumentu noformēšanai.

Šobrīd kā pakalpojuma saņēmēja, maksātāja, kā arī piegādātāja grāmatvedības dokumentos kā debitors pretēji normatīvajiem aktiem likuma roba dēļ tiek norādīts mājas pilnvarotā persona – pārvaldnieks.

Dzīvojamās mājas kopīpašnieki kā patiesais pakalpojuma saņēmējs var rēķinus atzīt par nelikumīgiem pārvaldnieka ļaunprātīgas rīcības dēļ, pārkāpjot pilnvarojuma robežas. LR Civillikuma 2302. pants paredz, ja pilnvarnieks ir pārkāpis sava pilnvarojuma robežas, tad viņa izdarītā darbība ir spēkā tikai tiktāl, ciktāl tā izpildīta saskaņā ar uzdevumu.

Pakalpojuma sniedzējs atlīdzību par sniegto pakalpojumu likumiski pamatoitu iemeslu dēļ nesaņem arī tad, ja dzīvojamās mājas kopība izmanto savas likumiskās tiesības, pieņem lēmumu atsaukt pilnvarojumu pārvaldniekam, savukārt pārvaldnieks, pārkāpjot savas pilnvarojuma robežas, par to nepaziņo pakalpojuma sniedzējam, kurš turpina pakalpojuma sniegšanu.

Problemātiska ir arī pašas dzīvokļu īpašnieku kopības nepastāvība. Patiesā pakalpojuma saņēmēja sastāvs var mainīties, pakalpojuma sniedzējam un citiem dzīvojamās mājas kopīpašniekiem par to pat nezinot. Kā jau minēts, dzīvojamās mājas kopīpašnieki atšķirībā no nekustamā īpašuma kopīpašniekiem Civillikuma izpratnē var pārdot savus atsevišķos dzīvokļu īpašumus bez pārējo dzīvojamās mājas kopīpašnieku piekrišanas.

Pakalpojuma nepārtrauktu nodrošināšanu iedzīvotājiem papildus apgrūtina fakts, ka likums nenosaka pienākumu pārvaldniekam dzīvojamo māju vārdā slēgt līgumu par katru pārvaldīto māju atsevišķi. Pastāv iespēja noslēgt līgumu, paredzot tam vairākus pielikumus, kuros tiek atrūnāti nosacijumi, tehniskās prasības katrai mājai. Tā kā ir viens līgums par saņemto pakalpojumu, tiek izrakstīts arī viens rēķins par visām mājām un arī samaksa tiek veikta attiecīgi par vienu rēķinu. Rezultātā samaksas process nav kontrolējams, jo ir atkarīgs no pārvaldnieka.

Normatīvajos aktos nav precīzi definētas dzīvojamo māju kopīpašnieku atbildības robežas. Attiecībā pret pakalpojumu sniedzēju dzīvokļu īpašnieki ir vienlīdz atbildīgi, neatkarīgi no to kopīpašuma domājamo daļu apmērā. Savukārt savā starpā kopīpašnieki atbild domājamo daļu apmērā.

Ja pakalpojums tiek sniepts visai mājai, piemēram, siltumenerģijas piegāde, tad visi dzīvokļu īpašnieki ir vienlīdz atbildīgi par piegādātāja rēķina samaksu. Piegādātājs tiesā vēršas pret esošo dzīvojamās mājas kopību kā lietotāju.

Pakalpojuma sniedzējam ir teorētiskas tiesības piedzīt visu parādu no jebkura no dzīvojamās mājas kopīpašniekiem, attiecīgajam kopīpašniekam pēc tam vēršoties ar regresa prasību pret ciitem konkrētās dzīvojamās mājas kopīpašniekiem, kuri atbild par parādu pret šo kopīpašnieku savas no kopīpašuma domājamās daļas apmēra.

Pastāv vairāki šķēršļi parāda atgūšanai, tajā skaitā:

- dzīvokļiem ar kreditiestādei par labu reģistrē hipotēku ar kreditiestādes veto tiesībām uz pārejas periodu līdz 2012. gada 31. decembrim, kas liedz tiesības veikt piedziņu uz ieķilāto īpašumu;
- vēl joprojām nenoregulētais jautājums par bezmantinieka mantas nodošanu valstij;
- fizisko personu maksātnespējas process, tiesiskās aizsardzības process;
- likuma robs saistībā ar mantojuma noformēšanu. Mantiniekam nav noteikts laiks mantojuma apliecības saņemšanai un jaunu tiesību ierakstišanai zemesgrāmatā, dzīvojamās mājas kopīpašniekiem dēļ dažiem nemaksātājiem tiek liegta tiesība saņemt pakalpojumu, kas tiek sniepts visai mājai. Uzskatāms piemērs ir jau pieminētā siltumenerģijas piegāde dzīvojamai mājai. Enerģētikas nozari regulējošie normatīvie akti paredz siltumenerģijas ražotāja tiesības nepieslēgt siltumenerģiju mājai, ja tā nav norēķinājusies par saņemto siltumenerģiju līdz iesnieguma par apkures pieslēgšanu brīdim. Ražotājam neapmaksātu rēķinu dēļ ir tiesības arī atslēgt siltumenerģijas piegādi apkures sezonas laikā (Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi, 26.4. punkts).

Bibliogrāfija

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments. Judikatūras nodaļa dr. iur. R. Krauze (2011) *Kopīpašums*. <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=242461> (2012.10.10).
2. Neilands R. Ieķilāta nekustamā īpašuma pārdošanas ienākumu sadale. http://www.juristavards.lv/body_print.php?id=245086 (2012.05.04).
3. Torgāns K. *Prasības pieteikumi maza apmēra prasibām* http://www.juristavards.lv/body_print.php?id=243369 (2012.08.03).

Normatīvie akti:

4. *Latvijas Republikas Satversme. LR Likums:* (1993.07.01) Latvijas Vēstnesis, Nr. 43

5. *Par pašvaldībām. LR likums:* (1994.05.24.) Latvijas Vēstnesis, Nr. 61(192)
6. *Dzīvokļa īpašuma likums: LR likums* (2010.11.17) Latvijas Vēstnesis, Nr. 183 (4375)
7. *Dzīvojamā māju pārvaldišanas likums: LR likums* (2010.02.23.) Latvijas Vēstnesis, Nr. 96 (4082)
8. *Enerģētikas likums: LR likums* (1998.09.22.) Latvijas Vēstnesis, 273/275 (1334/1336)
9. *Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi: MK Noteikumi Nr. 876 (2008.10.29.)* Latvijas Vēstnesis, 168 (3952)
10. *Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības: LR likums* (1993.01.14) Ziņotājs, (1).
11. *Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības: LR likums* (1992.09.01).

Tiesu prakse:

12. LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011. gada spriedums lietā Nr. SKC-59/2011
13. LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 11. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-250/2008, pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2008/>
14. LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada spriedums lietā Nr. SKA-102/2007
15. LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada spriedums lietā Nr. SKC-637/2007
16. LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 21. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-114/2010
17. LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada spriedums lietā Nr. SKC-1147/2010.

Problems of residential apartment house administration

Summary

Having analyzed residence house management nature as well having assessed legal consequences on the grounds of the Latvian Republic current legal regulation and issues ascertained in judicial practice the Author draws conclusion that are stated as talking points in this Section, and then their reasons are developed in the text of this paper:

- it is assessed that it was wrong from historical point of view to divide residential houses into separate flat properties meanwhile the joint responsibility of residential house joint owners remains for the common property administration: elusive meaning that does not exist in the civil law practice;
- it is necessary to make essential amendments to the current laws and regulations, particularly, to the Law ‘On Administration of Residential Houses’ stating that every house shall have its mandatory owner with clearly specified rights, obligations and responsibility excluding use of authorization interpreted by the Civil Law in residential house administration;

- currently the gaps of the law are in the laws in regulations; such gaps s jeopardize the rights of residential house joint owners in use of relevant services due to non- fulfillment of obligations other joint owners of the residential house.

Key words: responsibility of residential house joint owners for residential house administration, community of residential house flat owners, administrator, heat power consumer.

E. Šincāns (Latvija)

ELEKTROENERĢIJAS TIRGUS ATVĒRŠANA LATVIJĀ

Annotation

Atbilstoši Eiropas Savienības direktīvu prasībām Latvija uzsāka vēsturiski nozīmīgu elektroenerģijas tirgus atvēršanas procesu. Elektroenerģijas tirgus tiek pakāpeniski atvērts jau kopš 2007. gada, taču praktiskās darbības tirgū notika sākot ar 2008. gadu, kad pirmie elektroenerģijas lietotāji – tirgus dalībnieki – noslēdza elektroenerģijas tirdzniecības līgumus ar neatkarīgajiem tirgotājiem.

No 2012. gada 1. aprīļa tika paplašināts to lietotāju loks, kuri elektroenerģiju iegādājas par vienošanās cenu atbilstoši tirgus nosacījumiem. Ministru kabineta 2011. gada 29. novembra noteikumi Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” noteica, ka universālo pakalpojumu (elektroenerģiju par noteiktiem tarifiem) ir tiesīgas saņemt tikai mājsaimniecības un elektroenerģijas lietotāji, kuru pieslēguma spriegums nepārsniedz 400 voltu un ievadaizsardzības aparāta nominālā strāva nepārsniedz 100 ampēru. Tādējādi tie elektroenerģijas lietotāji, kuri neatbilst šiem kritērijiem, universālo pakalpojumu saņemt vairs nevarēs un tie kļuva par tirgus dalībniekiem.

Latvijas elektroenerģijas tirgus atvēršana notiek efektīvi, un šobrīd vairāk nekā pusē Latvijā patēriņtās elektroenerģijas jau tiek pirkta elektroenerģijas brīvajā tirgū, taču pilnīga Latvijas elektroenerģijas tirgus atvēršana saskaņa ar Ekonomikas ministrijas ierosinājumiem plānotā lidz 2013. gada 1. septembrim.

Tēmas izvēles gaitā tika analizēta elektroenerģijas tirgus pāreja no tradicionālā monopolstāvokļa uz tirdzniecības attiecībām atbilstoši spēkā esošajam normatīvajam regulējumam, tās nozīme tautsaimniecības attīstībai un autora saskarsme un ieinteresētība par Eiropas tiesību principiem.

Autors pieļauj, ka elektroenerģijas tirgus atvēršana pozitīvi ietekmēs Latvijas elektroenerģijas tirgus un tautsaimniecības tālāko attīstību.

Atslēgas vārdi: Elektroenerģijas tirgus atvēršana, elektroenerģijas lietotāji, neatkarīgie tirgotāji, realitāte.

Latvijas Republikai kā Eiropas Savienības dalībvalstij ir jānodrošina, ka valstī tiek ievērotas tās vienotas prasības, kas noteiktas Eiropas Savienības normatīvajos tiesību aktos. Tas nozīmē, ka elektroenerģijas tirgus Latvijā ir pakāpeniski jāatver un tam ir jādarbojas pēc tādiem nosacījumiem, kas bija noteikti Eiropas Parlamenta un Padomes 2003. gada 26. jūnija direktīvā 2003/54/EK par kopīgiem noteikumiem attiecībā uz elektroenerģijas iekšējo tirgu. Direktīva 2003/54/EK uzlika par pienākumu dalībvalstīm nodrošināt gan pārvades, gan sadales sistēmas operatoriem

katram savu juridisko patstāvību, mājsaimniecībām un maziem komerciālajiem lietotājiem tiesības būt nodrošinātiem ar elektroapgādi noteiktā kvalitātē par viegli un skaidri salīdzināmām un pārskatāmām cenām. Tās mērķis ir atsevišķu valstu un Eiropas Savienības iekšējā elektroenerģijas tirgus izveide, lai paaugstinātu elektroenerģijas ražošanas, pārvades un sadales efektivitāti, respektējot vides aizsardzību. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2003/54/EK ir devusi nozīmīgu ieguldījumu šāda elektroenerģijas iekšējā tirgus izveidē.

Elektroenerģijas tirgus iesāktās darbības tika vēl efektīvāk un racionalāk pilnveidotas un attīstītas atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 13. jūlija direktīvas 2009/72/EK par kopīgiem noteikumiem attiecībā uz elektroenerģijas iekšējo tirgu un par Direktīvas 2003/54/EK atcelšanu, prasībām, noteicot, ka elektroenerģijas iekšējais tirgus tiek veidots, lai visiem patērētājiem Eiropas Savienībā būtu izvēles iespējas neatkarīgi no tā, vai šie patērētāji ir iedzīvotāji vai uzņēmumi, rastos jaunas uzņēmējdarbības izdevības, attīstītos pārrobežu tirdzniecība, tādējādi paaugstinot efektivitāti, panākot konkurēspējīgākas cenas un labāku pakalpojuma kvalitāti, kā arī sniedzot ieguldījumu piegādes drošuma un ilgtspējas pilnveidē. Eiropas Savienības pilsoņiem garantētās brīvības – *inter alia*, brīva preču aprite, brīvība veikt uzņēmējdarbību un pakalpojumu sniegšanas brīvība – ir sasniedzamas vienīgi pilnībā atvērtā tirgū, kas ļauj visiem patērētājiem brīvi izvēlēties piegādātājus un visiem piegādātājiem brīvi veikt piegādes lietotājiem.

Nozīmīgākās prasības, ko noteica minētas direktīvas pašlaik jau ir iestādātas spēkā esošajos Latvijas normatīvajos tiesību aktos (03.09.1998. likums “Enerģētikas likums”, 05.05.2005. likums “Elektroenerģijas tirgus likums”, 29.11.2011. MK noteikumi Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi”) un saskaņa ar Ekonomikas ministrijas ziņojumu “Par Latvijas elektroenerģijas tirgus pilnīgu apvēršanu” tirgus pilnīga atvēršana plānota līdz 2013. gada 1. septembrim.

Saskaņā ar Ekonomikas ministrijas pamatnostādnēm 2007.–2016. gadam tika konstatēts, ka līdz 2007. gadam Latvijas elektroenerģijas tirgus bija atvērts komerciāliem patērētājiem tikai formāli, jo nebija noslēgts neviens līgums par tiešām piegādēm un praksē nebija jūtama konkurējošo piegādātāju darbība.

Tomēr, ievērojot Eiropas Savienības direktīvu prasības, Latvija savu elektroenerģijas tirgus atvēršanas procesu uzsāka 2007. gada 1. jūlijā, kad spēkā stājās Elektroenerģijas tirgus likuma prasības. Tā ar 2007. gada 1. jūliju elektroenerģijas sadali Latvijā veic nevis akciju sabiedrība “Lat-

venergo”, bet akciju sabiedrība “Sadales tīkls”. Apstiprinot Elektroenerģijas tirgus likumā noteikto, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija ir nolēmusi, ka ar 2007. gada 1. jūliju spēku zaudē AS “Latvenergo” licence elektroenerģijas sadalei, savukārt ar 2007. gada 1. jūliju stājas spēkā AS “Sadales tīkls” licence elektroenerģijas sadalei. AS “Sadales tīkls” ir dibināta ar mērķi veikt elektroenerģijas sadali pārņemot AS “Latvenergo” licences darbības zonu. Šī iemesla dēļ AS “Sadales tīkls” ar 2007. gada 1. jūliju patstāvīgi uzsāka pildīt visas normatīvajos aktos noteiktās sadales sistēmas operatora funkcijas, ko līdz šim veica AS “Latvenergo”.

Tādējādi Latvijas elektroenerģijas tirgus tiek pakāpeniski atvērts jau kopš 2007. gada. Taču praktiskās darbības tirgū notika sākot ar 2008. gadu, kad pirmie elektroenerģijas lietotāji – tirgus dalībnieki – noslēdza elektroenerģijas tirdzniecības līgumus ar neatkarīgajiem tirgotājiem.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr. 452 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” (kas bija spēkā no 11.07.2007. līdz 28.07.2009.) un Ministru kabineta noteikumu Nr. 793 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” (kas bija spēkā no 29.07.2009. līdz 14.12.2011.) 18. punktu Latvijā līdz 2012. gada 1. aprīlim tiesības saņemt universālo pakalpojumu (elektroenerģiju par viegli un skaidri salīdzināmu un pārskatāmu, regulētu cenu) bija mājsaimniecībām un komersantiem, kuru gada apgrozījums vai bilances kopsumma nepārsniedza 7 miljonus latu un kuru algoto darbinieku skaits bija mazāks par 50 darbiniekiem. Pie šādiem nosacījumiem Latvijas elektroenerģijas tirgū iesaistījās un elektroenerģiju par vienošanās cenu pirkta aptuveni 1700 elektroenerģijas lietotāju (energoietilpīgie un lielie komersanti), aizņemot 35% no Latvijas gada elektroenerģijas patēriņa.

Pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumu Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” (kas ir spēkā no 15.12.2012.) 13. punktu, pakāpeniski samazinot saistīto elektroenerģijas lietotāju loku Latvijā, kopš 2012. gada 1. aprīļa tirgū tika iesaistīti lietotāji, kuru pieslēguma spriegums pārsniedz 400 voltu un ievadaizsardzības aparatā nominālā strāva pārsniedz 100 ampēru, proti, vidēji lieli elektroenerģijas patērētāji, tādējādi tirgū vēl tika iesaistīti 4800 lietotāju, kas palieināja Latvijas elektroenerģijas tirgus daļu līdz 66%.

Lai veicinātu konkurenci elektroenerģijas tirgū un konkurētspējīgāku piedāvājumu patērētājiem, no 2012. gada 1. novembra stājas spēkā grozījumi Ministru kabineta 2011. gada 29. novembra noteikumos Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi”, kuri noteic, ka

iepirkt elektroenerģiju par regulētu tarifu var tikai tie lietotāji, kas elektroenerģiju patērē mājsaimniecības vajadzibām. Minēto noteikumu 13. punkts paredz saglabāt tiesības pirkst elektroenerģiju par regulētu tarifu mājsaimniecībam un elektroenerģijas lietotājiem, kuru pieslēguma spriegums nepārsniedz 400 voltu, ievada izsardzības aparāta nominālā strāva nepārsniedz 100 ampēru, un kuri pērk elektroenerģiju tikai ar mērķi to tālāk piegādāt apakšlietotājiem, kuri savukārt pērk un izlieto elektroenerģiju savā mājsaimniecībā paša vajadzībām nevis komercdarbībai vai cita veida profesionālās darbības vajadzībām. Savukārt pārējiem lietotājiem elektroenerģija būs jāpērk, izvēloties kādu no elektroenerģijas tirgotājiem par vienošanās cenu. Tas nozīmē, ka 2012. gada 1. novembrī brīvajam elektroenerģijas tirgum pievienosies vēl aptuveni 20000 lietotāju, kas ir vēl 2,3 % no lietotājiem un patērē ap 9,5 % elektroenerģijas, kas palielinās Latvijas elektroenerģijas tirgus daļu līdz 75%.

Elektroenerģijas tirgus atvēršanas mērķis ir radīt iespēju jebkuram elektroenerģijas lietotājam izvēlēties atbilstošāko elektroenerģijas piegādātāju, veicināt elektroenerģijas tirdzniecību par ekonomiski pamatotām, konkurētspējīgām cenām un rosināt konkurenci elektroenerģijas tirdzniecībā.

Elektroenerģijas tirgus pakāpeniska atvēršana notiek visā Eiropā; t.sk. Baltijas valstis, no kurām vistālāk tikusi ir Igaunija. Igaunijā jau 2013. gada 1. janvārī elektroenerģijas tirgus tiks atvērts pilnībā, un arī visas Igaunijas mājsaimniecības turpmāk pirkst elektroenerģiju par mēneša vidējo NordPool Spot biržas cenu. Savukārt, Lietuvā 2013. gada 1. janvārī visi lietotāji, kas ir juridiskas personas, kļūs par tirgus dalībniekiem, bet mājsaimniecību cenu regulācija tiks saglabāta līdz 2015. gada 1. janvārim.

Elektroenerģijas tirgus paplašināšana pozitīvi ietekmēs Latvijas elektroenerģijas tirgus tālāko attīstību, piesaistot vairāk elektroenerģijas tirgotāju, tādejādi veicinot konkurenci starp tirgotājiem un nodrošinot elektroenerģijas pircējiem lielāku izvēles iespēju.

Līdzšinējā pieredze rāda, ka cena, par kādu tirgus dalībnieki varēja pirkst elektroenerģiju, kopumā ir bijusi līdzīga vai zemāka par regulētajos tarifos iekļauto elektroenerģijas cenu un pēdējās garantētās piegādes cenu. Līdz ar to var prognozēt, ka arī nākamajā periodā biržas cenas gada griezumā varētu saglabāties līdzīgas, tādēļ kļūšana par tirgus dalībniekiem neradīs papildu finansiālo slogu lietotājiem; tieši pretejī – izmaksas tirgus dalībniekiem varētu pat samazināties.

Lai sekmētu tirgus dalībnieku izpratni un informētību par elektroenerģijas tirgus atvēršanu un viņiem saistošām darbībām, Ekonomikas

ministrija izstrādājusi procedūru, kā saistītais lietotājs, kurš 2012. gada 1. novembrī zaudētu tiesības saņemt universālo pakalpojumu, savlaicīgi tiek brīdināts par šādu apstāķu maiņu un par pienākumu noslēgt attiecīgu tirdzniecības līgumu par elektroenerģijas piegādi. Šobrīd energokompāniju interesēs ir aktivāk komunicēt ar potenciālajiem klientiem, skaidrojot veicamās procedūras un sagatavojot konkrētus piedāvājumus.

Nepieciešams atzīmēt, ka atšķirībā no iepriekšējas prakses, kad elektroenerģijas lietotājiem bija nepieciešams slēgt vienu līgumu ar elektroenerģijas piegādātāju, elektroenerģijas piegāde elektroenerģijas tirgus dalībniekiem, pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumu Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” 36. punktu, notiek saskaņā ar sistēmas pakalpojumu līgumu, elektroenerģijas tirdzniecības līgumu un balansēšanas pakalpojuma līgumu, kas var būt elektroenerģijas tirdzniecības līguma sastāvdaļa. Sistēmas pakalpojumu līgums noslēdzams ar elektroenerģijas sistēmas operatoru, kurš ir atbildīgs par elektroenerģijas plūsmu vadību pārvades vai sadales sistēmā tā licences darbības zonā un termiņā. Saskaņā ar Elektroenerģijas tirgus likuma 18. pantu, katra sadales sistēmas operatora licences darbības zonu nosaka regulators. Savukārt elektroenerģijas tirdzniecības līgums slēdzams ar atbilstošu elektroenerģijas tirgotāju, kuram ir tiesības nodarboties ar elektroenerģijas tirdzniecību. Praksē, noslēdzot līgumu par elektroenerģijas tirdzniecību, elektroenerģijas lietotājs var deleģēt tirgotājam lietotāja vārdā norēķināties arī ar sistēmas operatoru un pilnvarot tirgotāju informēt sistēmas operatoru par minēto deleģējumu, kā arī saņemt no sistēmas operatora informāciju par sistēmas pakalpojumu līgumā noteiktajām maksām, tādējādi iekļaujot tos elektroenerģijas lietotāja elektroenerģijas rēķinā, un samaksu šiem pakalpojumiem lietotājs veic tirgotājam vienlaicīgi ar apmaksu par izlietoto elektroenerģiju, pamatojoties uz tirgotāja līgumā noteiktajā kārtībā izrakstītajiem rēķiniem. Tādējādi, kļūstot par tirgus dalībnieku, lietotājam būs jānoslēdz divi atsevišķi līgumi, taču iespējamais deleģējums tirgotājam lietotāja vārdā norēķināties arī ar sistēmas operatoru atkarīgs no atbilstošā tirgotāja piedāvājuma. Elektroenerģijas tirdzniecības klientam šobrīd ir plašas tirgotāju izvēles iespējas, taču ja klients nebūs izvēlējies sev elektroenerģijas tirgotāju, elektroenerģijas piegāde netiks pārtraukta, bet tiks nodrošināta tā sauktās pēdējās garantētās piegādes ietvaros. Tas nozīmē, ka līdz brīdim, kamēr klients izvēlēsies piemērotāko elektroenerģijas tirgotāju un noslēgs ar to līgumu, elektroenerģiju klientiem nodrošinās sistēmas operatora izvēlēts tirgotājs par cenu, kas ir vienāda visiem pēdējās garantētās piegādes klientiem.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” 91. punktu līgumā noteiktais tirdzniecības periods nedrīkst būt ilgāks par diviem gadiem, tāpat līgumā ietverami nosacījumi, kas atļauj lietotājam atkāpties no noslēgtā elektroenerģijas tirdzniecības līguma pirms līgumā noteiktā elektroenerģijas tirdzniecības perioda sākuma. Tādējādi tirgus dalībniekiem ir iespēja izvēlēties tirgotāju pēc tā piedāvājuma, kā arī mainīt tirgotāju. Vērts atzīmēt, ka Latvijā šobrīd ir reģistrēti 43 elektroenerģijas tirgotāji, bet aktīvi ir pieci un informācija par tiem pieejama sistēmas operatora – AS “Sadales tīkls” mājaslapā (www.st.latvenergo.lv).

Analizējot elektroenerģijas tirgus attīstību atbilstoši spēkā esošajam normatīvajam regulējumam, autors pieļauj, ka elektroenerģijas tirgus atvēršana pozitīvi ietekmēs Latvijas elektroenerģijas tirgus un tautsaimniecības tālāko attīstību.

Bibliogrāfija

1. Pinkulis A. (2012) Sadales tīkls ir gatavs jaunu klientu iziešanai elektroenerģijas tirgū. *Energo Forum* Nr. 4/48, 10. lpp. (In Latvian).
2. Pamatnostādnes Latvijas elektroenerģijas tirgus priekšnosacījumu izveidei. <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file41171.doc> (skat. 05.09.2012).
3. Enerģētikas attīstības pamatnostādnes 2007.–2016. gadam. <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2017> (skat. 07.09.2012).
4. Eiropas parlamenta un padomes direktīva 2003/54/EK Par kopīgiem noteikumiem attiecībā uz elektroenerģijas iekšējo tirgu. // Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis 15.07.2003., Nr. L176.) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2003L0054:20080123-LV:HTML> (skat. 17.08.2012).
5. Eiropas parlamenta un padomes direktīva 2009/72/EK Par kopīgiem noteikumiem attiecībā uz elektroenerģijas iekšējo tirgu un par Direktīvas 2003/54/EK atcelšanu. // Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis 14.08.2009., Nr. L211/55.) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:01:LV:HTML> (skat. 17.08.2012).
6. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas informatīvā ziņojuma “Par Latvijas elektroenerģijas tirgus pilnīgu atvēršanu” projekts. http://www.em.gov.lv/images/modules/items/EMZino_180912_el_tirg_940.doc (skat. 05.10.2012).
7. 03.09.1998. Likums “Enerģētikas likums” // Ziņotājs, 20, 15.10.1998.) <http://www.likumi.lv/doc.php?id=49833> (skat. 05.10.2012).
8. 05.05.2005. Likums “Elektroenerģijas tirgus likums” // Ziņotājs, 12, 22.06.2005.) <http://www.likumi.lv/doc.php?id=108834&from=off> (skat. 05.10.2012).

9. 21.07.2009. MK noteikumi Nr. 793 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lie-tošanas noteikumi” // “LV”, 118 (4104), 28.07.2009.) [stājas spēkā 29.07.2009.; zaudējis spēku 14.12.2011.] <http://www.likumi.lv/doc.php?id=195356> (skat. 05.10.2012).
10. 29.11.2011. MK noteikumi Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lie-tošanas noteikumi” // “LV”, 196 (4594), 14.12.2011.) [stājas spēkā 15.12.2011.] <http://www.likumi.lv/doc.php?id=241279> (skat. 05.10.2012).

The Opening of the Electricity market in Latvia

Summary

During the last five years there is essential and historically significant change of electricity market in Latvia, the reason for that is the European Union directive, according to which Latvia has started the opening of the electricity market. The aim of opening the electricity market is to create the possibility for each electricity customer to choose the most appropriate electricity supplier, to promote electricity trade for reasonable and competitive prices and to encourage competition in electricity trade. The opening of Latvia's electricity market is being conducted effectively and at the moment already more than half of Latvia's electricity consumption is being bought in free market, but the complete opening of Latvia's electricity market under the suggestions of the Ministry of Economy is planned till the 1st September 2013. As a result free electricity market is the nearest future perspective for all the electricity consumers of both large and small consumer markets. During the choose of the topic the analysis of the transition from the monopoly to trade relations of the electricity market under the existing regulatory framework was made, its significance in economic development was analyzed, as well as the author's interest in the interaction and the principles of law was illustrated. During the analysis of the development of Latvia's electricity market the author concedes, that the opening of Latvia's electricity market will have positive impact on the further development of Latvia's electricity market and economy.

Key words: The opening of the electricity market, electricity customers, independent dealers, the reality.

A. Baikovs, A. Ivanovska (Latvija)

STARPTAUTISKĀ PREČU PIRKUMA – PĀRDEVUMA LĪGUMS: SISTEMĀTIISKI – STRUKTURĀLĀ ANALĪZE

Anotācija

Raksta ietvaros, balstoties uz sistemātiski – strukturālo analīzi, tiek dots vispārējs definējums starptautiskajam preču pirkuma – pārdevuma līgumam. Tieki ipaši vērsta uzmanība uz ANO Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisijas (UNCITRAL), Starptautisko privātiesību unifikācijas institūta (UNIDROIT), ANO Eiropas Ekonomiskās komisijas (UNECE) un citu starptautisko institūtu lomu un to ietekmi uz starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma tiesisko regulējumu preču un pakalpojumu apgrozībā. Tieki izcelti un sistematizēti galvenie starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma tiesiskā regulējuma avoti, detalizēti pētīti starptautisko institūtu un Starptautiskās Tirdzniecības palātas (ICC) speciālistu izdotie un plaši praksē pielietojamie starptautiski preču pirkuma – pārdevuma tipveida līgumi un preču pirkuma – pārdevuma līgumu nosacījumi.

Īpaša uzmanība veltīta starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma priekšmeta raksturojumam, tiesību principiem, 1980. gada ANO (Vines) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem pielietošanai, tās nozīmei un ietekmei uz starptautisko preču pirkuma – pārdevuma līgumu tiesisko regulējumu un valstu nacionālajiem tiesību aktiem.

Darbā tiek skaidrots starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma jēdziens, dots tā juridiskais skaidrojums, raksturoti starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma subjekti, to tiesiskais statuss, kā arī analizēta starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma noslēgšana un tā tipiskākās pazīmes.

Darba ietvaros, analizējot starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma tiesiskā regulējuma problēmas, vienlaicīgi tiek izvērtēti vieni no galvenajiem līguma noslēgšanas kritērijiem: oferte un akcepts, analizēts starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma priekšmets, forma un tā saturs, tādejādi konsekventi atklājot starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma rakstura būtību, un starp līdzējiem pastāvošas savstarpejās tiesības un pienākumi.

Visbeidzot, pētījuma objekts ir arī līdzēju sekas un atbildība starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma nosacījumu neizpildes gadījumā.

Atslēgas vārdi: starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgums, oferte, akcepts, starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma forma, starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma saturs, starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma līdzēju atbildība un pienākumi.

1. Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma tiesiskā regulējuma vispārējs raksturojums

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma tiesiskā regulējuma vispārējā raksturojuma unifikācijas tendences. XX gadsimtā strauji pieauga starptautiskās tirdzniecības apjoms. Starptautiskās preču apmaiņas apjoma pieaugums ir objektīva ekonomiskās attīstības likumsakarība, un tā ir neatgriezeniska. Šīs tendences apzināšana radīja nepieciešamību pieņemt efektīvu tiesisko regulējumu, lai noregulētu pastāvošās tirdzniecības tiesības starptautiskajā apgrozībā. Sākot ar XX gadsimta otro pusi, ārējā tirdzniecības apgrozījuma regulēšana kļuva par mērķtiecīgu pasākumu, aptverot arvien vairāk jauno problēmu, kas radušās starptautiskajā tirdzniecības sfērā. Starptautiskās tirdzniecības regulēšanas problēmas nozīmīgums tika atzīts Apvienoto Nāciju Organizācijā un 1966. gadā, pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblejas pieņemtā lēmuma, tika izveidota ANO Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisija (UNCITRAL).

UNCITRAL – specializēta ANO instance, kurās struktūra ataino ANO sastāvu. Tā sastāv no 29 locekļiem, kur: 8 locekļi ir no Austrumeiropas, četri pārstāv Rietumeiropu, septiņi no Āfrikas valstīm, pieci no Latīnamerikas un pieci no Āzijas. UNCITRAL pienākumos ietilpst: jaunu starptautisko konvenciju projektu sagatavošana, tipveida tiesību aktu sagatavošana, kuru rezultātā tiek interpretētas starptautiskās tirdzniecības apgrozībā esošie termini un pastāvošas paražas, pētišana un vispārīgas prakses publicēšana, pasaules valstu kontrole par vienveidīgu tirdzniecības noteikumu ievērošanu (Vilkova 2002: 31 – 33; Bahins 2002: 16–27).

UNCITRAL darbības rezultāts ir nozīmīgais tiesību aktu skaits, kas ir ieguvis pasaules kopienas atzinumu.

Dažādu starptautisko preču apgrozījuma tiesiskās regulēšanas jautājumu izstrādē izņemot UNCITRAL piedalās arī citas starptautiskās institūcijas. To sarakstā ir: Hāgas Starptautisko privātiesību konference (Hague Conference on Private International Law), Starptautiskās tirdzniecības palāta (ICC, International Chamber of Commerce), atrodas Parīzē, Starptautisko privātiesību unifikācijas institūts (UNIDROIT), atrodas Romā, un vēl daži citi.

UNCITRAL un citu starptautisko institūciju darbība ir vērsta uz starptautisko privātiesību normu unifikāciju, kas veltīta starptautiskās tirdzniecības regulēšanai. Unifikācija novērš tiesību kolīziju rašanos subjektu pastāvošās tiesiskajās attiecībās citu valstu rezidentiem, atvieglo starptautisko līgumu noslēgšanu, nodrošina vienotus noteikumus pasaules eko-

nomiskās sadarbības tiesiskajā regulēšanā un veicina ārējās tirdzniecības apgrozījuma attīstību, kas atbilst visu valstu interesēm.

Starptautiskās tirdzniecības tiesību avoti veido apakšsistēmu starptautiskām komerctiesībām. Šai apakšsistēmai raksturīga hierarhiskās atkarības neesamība, kas saistīta ar reglamentējošiem nacionālo tiesību avotiem. Starptautisko komerctiesību avotu attiecība ir cita. Tie visi var būt sadalīti divās grupās:

- 1) starptautiskās konvencijas un līgumi, kuru juridiskais spēks izplatās uz tām dalibvalstīm, kas ir tās ratificējušas un pieņemušas;
- 2) dažādu starptautisko organizāciju izstrādāti un publicēti dokumenti.

Šie dokumenti netiek uzskatīti par tiesību aktiem, jo tie netiek pieņemti valsts pārvaldēs un neiegūst juridisku spēku. Tomēr, tie var būt atzīti par tiesību avotiem, jo atspoguļo attīstību vai jau pastāvošas paražas starptautiskajā tirdzniecības apgrozībā.

Ārvalstu literatūrā tādiem dokumentiem ir kolektīvs termins “lex mercatoria” (tirdzniecības vai tirgotāju tiesības). S.V. Bahins “lex mercatoria” noteikšanai zinātniskajā valodā ieviesa jaunu terminu “subtiesības”. Savukārt, N.G. Vilikova nonāca pie slēdziena, ka “lex mercatoria” apzīmē komplekso parādību, kura sevī ietver lielu priekšrakstu apjomu, kas sastāv no atzītiem starptautisko tiesību principiem un no saistību izrietošiem tiesību principiem, kas parasti ir vienlīdzīgi dažādās nacionālajās tiesību sistēmās, kas dod iespēju ietvert tos “privātajās” unifikācijās, tipveida līgumos un citās valstisko un nevalstisko organizāciju rekomendācijās (Vilkova 2002: 272).

Pieņem, ka abi termini var būt izmantoti, lai izvairītos no normatīvu (starptautisko konvenciju un līgumu) un nenormatīvu (starptautisko organizāciju dokumentu) starptautisko ekonomisko attiecību regulēšanas avotu sajaukšanās.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma tiesiskā regulējuma avoti. Starp starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma tiesiskā regulējuma avotiem, galvenokārt, ir jāatzīmē Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vīnes) Konvenciju par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem, kura tika pieņemta 1980. gadā no 10.–11. martam Vīnē notikušajā starptautiskajā konferencē (likums “Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem”: 1980) (praksē plaši lietots saīsinātais nosaukums – Vīnes konvencija). Vīnes konvencijas nozīmīgums ir apstāklī, ka tā ietver tiesisku regulējumu starptautiskajam preču pirkuma – pārdevuma līgumam. Principā – to var uzskatīt par pašu sākotnējo tiesību aktu, kas likts par pamatu

daudziem citiem tirdzniecības tiesību aktiem, kas attiecināmi uz starptautisko tirdzniecības nozari. Starptautiskās tirdzniecības apgrozības regulēšanai ir veltītas arī citas konvencijas. To starpā: (1) Konvencija (bez grozījumiem) par noilgumu starptautiskajā preču tirdzniecībā (Nujorka, 1974. gada 14. jūnijs) (Rozenberg 2003: 377–390); (2) iepriekš minētā konvencija, bet ar grozījumiem, kas veikti ar 1980. gada 11. aprīļa protokollēmumu (Rozenberg 2003: 391–395). Ir jāmin, ka arī Starptautisko privāttiesību unifikācijas institūts (UNIDROIT), kas atrodas Romā, ir izstrādājis šādus dokumentus: Konvencija vienotās tiesības starptautisko preču pirkumu līgumu noslēgšanai (Hāga, 1964. gads) (Unidroit Uniform Law on the Formation of Contracts for the International Sale of Goods (ULF) čn (ULIS)) (Zerkalov 2006: 36–43); Konvencija par pārstāvniecību starptautiskajā preču pirkuma – pārdevumā (Ženēva, 1983. gads) (Vilkova 2002: 475–486); 1955. gada Hāgas konvencija par tiesiskā regulējuma piemērošanu starptautiskajā preču pirkuma – pārdevumam (Unidroit Convention of the Law Applicable to International Sales of Goods) (Dmitrejevs, Filimonova. Starptautiskās privāttiesības. Spēkā esošie tiesību akti. 1997).

Iepriekš minētās Starptautisko privāttiesību unifikācijas institūta (UNIDROIT) konvencijas nav guvušas plašu pielietojumu. Daudzas valstis, kas sākotnēji bija pievienojušās šim konvencijām, vēlāk pievienojoties arī Vīnes Konvencijai, tādējādi atteicoties no iepriekš minēto konvenciju tiesiskā regulējuma. Bez tā, Konvencija par pārstāvniecību starptautiskajā preču pirkuma – pārdevumā (Ženēva, 1983. gads) netika pieņemta, jo to bija ratificējušas tikai četras valstis, bet Konvencija noteica, ka tā iegūst juridisku spēku, ja tai pievienojas vismaz 10 valstis. Spēkā nestājās arī 1986. gada Hāgas Konvencija par tiesībām, kas piemērojas starptautiskajā preču pirkuma – pārdevumā (Rozenberg 2003: 377–390). Savukārt, 1955. gada Hāgas Konvencija par tiesiskā regulējuma piemērošanu starptautiskajā preču pirkuma – pārdevumā tika pieņemta (Rozenberg 2003: 400–404).

Konvencija par noilgumu starptautiskajā preču tirdzniecībā, kas stājās spēkā 1988. gada 1. augustā, paredzēja kompromisa noilguma termiņu – 4 gadi. Šīs Konvencijas regulējums tiek piemērots tikai starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgumiem un attiecīgi netiek piemērots visiem pārējiem starptautiskās tirdzniecības apgrozībā pastāvošiem tiesiskajiem darījumiem. Turklāt, Konvencija par noilgumu starptautiskajā preču tirdzniecībā netiek piemērota visiem starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma veidiem. Jo īpaši, tā netiek piemērota starptautiskā preču pirkuma –

pārdevuma līgumiem, kas tiek slēgti personiskām, ģimenes vai saimnieciskām vajadzībām, līgumiem, kas noslēgti izsolēs, kā arī, ja starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma priekšmets ir akcijas, fondu vērtspapīri, apgrozījuma dokumenti, nodrošinājuma papīri, gaisa un ūdens kuģi, amfibijas, elektroenerģija u.c. UNCITRAL izstrādājis Tipveida tiesisko regulējumu, ietverot rekomendācijas par tā piemērošanu, par preču (darba) un pakalpojumu iegādi (1994. gads) (Ikgadējais UNCITRAL, sējums XXV: 1994. gads, III daļa, pielikums I un II daļai).

Praksē bieži tiek lietoti dažādi starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma nosacījumi, kurus izstrādājušas starptautiskās organizācijas. Daļēji ar ANO Eiropas Ekonomiskās komisijas vadību izstrādāti: (1) kopīgie nosacījumi pirkuma un pārdevuma importa un eksporta patēriņtāju produktiem ar ilgu izmantošanas termiņu un citiem sērijveidā ražotiem metāla izstrādājumiem; (2) kopīgi eksporta piegādes nosacījumi mašīnu iekārtām; (3) tipiski starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgumi metālu nomai, degvielai, skaidām, graudaugiem, citrusaugiem; (4) ANO Eiropas Ekonomiskās komisijas vadības 1990. gadā sastādītie starptautiskie līgumi par pretējiem iepirkumiem (Starptautiski ekonomiska uzņēmējdarbība: starptautiskās privāttiesības un Krievijas Federācijas likumdošana. Normatīvo aktu krājums. 1997: 81–102); (5) ANO Eiropas Ekonomiskās komisijas vadības 1990. gadā sastādītie starptautiskie līgumi par kompensējamiem iepirkumiem (Starptautiski ekonomiska uzņēmējdarbība: starptautiskās privāttiesības un Krievijas Federācijas likumi. Normatīvo aktu krājums. 1997: 103– 152).

Ir daudz Starptautiskās tirdzniecības palātas (ICC) speciālistu izstrādātu tipveida līgumu, piemēram: (1) Tipveida starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgums par gatavo produkciju, kas paredzēti tālākai realizācijai jeb pārdošanai (Starptautiskās tirdzniecības palātas (ICC) publikācija № 556 //tulkojums no angļu val. N.G. Viljkovo. M., 2002.) un tipveida līgums par preču atpirkšanu (<http://www.miripravo.ru>); (2) paraugnoteikumi komerclīgumu strīdu izšķiršanai; (3) īsi norādījumi un rekomendācijas starptautiskajā tirdzniecībā, kā rikoties, lai novērstu krāpšanu, korupciju utt.

Starptautiskajā praksē pielieto arī standarta (tipveida) līguma nosacījumus, kurus izstrādā asociācijas, apvienojot organizācijas un institūcijas, kas specializējas uz dažādu preču piegādi, piemēram: Londonas kaučuka tirdzniecības organizācija, Liverpūles kokvilnas asociācija, Lielbritānijas vilnas konfederācija, pārtikas un lopbarības graudaugu tirdzniecības asociācija, Rafinētā cukura asociācija u.c.

Šie standarta (tipveida) līgumu jeb kontraktu nosacījumi, kā arī šo līgumu forma lielā mērā ir: (1) rekomendējamie paraugi, kurus var izmantot jebkura persona, noformējot konkrētus līgumus; (2) atsevišķi standarta (tipveida) līgumu nosacījumi var būt vērtēti kā uzņēmējdarbības praksē pastāvošas paražas, ja šie līguma nosacījumi skaidri atspoguļo jau pastāvošus ieradumus starptautiskajā praksē.

Analizējot tipveida (standarta) starptautiskajā tirdzniecībā pielietojamos līguma nosacījumus attiecībā uz atsevišķiem darījumu veidiem, K.M. Šmittgoff uzsvēra, ka “... tipveida līgumu nosacījumu pielietošana un to grozīšana ir iespējam tikai pēc abpusējas līdzēju vienošanās” (Šmittgoff 1993: 51).

Kolīziju jautājumiem tiek veltīta 1980. gada 19. jūnijā Romā pieņemtā Eiropas Konvencija par tiesību aktyiem, kas piemērojami līgumsaistībām (Vilkova 2002: 454–466), 1986. gada Hāgas Konvencija par tiesību aktyiem, piemērojamā starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgumiem, 1994. gada Starpamerikas Konvencija par tiesību aktyiem, piemērojama starptautiskajiem līgumiem (Vilkova 2002: 467–474) u.c.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vines) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem pielietošanas sfēra. Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vines) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem tika pieņemta ar mērķi veicināt eksporta – importa attīstību ar materiālajām vērtībām: gataviem izstrādumiem, izejielām, pusfabrikātiem, kas sastāda galveno starptautisko komerctiesisko apgrozījuma daļu. Tieši tāpēc tās tiesiskais regulējums nav universāls, bet darbības sfēra neierobežota.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vines) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem tiesiskais regulējums netiek piemērots, ja pārdod: preces, kuras tiek iegādātas personiskajām, ģimenes vai mājsaimniecības vajadzībām, izsolē, izpildot spriedumu vai citā veidā, saskaņā ar likumu, fondu vērtspapīrus, akcijas, nodrošinājuma dokumentus vai naudu, gaisa un ūdens transporta kuģus, kā arī kuģus uz gaisa spilvena, elektroenerģiju (Vines Konvencijas 2. pants).

Tādā veidā preču pirkuma – pārdevuma līgums pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vines) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem iegūst vadlīnijas, kas raksturīgas Civillikumā noteiktajam piegādes līgumam.

Lai novērstu nepamatotu Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vines) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem tiesiskā regulējuma ierobežojumus, tika grozīts iepriekš minētais Vines

Konvencijas 2. panta a) apakšpunkts, proti, kad pārdevējs jebkurā laikā pirms vai līguma slēgšanas brīdī nezināja un viņam nevajadzēja zināt, ka preces tiek iegādātas šādām vajadzībām, tad noformētais līgums tiek piešķaitīts pie Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vīnes) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem tiesiskā regulējuma.

Nosakot Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vīnes) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem darbības sfēru, var secināt, ka Vīnes Konvencijas 2. pantā iztrūkst preču apmaiņas (bartera) tiesiskā regulējuma, tomēr, konvencijas speciālisti uzskata, ka “viņa netiek piemērota maiņas līgumam”. Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vīnes) Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem tiesiskais regulējums netiek piemērots būvniecības līgumiem, kā arī pakalpojumu līgumiem.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (Vīnes) Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem jeb, turpmāk tekstā, Vīnes konvencija, atzīst tādu preču pirkšanas – pārdošanas līgumu, kura priekšmets ir preču piegāde, savukārt prece uz līguma noformēšanas brīdi vēl neeksistē, jo tā vel tikai tiek paredzēta izgatavošanai vai ražošanai. Izņēmuma situācija ir tad, kad pircējs – pasūtītājs apņemas piegādāt pārdevējam – piegādātājam “nozīmīgu materiālu daļu, kura ir nepieciešama, lai saražotu konkrētu preci” (Vīnes Konvencijas 3. panta pirmā daļa). Citiem vārdiem, produkcijas ražošanas līgums, kas paredz ārvalstu izejvielu pārstrādāšanu, t.i., starptautisks tollings, uz kuru neattiecās Vīnes konvencija.

Vīnes Konvencijas 5. panta tiesiskajā regulējumā pastāv atruna, kas norāda uz valstu nacionālajām tiesībām: “konvencijas tiesiskais regulējums netiek piemērots attiecībā uz pārdevēja atbildību par kādai personai nodarītajiem veselības bojājumiem vai nāvi, ko izraisījusi prece”. Šo jautājumu regulē valsts nacionālās tiesību normas.

Vīnes Konvencijas regulēšanas priekšmets noteikts 4. pantā. Tās tiesību normas orientētas galvenokārt uz pirkuma – pārdevuma līguma slēgšanu, lidzēju tiesībām, pienākumu izpildi, kuras rodas no šāda līguma. Īpaši, ja nekas cits tieši nav paredzēts Vīnes Konvencijā un tā neattiecās uz: (1) pašu līgumu vai kādu tā noteikumu, vai jebkuras paražas spēkā esamību; (2) sekām, kuras izriet no līguma, attiecībā uz īpašuma tiesībām uz pārdoto preci.

Tāpēc, ja pastāv jautājums par starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma vai kādas tā daļas tiesiskumu, sākumā, pamatojoties uz

kolīziju normām, tiek piemēroti nacionālie tiesību avoti, uz kuru pamata tālāk tiek lemts jautājums par šā līguma spēkā esamību vai neesamību.

Vīnes Konvencijas 6. pants iedzīvina vienu no svarīgākajiem pamatprincipiem: līdzēji var izslēgt šīs Konvencijas piemērošanu vai arī, ievērojot 12. pantu, atkāpties no jebkura tās noteikuma, vai mainīt kādu no šādiem noteikumiem. Ievērojot Konvencijas 12. panta pamatprincipu, vienīgais izņēmums ir iespējams tikai tad, kad ir parādīts, ka abi līdzēji ar šo vienošanos nevar atcelt vai izmainīt atrunātos līguma nosacījumus par pirkšanas – pārdošanas līguma rakstisko formu un, kur vismaz vienam no līdzējiem ir siksniņums, kas reģistrēts valstī, kura ir pievienojusies Vīnes Konvencijai. Citus izņēmumus pēc pušu brīvības principa Vīnes Konvencija neparedz. Vienlaicīgi, līdzēji vienojoties var izslēgt atsevišķu Konvencijas tiesību normu piemērošanu, aizstājot tās ar nacionālajām tiesību normām, “lex mercatoria” noteikumiem, tirdzniecības apgrozījumā pastāvošām paražām, vai arī līdzēji var paši uz mutiskās vienošanās pamata noteikt noteiktus nosacījumus.

No Vīnes Konvencijas 6. panta tiek pieņemta prezumpcija par tās piemērošanu noteiktiem starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem. Konvencijas tiesiskais regulējums pilnīgi vai daļēji nav piemērojams tikai gadījumos, kad līdzēji tieši par to ir vienojušies. Kad Vīnes Konvencija nevar būt piemērota kā likums, līdzēji tās noteikumus var ietvert pilnīgi vai daļēji, esošajā līgumā. Šajā gadījumā Vīnes Konvencijas tiesību normām ir rekomendējošais raksturs un tajās lielu ietekmi atstāj “lex mercatoria” jeb subtiesības.

Izskatot starptautiskos komercstrīdus starptautiskajās komercšķirējtiesās, sākumā noskaidro iespēju pielietot Vīnes Konvenciju regulējumu strīdīgo tiesisko attiecību atrisināšanai. Daudzos gadījumos Vīnes Konvencija ir galvenais avots, uz kuras pamata tiek atrisināti komercstrīdi. Citu avotu tiesiskais regulējums tiek pakārtots Vīnes Konvencijas tiesību normām (Rozenberg 1998: 9, 32–29; Krievijas Federācijas 1998. gada Starptautiskās komercšķirējtiesas prakse. 1999: 15–17, 18–20, 21–23).

Vērtīgi un nenoliedzami praktiski nozīmīgi tiesiskā regulējuma avoti, kas izriet no starptautisko preču pirkuma – pārdevuma līgumiem, ir Eiropas Savienības privāttiesību unifikācijas akti. To starpā, galvenokārt, uzmanība jāpievērš: (1) 2010. gada UNIDROIT Starptautisko komerclīgumu principiem; (2) Eiropas līgumu tiesību principiem; (3) Vienotā modeļa projektam “DCFR”.

2. Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgums

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma jēdziens. Starptautiskā komerctiesiskā apgrozība ietver sevī eksporta un importa tiesisko attiecību kopumu, kas tiek regulēts ar civiltiesiskiem līgumiem (kontraktiem), kuru procesā tiek realizēta īpašumu tiesību pāreja no īpašuma atsavinātāja pie pircēja.

Ekonomiski un juridiski tiesiska pirkuma – pārdevuma līguma saturs ir nemainīgs gan iekšējā komerctiesiskajā apgrozībā, gan arī starptautiskajā komerctiesiskajā apgrozībā. Bet pastāv divas pirkuma – pārdevuma līgumā (kontraktā) esošās iezīmes, kuras līgumā neievieš neko jaunu un neizmaina paša tā saturu, bet tās ir jāatzīmē: (1) līguma puses – rezidenti no dažādām valstīm; (2) līguma priekšmets tiek pārvietots pāri valstu robežām, tāpēc starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgums (kontrakts) pēc savas būtības un juridiskā tiesiskā rakstura, ir tas pats pirkuma līgums, kas pastāv Latvijas Republikas civiltiesiskajā apgrozībā. Tomēr, jānorāda, ka starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgumu (kontraktu) nedrīkst uzskatīt kā vienu no pirkuma līguma veidiem, tostarp arī piegādes līguma paveidiem.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgums ir konsensuāls līgums, jo līdzēju atbildība rodas tikai no brīža, kad abu līdzēju vienošanās ir sasniegusi abas puses. Bez tā, starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgums (kontrakts) ir atlīdzības līgums, jo satur divus pretēji vērstus apsolījumus: dot preci un preti saņemt norunāto naudas summu. Tikai līguma izpildes rezultātā pircējs kļūst par lietas īpašnieku.

Vīnes Konvencijā nav atrodams skaidrojums starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma definīcijai. Tā nav iekļauta arī UNIDROIT Starptautisko komerclīgumu principos un Eiropas līgumtiesību principos. Nēmot vērā vispārējo pirkuma līguma definīciju, kas tiek dota Civillikumā 2002. pantā, starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma skaidrojumu var definēt šādi: starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgums ir vienošanās, kurā viena no pusēm (pircējs), apņemas nodot preci, pārvietojot to pāri valsts robežai, īpašumā otrai pusei (pircējam, komercuzņēmumam, kurš atrodas citā valstī), kurš apņemas pieņemt preci un apmak-sāt to.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma puses. Subjekti, kas izpilda piegādes līguma nosacījumus uz citām valstīm, tiek saukti par eksportētājiem, bet subjekti, kas iepērk kādu preci no citām valstīm un ieved to savā valstī, tiek saukti par importētājiem. Ar eksporta un

importa darījumiem var nodarboties komersanti un nekomerciālas organizācijas, kas darbojas publisko interešu izpildvaras orgānu interesēs.

Starptautiskajā preču pirkuma – pārdevuma līgumā eksportētājs ir pārdevējs, bet importētājs ir pircējs. Pēc Vines Konvencijas noteikumiem, eksportētājam un importētājam ir jābūt atšķirigu valstu rezidentiem. Bet, pamatojoties uz Vines Konvencijas 1. pantā noteikto Konvencijas darbibas sfēru, galveno lomu spēlē nevis darījumu partneru piederība pie dažādām valstīm, bet viņu uzņēmumu atrašanās dažādās valstis. Pēc Vines Konvencijas tiesiskā regulējuma analīzes ar līdzēju uzņēmumu saprot ne tikai tā piederošas daļas konkrētajam tirgotajam, bet arī juridiskās personas faktisko atrašanās vietu, tās filiāles un pārstāvniecības, un pat pārdevēja aģenta darbibas vietu vai atbilstošo pircēja aģenta darbibas vietu. Komentējot Vines Konvencijas 1. pantā noteikto, I.S. Zikins norādīja, ka kritērijs līdzēju uzņēmumu atrašanās vietai ļauj pieņemt (vai nepieņemt) preču pirkuma – pārdevuma līgumu kā starptautisko līgumu, pamatojoties uz Vines Konvencijas tiesisko regulējumu.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgumā līdzējiem ir jābūt rīcībspējām un tiesībspējām personām, lai būtu tiesības noformēt starptautiskos līgumus un tiem būtu juridiskais spēks. Tiesībspējas saturs un apjoms, piemēram, Latvijas Republikas rezidentiem, tiek noteikts Latvijas nacionālajos tiesību aktos. Šādu tiesību normu kopumu pieņemts dēvēt par juridiskas personas personālo likumu (*lex societatis*). Pastāv atšķirīgi kritēriji, pēc kuriem nosaka juridiskas personas personālo likumu. Atbilstoši Civillikuma 8. punkta trešās daļas, juridiskas personas tiesībspēja un rīcībspēja nosakāma pēc viņas valdes atrašanās vietas likuma. Pēc šī paša principa pastāv arī fiziskas personas personālais likums (*lex personalis*), atbilstoši, Civillikuma 8. punkta pirmajai daļai, fiziskas personas tiesībspēja un rīcībspēja nosakāma pēc tās dzīvesvietas likuma. Ja personai ir vairākas dzīvesvietas, un viena no tām ir Latvijā, tad viņas tiesībspēja un rīcībspēja, kā arī tiesiskās darbibas sekas jāapspriež pēc Latvijas likuma. Bez tam, pastāvoša subjektīvā tiesība – galvenā pušu starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma juridiskā iezīme. Pārējās līdzēju individuālās ieziemes neatstāj ietekmi uz līguma slēgšanu.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma noslēgšanas kārtība. Starptautiskie preču pirkuma – pārdevuma līgumi tiesi tāpat kā arī nacionālie līgumi, var tikt noslēgti dažādos veidos. Starptautiskajā komerctiesiskajā apgrozībā tiek izmantoti dažādi līguma slēgšanas veidi. Visbiežāk tiek izmantoti šādi līguma (kontrakta) slēgšanas veidi: (1) vienai vai vairākām konkrētām personām pārdevēja adresēts priekšlikums slēgt

līgumu jeb oferte, saņemot no pircēja apstiprinājumu jeb akceptu; (2) sastādot vienotu dokumentu, kas tiek parakstīts ar abu pušu uzņēmumu pilnvarotām personām; (3) elektroniskā veidā – izmantojot interneta un e-pasta starpniecību. Pati izplatītākā un tradicionālākā starptautisko preču pirkuma – pārdevuma līguma slēgšanas metode ir vienai vai vairākām konkrētām personām adresēts priekšlikums slēgt līgumu jeb oferte, saņemot no otra līdzēja apstiprinājumu jeb akceptu. Tieši šī metode ir detalizēti noteikta Vines Konvencijas tiesiskajā regulējumā, proti, no 14.–24. pantam.

Pie starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma noslēgšanas būtiskākajām iezīmēm var pieskaitīt: (1) priekšlikumu, kurš adresēts noteiktam personu lokam, tiek uzskatīts tikai kā priekšlikums izdarīt ofertes. Pie tam šī tiesību norma Vines Konvencijas 14. panta otrajā daļā, ir dispozitīva, jo ir papildināta: ja tikai persona, kura izdarījusi šādu priekšlikumu, nav tieši norādījusi uz ko citu, uzskatāms par oferti; (2) saskaņā ar Vines Konvenciju, oferte var būt atsaucama vai neatsaucama. Pēc vienotās nostājas, oferte var tikt atsaukta, un to var atsaukt jebkurā brīdī līdz līguma noslēgšanai. Ofertes atsaukšana ir tiesiska darbība, ja tās adresāts paziņojumu par atsaukšanu saņēmis vēl pirms akcepta nosūtišanas. Ja ofertē ir norādīts, ka tā ir neatsaucama, tad oferents var atcelt oferti, tanī gadījumā, ja paziņojumu par atcelšanu ofertes adresāts saņēmis agrāk nekā pašu oferti vai vienlaikus ar to. Tomēr, oferte var būt atzīta par neatsaucamu, ja ofertē, nosakot noteiktu akcepta termiņu, vai citā veidā tiek norādīts, ka tā ir neatsaucama, vai arī, ja ofertes adresātam bija sapratīgi iemesli uzskatīt oferti par neatsaucamu un ofertes adresāts ir atbilstoši rikojies; (3) Jebkura oferte, tajā skaitā arī neatsaucama, skaitīties par atsaucamu, ja paziņojums par ofertes atsaukšanu sasniegs adresātu ātrāk nekā pati oferte, vai arī vienlaicīgi ar to, tas ir – vienā un tajā pašā dienā; (4) ja ofertes adresāts noliedz to un tādā veidā atsakās no līguma slēgšanas, oferte zaudē savu spēku oferentam saņemot paziņojumu par ofertes atsaukšanu; (5) ja adresāts saņem oferte un ir gatavs slēgt līgumu, par to ir jāinformē oferents. Ofertes akcepts stājas spēkā ar brīdi, kad oferents saņēmis norādīto piekrišanu; (6) taču, ja saskaņā ar oferti vai arī prakses rezultātā, kuru puses noteikušas savās savstarpējās attiecībās, vai arī parašas rezultātā ofertes adresāts, nepaziņojot oferentam, var izteikt piekrišanu, izdarot kādu darbību, kura attiecas uz preces nosūtišanu vai cenas samaksu, akcepts stājās spēkā ar brīdi, kad tiek veikta šāda darbība, ar noteikumu, ka tā ir izdarīta noteikta termiņa ietvaros; (7) Vines Konvencijā ir ietverta tiesību norma, kas ir iestrādāta arī vairāku valstu nacionālos tiesību aktos, proti, ja atbilde uz

oferti, kuras mērķis ir būt par akceptu, bet kura satur papildinājumus, ierobežojumus vai citas izmaiņas, ir ofertes noraidijums un rada pretoferti. Vīnes Konvencijā šī situācija ir konkrētizēta 19. pantā.

Lai piedāvājums tiktu atzīts par oferti, tam jābūt pietiekami noteiktam: (1) nozīmīgā iezīmes, kas var būtiski mainīt ofertes saturu (prece un tieši vai netieši tiek noteikts tās daudzums, cena, maksājumu kartība, preces kvalitāte, piegādes vieta un termiņi, līdzēju atbildība un sekas, strīdu izšķiršanas kārtība); (2) iezīmes, kas būtiski nemaina ofertes saturu: pirmajā gadījumā runa ir par piedāvājuma pretoferti, savukārt otrajā gadījumā, ja oferentam nav pretenzijas pret jaunajām izmaiņām, kas ierakstītas piedāvājuma akceptā, līgums tiek uzskatīts par noslēgtu. Akcepts stājas spēkā tajā brīdi, kad oferents saņem akceptanta piekrišanu, no šī brīža līgums skaitās noslēgts.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma forma. Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgums var tikt noslēgts gan rakstiskā, gan mutiskā formā. Vīnes Konvencijā nav noteiktu stingru nosacījumu līguma formai. Arī piedāvājums un akcepts var būt mutiskā formā. Šie noteikumi ir attiecīni arī uz juridiskajām personām un individuālajiem komersantiem. Līguma noslēgšanas fakts, līguma saturs un tā atsevišķie nosacījumi var būt pierādīti ar jebkurām pierādīšanas metodēm, ieskaitot liecinieku sniegtās liecības.

Vīnes Konvencija paredz, ka līgumslēdzēja valsts, kuras tiesību normas paredz, ka pirkuma – pārdevuma līgumi tikt slēgti vai apstiprināti rakstveidā, var jebkurā laikā izdarīt paziņojumu saskaņā ar Vīnes Konvencijas 12. pantu par to, ka jebkurš šīs Konvencijas 11., 29. panta vai II daļas noteikums, kurš pieļauj, lai pirkuma – pārdevuma līgums, tā izmaiņšana vai izbeigšana, pusēm vienojoties, vai oferte, akcepts vai jebkura cita gribas izpausme tiktu izdarīta nevis rakstveidā, bet jebkurā formā, nav pieņemams, ja kaut vienai no pusēm ir savauzņēmums šajā valstī (Vīnes Konvencijas 96. pants). Latvijas Republika ratificējot Vīnes Konvenciju ir ieviesusi līdzīgu tiesību normu.

Vīnes Konvencijas mērķiem “rakstveida forma” sevī ietver telegrammu un telexu (Vīnes Konvencijas 13. pants).

Starptautiskajā praksē plaši tiek pielietotas standarta (tipveida) līguma formas. Pamatojoties uz noteikto starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgumu, abi līdzēji nosaka un konkrētizē noteikumus, kas atbilst to interesēm.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma saturs. Vadoties no Vīnes Konvencijas tiesiskā regulējuma, visi līguma nosacījumi var būt

iedalīti trijās grupās: (1) primārie nosacījumi, kuri ir nepieciešami un arī ar kuriem pietiek, lai tiktu noslēgts līgums; (2) nosacījumi, vadoties pēc kuriem tiek noteikta pušu izteiktā griba. Tie var būt atrunāti līgumā gan tiešā veidā, gan netiešā veidā, vai arī var būt nenorādīti vispār, bet, tad jābūt līgumā norādītai to noteikšanas kārtībai; būtībā tie ir gandrīz primāri nosacījumi, bez kuru neesamības līgums varētu radīt daudz strīdīgu jautājumu; (3) nosacījumi, kuru atrunāšana vadoties pēc Vīnes Konvencijas nav nepieciešama, lai līgums tiktu uzskatīts par noslēgtu. Viņi seko līdz nozīmīgajiem nosacījumiem un tiek ietverti līguma saturā pēc Vīnes Konvencijas un citu avotu tiesību normām, ja nekas cits starp pusēm netiek atrunāts.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma diskutējams jautājums ir par primārajiem jeb nozīmīgākajiem nosacījumiem. Piemēram, V.A. Musins pie nozīmīgākajiem nosacījumiem uzskata tikai vienošanos par priekšmetu un cenu (Komerctiesības II daļa. 2002:568), A.I. Elisejevs un P. Dzurovičs par tādiem uzskata tikai priekšmetu (Elisejevs:133, Dzurovičs 1992: 101). Savukārt, Vīnes Konvencijas 14. pantā 1. punktā noteikts, ka vienai vai vairākām konkrētām personām adresēts priekšlikums slēgt līgumu ir oferte, ja tas ir pietiekoši noteikts un izsaka oferenta apņemšanos akcepta gadījumā uzskatīt sevi par saistības uzņemšanos. Priekšlikums ir pietiekoši noteikts, ja tajā ir noteikta prece un tieši vai netieši tiek noteikts daudzums un cena, vai arī paredzēta kārtība to noteikšanai. No tā izriet, ka preces nosaukšana ir primārais nosacījums, bet tā daudzums un cena – gandrīz primāri nosacījumi. Ja līgumā netiek atrunātas cenas vai to noteikšanas kārtība, tāds līgums tiek uzskatīts par līgumu ar “atvērto” cenu. Šajā gadījumā, saskaņā ar Vīnes Konvencijas 55. pantu, kad līgums tika noslēgts juridiski pareizā veidā, bet tajā tieši vai netieši nav noteikta cena vai nav paredzēta tās noteikšanas kārtība, tiek uzskatīts, ka puses, ja nav nekādas norādes uz ko citu, ir domājušas atsauksmi uz cenu, kura līguma slēgšanas brīdī parasti tika ņemta par tādām precēm, kuras tika pārdotas līdzīgos apstākļos atbilstošā tirdzniecības nozarē. Bet, tā kā Vīnes Konvencijas 14. panta 1. punktā minēts, ka priekšlikumā (ofertē) tieši vai netieši jābūt norādītai cenai, veidojas pretruna, acīmredzot, tas ir jārisina, pamatojoties uz pieņemtajiem valstu nacionālajiem tiesību aktiem, proti, ja pēc valstu nacionālām tiesību normām, neeksistē norādes par cenu vai tās pieņemšanas kārtību, līgums tiek uzskatīts par spēkā neesošu un Vīnes Konvencijas 55. pants nav piemērojams.

Nobeigumā jāatzīmē, ka tomēr starptautiskajā komerctiesiskajā praksē strīdi par līguma cenām ir ļoti reta parādība, jo cenu atrunāšana eksporta – importa līgumā, abiem līdzējiem ir viens no svarīgākajiem nosacījumiem.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma priekšmets. Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma priekšmetam ir ļoti svarīga nozīmi ne tikai, lai atrisinātu līguma noslēgšanas jautājumu, bet lai arī noteiktu Vines Konvencijas tiesiskā regulējuma piemērošanu. Vines Konvencijas 2. pantā ir minēti pirkuma – pārdevuma līguma objektu veidi, uz kuriem neattiecas Vines Konvencijas tiesiskais regulējums. Tās ir preces, kurās tiek iegādātas personiskajām, ģimenes vai mājsaimniecības vajadzībām, izsolē iegādātās preces, izpildot spriedumu vai citā veidā, saskaņā ar likumu, fondu vērtspapīri, akcijas, nodrošinājuma dokumenti vai nauda, gaisa un ūdens transporta kuģi, kā arī kuģi uz gaisa spilvena un elektroenerģija. Iepriekš minēto objektu neiekļaušanos Vines Konvencijas tiesiskajā regulējumā var izskaidrot ar valstu pastāvošā tiesiskā režīma atšķirībām un to īpašajām iezīmēm, darījumu noslēgšanas specifiku dažādās valstis – Vines Konvencijas dalibvalstis.

Vines Konvencijas mērķis ir regulēt preču pirkuma – pārdevuma darījumus galvenokārt ar materiālām vērtībām. Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma priekšmetu ierobežojumiem tiek veltīta uzmanība daudzo autoru literatūrā. T.V. Elisejevs raksta, ka Vines Konvencija aptver ierobežotu kustamo mantu apjomu, ar dažiem izņēmumiem, kas apskatāmi Konvencijas 2. pantā (Elisejevs 2002:132). Gadījumos, kad starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līgumā tiek ietverti priekšmeti, uz kuriem neattiecas Vines Konvencijas tiesiskais regulējums, no līguma izrietos attiecību regulēšanai tiek piemēroti citi starptautisko komerctiesību avoti, kā arī nacionālo valstu tiesību akti, kuru rezidenti ir līguma iesaistītās putas.

Starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma pušu tiesības un pienākumi.

No līguma izrietošās tiesības un pienākumi ir detalizēti reglamentēti Vines Konvencijā. Pārdevēja pienākumi ir noteikti Vines Konvencijas 3. daļas 2. nodaļā, kas sastāv no trim sadaļām, sevī ietverot 23 pantus (no 30. panta līdz 52. pantam). Pircēja pienākumi regulēti Vines Konvencijas 3. daļas 3. nodaļā, kas arī sastāv no trīs sadaļām un ietver sevī 13 pantus (no 53. panta līdz 65. pantam).

Tiesiskais regulējums, kas ir kopīgs pircējam un pārdevējam noteikts atsevišķā nodaļā – Vines Konvencijas 3. daļas 5. nodaļā, kas sastāv no

sešām sadaļām. Pircēja un pārdevēja kopīgas tiesību normas ir ietvertas arī Vines Konvencijas 3. daļas 4. nodaļā, kura ir veltīta tiesiskajam regulējumam par riska pāreju (no 66. panta līdz 70. pantam).

Vines Konvencijas 30. pantā ietvertais regulējums nosaka pārdevēja pienākumus, proti, “pārdevējam ir jāpiegādā prece, jānodos dokumenti, kuri attiecas uz šo preci, un īpašuma tiesības uz preci atbilstoši līguma un šī Konvencijas prasībām”. Ievērojot pienācīgas rūpības principu, pārdevēja pienākums var būt noformulēts dažādā veidā: (1) piegādāt pareizo preci (14.06.1983. “Konvencija par preču aprakstīšanas un kodēšanas harmonizēto sistēmu”), tas nozīmē – tieši to preci, kura ir atrunāta līgumā; (2) piegādāt preci atbilstoši līgumā atrunātajam apjomam un kvalitātei; (3) piegādāt preci atrunātajā laikā un vietā; (4) nodot preces dokumentus, ja līgumā tas ir paredzēts; (5) izpildīt pārējās darbības, kas attiecas uz preces piegādi, ja tādas darbības ir paredzētas Vines Konvencijā vai pašā līgumā.

Tie ir pārdevēja galvenie pienākumi. Šiem pienākumiem var būt noteikti vēl papildus pienākumi: (1) ja pārdevēja pienākumos ir nodrošināt preces pārvešanai uz norādīto piegādes vietu, viņam ir jāslēdz līgumi, kuri ir nepieciešami preces pārvešanai uz piegādes vietu, izmantojot datorjos apstākļos nepieciešamos transportēšanas veidus, un uz noteikumiem, kādi ir parasti šādai transportēšanai (Vines Konvencijas 32. panta 2. punkts) (2) ja pārdevējs, saskaņā ar līgumu vai šo Konvenciju, nodod preci pārvadātajam un, ja prece līguma mērķiem nav precīzi identificēta, to marķējot, ar iekraušanas dokumentu palidzību vai citādā veidā, pārdevējam ir jānodos pircējam paziņojums par nosūtišanu, norādot preci (Vines Konvencijas 32. panta 1. punkts); (3) ja pārdevēja pienākumos neietilpst preces apdrošināšana, to transportējot, viņa pienākums ir pēc pircēja līguma nodot tam visu esošo informāciju, kura nepieciešama pircējam šadas apdrošināšanas veikšanai (Vines Konvencijas 32. panta 3. punkts).

Uz pirceju attiecas divi galvenie pienākumi: (1) samaksāt noteikto naudas summu jeb cenu par preci; (2) pieņemt preces piegādi atbilstoši līguma un šīs Konvencijas prasībām (Vines Konvencijas 53. pants).

Vines Konvencijas tiesiskajā regulējumā izšķir: (1) “preces pieņemšanu” (60. panta b) punkts) un (2) “preces piegādes pieņemšanu” (53. pants). Preces piegādes pieņemšana ir atkarīga no pircēja rīcības, kurai ir jābūt saprātīgai, lai pārdevējs varētu nodrošināt piegādi (60. panta a) punkts). Šis pienākums ir pakārtots pircēja galvenajam pienākumam – pieņemt preci. Risks pāriet pircējam brīdi, kad viņš ir pieņēmis preci, vai, ja viņš to nedara noteiktajā laikā, no brīza, kad prece nodota viņa rīcībā un viņš pieļauj līguma pārkāpumu, nepieņemot piegādi (Vines Konvencijas 69. panta

1. punkts). Pēc līguma nosacījumiem riska pārejas moments var būt mainīts. Preces zudums vai bojājums pēc riska pārejas pie pircēja, viņu neatbrīvo no pienākuma apmaksāt pārdevējam līgumā atrunāto cenu. Izņēmums ir, ja pircējs var pierādīt, ka preces zudums vai bojājums bija radies pārdevēja darbības vai nolaidības dēļ.

Tiesiskās aizsardzības līdzekļi un pušu atbildība par saistību neizpildi. Vīnes Konvencijā ietvertais “tiesiskās aizsardzības līdzekļa” tiesiskais regulējums tiek raksturots divās izēmēs: (1) tiesiskās aizsardzības līdzekļi tiek nodoti pircējam, gadījumā, ja pārdevējs nepilda līgumā noteikto pienākumu; (2) tiesiskās aizsardzības līdzekļi tiek nodoti pārdevējam, gadījumā, ja pircējs nepilda līgumā noteikto pienākumu (Vīnes Konvencijas 3. daļas 2. nodaļas 3. sadaļa).

Būtībā, tiesiskās aizsardzības līdzekļi – tās ir papildus pilnvaras, kuras tiek piešķirtas pusei, kura tās var piemērot pret tiesību aizskārēju un tā tiesiskās aizsardzības līdzekļi katrā situācijā var būt dažādi. Vieni no tiem ir vērsti uz zaudējumu atlīdzināšanu, citi – uz līguma pienākumu tālāko izpildi. Par otra līdzēja būtisku līguma nosacījumu pārkāpšanu, līgumslēdzējs ir tiesīgs vienpusēji atkāpties no līguma un lauzt to. Pārkāpumu raksturs, strīda gadījumā, tiek noteikts ar tiesas palīdzību, izvērtējot visus apstākļus.

Vīnes Konvencija pie īpašuma atbildības formām pieskaita: (1) zaudējumus; (2) procentus. Zaudējumu noteikšanai Vīnes Konvencijā nav ietverta tiesiskā regulējuma, bet Vīnes Konvencijas 74. pants ietver noteikumus, pēc kuriem nepieciešams vadīties aprēķinot zaudējumu apmēru. Atbilstoši Vīnes Konvencijas 74. panta noteiktajam – zaudējumi, kuri rodas, pusei neievērojot līgumu, sastāv no summas, kura ir vienāda ar tiem zaudējumiem, ieskaitot neiegūto labumu, kuri radušies, otrajai pusei pārkāpjot līgumu. Tādi zaudējumi nedrīkst pārsniegt zaudējumus, kurus līgumu pārkāpusi puse līguma slēgšanas brīdī paredzējusi, vai kurus tai vajadzēja paredzēt kā iespējamās sekas līguma pārkāpumam, nemot vērā apstākļus, par kuriem viņa tai laikā zināja vai par kuriem tai vajadzēja zināt. Attiecīgi, iesniedzot tiesā prasību par zaudējumu atlīdzināšanu, kas saistīti ar starptautiskā preču pirkuma – pārdevuma līguma nosacījumu pārkāpšanu, prasītājam ir jāpierāda: (1) otras puses (atbildētāja) līguma nosacījumu pārkāpšana; (2) darījuma partnera – atbildētāja, kas pārķāpis līguma nosacījumus, saistība ar zaudējumiem, kas radušies; (3) zaudējumu apmērs, kā arī tas, ka līguma slēgšanas brīdī, atbildētājs paredzēja vai arī tas viņam bija jāparedz, ka var rasties tāda apmēra zaudējums un, ka atbildētājs nevarēs pienācīgi izpildīt sev uzliktos pienākumus. Sapro-

tams, ka pierādīt to, ka atbildētajam tas bija jāparedz, ka var rasties tāda apmēra zaudējums – nebūs viegli. Prasītājam, pierādišanas procesā, ir jāatsaucas uz konkrētiem apstākļiem, balstoties uz kuriem atbildētājam līguma slēgšanas brīdī bija zināms par otras puses sekmīgu uzņēmējdarbību no atbildētāja pienākumu pienācīgas izpildes un par iespējamo zaudējumu esamību, ja atbildētāja pienākumi netiks sekmīgi izpildīti.

Ja puse ir pieļāvusi termiņa nokavējumu cenas samaksai, otrai pusei ir tiesības uz procentiem no šīs summas, nekaitējot jebkurai prasībai par zaudējumu atlīdzināšanu, kuri var tikt piedzīti pamatojoties uz Vines Konvencijas 74. pantu (Vines Konvencijas 78. pants). Vines Konvencijas tiesiskais regulējums neparedz procentu apmēru, ne arī to noteikšanas kārtību. Tāpēc, ja līgumsoda procentu apmērs un to atgūšanas kārtība līgumā nav noteikta, šie jautājumi tiek risināti saskaņā ar valstu nacionālajiem tiesību aktiem.

Vines Konvencijā ir noteikts vainīgās puses atbildības princips un vainīgas puses prezumpcija, kura pieļāva pārkāpumu. Tādējādi, lai atbrīvotos no atbildības, pusei, kura pieļāva pārkāpumu, ir jāpierāda, ka tās pienākumu neizpilde “bija tāda šķēršķa radīta, kuru puse nespēj kontroleit, un, ka no puses saprātīgi nevarēja gaidīt šī šķēršķa nemšanu vērā, līgumu slēdzot, vai izvairīšanos no šī šķēršķa vai tā sekū pārvarešanas” (Vines Konvencijas 5. nodaļas 4. sadaļas 79. panta 1. punkts). No iepriekš minētās tiesību normas izriet, ka Vines Konvencija paredz, ka līguma pārkāpēju no atbildības atbrīvo ne tikai nepārvarama vara, bet arī jebkurš cits apstāklis, kuru ir iespējams klasificēt kā “nekontrolējamu šķērsli”. Bet subjektīvajai pārkāpēja attieksmei pret šo apstākli ir jābūt tādai, lai tiktu izslēgta tā paredzēšana un nepieciešamo mēru pieņemšanas iespējamība.

Puses nevar atsaukties uz otras puses saistību neizpildīšanu tik lielā mērā, cik šo neizpildīšanu izraisījusi pirmās puses darbība vai bezdarbība (Vines Konvencijas 80. pants).

Nobeigumā ir lietderīgi minēt 1983. gada UNCITRAL izstrādāto vienotu regulējumu, kas skāra līguma nosacījumus par atrunāto summu, kas tiek aprēķināta par neizpildītajām saistībām. Šā vienotā regulējuma mērķis ir padarīt tiesiskāku un likumīgāku atrunāto summu aprēķināšanu, kas tiek aprēķināta saistību nepildīšanas gadījumā, tajā skaitā ietverot nosacījumus, kas skar kompensācijas vai soda sankciju noteiktās summas izmaksu, gadījumā, ja viena no pusēm nepilda savas līgumsaistības atbilstoši starptautiskajam preču pirkuma – pārdevuma līgumam.

Bibliogrāfija

1. 11.04.1980. "Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem" // Latvijas Vēstnesis, 170 (885), 03.07.1997. [stājas spēkā 01.08. 1998.].
2. Konvencija ob iskovoj davnosti v medunarodnoj rupple-prodae tovarov (Dokument UNA A/CONF.63/15, Hju-Jork, 14 ijunja 1974 g.). Rozenber M.G. (2003) *Kontrakt mezdunarodnoj kupli-prodai. Sovremennaja praktika zakluchenija medunarodnoj kupli-prodai. Sovremennaja praktika zaklucheniya. Razreshenie sporov.* – 4-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. Moskva: Knizniy mir. Str. 377–390. (In Russian)
3. Konvencija o edinoobraznom zakone o zakluchenii dogovorov mezdunarodnoj kupli-prodazi tovarov (Gaaga, 1 jula 1964 goda. Zerkalov D. (2006) *Mezdunarodnoje torgovoe pravo. Spravochnik.* Kiev: Dakor: KNT. Str. 36–45. (In Russian)
4. Konvencija o predstavitelstve pri mezdunarodnoj kuple-prodaze tovarov (Zeneva, 1983 god) // Vilkova N.G. (2002) *Dogovorne pravo v mezdunarodnom oborote.* Moskva: Statut. Str. 475–486. (In Russian)
5. Gaagskaja konvencija 1986 goda o prave, primenimom k dogovoram mezdunarodni kupli-prodazi tovarov. Rozenberg M.G. *Kontrakt mezdunarodnoj kupli-prodazi. Sovremennaja praktika zakluchenija. Razreshenie sporov.* – 4-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe (2003). Moskva: Pp. 405–415. (In Russian)
6. 14.06.1983. "Konvencija par preču aprakstīšanas un kodēšanas harmonizēto sistēmu" // Latvijas Vēstnesis, 168 (451), 31.10.1995. [stājas spēkā 01.01.1998.]
7. Gaagskaja konvencija 1955 goda o prave, primenimom k meždunarodni kupli-prodaži tovarov. Rozenberg G.G. (2003) *Kontrakt meždunarodnoj kupli-prodazi. Sovremennaja praktika zakluchenija. Razreshenie sporov.* – 4-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. Moskva: Knizniy mir. Str. 400–404.). (In Russian)
8. Protokol ob izmenenii Konvencii ob iskovoj davnosti v mezdunarodnoi kuple-prodaze tovarov (Dokument UNA A/CONF.97/18. Annex II, Vena, 14 iulja 1974 g.). Rozenberg M.G. *Kontrakt mezdunarodnoj kupli-prodazi. Sovremennaja praktika zakluchenija. Razreshenie sporov.* – 4-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe (2003). Moskva: Knizniy mir. Str. 391–395. (In Russian)
9. Tipovoj zakon JUNSITRAL o zakupkah tovarov (rabot) i uslug c Rukovodstvom po ego priminjeniju (1994 god). Izdanie Organizacii Objedinennih Nacij, v prodaze pod Nr. R 98. V.13. Oficialnijie onchetti Generalnoj Assambleji, sorok devjataja sesija, Dopolnenie Nr. 17 i ispravlenie (A/49/17) и Corr. 1), prilozenie I (tolko tipovoj zakon). *Ezegodnik JUNSITRAL, tom XXV: 1994 god, chast tretja, prilozenia I i II.* (In Russian)

10. *Edinoobraznie pravila, kasajuchiesja dogovornih uslovij o soglasovannoi summe, prichitajushejsja v sluchaje neispolnenija objazatelstva* (A/38/17, prilozenie I (A/CN.9/243, priloženie I). (In Russian). Pieejams:<http://www.uncitral.org/> pdf/russian/texts/sales/contract/vol14-p692-p701-r.pdf
11. Rukovodstvo EEK UNA 1990 g. po sosnavleniju mezdunarodnih dogоворов o vstrechnih zakupkah // *Vnensheekonomiceskaja dejatelnost: mezdunarodnoje chastoe pravo i rossijskoe zakonodatelstvo. Sbornik normativnih dokumentov. Sostavitel i autor vstupitelnoj statji N.J. Erpileva* (1997). Moskva: Izdatelsto Manuscript”, str. 81–102. (In Russian)
12. Rukovodstvo EEK UNA 1990 g. po sosnavleniju mezdunarodnih dogоворов o vstrechnih zakupkah. *Vneshneekonomiceskaja dejatelnost: mezdunarodnoje chastoe pravo i rossijskoe zakonodatelstvo. Sbornik normativnih dokumentov. Sostavitel i autor vstupitelnoj statji N.J. Erpileva* (1997). Moskva: “Manuscript”, str. 103–152. (In Russian)
13. *Principi mezdunarodnih kommercheskih dogovorov UNIDRUA 2010 goda.* Pieejams: <http://www.blackletter2010-russian.pdf> – Adobe Reader. (In Russian)
14. Principi Evropejskogo dogovornogo prava (1999). *Zurnal mezdunarodnogo chastnogo prava*. № 1 (23), str. 40–70 (In Russian)
15. *Principles, Definitions and Model Rules of European private law. Draft Common frame of reference (DCFR).* Interim Outline Edition. Text.: [Electronic resource]: Pieejams:<http://webhO1.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf>.
16. *Arbitraznaja praktika Mezdunarodnogo kommercheskogo suda pri TPP RF za 1998 god* (1999) / Sostavitel M.G. Rozenberg. Moskva: Statut, str. 15–17, 18–20, 21–23. (In Russian)
17. Bahin S.V. (2002) *Subpravo (mezdunarodniye svobodi unificirovannogo kontrknogo prava)*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo “Juridicheskij centr Press”. (In Russian)
18. Dmitrijeva G.K., Filimonova M.V. (1997) *Mezdunarodnoe chastnoe pravo. Dejstvujushie normativnie akti*. Moskva: Institut mezdunarodnogo chastnogo prava i ekonomiki. Izdatelstvo “Triada Ltd”. (In Russian)
19. Džurovoch R. (1992) *Rukovodstvo po zaključeniju vnesnetorgovih kontraktov/* Perevod s serbcko-horvatskogo. Moskva: Rossijskoe pravo. (In Russian)
20. Elisejev I. V. (2002) *Grazdansko-pravovoe regulirovanie mezdunarodnoj kupli-prodazi tovarov*. Sankt-Peterburg: Jurid. centr Press. (In Russian)
21. Funk J.I., Kalimov D.A., Serfejev V.P. (2007) *Kurs vnesnetorgovogo prava: osnovnie vnesnetorgovie sdelei /* pod obshej redakcijie J.I. Funka. Moskva: Izdatelsto delovoj i uchebnoj literaturi. (In Russian)
22. *Kommercheskoe pravo: Uchebnik.* V 2 ch, / Pod redakcijej V.F. Popondopulo, V.F. Jakovlevoj. 3-e izdanie. Chast 2. (2002). Moskva: Jurist. (In Russian)

23. Rozenberg M.G. (1998) *Mezdunarodnij dogovor iиностранные право в практике международного коммерческого арбитражного суда*. Moskva: Statut. (In Russian)
24. Smittgoff K.M. (1993) *Eksport: право и практика международной торговли. Перевод с английского*. Moskva: Juridicheskaja literatura. (In Russian)
25. Vilkova N.G. (2002) *Dogovornoje право в международном обороте*. Moskva: Statut (In Russian)

International Purchase and Sale of Goods: System-Structure Analysis

Summary

The activity of different international institutions has the goal to unify the norms of international private law meant to regulate international trade. The unification removes the grounds for legal collisions in relations, where persons that are residents of foreign countries take part. It also simplifies the conclusion of international agreements, ensures the uniformity of the legal regulation of the worldwide economic cooperation and promotes the development of the foreign trade turnover, which corresponds to the interests of all countries.

The Vienna Convention is directed on the regulation of contracts of sale basically connected with material assets. It is worth to mark that the Vienna Convention covers a limited circle of movable estate (with confiscations envisaged in the Article 2 of the Convention).

When determining the sphere of action of the convention the decisive role pertains not to the fact that contractors are from different countries, but to the fact their commercial enterprises are situated in different countries. The Vienna Convention understands a commercial enterprise as not only businessman's property, but also the seat of bodies of the legal entity, its branch offices or representative offices and even the place of operation of vendor's or corresponding vendee's agent. Though, when determining the sphere of action of the Vienna Convention there is no stipulation concerning barter agreement operations. Nevertheless, it is supposed that it is not applied to barter agreements, works contracts, and also to contracts of onerous services and those mixed contracts, in which elements of agreement obligations on fulfilment of works or rendering services prevail over obligations on sale and payment for a commodity. International tolling also is not covered by the Vienna Convention.

International conventions and agreements having juridical force for residents of those states that are participants of corresponding conventions and agreements, and documents that are developed by different international organisations and do not become normative-legal acts, in foreign literature are often called "lex mercatoria" (commercial or merchant law), which is a collective term. In its essence "lex mercatoria" represents the complex phenomenon that includes a big amount of directions and consists of universally recognized principles of international law and principles of contractual law, which in general coincide in

different national legal systems. It gives a possibility to generalize them among “private” unifications, typical contracts and other recommendations of inter-governmental and non-governmental organisations.

In international practice they widely use standard (typical) conditions of contracts, developed by associations, uniting organisations and specialising in delivery of different kinds of goods. These standard (typical) conditions of contracts, and also variants (standard forms) of contracts in corpore can be viewed only as recommendation model meant for usage by any persons for conclusion of concrete agreements. Herewith separate standard (typical) conditions can be valued as customs of trade, if these conditions adequately reflect norms of business relations established in international commercial practice.

There is no legal definition of international contract of sale in the Vienna Convention. It is also absent in UNIDROIT Principles and in Principles of the European Contractual Law. Taking into consideration the general definition of purchase given in the Article 2002 of the Civil law, the international contract of sale can be defined in the following way: it is an agreement, under which one party (vendor) undertakes the commitment to sell the commodity that is moved across the customs border to another party (vendee, whose business enterprise is situated in another state), which undertakes the commitment to receive it and pay for it.

International contract of sale (contract) is consensual, onerous, and mutual, as each of its parties is vested counter rights and obligations corresponding to each other.

The question of the circle of important conditions is debatable. It seems that designation (denomination) of the commodity is an important condition, but its number and price are quasi-important conditions.

When considering international commercial disputes international commercial courts of arbitration first of all ascertain the applicability of the Vienna Convention to arguable legal relationships.

The Vienna Convention attributes the following to proprietary liability forms: (1) damages; (2) interest. There is no detailed definition of damages in the Vienna Convention, but in the Article 74 of the present Convention there are regulations that must be taken into consideration when calculating the size of damage. According to the Article 74 of the

Vienna Convention the damage is a cost expression of damage, inflicted to the injured party as a result of the breach of contract by a contracting party.

From the Vienna Convention it follows that not only superior force (force-majeure) liberates the party infringing the commitment from the liability, but also any other circumstance that can be qualified as “an obstacle out of his/her control”. However, the subjective attitude of infringer to this circumstance should be such that excludes any possibility of its foreseeing and taking measures to overcome the circumstance hampering to properly fulfil the commitment.

Key words: contract for the international sale of goods, offer, acceptance, form of the contract for the international sale of goods, content of the contract for the international sale of goods, property accountability for the violation of contractual obligations.

Международная купля-продажа товаров: опыт системно-структурного анализа

Резюме

Деятельность различных международных институтов направлена на унификацию норм международного частного права, посвященных регулированию международной торговли. Унификация устраивает почву для правовых коллцентров Pressизий в отношениях с участием лиц – резидентов иностранных государств, упрощает заключение международных договоров, обеспечивает единство правового регулирования мирового экономического сотрудничества и способствует развитию внешнеторгового оборота, что отвечает интересам всех стран.

Венская конвенция направлена на регулирование сделок по купле-продаже в основном с материальными ценностями. Следует отметить, что Венской конвенцией охватывается ограниченный круг движимых вещей (с изъятиями, предусмотренными ст. 2 конвенции).

При определении сферы действия конвенции решающую роль играет не принадлежность контрагентов к разным государствам, а факт нахождения в разных государствах их коммерческих предприятий. Под коммерческим предприятием в контексте Венской конвенции следует понимать не только принадлежащий коммерсанту имущественный комплекс, но и место нахождения органов юридического лица, его филиалов или представительств и даже место деятельности агента продавца или соответственного покупателя. Хотя при определении сферы действий Венской конвенции отсутствует оговорка относительно товарообменных (бартерных) операций, тем не менее принято считать, что она не применяется к договору мены, к подрядным договорам, а также к договорам возмездного оказания услуг и к тем смешанным договорам, в которых элементы договорных обязательств по выполнению работ или оказанию услуг превалируют над обязательствами по передаче и оплате товара. Не подпадает под действие Венской конвенции и международный толлинг.

Международные конвенции и договоры, имеющие юридическую силу для резидентов тех государств, которые являются участниками соответствующих конвенций и договоров, и документы, которые разрабатываются различными международными организациями и не становятся нормативно-правовыми актами, в зарубежной литературе часто именуются собирательным термином «lex mercatoria» (торговое или купеческое право). По существу «lex mercatoria» представляет собой комплексное явление, которое включает

в себя большой объем предписаний, состоящий из общепризнанных принципов международного права и принципов обязательственного права, в целом совпадающих в различных национальных правовых системах, что дает возможность обобщить их в виду «частных» унификаций, типовых контрактов и иных рекомендаций межправительственных и неправительственных организаций.

Достаточно широко используемые в международной практике стандартные (типовые) условия контрактов, разрабатываемые ассоциациями, объединяющими организации, специализирующиеся на поставках различных видов товаров. Эти стандартные (типовые) условия контрактов, а также варианты (проформы) контрактов в полном объеме могут рассматривать лишь как рекомендательные образцы, предназначенные для использования любыми лицами при заключении конкретных договоров. При этом отдельные стандартные (типовые) условия могут расцениваться как обычай делового оборота, если эти условия адекватно отражают сложившиеся в международной коммерческой практике нормы деловых отношений.

В Венской конвенции легальной дефиниции договора международной купли-продажи нет. Отсутствует она и в Принципах УНИДРУА и в Принципах Европейского договорного права. С учетом родового определения купли, данного в ст. 2002 ГЗ, договор международной купли-продажи можно определить следующим образом: это соглашение, в силу которого одна сторона (продавец,) обязуется передать перемещаемый через таможенную границу товар другой стороне (покупателю, коммерческое предприятие которого находится в другом государстве) в собственность, которая обязуется принять его и оплатить.

Договор международной купли-продажи (контракт) является консенсуальным, возмездным, взаимным, поскольку каждая из его сторон наделяется встречными, корреспондирующими друг другу правами и обязанностями.

Дискуссионным является вопрос о круге существенных условий. Представляется, что обозначение (наименование) товара является существенным условием, а его количество и цена – квази-существенными условиями.

При рассмотрении международных коммерческих споров международные коммерческие арбитражи, прежде всего, выясняют применимость Венской конвенции к спорным правоотношениям.

К формам имущественной ответственности Венская конвенция относит: (1) убытки; (2) проценты. Развернутого определения убытков в Венской конвенции нет, но в ст. 74 Конвенции закреплены положения, которыми необходимо руководствоваться при исчислении размера убытков. В соответствии со ст. 74 Венской конвенции убытки – это стоимостное выражение ущерба, понесенного потерпевшей стороной вследствие нарушения договора контрагентом.

По Венской конвенции следует, что не только непреодолимая сила (форс-мажор) освобождает от ответственности сторону, нарушившую обязательство, но и любое другое обстоятельство, которое может быть квалифицировано как «препятствие вне ее контроля». Однако субъективное отношение нарушителя к этому обстоятельству должно быть таким, чтобы исключалась возможность его предвидения и возможность принятия мер по преодолению обстоятельства, мешающего надлежащему исполнению обязательства.

Ключевые слова: договор международной купли-продажи, оферта, акцепт, форма договора международной купли-продажи, содержание договора международной купли-продажи, имущественная ответственность за нарушение договорных обязательств.

P. Конопецкая (Латвия)

ВОЗБУЖДЕНИЕ ДЕЛА О НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА

Аннотация

Цель работы исследование процессуальных особенностей возбуждения в суде дела о неплатежеспособности физического лица в рамках законодательства Латвийской республики, выявление возникающих в правоприменении проблем и выработка предложений по совершенствованию правовых норм, регулирующих возбуждение дела по заявлению физического лица о признании его неплатежеспособным.

Для достижения поставленной цели автором выдвинуты задачи:

- анализ правовых норм, регламентирующих правила подачи заявления о неплатежеспособности физического лица;
- выявление проблем, возникающих в правоприменении на стадии принятия к рассмотрению заявления должника о неплатежеспособности физического лица;
- выработка предложений по совершенствованию норм, регулирующих порядок принятия судом заявления о неплатежеспособности физического лица к рассмотрению и возбуждения дела.

Нормативные акты, регламентирующие процесс неплатежеспособности физического лица, в Латвии подвергаются постоянным изменениям со стороны законодателя, однако правоприменительная практика свидетельствует о недостаточно четком и действенном регулировании рассматриваемых отношений, и, следовательно, о необходимости модернизации гражданско-процессуальных норм, регламентирующих порядок возбуждения в суде дела о неплатежеспособности физического лица.

Новизна статьи заключается в постановке проблемы – комплексно вопрос о правовой регламентации стадии возбуждения производства о начале процесса неплатежеспособности физического лица с выявлением возникающих в правоприменении проблем и с выработкой предложений по совершенствованию правовых норм до настоящего времени в Латвии рассмотрен не был.

В статье рассматриваются правовое регулирование процесса возбуждения дела о неплатежеспособности физического лица и особенности подачи заявления должником, выявляются неясные и противоречивые аспекты,рабатываются предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: процесс неплатежеспособности физического лица, суд, решение, Гражданско-процессуальный закон.

В 2008 году впервые в Латвии была осуществлена процедура банкротства физического лица, возможность которой была предусмотрена законом «О неплатежеспособности» (Maksātnespējas likums 2007). Банкрот (англ. bankrupt, нем. bankrott, ит. bancarotta) – это несостоятельный должник, организация или предприниматель, потерпевшие крах, оказавшиеся несостоятельными в финансовом отношении... (Тихомирова, Тихомиров 1998: 266).

Процесс неплатежеспособности физического лица это совокупность мероприятий правового характера, цель которого по возможности более полно удовлетворить требования кредиторов из имущества должника и дать возможность должнику, чье имущество и доходы недостаточны для погашения всех обязательств, быть освобожденным от невыполненных обязательств и возобновить платежеспособность (Maksātnespējas likums 2010, 5. pants).

1 ноября 2010 года в Латвии вступил в силу новый закон «О неплатежеспособности», далее в тексте – Новый закон, который наряду с Гражданско-процессуальным законом, далее в тексте – ГПЗ, регламентирует процедуру процесса неплатежеспособности физического лица.

Возбуждение производства по делу о банкротстве – первый этап судебных процедур в отношении должника (Телюкина 2002: 101).

Заявление о неплатежеспособности физического лица вправе подать в суд сам должник, если последние шесть месяцев он был налогоплательщиком в Латвии и не является индивидуальным коммерсантом (Maksātnespējas likums 2010, 127. pants).

Обратиться с заявлением в суд о начале процесса можно при наличии одного из двух предусмотренных в законе признаков неплатежеспособности физического лица (Maksātnespējas likums 2010, 129. pants).

Порядок подачи заявления в суд определен Гражданско-процессуальным законом.

Рассмотрение дела о неплатежеспособности физического лица является делом особого производства, и порядок рассмотрения таких дел регламентируется разделом 31 «Общие положения» главы шестой «Порядок особого производства» ГПЗ и разделом 46.² «Дела процесса неплатежеспособности физического лица» главы шестой ГПЗ.

В заявлении о неплатежеспособности помимо данных должника должны быть указаны обстоятельства, в связи с которыми физичес-

кое лицо не может выполнить все обязательства, общая сумма всех обязательств, состав имущества должника и необходимость применения Регулы Совета ЕС № 1346/2000, если такая есть (Civilprocesa likums 1998, 363.²³ pants).

Практика показывает, что суды произвольно трактуют требования правовых норм, регламентирующих порядок возбуждения судом дела о неплатежеспособности физического лица. Так, судья Даугавпилсского суда указал в решении на необходимость должника указать в заявлении о неплатежеспособности физического лица всех заинтересованных по отношению к должнику лиц, считая их всех заинтересованными лицами в гражданском процессе, ссылаясь на норму пункта 2 части 1 статьи 254 ГПЗ и норму части 1 статьи 131 Нового закона (Daugavpils tiesas 11. jūlijā lēmums 2011).

Заинтересованными лицами в гражданском процессе являются не те лица, которые считаются заинтересованными лицами в процессе неплатежеспособности должника. В процессе неплатежеспособности сделки с заинтересованными по отношению к должнику лицами могут быть оспорены администратором неплатежеспособного должника, если в результате сделки должнику были причинены убытки (Konopecka 2011: 337). Поэтому законом определены связанные с должником лица: супруг, лица, состоящие в родстве, свойстве до второй степени, попечитель, опекун и т.д. (Maksātnespējas likums 2010, 131. pants).

Заинтересованными в гражданском процессе лицами являются те, кто вступает в процесс, если есть требование к этому лицу или интерес в том, чтобы распространить силу судебного решения. В делах особого производства... судья может привлечь к участию в производстве лиц, права и обязанности которых по отношению к одной из сторон могут быть затронуты принимаемым решением (Nouveau Code de Procedure Civile 1976, Art. 331.). В этом случае лица, участвующие в деле, способны влиять на движение процесса. Такими лицами являются вовлеченные в процесс неплатежеспособности кредиторы, администратор, Агентство неплатежеспособности. Необходимо законодательно закрепить понятие вовлеченных в процесс неплатежеспособности лиц, как это было предусмотрено Законом «О неплатежеспособности предприятий и предпринимательских обществ» 1996 года. (Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju 1996, 4. pants), чтобы устраниТЬ коллизию.

К заявлению о неплатежеспособности должник обязан приложить документы, которые подтверждают: (1) что в распоряжении должника есть денежные средства и имущество для того, чтобы в полном объеме оплатить предусмотренное законом вознаграждение министратору; (2) обстоятельства, на которых основано заявление. (Civilprocesa likums 1998, 363.²³ pants).

Законодатель не устанавливает, какими документами необходимо доказывать, что в распоряжении должника есть денежные средства. Наличие средств может быть подтверждено справкой о постоянном доходе или документом, подтверждающим сумму денег, а принадлежность имущества может быть подтверждена документом о праве собственности на вещь.

Судьи трактуют по-разному нормы Нового закона и ГПЗ и запрашивают по своему усмотрению различные документы для подтверждения того, что в распоряжении должника есть денежные средства и имущество. По одному делу судья обязал приобщить к делу справки из публичных регистров, сведения из отделов земельных книг и Службы государственных доходов. (Daugavpils tīresas 11. jūlija lēmums 2011). Требование другого судьи представить суду доказательства рыночной стоимости всех объектов недвижимого имущества (Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tīresas 1. jūnija spriedums 2012) только для решения вопроса о возбуждении производства по делу кажется неадекватным. Так как, во-первых, объекты находились в разных частях Латвии (Рига, Юрмала, Виляны), что усложняло и затягивало процесс – о какой эффективности может идти речь? Во-вторых, это потребовало значительных затрат, которые не были оправданы, так как после объявления должника неплатежеспособным для всех четырёх объектов недвижимого имущества потребовались новые заключения сертифицированных оценщиков с указанием цены принудительной продажи каждого объекта.

В другом деле не были приняты во внимание трудовой договор и решение суда, подтверждающее дебиторскую задолженность в размере в двадцать раз превышающем размер вознаграждения министратору, а также банковский документ, подтверждающий наличие средств на счёте должника. По мнению судьи, все указанные документы не подтверждали достаточность средств или доход, и было выдвинуто требование приобщить к материалам дела справки об остатках денежных средств на всех счетах должника (Daugavpils tīresas 9. augusta lēmums 2011). Напротив, наличие в деле справки из Агентства

государственного социального страхования, которая подтверждала доход должника за прошлый год, было признано достаточным основанием для возбуждения производства по делу о неплатежеспособности должника в другом процессе. (Rēzeknes tiesas 14. februāra lēmums 2011).

Проанализировав, можно ли подтвердить наличие средств у должника такими документами, как справка о заработной плате за прошлый год или декларация о доходах, сделаем вывод, что нельзя. Эти документы не доказывают, что деньги у должника есть, так как они могут быть уже потрачены, и не свидетельствуют о том, что заявителю гарантирован доход в будущем.

Справки из Коммерческого регистра Регистра предприятий о принадлежности акций или долей капитала не подтверждают ликвидность этих активов так же, как сведения из отделов земельных книг не могут свидетельствовать о цене принудительной продажи недвижимого имущества. Даже справка банка, подтверждающая сумму денег, гарантирует наличие средств у должника только на момент, когда была выдана. Неоспоримых доказательств нет и вопрос, какими средствами доказывать достаточность средств, остается открытым.

Участникам гражданского дела разрешено использовать все предусмотренные законом средства доказывания для подтверждения своих требований, если только законом не установлены особые ограничения (Līcis, Rozenbergs, Torgāns 2006: 178). Поэтому обстоятельства, на которых основано заявление должника, можно доказывать разными способами.

Если в отношении должника возбужден судебный процесс по взысканию долга, имеются предупреждения кредитора, начато исполнительное производство и сумма требования или требований превышает пять тысяч латов, то достаточно представить в суд доказательства этих обстоятельств. А если долги есть, но взыскание не начато, то размер обязательств необходимо доказывать всеми имеющимися средствами. К заявлению можно приложить договора с кредиторами, графики платежей, справки о задолженностях, счета и претензии, если такие документы есть в распоряжении должника. По закону каждая сторона должна доказать те факты, на которых она основывает свои требования или возражения (Civilprocesa likums 1998, 93. pants). Норма части второй статьи 363.²³ ГПЗ не предусматривает необходимость представления в суд доказательств других обстоятельств. Но так как процесс неплатежеспособности урегулирован нормами Но-

вого закона, суд может затребовать подтверждение того, что должник не является индивидуальным коммерсантом и того, что он последние шесть месяцев был налогоплательщиком в Латвии (*Maksāt nespējas likums 2010, 127. pants*). Оба эти обстоятельства доказать можно, предоставив соответствующие справки из Регистра предприятий и из Службы государственных доходов.

Вопрос интерпретации понятия «налогоплательщик» в контексте Нового закона неоднократно обсуждался. К. Абелис считает, что физическому лицу, которое подает заявление о неплатежеспособности, последние шесть месяцев перед подачей заявления надо было быть экономически активным (имеется в виду экономически активным в Латвии, прим.-авт.) Соответственно, по его мнению, заявитель должен быть работником и платить социальный и подоходный налоги с населения (*Ābelis 2010: 19*). Я. Аболиньш, который выступил с предложением о включении обсуждаемой нормы в закон, утверждает, что целью законодателя не было разделение граждан по видам налоговых платежей. Он считает, что закон не устанавливает, оплату какого налога физическому лицу надо подтверждать, поэтому заявитель может быть плательщиком и подоходного налога с населения, и налога на недвижимую собственность (*Ābolīš 2011: 19*) Его позицию подтверждают материалы судебной практики (*Zemgales apgabaltiesas lēmums 2010. // Ābolīš J. 2011: 19*).

Но суд не всегда солидарен с Аболиньшем и другими юристами. Так, судья не приняла во внимание трудовой договор, как подтверждение наличия средств у должника, а квитанцию об оплате налога на недвижимую собственность, как доказательство того, что должник последние шесть месяцев был налогоплательщиком в Латвии, ссылаясь на формулировку понятия «налогоплательщик» пункта четвертого статьи первой закона «О налогах и пошлинах». Она указала на недоказанность факта совершения заявителем облагаемых налогом действий и наличие гарантированного дохода в будущем. Поэтому было отказано в возбуждении дела о неплатежеспособности физического лица (*Daugavpils tiesas 9. augusta lēmums 2011*). Решение было обжаловано в вышестоящую инстанцию и дело о неплатежеспособности было возбуждено после удовлетворения частной жалобы Латгальским окружным судом (*Latgales apgabaltiesas lēmums 2011*). На это было потрачено два с половиной месяца, были задействованы три состава суда, чем были нарушены принципы процессуальной экономии, установленный законом «О судебной власти» (*Par tiesu varu*

1992, 28. pants), и эффективности процесса неплатежеспособности, закрепленный в Новом законе (*Maksātnespējas likums* 2010, 6. pants).

Если по заявлению должника, к которому была приложена справка из Агентства государственного социального страхования, подтверждающая доход должника за прошлый год, дело было возбуждено сразу, а процесс неплатежеспособности был объявлен уже на седьмой день (*Rēzeknes tiesas 14. februāra lēmums* 2011), то по заявлению должника, к которому были приложены трудовой договор и квитанция об оплате налога на недвижимость, как рекомендовал в статье один из авторов Нового закона Я. Аболиньш (*Āboliņš* 2011: 19), процесс был объявлен судом только на семьдесят восьмой день после подачи заявления в суд (*Daugavpils tiesas 24. oktobra lēmums* 2011). Я. Аболиньш не раскрывает, с какой же целью он инициировал закрепление в законе рассмотренной статьи и как норма статьи 127 Нового закона должна звучать, чтобы действительно «работала».

Следует отметить такие существенные преимущества Нового закона, как доступность, значительное удешевление процесса неплатежеспособности физического лица, сокращение сроков процесса и предусмотренную в законе возможность договориться с кредитором о сохранении заложенного жилья. По Новому закону должник должен оплатить единовременное вознаграждение администратору в размере двух минимальных заработных плат, что вдвадцать девять раз меньше, чем было предусмотрено законом «О неплатежеспособности», который действовал ранее (*Maksātnespējas likums* 2007). Процедура погашения долговых обязательств физического лица должна занимать от одного года до трех с половиной лет, а не пять – семь лет, как раньше.

Исследование нормативных актов и анализ правоприменительной практики выявил, что как в Новом законе, так и в ГПЗ не проработаны многие правовые аспекты, а именно: не дана чёткая регламентация требований, предъявляемых к содержанию заявления о неплатежеспособности и необходимости предоставления в суд определённых доказательств.

В законодательстве, регламентирующем процесс неплатежеспособности физического лица, есть пробелы и коллизии, что делает процедуру возбуждения дела о неплатежеспособности физического лица сложной и порой недоступной. С целью достижения принципа эффективности процесса, закрепленного в статье 6 Нового закона, необходимо совершенствовать законодательство и устраниТЬ противоречия.

В рамках исследования автором выработано предложение изложить статью 363.²³ ГПЗ в следующей редакции:

«(1) Заявление о неплатежеспособности физического лица вправе подать в суд сам должник при наличии следующих обстоятельств одновременно:

- 1) если последние шесть месяцев его основное место жительства было задекларировано в Латвии;
- 2) если он не является индивидуальным коммерсантом;
- 3) если соответствует одному из признаков неплатежеспособности, установленному законом;
- 4) если в течение последних десяти лет не были погашены обязательства должника в рамках процесса неплатежеспособности.

(2) В заявлении о неплатежеспособности физического лица должно быть указано:

- 1) наименование суда, в который подается заявление;
- 2) имя, фамилия, персональный код и задекларированное место жительства должника и его представителя, если заявление подает представитель;
- 3) предмет заявления и обстоятельства, на которых заявитель основывает свое требование, в том числе:
 - 3.1. сумма неисполненных на момент подачи заявления обязательств заявителя, срок платежа по которым наступил, и обстоятельства, в связи с которыми заявитель не может выплатить обязательства;
 - 3.2. сумма требований к заявителю, срок исполнения по которым наступит в течение года, и обстоятельства, в связи с которыми заявитель не может выполнить указанные обязательства;

- 4) правовая норма, являющаяся основанием заявления;
- 5) перечень прилагаемых к заявлению документов;
- 6) время составления заявления.

(3) К заявлению прилагаются документы, подтверждающие:

- 1) уплату государственной пошлины и других судебных издержек в установленном законом порядке и размере;
- 2) документы, подтверждающие наличие неисполненных заявителем на момент подачи заявления обязательств, срок платежа по которым наступил;
- 3) документы, подтверждающие наличие требований к заявителю, срок исполнения которых наступит в течение года;
- 4) справка о доходах заявителя за последние шесть месяцев;

- 5) если у заявителя за последние шесть месяцев не было постоянного дохода, средний ежемесячный доход был меньше минимальной заработной платы или нет доказательств, подтверждающих соответствующий доход, то документы, подтверждающие, что в распоряжении должника есть денежные средства для оплаты предусмотренного законом вознаграждения администратору;
- 6) перечень имущества (всех активов) заявителя;
- 7) сведения о договорах: брачном, договоре содержания и договоре наследования, если такие были заключены;
- 8) список имущества третьих лиц, находящегося в управлении или пользовании должника».

В заключение хочется выразить надежду, что обсуждение неясных и противоречивых норм законов послужит основой для их совершенствования, устранит противоречия и пробелы и приведет к модернизации законодательства, регулирующего процесс неплатежеспособности физического лица.

Библиография

1. Ābelis K. (2010) Fiziskās personas maksātnespējas procesa jaunais regulējums. *Jurista vārds*. Nr. 37: 37.
2. Āboļiņš J. (2011) “Fiziskās personas maksātnespējas procesa atsevišķie tiesiskie aspekti”. *Jurista vārds*. Nr. 7: 19.
3. Civilprocesa likums. 14. izdevums. (2011). Rīga: Tiesu namu aģentūra.
4. Daugavpils tiesas lēmums (2011) lietā nr. 2161. 11. jūlijā. nav publicēts.
5. Daugavpils tiesas lēmums (2011) lietā nr. 2474. 9. augustā. nav publicēts.
6. Daugavpils tiesas lēmums (2011) lietā nr. C12264511. 24. oktobrī. nav publicēts.
7. Konopecka R. (2011) Parādnieka darījumu apstrīdešana maksātnespējas procesā. *Izaicinājumi un iespēju laiks: problēmas, risinājumi, perspektīvas: 2011. gada 26.–28. maija Starptautiskās jauno pētnieku un studentu zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums*. Rēzekne: BSA, RA, LMA, LF. 337–341.
8. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas lēmums (2011) lietā nr. 3-11/0133, CA-0310/11. 6. oktobrī. nav publicēts.
9. Latvijas Republikas likums «Maksātnespējas likums» (01.11.2007) // Latvijas Vēstnesis”, 188 (3764), 22.11.2007.) [stājas spēkā 01.01.2008.] ar grozījumiem: 11.06.2009. (“Latvijas Vēstnesis”, 97 (4083), 26.06.2009. [stājas spēkā ar 01.07.2009.]
10. Latvijas Republikas likums «Maksātnespējas likums» (26.07.2010) // “LV”, 124 (4316), 06.08.2010.) [stājas spēkā 01.11.2010.] ar grozījumiem: 14.10.2010. likums (“Latvijas Vēstnesis”, 170 (4362), 27.10.2010. [stājas spēkā ar 01.11.2010.]

11. *Latvijas Republikas likums «Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju»* (12.09.1996) // Latvijas Vēstnesis. 1996, Nr. 165.
12. *Latvijas Republikas likums «Par tiesu varu»* (15.12.1992) // Ziņotājs, 1, 14.01.1993.) [stājas spēkā 01.01.1993.] ar grozījumiem.
13. Līcis, A., Rozenbergs, J., Torgāns, K. (2006) *Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
14. *Nouveau Code de Procedure Civile* (1976). Dernière modification: 1 octobre 2011. http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=46B8A6D3DDCAF335FE053C49A5F95C7A.tpdjo17v_2?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20111030. (2011.24.10).
15. *Rēzeknes tiesas lēmums* (2011) lietā nr. 26061211. 14. februārī. nav publicēts.
16. *Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas spriedums* (2012) lietā nr. 31415612. 1. jūnijā. nav publicēts.
17. *Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas lēmums* (2010) lietā nr. 3-10/0244, CA-453/10-7. 20. decembrī.// Ābolīņš J. (2011) “Fiziskās personas maksātnespējas procesa atsevišķie tiesiskie aspekti”. *Jurista vārds*. Nr. 7: 19–20.
18. Teljukina M.V. (2002) *Konkursnoe pravo: Teoriya i praktika nesostojatelnosni (bankrotstva)*. Moskva: Delo. (In Russian)
19. Tihomirova L.V., Tihomirov M.J. (1998) *Juridicheskaja enciklopēdija / Pod red. M. J. Tihomirova*. Moskva: Izdanie g-na Tihomirova M.J. (In Russian)

Fiziskās personas maksātnespējas procesa lietas ierosināšana

Kopsavilkums

2010. gada 1. novembrī Latvijā stājās spēkā jauns normatīvais akts – Maksātnespējas likums. Likuma normas un Civilprocesa likuma normas regulē fizisko personu maksātnespējas procesa principus un kārtību.

Jaunā likuma 5. pants nosaka, ka fiziskās personas maksātnespējas process ir tiesiska rakstura pasākumu kopums, kura mērķis ir pēc iespējas pilnīgāk apmierināt kreditoru prasījumus no parādnieka mantas un dot iespēju parādniekiem, kura manta un ienākumi nav pietiekami visu saistību segšanai, tikt atbrīvotam no neizpildītajām saistībām un atjaunot maksātspēju.

Likumu normu analīze un tiesu prakse ir pierādījusi, ka likumu normas satur daudz kolīziju. Ir konstatēta ne vien problemātika jaunā likuma piemērošanā un interpretācijā, bet arī likumu iekšējās pretrunas, kas liecina par maksātnespējas procesa regulējuma nepilnībām, trūkumiem un tās tiesiskā regulējuma modernizācijas nepieciešamību. Lai sasniegtu fiziskās personas maksātnespējas procesa efektivitātes mērķi, tad būtu nepieciešami un ieteicami likumu grozījumi.

Rakstā analizēta fiziskās personas maksātnespējas procesa lietas ierosināšanas stadija, atklāti normu kolīzijas un nepilnības, kā arī normu neatbilstība

būtiskākajiem maksātnespējas procesa mērķiem un civilprocesa principiem, izstrādāti priekšlikumi maksātnespējas procesa tiesiskā regulējuma uzlabošanai.

Atslēgas vārdi: fiziskās personas maksātnespējas process, tiesa, lēmums, Civilprocesa likums.

Initiation of Matter of Insolvency Proceedings of an Individual Summary

The New Law “On Insolvency” came into force in Latvia on the 1st of November 2010, and together with Civil Procedure Law establishes the rules of realization of the insolvency proceedings of individuals.

The 5th Article of the New Law determines that the process of insolvency of an individual means the aggregate of legal measures, the aim of which is to satisfy possibly more fully the creditors’ claims from the debtor’s property, and to give the debtor, whose property and profits are not enough for the redemption of all obligations, opportunity to be released from the unfulfilled obligations and renew his/her solvency.

The legislation which regulates the process of insolvency of an individual contains blanks and collisions, which make the procedure of insolvency complicated. In the New law and Civil Procedure Law there have not been thoroughly thought over various aspects of legal regulation of the process of insolvency; that is why the legal use of the indicated norms is rather difficult. In order to achieve the principle of the efficiency of the process which is envisaged in the 6th Article of the New Law, it is necessary to work out the legislation and make it perfect.

One of the important stages of legal regulation of the process of insolvency of an individual has been analyzed in the article, that is the stage of initiation of the case of an individual in the court; not clear and contradictory norms of laws have been defined; the suggestions for the perfection of legislation in the field of insolvency of an individual have been made.

Key words: The Proceedings of an Individual, Court, Judgment, Civil Procedure Law.

T. Jurkeviča (Latvija)

ELEKTRONISKO DOKUMENTU KĀ PIERĀDĪJUMU NOVĒRTĒŠANA

Anotācija

Satversmes 92. pantā ir noteikts, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Savu civilo interešu aizsardzībai personai ir tiesības vērsties tiesā civilās tiesvedības kārtībā. Civilprocesa likuma 93. panta pirmajā daļā ir noteikts: "Katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasijumus vai iebildumus." Persona pierāda faktus, iesniedzot tiesai ziņas par tiem (pierādījumiem), kas saskaņā ar Civilprocesa likuma 92. pantu ir "... ziņas, uz kuru pamata tiesa nosaka tādu faktu esamību vai neesamību, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā." Tādējādi pierādišana un pierādījumi ir kļuvuši par apjomīgu un ļoti svarigu tiesvedības regulējuma sadaļu, kurā pierādījumu novērtēšanai ir izšķirošā nozīme ceļā uz taisnīgu spriedumu.

Šajā rakstā tiek pētīta šāda problēma: arvien biežāk griba tiek izteikta elektroniski, un šim gribas izpausmes veidam, tā tiesiskajiem aspektiem, it īpaši spēkam un statusam pierādišanā ir nepieciešams pastāvīgs normatīvais regulējums. Civilprocesa likumā šāda regulējuma nav.

Šī raksta mērķis ir izskatīt elektronisko dokumentu kā pierādījumu novērtēšanu civilprocesā.

Raksta uzdevums ir analizēt un noskaidrot jautājumus par elektronisko pierādījumu novērtēšanas pamatprincipiem, metodēm un kritērijiem.

Galvenie rakstā ietvertie secinājumi. 1. Elektroniskie dokumenti kā pierādījumi tiesā tiek novērtēti brivi, pēc tiesnešu iekšējās pārliecības. 2. Elektronisko pierādījumu un rakstveida pierādījumu novērtēšanas metodes var būt atšķirīgas. 3. Elektroniskajiem ierakstiem var nodrošināt tādu pašu drošības limeni kā papīra dokumentiem. 4. Elektronisko dokumentu kā pierādījumu novērtējums pēc attiecināmības un pieļaujamības neatšķirsies no papīra dokumentu kā pierādījumu novērtējuma. 5. Tiesai, novērtējot elektroniskos dokumentus, ir nepieciešams konstatēt noteiktus elektronisko dokumentu ticamības elementus.

Atslēgas vārdi: elektroniskais dokuments, pierādījums, pierādījumu novērtēšana.

Viens no pierādišanas elementiem, kas caurvij patiesības izdibināšanas ceļu tiesas lietā, ir pierādījumu novērtēšana. Saskaņā ar Latvijas Civilprocesa likuma (turpmāk tekstā – CPL) 97. pantu tiesa novērtē pierādījumus pēc savas iekšējās pārliecības, kas pamatota uz vispusīgi, pilnīgi, objektīvi un tiesī pārbaudītiem tiesas lietas pierādījumiem. Pierādījumu novērtēšana

ir pierādīšanas subjektu intelektuālā darbība, kas pamatojas uz loģikas un tiesību likumiem, lai noteiktu pierādījumu attiecīnāmību, pieļaujamību, ticamību, pietiekamību un kopsakarību. (Trešņikovs 1999: 157). Īpaši jāuzsver, ka, definējot jēdzienu “pierādījumu novērtējums”, dažreiz nepamatoti netiek nemta vērā pierādījumu pietiekamība (Polānskis, Strogovičs, Savickis, Melņikovs 1983: 197). Protams, pierādījumu novērtēšana un pētīšana ir cieši saistītas kategorijas. Kā pareizi norāda zinātnieki procesuālisti, nav iespējams novilk robežu starp pierādījumu pētīšanu, no vienas puses, un to novērtēšanu, no otras. Katra pierādījuma pilnvaras tiek īstenotas noteiktā secībā, tomēr tās pastāvīgi savijas, ir savstarpēji saistītas un atkarīgas cita no citas, jo ir nepieciešams novērtēt visu pierādījumu kopumу (Kacs, Kozlovs, Komisarovs, Osipovs 1968: 138–141; Kalmackij 1984: 24–25).

Pierādījumu pareizai novērtēšanai tiesā ir ļoti svarīga nozīme likumīga un pamatota lēmuma pieņemšanā pēc tiesas lietas būtības.

Mācībā par tiesu pierādījumu novērtēšanu juridiskie jautājumi ir saistīti ar ļoti sarežģītām pasaules uzskata, izziņas teorijas, dialektiskā materiālisma, loģikas, psiholoģijas un citu zinātnu problēmām (Trusovs 1960: 5). Civilprocesuālo tiesību zinātnē pierādījumu novērtēšanas saturs tiek traktēts neviennozīmīgi. Vieni uzskata, ka novērtēšana ir loģiskās domāšanas process, bet nav tiesisks process (Kuriļovs 1964: 16). Citi atzīst, ka pierādījumu novērtēšanā ir jāievēro gan loģikas, gan tiesiskie principi (Matjušins 1987: 8–9; Trešņikov 1999: 124). Bez loģiskās domāšanas nav iespējams izdarīt secinājumus un izvērtēt norises, tāpēc pirms faktu un pierādījumu novērtēšanas ir nepieciešama to analīze. Atraut pierādījumu novērtēšanu no loģiskās domāšanas ir nepieņemami. Tiesneši, iepazīstoties ar pierādījumiem un novērtējot tos, nevar darboties mehāniski, viņu darbība obligāti ir saistīta ar psiholoģiskajām īpatnībām. Tiesneši vadās pēc likuma, tāpēc viņi izmanto pierādījumu novērtēšanas kritērijus, kas formulēti CPL. Tādējādi pierādījumu novērtēšana ir tiesisko, psiholoģisko un loģisko aspektu samezglojums.

Pierādījumi tiek novērtēti uz noteiktu kritēriju un metožu pamata. Elektroniskie dokumenti kā pierādījumi tiesā tiek novērtēti brīvi, pēc tiesnešu iekšējās pārliecības. Tiesa novērtē pierādījumus pēc savas iekšējās pārliecības, kas pamatojas uz objektīvu, vispusīgu un pilnīgu lietā esošo pierādījumu kopuma izskatišanu. Tiesā nekādiem pierādījumiem nav iepriekš noteikta spēka. Lēmumā tiesa novērtē pierādījumus, kurus puses ir iesniegušas tiesā un kurus tiesa ir obligāti izpētījusi. Tādus vispārīgos pierādījumu novērtēšanas kritērijus nosaka CPL 97. pants. Minētās

normas komentētājs A. Līcis šos pierādījumu novērtēšanas kritērijus ir komentējis šādi: "Likuma prasība novērtēt pierādījumus, pamatojoties uz visiem izskatītajiem lietas apstākļiem to kopumā, vadoties pēc likuma, ir ļoti svarīga, un tās neiekļaušana šajā pantā ir pilnīgi nepamatota. Taču norādītais jauninājums neļaus tiesai izdarīt secinājumus pretēji loģikas likumiem un zinātnes atzinām" (Torgāns, Dadelis 2001: 121–123). Savā rakstā "Vai tiesām jāievēro patiesības princips civilrietās?" Aivars Līcis pauž viedokli, ka jāuzskata par izslēgtu no tiesas pienākumu loka pienākums izskatīt lietas apstākļus to kopumā, jo pienākums novērtēt visus lietas apstākļus kopumā nav noteikts, kaut arī CPL 183. panta pirmā daļa noteic, ka tiesai jāizskata visi pieteiktie pierādījumi (Līcis 2000: 83).

Šeit būtu svarīgi norādīt, ka, kā jau bija minēts, CPL ir noteikts "brīvais" pierādījumu novērtēšanas princips, kas bija spēkā arī pirmskara Latvijas civilprocesā. Bet ar to jāsaprot brīvā vērtēšanas kritēriju izvēle, un tas nebūt nenozīmē, ka tiesa ir brīva arī pierādījumu atlases izvēlē – tiesa nav tiesīga izvēlēties, kurus pierādījumus vērtēt un kuras atstāt bez vērtēšanas (Torgāns, Dadelis 2006: 185). Tātad tiesai ir jāizvērtē visi lietā iesniegtie pierādījumi, tostarp elektroniskie. Atteikt to iesniegšanu vai izmantošanu tiesa nevar.

Tradicionāli civilprocesuālo tiesību zinātnē tiek izmantota atsevišķu pierādišanas līdzekļu novērtēšanas koncepcija, kas pamatojas uz noteiktām metodēm. Šim metodēm ir jābūt atšķirīgām elektroniskajiem un rakstveida pierādījumiem. Piemēram, rakstveida pierādījumu novērtēšanas metode ir loģiskā salīdzināšana. Elektronisko ziņojumu novērtēšanas procedūrā nevar būt lielākoties metodes, kas tiek izmantotas rakstveida pierādījumu novērtēšanā. Elektroniskie dokumenti ir jāvērtē ar citu metožu palīdzību. Piemēram, civilprocesā novērtēšanu pilnīgi var veikt ar funkcionāli ekvivalentās metodes palīdzību (Lukjanova 2000: 68). Minēto novērtēšanas metožu nosaukumi ir atšķirīgi. Vai atšķiras arī šo metožu saturs?

Rakstveida pierādījumu novērtēšanas loģiskā metode pamatojas uz rakstveida pierādījumu salīdzināšanu savā starpā un salīdzināšanu ar citiem pierādījumiem atbilstoši visiem raksturojumiem: ziņu rašanās laiks un apstākļi, to atspoguļošanas un glabāšanas veids, faktu izklāsta dziļums un precīzitāte, pretrunu trūkums starp atsevišķiem rakstveida pierādījumiem. Funkcionāli ekvivalentās metodes pamatā ir tradicionālo prasību, kas tiek izvirzītas papīra dokumentu sagatavošanai, mērķu un funkciju analīze, lai noteiktu, kā var īstenot šos mērķus vai funkcijas ar elektro-niskās tirdzniecības un elektroniskās dokumentu aprites metožu palīdzību.

Starp papīra dokumentu funkcijām ir arī šādas: nodrošināt to, ka dokuments būs saprotams visiem; ka dokuments netiks mainīts laika gaitā; ka dokumentu varēs pavairot, lai katrai pusei būtu eksemplārs ar vienādiem datiem; ka būs iespējams apliecināt ar parakstu datu autentiskumu; ka dokuments tiks sagatavots tādā veidā, kas ir pieņemams valsts un citām institūcijām, tostarp tiesām. Jāuzsver, ka iepriekš minētās funkcijas elektroniskais ieraksts var veikt tādā pašā drošības līmenī, kā dokumenti, kas sagatavoti uz papīra. Vairumā gadījumu tas ir iespējams pat augstākā drošības līmenī un lielākā apstrādes ātrumā, it īpaši tad, ja ir jānosaka datu avots un saturs. Tiesa, darbā ar elektroniskajiem dokumentiem ir jāievēro vairākas tehniskās un juridiskās prasības. Taču funkcionāli ekvivalentā metode nedrīkst būt par pamatu tam, ka lietotājiem, kas piedalās elektroniskajā tirdzniecībā, tiek noteikti stingrāki drošības (un ar to saistīto izdevumu) standarti, nekā tiem, kas izmanto papīra dokumentus.

Šī metode vienmēr tika ieteikta izmantošanai, izstrādājot īpašus likumus, kuros ir definēti jēdzieni “elektroniskā datu apmaiņa”, “rakstveida forma”, “paraksts” un “oriģināls” (Solovjaļenko 1997: 17). Saskaņā ar zinātnieku procesuālistu viedokli funkcionāli ekvivalento metodi būtu prātīgi izmantot, arī novērtējot elektroniskos ziņojumus, kas ir iesniegti kā rakstveida pierādījumi civilprocesā (Lukjanova 2000: 70).

Funkcionāli ekvivalentās metodes koncepcija atklāj šo dokumentu vispārīgās prasības, bez kurām nav iespējams izskatīt nevienu dokumentu kā pierādījumu civilprocesā. Tomēr jāuzsver, ka, mūsuprāt, darbā ar elektroniskajiem dokumentiem atbilstoši rakstveida dokumentu prasībām dažos gadījumos ir nepieciešami jauni noteikumi. To nosaka daudzās atšķirības starp elektroniskajiem un papīra dokumentiem. Papīra dokumentus var lasīt ar neapbruņotu aci, bet elektroniskos – tikai pēc to izdrukāšanas uz papīra vai atvēršanas ekrānā. Tāpēc prasības, kas jāpiemēro elektroniskajiem dokumentiem, ne vienmēr ir identiskas prasībām pret rakstveida dokumentiem. Tādējādi šo pierādījumu novērtēšanas kritēriji un metodes ir atšķirīgas piemēram, Lielbritānijas elektronisko pierādījumu novērtēšanas kritēriji. Anglijas civilprocesā visi jaunākie informācijas avoti ir dokumenti. 1968. gada Anglijas Pierādījumu likuma 10. pantā ir paskaidrots, ka termins “dokuments” ietver ne tikai rakstveida aktus, bet arī: a) kartes, plānus, grafikus vai rasējumus; b) fotogrāfijas; c) diskus, lentes, skaņu celiņus; d) filmas, negatīvus; kas ir fiksējuši tēlus un ir spējīgi tos atveidot. Šo pantu neviennozīmīgi uztvēra daži zinātnieki procesuālisti, uzskatot ka no loģikas viedokļa tāds pārāk plašs rakstveida pierādījumu (tostarp plānu, grafiku, fotogrāfiju, disku utt.) kategorijas traktējums

izraisa būtiskus iebildumus. (Airijans 1989) Skat. arī K. Airijans Pierādījumu atrašanas un vākšanas galvenie procesuālie veidi Anglijā. M.: Tautu draudzības universitāte, 1989.). Anglijas tiesībās ir 6084. norma, kas regulē ar datoru palīdzību iegūto materiālu pieļaujamības noteikumus. Šajos noteikumos ir šādas galvenās nostādnes. – Dators ir izdevis dokumentu tad, kad tas tika pastāvīgi izmantots informācijas uzkrāšanai un apstrādei jebkādā darbības veidā, kas veikta tajā pašā laika posmā; – Šajā laika posmā informācija nonāca datorā parastajā kārtībā; – Lielā šā laika daļā dators darbojās pienācīgā veidā, bet, ja tas nedarbojās pienācīgā veidā vai vispār netika izmantots ieraksta laikā, tad tas nevar ietekmēt dokumenta atveidošanu vai tā saturu precizitāti; – Ziņas dokumentā atspoguļo informāciju, kas ir nonākusi datorā parastajā kārtībā, vai ir iegūtas no šīs informācijas. (Bates 1976 143–151; Keane 1985: 535–544; Choo 1998: 620–627) Kā pareizi ir uzsvērusi I. Reščetņikova, “tāda pieeja datorpierādījumiem, kas pamatota uz tehnoloģisko procesu zināšanām, ļauj tiesām iegūt ticamu informāciju pētījumiem un norobežot sevi no safabricētiem datoru datiem” (Reščetņikova 1997: 320.–321).

Ja tiesa novērtēs visus elektroniskos dokumentus pēc funkcionāli ekvivalentās metodes, tad, mūsuprāt, tas var novest pie tā, ka daži elektro-niskie dokumenti (piemēram, virtuālie) nebūs pierādījumi.

Elektroniskā dokumenta datu ticamību un no mūsdienu informācijas avota gūto faktu ticamību nevar pareizi noteikt bez pierādījuma veidošanas procesa pienācīga novērtējuma. Tiesai, kuras rīcībā ir pierādījumu kopums, ir pienākums apspriest un izanalizēt elektroniskā dokumenta kā pierādījuma veidošanas, saglabāšanas, iesniegšanas un izpētes ceļu, lai gūtu pilnīgu pārliecību par elektroniskajā dokumentā atspoguļoto faktu patiesumu. Novērtēt elektronisko dokumentu kā pierādījumu nozīmē izanalizēt šā dokumenta īpašības saskaņā ar tā datu atbilstību patiesibai. Starp šim īpašībām ir ar tiesas lietu saistītā attiecināmības, pieļaujamības, ticamības un pietiekamības kvalitāte.

Saskaņā ar CPL 92. pantu pierādījumi lietā ir ziņas, uz kuru pamata tiesa nosaka tādu faktu esamību vai neesamību, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā. Tātad tās ir ziņas, uz kuru pamata tiesa nosaka pušu prasījumu vai iebildumu pamatošības esamību vai neesamību un citus apstākļus, kuriem ir nozīme lietas pareizā izskatišanā un izlemšanā, tas ir, tiesa pieņem izskatišanai tikai attiecināmus pierādījumus. Par attiecināmiem pierādījumiem tiesa atzīst tikai tos, kuriem ir nozīme lietas pareizā izskatišanā un izspriešanā saskaņā ar CPL 94. pantu. Risinot jautājumu par pierādījumu attiecināmību, ir svarīgi noteikt, vai lietā ir nozīme faktiem,

kurus noskaidrošanai tiek piedāvāts pierādījums, un vai pierādījums var pamatot vai noliegt uz lietu attiecināmo faktu. Elektronisko dokumentu kā pierādījumu novērtēšana no attiecināmības un pieļaujamības viedokļa neatšķirsies no papīra dokumentu kā pierādījumu novērtēšanas. Daži sarežģijumi var būt, novērtējot šādu pierādījumu ticamību. XX gadsimta sešdesmito gadu literatūrā ir pilnīgi pareizi uzsvērts, ka ziņu ticamību rakstveida pierādījumā un no pierādījuma rakstveida avota gūto faktu ticamību nevar pareizi noteikt bez pierādījuma veidošanas procesa novērtējuma (Kuriłovs 1969: 165). Taču, kā zināms, elektronisko dokumentu sagatavošanas process atšķiras no papīra dokumentu sagatavošanas. Tas attiecas pat uz tiem dokumentiem, kas sagatavoti ar datortehnikas palīdzību un izdrukāti uz papīra. Šā iemesla dēļ tiesai ir nepieciešams noteikt turpmāk tekstā minētos elektronisko dokumentu ticamības elementus.

Novērtējot elektroniskos dokumentus kā pierādījumus, ir jāņem vērā vairāki aspekti. Pirmkārt, cik droša ir metode, ar kuras palīdzību tika sagatavots, glabāts vai nosūtīts elektroniskais ziņojums. Gan cilvēka atmiņā, gan mūsdieni informācijas avotos informācijas glabāšanas terminš ir ierobežots. Tāpat kā faktu uztvere tas ir atkarīgs no daudziem objektīviem un subjektīviem faktoriem. Piemēram, elektroniskais pierādījums nevar būt derīgs tāpēc, ka nav ievērota fakta fiksēšanas īpašā kārtība. Otrkārt, ir jāņem vērā, cik droša ir metode, ar kuras palīdzību tika nodrošināta informācijas viengabalainība. Treškārt, ir jāņem vērā, cik droša ir metode, ar kuras palīdzību identificējās tās sagatavotājs. Ceturtkārt, ir jāņem vērā, cik pareiza ir informācijas fiksēšanas metode, jo informācijas nostiprināšana uz mūsdieni avota var ietekmēt šā elektroniskā pierādījuma ticamību. Tās ir galvenās nostādnes, uz kuru pamata ir jānovērtē elektronisko dokumentu pierādījuma spēks. Tāpēc, mūsuprāt, ir grūti piekrist I. Lukjanovas secinājumam, kura rakstveida pierādījumu ticamības novērtēšanu identificēja ar pierādījumiem, kas iesniegti tiesā elektroniski (Lukjanova 2000: 100). Ja tiek veikta mašinlasāmās informācijas ekspertīze, tajā piedalās datortehnikas jomas speciālists ar īpašām zināšanām, bet arī tiesas darbiniekiem ir jābūt ar noteiktām zināšanām. Lai tiesa varētu novērtēt ekspertu slēdzienus, tiesnešiem ir nepieciešamas zināšanas par datoru ekspertīzes iespējām, metodēm un ierobežojumiem. Bet vairums tiesnešu neko nezina ne par šīm iespējām, ne par jautājumiem, kādi viņiem jārisina šajā jomā, ne par materiāliem, kādi jānodod ekspertu rīcībā. Taču tikai uz šo zināšanu pamata tiesa var kvalificēti novērtēt pētījumu, kuru ir veicis eksperts vai speciālists. Ja elektroniskie dokumenti ir video vai audio formātā, tad var veikt arī videoierakstu (videogrāfisko) un skaņas ierakstu (fonogrāfisko) ekspertīzi.

Bibliogrāfija

1. Bates F. (1976) *Principles of evidence*. Sydney: Etc Law book co.
2. Choo A. (1998) *Evidence*. N.Y.: Longman.
3. Keane A. (1985) *The modern law of evidence*. Abingdon: Professional books.
4. Līcis A. (2000) Vai tiesām jāievēro patiesības princips civilietās? *Likums un Tiesības*. 2. sēj., nr. 7.
5. Torgāns K., Dudelis M. (Red.) (2001) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA.
6. Torgāns K., Dudelis M. (Red.) (2006) *Civilprocesa likuma komentāri*. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: TNA.
7. Airijans K. (1989) *Osnovnije processualnije formi obnaruzenija i sobiranija dokazatelstv v Angliji*. Moskva. Universitet druzbi narodov. (In Russian)
8. Kalmackij V.S. (1984) Polnomocija kassacionnoi instanciji v grazdanskem sudoproizvodstve. Učebnoe posobije. Ufa. (In Russian)
9. Kac A.K., Kozlov A.F., Komissarov K.I., Osipov J.K. (1968) "Nekotorije voprosi teoriji sovetskogo grazdanskogo processa" In: *Materiali konferencii po itogam naucno-issledovatelskoi raboti v 1966 godu*. Sverdlovsk: SJI (In Russian)
10. Kurilev S.V. (1964) *Ustanovlenije istini v sovetskem pravosudiji*. Avtoreferat dokt.dissert. Moskva. (In Russian)
11. Kuriłovs S. *Osnovi teoriji dokazivanija v sovetskem pravosudiji*. Minsk, 1969. (In Russian)
12. Lukjanova I.N. (2000) Ispolzovaniye dokumentov i materialov, izgotovленных посредством электронной связи, в качестве средств доказывания. In: *Gosudarstvo i pravo*. № 6. (In Russian)
13. Matjušin B.T (1987) *Obscije voprosi ocenki dokazatelstv v sudoproizvodstve*. Habarovsk.
14. Połanskij N.N., Strogovič M.S., Savickij V.M., Meļnikov A.A. (1983) *Problemi sudebnogo prava*. Moskva: Nauka. (In Russian)
15. Rešet'kova I. (1997) *Dokazatelstvennoe pravo Angliji i SŠA*. Jekaterinburg (In Russian)
16. Solovjanenko N.I. (1997) Pravovijie voprosi elektronnogo obmena dannimi pri zaključeniji dogovora. In: *Juridiceskij konsultant*. № 2. (In Russian)
17. Treušnikov M.K. (1999) *Sudebniye dokazatelstva*. Moskva: Gorodec. (In Russian)
18. Trusov A.I. (1960) *Osnovi teoriji sudebnih dokazatelstv*. Moskva. (In Russian)

Оценка электронных документов в качестве доказательств

Резюме

Статья 92. Сатверсме Латвийской Республики предусматривает, что любое лицо имеет право защищать свои права и законные интересы в справедливом суде. В защиту своих гражданских интересов лицо имеет право обращаться в порядке гражданского судопроизводства. Статья 93 Гражданского-процессуального закона Латвийской Республики устанавливает, что каждая из сторон обязана доказать те факты, на которых она основывает свои требования и возражения. Доказывание фактов осуществляется путем подачи в суд сведений о них, т.е. доказательств, которые в соответствии со ст. 92. Гражданского-процессуального закона являются сведениями, на основании которых суд устанавливает наличие или отсутствие таких фактов, которые имеют значение для разрешения дела. Таким образом, доказывание и доказательства стали довольно объемным и очень важным в регулировании судопроизводства разделом, в котором оценка доказательств приобретает решающее значение на пути к справедливому решению.

Проблема исследования, изложенная в данной статье, связана с тем, что все возрастающее количество видов электронных волеизъявлений в электронной форме и их правовые аспекты, особенно юридическая сила и статус в процессе доказывания, требуют определенного нормативного регулирования. Однако, гражданско-процессуальное законодательство на данный момент такого регулирования не предусматривает.

Цель данной статьи состоит в том, чтобы рассмотреть вопросы оценки электронных документов в качестве доказательств в гражданском процессе. Задачами являются анализ вопросов, связанных с основными принципами, методами и критериями оценки электронных доказательств.

Одним из элементов доказывания, пронизывающим весь путь становления истины по делу, является оценка доказательств. Правильная оценка судом доказательств имеет первостепенное значение для вынесения законного и обоснованного решения по существу судебного дела. Оценка доказательств, осуществляется на основе определенных критериев, методов. Оценка электронных документов как доказательств осуществляется в суде свободно и на основании внутреннего убеждения судей. Суд оценивает доказательства по внутреннему убеждению, основанному на беспристрастном, всестороннем и полном рассмотрении имеющихся в деле доказательств в их совокупности. Процедура же оценки электронных сообщений не может состоять преимущественно из методов, применяемых к оценке письменных доказательств, электронные документы должны оцениваться при помощи других методов. Метод функционально-эквивалентного подхода основывается на анализе целей и функций традиционного требования к составлению документов на бумаге с тем, чтобы установить, как эти цели или функции могут быть достигнуты или выполнены с помощью методов электронной торговли и электронного документооборота.

Основные выводы, изложенные в статье:

1. Оценка электронных документов как доказательств осуществляется в суде свободно и на основании внутреннего убеждения судей.
2. Методы оценки быть различны в отношении электронных и письменных доказательств.
3. Электронные записи позволяют обеспечить такой же уровень безопасности, как и документы, составленные на бумаге.
4. Оценка электронных документов, представленных в качестве доказательств с точки зрения относимости и допустимости, не будет отличаться от оценки бумажных документов, представленных в качестве доказательств.
5. При оценке электронных документов, суду необходимо констатировать определенные элементы достоверности электронных документов.

Ключевые слова: электронный документ, доказательство, оценка доказательств.

PUŠU UN TREŠO PERSONU PASKAIDROJUMU VIETA UN NOZĪME CIVILPROCESĀ

Anotācija

Raksta mērķis ir pierādīt, ka pušu un trešo personu paskaidrojumiem civilprocesā ir divējāda procesuālā daba, jo tie var tikt vērtēti gan kā lietas dalībnieka paskaidrojums lietā, gan kā pierādišanas līdzeklis. Raksta uzdevums ir analizēt šīs procesuālās īpatnības pozitīvos un negatīvos aspektus un ietekmi uz civilprocesu. Pētījumā ietvertā problēma ir nepieciešamība norobežot civilprocesā pušu un trešo personu paskaidrojumus kā lietā nozīmīgu informāciju no pušu un trešo personu paskaidrojumiem kā pierādišanas līdzekļa. Raksta novitātē ir, analizējot pušu un trešo personu paskaidrojumu procesuālo regulējumu atsevišķās Eiropas Savienības dalībvalstīs, izvirzīt priekšlikumus optimizēt Latvijas civilprocesa regulējumu, normatīvi nošķirot pušu un trešo personu paskaidrojumus kā lietā nozīmīgu informāciju no pierādījuma kā ziņām par faktiem. Galvenais secinājums – nepieciešams precīzēt Civilprocesa likuma 104. pantu, nosakot kritērijus, kas ļaus nošķirt pušu un trešo personu paskaidrojumus kā lietā nozīmīgu informāciju no informācijas ar pierādījuma nozīmi.

Atslēgas vārdi: pierādījumi, pierādišana, puses, trešās personas.

Pušu un trešo personu paskaidrojumi kā pierādījums civiltiesiskajā strīdā ir visai atšķirīgi vērtējams savas specifikas dēļ. No vienas puses, prasītājs un atbildētājs lietā, kā arī trešā persona ir uzskatāmi par pierādišanas subjektiem, kuriem ir uzlikts par pienākumu pierādīt savus apgalvojumus un arī argumentus ar citiem lietā iesniegtiem pierādījumiem, no otras puses, viņu sniegtie paskaidrojumi, pēc pašlaik valdošās Latvijas civilprocesa doktrīnas, ir pierādišanas līdzekļi, kuri satur informāciju par lietā nozīmīgiem strīda apstākļiem, tādējādi pušu un trešo personu paskaidrojumi un pat apgalvojumi noteiktas lietas ietvaros tiek vērtēti kā pierādījumi.

Formas ziņā pušu un trešo personu paskaidrojumi var izpausties gan mutvārdū paskaidrojumos, kas tiek sniegti tiesas sēdes gaitā, gan rakstveida paskaidrojumos, kas ietverti dažādos procesuālajos dokumentos. Šo paskaidrojumu izpausme atšķirīgās procesuālajās formās un neskaid-

rais tiesiskais regulējums liek pievērsties pušu un trešo personu paskaidrojumu sīkākai analizei, izvērtējot to nozīmi un vietu civiltiesiskā strīda izšķiršanā tiesā. Juridiskajā literatūrā ir izteikts viedoklis, ka ne katru puses vai trešās personas paskaidrojumu var uzskatīt par pierādījumu civiltiesiskajā strīdā (Treusnikov 2004). Neskaidrības šajā jautājumā ir saskatāmas arī Latvijas Civilprocesa likuma regulējumā, kā arī tiesu praksē.

Latvijas Civilprocesa likuma 104. pantā (Civilprocesa likums 1998) normatīvi ir nostiprināts, ka pušu un trešo personu paskaidrojumi, kuri ietver ziņas par faktiem, uz kuriem pamatoti viņu prasījumi vai iebildumi, atzīstami par pierādījumiem, ja tos apstiprina citi tiesas sēdē pārbaudīti un novērtēti pierādījumi. Tādējādi norādot uz pušu un trešo personu paskaidrojumu nepilno pierādījumu spēku. Taču, piešķirot pušu un trešo personu paskaidrojumiem pierādījuma procesuālo stāvokli, tiesai ir jāizvērtē norādito personu sniegti ziņu patiesums un atbilstība pierādāmiem faktiem. Turklāt, vērtēšanas procesā nošķirot paskaidrojumus kā pierādījumus, no paskaidrojumiem, kas veido prasības pamatu un paskaidrojumiem kā paliginformācijas, kurai ir paskaidrojoša nozīme vispārēja priekšstata radīšanai par strīda apstākļiem. Līdz ar to, var apgalvot, ka pušu un trešo personu paskaidrojumiem ir duāls raksturs:

- 1) Pušu un trešo personu kā lietas dalībnieku paskaidrojumi, kuriem ir nozīme saistībā ar civiltiesisko strīdu un personu aizsargājamajām tiesībām un interesēm;
- 2) Pušu un trešo personu paskaidrojumi kā pierādišanas līdzekļi, kuri sniedz ziņas par pierādāmajiem faktiem civiltiesiskajā strīdā un ir vērtējami kā pierādījumi.

Jāņem vērā, ka prasītājs un atbildētājs ir iesaistīti noteiktās civiltiesiskās attiecībās un vēršoties tiesā, lai izšķirtu civiltiesisko strīdu, viņu paskaidrojumi sākotnēji ir ietverti prasības pieteikumā un atbildētāja paskaidrojumos kā noteiktas formas procesuālajos dokumentos. Tiesu praksē ir atzīts, ka "izskatot lietu, tiesai jānoskaidro lietas apstākļi, kuri ietilpst pierādišanas priekšmetā – prasības pamata fakti un atbildētāja iebildumu pamata fakti (meklējamie fakti). Meklējamos faktus norāda puses, bet faktu sastāvu, kas jāpierāda lietā, galīgi nosaka tiesa saskaņā ar tām materiālo tiesību normām, kuru hipotēzēs ir norāditi fakti, kas nosaka pušu apstrīdētās un aizskartās tiesības un tām atbilstošus pienākumus." (LR AT Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums Lietā Nr. SKC-98/2012) Tas ļauj secināt, ka pušu paskaidrojumi par lietas apstākļiem sākotnēji tiek vērsti uz noteiktu civiltiesisko attiecību pastāvēšanu starp pašām pusēm un civiltiesiskā strīda attīstību,

kas veido prasības pamatu. Meklējamos faktus viennozīmīgi nevar attiecināt pie pierādījumiem. Meklējamie fakti kopsakarā ar prasības priekšmetā ietverto materiāltiesiskās normas sastāvu veido pierādīšanas robežas, kuru ietvaros tiesai ir jāizšķir civiltiesiskais strīds, taču pušu paskaidrojumus, saistībā ar meklējamajiem faktiem, var uzskatīt kā pierādījumus, ja tie satur ziņas, kas pamatotas ar citiem pierādījumiem un ir attiecināmi uz pierādīšanas objektu.

Vācijas civilprocesuālais regulējums (Zivilprozessordnung 1950) iedala pušu paskaidrojumus divos veidos:

- 1) Pušu uzklausīšana (ZPO 141§) nav uzskatāma kā pierādījums (Moritz);
- 2) Puses nopratināšana (ZPO 448§) pēc tiesas ierosmes un puses nopratināšana pēc pretējās puses ierosmes (ZPO 445§) ir uzskatāma par pierādījumu (Rosenberg / Schwab / Gottwald 2010)

Pušu uzklausīšanai ir procesuāla nozīme, lai tiesa iegūtu priekšstatu par strīda apstākļiem, savukārt, puses nopratināšana tiek piemērota, ja ir nepietiekami pierādījumi, (Zivilprozessordnung 1950) lai ar personas pratīnāšanas procesā iegūto informāciju pamatotu civiltiesiskajā strīdā nozīmīgu faktu esamību vai neesamību. Puses nopratināšanā sniegtais ziņas ir pieļaujamas pierādījuma statusā tikai tajā gadījumā, kad nopratināmā persona ir sniegusi atbilstošas formas zvērestu. (Zivilprozessordnung 1950).

Līdzīgs ieskats par pušu un trešo personu paskaidrojumiem ir vērojams Igaunijas Civilprocesa kodeksā (Tsiviilkohtumenetluse seadustik 2005), nodalot paskaidrojumu sniegšanu, kas nav uzskatāma par pierādījumiem, no puses nopratināšanas, kad paskaidrojumi ir sniegti pēc noteiktas formas zvēresta došanas. Jebkurā gadījumā, puses nopratināšana ar mērķi iegūt pierādījumus, ir uzskatāma par galējo līdzekli pierādījumu iegūšanā, ja nav iespējams tiesai iesniegt citus pierādījumus (Tsiviilkohtumenetluse seadustik 2005). Turklat, kā norādīts Igaunijas Civilprocesa kodeksa 268.¹ pantā, šāda puses nopratināšanas iniciatīva var nākt arī no tiesneša puses. Līdz ar to ir saskatāma līdzība ar Vācijas civilprocesā ietverto normu attiecībā uz tiesneša iniciatīvu iegūt pierādījumus, ja tādi ir nepieciešami, lai pamatotu savus secinājumus un iegūtu pietiekamu informāciju par pagātnes iespējamajiem notikumiem.

Izvērtējot Latvijas civilprocesuālo regulējumu attiecībā uz pušu un trešo personu paskaidrojumiem, V. Bukovskis norāda, ka puses iztaujājot, tiesā saņemtās atbildes un paskaidrojumi par pierādījumiem tomēr neskaitās. Tie noder tiesai tikai lietas noskaidrošanai un palīdz atrast

materiālo taisnību (Bukovskis 1933). Tātad, pirmskara Latvijā, 1938. gada Civilprocesa likums šādu pierādišanas līdzekli tieši neatzina un pušu paskaidrojumi tika ņemti vērā tikai kā civiltiesiskā strīdā nozīmīga informācija. Vienlaicīgi, neatzīstot pušu paskaidrojumus par pierādījumiem normatīvā līmenī, tiesu prakses atziņas vedināja izmantot šos paskaidrojumus kā pierādījumus. Tādējādi, var atzīt, ka arī pirmskara Latvijas civilprocesā veidojās iezīmes, kas liecināja par jauna pierādišanas līdzekļa formēšanos.

Šīs informācijas nozīmība ir plaši analizēta pirmskara Latvijas (laika posms līdz Otrajam pasaules karam (1939.–1945.)) tiesu praksē, tā pie-mēram, Senāta prakses lietās tika atzīts, ka tiesa var atbildētāja tieši neap-strīdētas prasības paskaidrojumus atzīt par pierādītiem un uz tiem atsaukties sprieduma motīvos, vai arī, tiesa var atsaukties uz tiem atbildētāja paskaidrojumiem, kurus prasītājs nav ipaši apstrīdējis (Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem 1939). Līdz ar to ir redzams, ka pirmskara Latvijas civilprocesā bija iespējams izmantot pušu paskaidrojumus pierādījuma statusā, bet nebija vēl tieši izstrādāta kārtība, kas norobežotu putas paskaidrojumus kā pierādišanas procesa sastāvdaļu, ko realizē pierādišanas subjekts ar loģiskiem konstatējumiem, argumentiem un tiesas pārliecināšanu no putas paskaidrojumiem kā reglamentēta pierādījumu iegūšanas procesa. Latvijai, veicot civilprocesa reformu un 1999. gadā pieņemot jaunu Civilprocesa likumu, tika ņemtas vērā pirmskara Latvijas civilprocesuālistu atziņas kopsakarā ar padomju periodā (1945.–1990.) spēkā esošo regulējumu attiecībā uz pušu un trešo personu paskaidrojumiem. Tādējādi veidojot neskaidribas civilprocesuālajā regulējumā par paskaidrojuma statusu.

Vēsturiski raugoties uz pušu un trešo personu paskaidrojumiem kā pierādījumu, Latvijas civilprocesā šāds patstāvīgs pierādišanas līdzeklis tika ietverts līdz ar padomju civilprocesa koncepcijas ienāšanu. Jāatzīmē, ka līdz pat 1999. gada 1. martam, kad stājās spēkā Latvijas Civilprocesa likums, darbojās Latvijas PSR Civilprocesa kodekss (CPK), kuru pieņēma 1963. gada 27. decembrī, tātad, ar padomju civilprocesā valdošajām koncepcijām. Šī CPK 61. pantā tika ietverta norma, kura noteica, ka pušu un trešo personu paskaidrojumi par viņām zināmiem apstākļiem, kuriem ir nozīme lietā, jāpārbauda un jānovērtē līdz ar citiem lietā savāktiem pierādījumiem (Latvijas Civilprocesa kodekss 1998). No šīs normas ir secināms, ka līdz pat 1999. gada 1. martam, pušu un trešo personu paskaidrojumi tika uzskatīti par patstāvīgu pierādījumu ar pilnu pierādījuma spēku, kas ir līdzvērtīgs citiem lietā iesniegtiem pierādījumiem.

Šaubas par šo pierādījumu patiesumu pastāvēja, jo tiesu praksē tika norādīts, ka tiesa nevar pamatot spriedumu lietā vienīgi uz pušu paskaidrojumiem, bija jābūt arī citiem pierādījumiem (Rozenbergs, Brigis 1978). Pašlaik Civilprocesa kodeksā ietvertā koncepcija ir saglabājusies Krievijas civilprocesa kodeksa 68. pantā, kurā ir norāde uz pušu un trešo personu paskaidrojumu kā patstāvīgu pierādījumu, vienlaicīgi norādot uz nepieciešamību pamatot sniegtos apgalvojumus un iebildumus ar citiem pierādījumiem (Grazdanskij procesualniy kodeks Rossiyskoi Federacii 2002). Taču Krievijas CPK ir gājis savu patstāvīgu attīstības ceļu, nosakot, ka, gadījumā, ja puse neiesniedz tiesai viņas rīcībā esošos pierādījumus, tiesai ir tiesības pamatot savus secinājumus ar otras puses sniegtajiem paskaidrojumiem, kas atkārtoti norāda uz pušu un trešo personu paskaidrojumu patstāvīgo raksturu. Vēršanās pie otras puses sniegtā paskaidrojuma, lai ar to pamatotu tiesas secinājumus, ir Vācijas civilprocesam raksturīgs elements.

Tādējādi, jāatzīst, ka Latvijas civilprocess ir izvēlējies savu atšķirīgu koncepciju, atņemot pušu un trešo personu paskaidrojumiem patstāvīga pierādījuma statusu, kas ir vērtējams kā solis atpakaļ pagātnē un radot neskaidrības tiesām šo pierādījumu vērtēšanā, kas nereti var novest pie nelikumīga sprieduma taisīšanas tiesu praksē.

Izvērtējot kaimiņvalstu (Igaunijas un Lietuvas) civilprocesa regulējumus, kas ir reformēti un jaunāki attiecībā pret Latvijas Civilprocesa likumu, jāatzīst, ka procesuālā noteiktība attiecībā uz pušu un trešo personu paskaidrojumiem kā pierādījumu ir visai skaidra – tā ir puses pratīnāšana pēc zvēresta došanas. Lietuvas Civilprocesa likumā attiecībā uz pušu un trešo personu paskaidrojumiem ir norādīts, ka tie ir uzskatāmi par pierādījumiem, tikai tajā gadījumā, ja tie sniegti pēc zvēresta došanas (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso).

Tātad, iepriekš aplūkotajos civilprocesuālajos regulējumos pušu un trešo personu paskaidrojumi tiks atzīti par pierādījumiem tikai tad, kad ziņas būs iegūtas pēc noteiktas procesuālas darbības piemērošanas, kas rada skaidribu gan tiesai, gan arī pašam lietas dalībniekam, kādos gadījumos pušu un trešo personu paskaidrojumi ir vērtējami kā lietā nozīmīga informācija un kādos gadījumos tas ir pierādījums.

Tādējādi ir redzams, ka Latvijas CPL regulējums, atzīstot pašu pušu un trešo personu paskaidrojumus par lietā nozīmīgiem apstākļiem kā pierādījumus ar nosacījumu, ka ir vēl citi pierādījumi, kas pamato šos apgalvojumus, ir radījis šķietamību, ka pušu un trešo personu paskaidrojumi ir pierādījumi visos gadījumos, ja paralēli pastāv citi pierādījumi.

Zūd puses un trešās personas paskaidrojuma kā patstāvīga pierādījuma nozīme, jo paskaidrojums ir pierādījums tikai tandemā ar citu pierādījumu.

Puses un trešās personas, realizējot pierādišanas procesu sniedz tiesai savus paskaidrojumus, argumentus, apsvērumus, kā arī realizē citas procesuālās darbības sacīkstes principa ietvaros. Visas šīs darbības nevar uzskaitīt par pierādījumu procesuālā nozīmē. Pierādījums ir pierādišanas līdzeklī kā noteiktā procesuālā avotā ietverta informācija – ziņas par noteiktiem apstākļiem un meklejamiem faktiem. Ziņa kā sniegtā informācija ir patstāvīga un pietiekama, tās esamība nav jāpamato ar citām ziņām.

Izvērtējot Latvijas civilprocesa doktrīnas un prakses īpatnības, uzskatāms, ka pušu un trešo personu paskaidrojumu kā pierādījumu pieņemšana civilprocesā ir iespējama ieviešot puses un trešās personas pratīnāšanas institūtu līdzīgi kāds tas pastāv attiecībā uz lieciniekiem. Tādējādi, lai saglabātu pušu un trešo personu paskaidrojumiem patstāvīga pierādišanas līdzekļa statusu un vienlaicīgi radītu noteiktību, nošķirot sniegtos paskaidrojumus kā pierādījumu no paskaidrojumiem kā lietā nozīmīgas informācijas, ir nepieciešams ieviest Latvijas Civilprocesa likuma 104. panta pirmajā daļā grozījumus, paredzot puses un trešās personas norātināšanu tiesas sēdē pēc analogijas ar liecinieka norātināšanu, paredzot kriminālatbildības sankciju par tiesas maldināšanu vai nepatiesas liecības sniegšanu. Latvijas Civilprocesa likumā personas brīdināšana par saukšanu pie kriminālatbildības par apzinātu tiesas maldināšanu ir izplatīts sankcijas veids gan attiecībā uz lieciniekiem, gan arī tiesu ekspertiem, kuriem ir pienākums tiesai sniegt patiesus informāciju par viņu rīcībā esošo lietā nozīmīgo informāciju.

Bibliogrāfija

1. Bukovskis V. (1933) *Civilprocesa macibas gramata*, Riga, (In Latvian)
2. *Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem.*(1939) Sastādījusi: senators F. Konradi, Tiesu palatas Civildepartamenta priekssedētājs T. Zvejnieks u.c., Riga, (In Latvian)
3. Rosenberg / Schwab / Gottwald. (2010) *Zivilprozessrecht*. 17., neubearbeitete Auflage. (in German)
4. Rozenbergs J., Brīgīs I.(1978) *Padomju civilprocesuālās tiesības*. Rīga: Zvaigzne. (In Latvian)
5. Treusnikov M.K. (2004) *Sudebnije dokozatelstva*. Moskva: Izdatelskiy dom “Gorodec”. (In Russian)

Normatīvie akti:

6. Civilprocesa likums (1998): LR likums// *Latvijas Vestnesis*, 326/330. (In Latvian)
7. Grazdanskij procesualniy kodeks Rossiyskoi Federacii (2002) Pieejams: <http://base.garant.ru/12128809/>, (skat. 25.06.2012.) (In Russian)
8. Latvijas Civilprocesa kodekss. (1998) Kodeksa teksts ar grozijumiem, kas izsludinati līdz 1998. gada 15. septembrim. Riga: KIF "Biznesa komplekss" (In Latvian)
9. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso.(2002) *Valstybės žinios*, Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaiseska.showdoc_l?p_id=162435, (skat. 15.06.2012.) (In Lithuanian)
10. Zivilprozessordnung (1950) (in German) Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/zpol/>, (skat. 15.06.2012.)
11. Tsiviilkohumenteluse seadustik (2005), RT I (in Estonian)

Tiesu prakse:

12. LR AT Senata Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums Lieta Nr. SKC-98/2012. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv, (skat. 15.06.2012.)

Materiāli no interneta:

13. Moritz K. *Beweisaufnahme und Beweiswürdigung*.(in German) Pieejams: <http://bgb.jura.uni-hamburg.de/zivilprozess/beweis.htm>, (skat. 15.06.2012.)

Значение и роль объяснений сторон и третьих лиц в гражданском процессе

Резюме

Объяснения сторон и третьих лиц будут рассматриваться судом в качестве доказательств только в том случае, если информация будет получена после совершения определенных процессуальных действий. В гражданском процессе необходимо разграничивать процессуальные действия, которые ясно указывают для суда и сторон на то, что в этом случае объяснения сторон и третьих лиц рассматриваются как информация, имеющая отношение к делу, или рассматриваются как доказательство.

Необходимо внести поправки в первый абзац 104 статьи Латвийского Гражданского-процессуального закона, указав, что стороны и трети лица могут быть допрошены в судебном заседании по аналогии со свидетелем, при этом предусматривается уголовная ответственность за введение суда в заблуждение или за дачу ложных показаний.

Ключевые слова: доказательства, процесс доказывания, стороны, трети лица.

N. Jefimovs (Latvija)

MEDIATORA KVALIFIKĀCIJAS NOZĪME KVALITATĪVĀ DOMSTARPIBU RISINĀŠANAS PROCESĀ

Anotācija

Raksta mērķis: noteikt vienotas prasības mediatora kvalifikācijas piešķiršanai Latvijā.

Raksta uzdevumi: izpētīt ārvalstu pieredzi mediatora kvalifikācijas piešķiršanas jomā, izpētīt starpnieka kvalifikācijas piešķiršanas kārtību Latvijā, noteikt un pamatoit optimālo variantu Latvijai, piešķirot samierinātāja statusu.

Pētījuma problēma: Latvijā nav vienotu prasību kandidātiem uz mediatora kvalifikāciju, nav izstrādāta kopīga starpnieku apmācības programma un nav vienotas samierinātāja statusa piešķiršanas kārtības

Pētījuma novitāte: ir sniegti teorētiska rakstura ieteikumi par vienotas mediatoru kvalifikācijas piešķiršanas kārtības priekšrocībām.

Galvenie secinājumi: izstrādājot starpnieka profesijas standartu, ir nepieciešams noteikt prasības attiecībā uz kandidātu iepriekšējo izglītību, profesionālām un personiskām išpāšībām, kā arī kompetenci; vienoto prasību noteikšana pret mediatora apmācības programmu var palīdzēt izveidot kopīgu pieejumu apmācības procesam un izstrādāt kvalitatīvu starpnieku mācību programmu; mediācijas pielietošanas iespēju paplašināšana konfliktu noregulēšanas procesā var popularizēt starpnieka profesiju un sekmēt kvalitatīva darbaspēka piesaisti profesijā; izlīguma realizācijā iesaistīta starpnieka rīcība lielākā mērā ir pakļauta valsts kontrolei un ierēdu darbības principiem, mazākā mērā aizsargājot strīdā iesaistīto pušu intereses.

Atslēgas vārdi: mediācija, mediatora kvalifikācija, profesijas standarts.

Mediatora loma mediācijas procesā

Mediācija ir viena no alternatīvām domstarpiņu risināšanas metodēm, kad strīda izbeigšana starp pusēm notiek, izmantojot speciālas metodes un paņēmienus. Parasti lidztekus konfliktejošām pusēm konflikta noregulējumā piedalās trešā neitrālā persona – mediators, kas palīdz pusēm sadarboties un izbeigt konfliktu. Mediators var būt par starpnieku strīdos dažādās jomās – komerciālajā, tiesiskajā, diplomātiskajā, darba, sabiedrības un ģimenes sfērā.

Pats termins “mediācija” norāda uz jebkādu palīdzību no neitrālās puses, kas palīdz rast kompromisu un pilnīgi izbeigt strīdu. Precīzāk runājot par starpniecību, tai vienmēr ir zināma struktūra, darbību un laika grafiks, kā arī zināma darbību dinamika, kas pietrūkst tradicionālajās

sarunās. Pats samierināšanas process ir konfidenciāls un privāts, dažos gadījumos tas var būt pastiprināts ar normatīvo aktu palīdzību. Pušu lēnumam piedalīties mediācijā vienmēr ir jābūt labprātīgam. Starpnieks-mediatoris darbojas kā neitrāla trešā puse un atvieglo, nevis vada, šo procesu.

Mediatori izmanto dažadas speciālas tehnikas, kas palīdz atvērt uz uzlabot komunikāciju starp strīdā iesaistītajām pusēm, kā rezultātā tās ātrāk izbeidz konfliktu un panāk izlīgumu. Vispārēji tiek pieņemts, ka mediācijas darba rezultāts ir atkarīgs no starpnieka kvalifikācijas un profesionālajām īpašībām.

Starp mediācijas priekšrocībām visbiežāk tiek nosaukti: (Mediation).

Izmaksas – mediatora atlīdzību parasti saprot kā noteiktu fiksētu summu, kas ir salīdzināma ar advokāta honorāru, bet pats samierināšanas process (un līdz ar to arī kopējās izmaksas) ir ātrāks, nekā lietas tradicionāla izskatīšana tiesas instancē. Kamēr lietas gala rezultāts ir atkarīgs no paša jurista vai tiesas darbinieku noslogotības un darba kvalitātes, mediatoris var sasniegt vēlamo rezultātu pāris stundu laikā, kas ir objektīvi ātrāk par mēnešiem ilgiem tiesas procesiem (piem., Latvijā vislielāko civillietu izskatīšanas ilguma īpatsvaru ar 50 % veido 3 mēnešu laika periods) (STATISTIKAS PĀRSKATS PAR CIVILLIETU IZSKATĪŠANAS ILGUMU MĒNEŠOS APGABALTIESĀS APELĀCIJAS INSTANCĒ 2011. GADĀ). Mazāks laika patēriņš nozīme arī mazāku resursu (pie tam ne tikai naudas) tērēšanu uz konflikta atrisinājumu.

Konfidentialitāte – tiesas procesi ar ļoti retiem izņēmumiem ir publiski, mediācijas process vienmēr notiek konfidenciāli. Parasti tikai pašas strīdā iesaistītās puses un starpnieks zina par lietas būtību un citiem svarīgiem konflikta apstākļiem. Tai pašā laikā ir jāatceras, ka starpnieka pozīcijas biežos gadījumos ir aizsargātas ar likumiem, kas piešķir tiesības neliecināt par mediācijas apstākļiem un lietas kopējo virzību. Praksē, vairāki starpnieki iznīcina visus dokumentus, kas attiecas uz viņu vadībā izskatīto konfliktu, tikišdz dotais strīds ir sekmīgi izbeigts. Īpašiem izņēmumiem, kas attiecas uz konfidentialitātes principa pārkāpšanu, ir jābūt saistītiem ar krimināltiesisko apdraudējumu valstij svarīgām interesēm.

Kontrole – pašām strīdā iesaistītajām pusēm ir tiesības aktīvi piedalīties samierināšanas procesā un vadīt to. Arī tiesas procesā puses panāk konflikta noregulējumu, bet strīda izšķiršanas procesa kontrole atstāta pašai tiesai, bet ne pusēm. Tai pašā laikā ir jāatceras, ka mediācija ir daudz elastīgāka par tradicionālo tiesas procesu un var piedāvāt vairākas alternatīvas, kas likumā vienkārši nav paredzētas. No tā var secināt, ka

samierināšanas procesa rezultāts var būt daudz pieņemamāks pusēm, nekā tradicionālais tiesas spriedums.

Atbilstība – pateicoties konfliktā iesaistīto pušu aktīvai līdzdalībai, panāktajam strīda izbeigšanas rezultātam ir daudz lielāka atbilstība pušu subjektīvām interesēm.

Slēdzot līgumu par mediatora pakalpojumiem, puses cenšas sasniegt līgumā paredzētos mērķus un uzdevumus, kas parasti tiek arī sasniegti. Tas vēl vairāk samazina kopējās konflikta noregulešanas izmaksas, jo pusēm nav pienākuma algot profesionālo juristu viņu interešu pārstāvibai tiesas instancēs. Tai pašā laikā ir jāatzīmē, ka mediācijas līgumam un tā saistoša spēka attiecināšanai uz trešajām personām, ir nepieciešama apstiprināšana tiesā.

Savstarpīgums – mediācijas procesā puses parasti pašas ir gatavas aktīvi līdzdarboties, lai panāktu abpusēji pieņemamu konflikta risinājumu. Dažos gadījumos, pats par sevi fakts, ka puses ir gatavas apsēsties pie sarunu galda un uzturēt dialogu, norāda uz gatavību iet uz kompromisiem. Tai pašā laikā mediatora galvenais uzdevums ir radīt pusēm priekšstatu par pretējās puses interesēm un noteikt kopējo strīda elementu. Tikai ieklausoties pretējā viedoklī un piemērojot to uz sevi, ir iespējams ātri un kvalitatīvi paveikt strīda izbeigšanu. Netiešā veidā tas palīdz arī saglabāt vismaz neitrālas attiecības starp bijušajiem strīdniekiem.

Atbalsts – mediatori ir apmācīti darboties dažādās sarežģītās situācijās. Mediators vienmēr darbojas kā neitrālais pakalpojumu sniedzējs un tikai palīdz pusēm virzīties vajadzīgajā strīda izbeigšanas virzienā. Viņš palīdz pusēm domāt plašāk par tradicionāliem rāmjiem un izmantot pat dažadas netradicionālās metodes un risinājumus, kas palīdz izbeigt radušos konfliktu (Mediation).

Mediatora loma mediācijas procesā ir atkarīga no pušu gatavības sadarboties, lai rastu kompromisu. Kā jebkurš darbs ar cilvēkiem, neapsaubāmi labam starpniekam jābūt kvalificētam psihologam, kam ir liela praktiska darba pieredze. Tai pašā laikā publikācijas autors atzīst, ka pats samierināšanas rezultāts var būt lielākā mērā atkarīgs no mediatora rīcības modeļa, viņa spējām vadīt pušu dialogu, lai dabiskā ceļa un bez ārejas piespiešanas radīt patīkamu (vai vismaz neitrālu) sajūtu un abpusēju tiekšanos pēc problēmas risinājuma. Autora ieskatā sekmīgais mediācijas iznākums ir lielākā mērā paša starpnieka pūlu un spēju rezultāts. No tā var secināt, ka valstij ir ļoti svarīgi definēt kvalifikācijas prasības pret kandidātiem uz mediatora kvalifikāciju, izstrādāt un kontrolēt apmācības programmas plānu un rūpīgi sekot līdzi mediatoru darbībai, novērtējot

to. Tai pašā laikā ir nepieciešams uzsvērt, ka pārlieku liela iejaukšanās samierināšanas procesa realizācijā no ārējās putas nebūtu lietderīga un varētu “nogalināt” paša procesa “radošo” dabu. No tā var secināt, ka starpniecības loma un efektivitāte ir tieši atkarīga no tās valstiskās normatīvācijas: tiklīdz valsts mēģina ar tiesību normu palīdzību aktīvi iejaukties procesā, notiek tās efektivitātes (un līdz ar to arī nozīmes) samazinājums un otrādi. Tai paša laikā publikācijas autors uzskata, ka prasību noteikšana pret mediatora kandidātu kvalifikāciju un to darba kvalitātes galigo novērtējumu nevar uzskatīt par samierināšanas kopējās efektivitātes paslīktinājumu.

Mediatora kvalifikācijas prasības Eiropas valstīs

Direktīvas un regulas tiek uzskatītas par Eiropas Savienības likumdevēju institūciju pamatdokumentiem, kuru tālāka ieviešana dalībvalstis ir obligāta. (Neimanis 2004) Eiropas Savienības ietvaros par pamatdokumentu mediācijas jomā var uzskatīt 2008. gadā 21. maijā pieņemto direktīvu Nr. 2008/52/EC par konkrētiem mediācijas aspektiem civilietās un komercielētās. Dotais dokuments nosaka pienākumu visām dalībvalstīm, izņemot Dāniju (Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2008/52/EK 1. p. 3. d.), ieviest savā iekšējā likumu sistēmā alternatīvus domstarpību risināšanas mehānismus, lai nodrošinātu līdzsvarotas mediācijas un tiesveidības procesu attiecības. Neskatoties uz savu aptverošu raksturu, dotais dokuments nedefinē prasības pret starpnieka kvalifikāciju. Saskaņā ar direktīvas 3. panta b) daļu: “”mediators” ir jebkura trešā persona, kura ir lūgta efektīvi, objektīvi un kompetenti veikt mediāciju, neatkarīgi no tās nosaukuma vai profesijas attiecīgajā dalībvalstī un veida, kā šī trešā persona ir norīkota vai lūgta veikt mediāciju.”

Iztulkojot doto pantu var izdarīt secinājumu, ka dalībvalstīm ir tiesības nozīmēt starpnieka amatā personu ar nenoteiktu izglītību un nodarbošanos, par galveno kritēriju viņa darba kvalitātei nosakot tikai efektivitāti, objektivitāti un kompetenci. Dalībvalstu ziņā ir atstāti arī mehānismi mediatora nodarbināšanas pasākumu realizācijai. Papildus prasības pret mediācijas un mediatora pakalpojumu sniegšanu ir atrodamas Direktīvas 4. panta 1. daļā: “Dalībvalstis ar tādiem līdzekļiem, kādus tās uzskata par piemērotiem, veicina mediatoru un mediācijas pakalpojumu sniegšanā iesaistītu organizāciju brīvprātīgu rīcības kodeksu izstrādi un ievērošanu, kā arī citus efektīvus kvalitātes kontroles mehānismus mediācijas pakalpojumu sniegšanai.”

Dotais pants uzliek par pienākumu visiem samierināšanas procesā iesaistītajiem subjektiem izstrādāt speciālu normatīvu aktu – kodeksu, kurā būtu iestrādāti mediācijas realizācijas modeļi, kas noteiktu pakalpojuma kvalitātes “latiņu”. Direktīva tiešā veidā uzsver kodeksa ievērošanas brīvprātīgo dabu, kas norāda uz juridisko sankciju neesamību tās pārkāpuma gadījumā. Pantā uzsverta arī iespējamība papildus izveidot mediācijas pakalpojuma sniegšanas kvalitātes vērtējuma mehānismus, kas praksē varētu nozīmēt sabiedrības aktīvu iesaistīšanu.

Vēl viena norāde uz starpnieka kvalifikācijas prasībām ir atrodama Direktīvas 4. panta 2. daļā, kur uzsverta nepieciešamība dalībvalstīm “veicināt mediatoru sākotnēju un turpmāku apmācību, lai nodrošinātu, ka mediāciju attiecībā uz iesaistītajām pusēm veic efektīvi, objektīvi un kompetenti.” Iztulkojot doto pantu var secināt, ka Eiropas likumdevējs ir norādījis uz nepieciešamību pašām ES valstim aktīvi un mērķtiecīgi kontrolēt mediācijas sniegšanas kvalitātes ievērošanas standartus, tai pašā laikā piesķirot standartu noteikšanas tiesības pašiem starpniekiem un starpniecības organizācijām. Uzsverta arī nepieciešamība visādi atbalstīt uz atvieglot (vārda “veicināt” LZA skaidojums; skat. LZA Terminoloģijas komisija, akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm) mediatoru kvalifikācijas celšanu, sīkāk nepaskaidrojot dotās materiālās normas procesuālo pusī.

Atbilstoši Eiropas tiesību pamatnostādnēm tiesību avotu jomā, direktīvas tiek uzskatītas par otro svarīgāko normatīvo aktu Eiropas Savienības sekundāro tiesību ietvaros.(Neimanis 2004) Direktīvā nospraustajam mērķim ir jābūt sasniegtam, paša direktīvā noteiktajā termiņā. (Blūzma, Buka, Bruno Deksnis, Jarinovska, Jundzis, Levits 2004) Dalībvalsts pašas ir tiesīgas izvēlēties piemērotāko formu un līdzekļus (Medin, Brizgo 2003) kā direktīvas normas iedzīvināt jeb implementēt iekšējā tiesību sistēmā. Tieši tāpēc visām dalībvalstīm, ieskaitot arī Latviju, ir tiesības konkretizēt Direktīvas 2008/52/EK materiālās normas, vēlākais līdz 2011. gada 21. maijam (Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2008/52/EK 12. p. 1. d.) ieievēšot papildus prasības pret mediācijas procesa realizāciju, starpnieka kvalifikāciju, kā arī mediatora un viņa darbības rezultāta kvalitātes kontroli.

Tā kā publikācijas galvenais mērķis ir izpētīt esošās kvalifikācijas prasības pret kandidātiem uz starpnieka amatu Eiropas Savienības dalībvalstīs, autors piedāvā ieskatīties dažādu Eiropas valstu pieredzē dotajā jautājumā.

Zviedrijā nav institūcijas, kas regulētu un kontrolētu mediatora profesiju. Ir pieņemts uzskatīt, ka Zviedrijas nacionālā tiesu administrācija

(Swedish National Courts Administration) vai Tieslietu ministrijas Proceduālo tiesību un Tiesu lietu nodaļa (Division for Procedural Law and Court Issues at the Ministry of Justice) ir tās iestādes, kurās ir atbildīgas par informācijas sniegšanu kandidātiem uz starpnieka profesiju. Mediācijas procesa uzsākšana ir pilnīgi labprātīga, mediatora amatam neeksistē nekādas regulācijas. Valstī nav arī centralizētas informācijas par mediatoru apmācību, nav izstrādāta nacionālā starpnieku kvalifikācijas programma un nav centrālā institūcijas, kura būtu iesaistīta mediatoru apmācību organizēšanā (European Justice, Mediation in member states).

Mediācijas procesu Somijā regulē 2005. gadā pieņemtais akts Par mediāciju krimināllietās un noteikto kategoriju civilietās (Act on Mediation in Criminal and Certain Civil Cases). (National institute for health and welfare. Mediation in Criminal and Civil Cases.) Vispārējā mediācijas procesa vadība, kontrole un uzraudzība (noteiktajās kategoriju strīdos) Somijā ir uzticēta Sociālo Lietu un Veselības ministrijai (Ministry of Social Affairs and Health). Ministrijas ierēdņi ir atbildīgi par samierināšanas procesa izplatību un izmantošanu visas valsts teritorijā iespējami plašākas kategoriju lietās. Katrai lietai individuālā kārtībā tiek izvēlēts savs starpnieks, atbilstoši viņa profesionālai pieredzei un kompetencei. Starpnieku darbu kontrolē un uzrauga ne tikai ministrija, bet arī paši mediatori. Somijā ir pieņemts nacionālais mediatoru uzvedības kodekss ar starpnieku rīcības aprakstu dažādas kategoriju strīdos. Somijas Nacionālais Veselības un Labklājības institūts (National Institute for Health and Welfare) organizē mediatoru apmācības un piešķir mediatora kvalifikāciju. (European Justice, Mediation in member states.) Saskaņā ar Somijas akta Par mediāciju krimināllietās un noteikto kategoriju civilietās (ACT ON MEDIATION IN CRIMINAL AND CERTAIN CIVIL CASES) 10. pantu 1. daļu, par mediatoriem var strādāt tikai personas ar atbilstošu akadēmisko grādu mediācijas jomā, vai tādas personas, kurām ir laba izpratne par mediācijas pakalpojumiem vai pieredze mediācijas procesa uzraudzības un plānošanas jomā. Tāpat par mediatoru var strādāt personas ar pabeigliem praktiskiem kursiem mediācijas jomā, augstāko izglītību un spējām praktiski vadīt samierināšanas procesu. Akta 10. panta 2. daļa piešķir tiesības valdībai nepieciešamības gadījumā precizēt un mainīt prasības pret mediatora kvalifikācijas iegūšanu. (ACT ON MEDIATION IN CRIMINAL AND CERTAIN CIVIL CASES).

Igaunijā mediācija kā process parasti tiek īstenota tikai civilietās. To regulē 2009. gadā pieņemtais Igaunijas Samierināšanas Akts (Estonian Consiliation act) (Estonia – Conciliation Act). Saskaņā ar akta prasībām,

par samierinātāju var būt jebkura fiziska persona, kuru puses bija aicinājušas pildīt starpnieka pienākumus. Īpaši uzsvērts, ka mediators var būt zvērināts advokāts, notārs, kā arī valsts vai pašvaldības ierēdnis (dotajā gadījumā ir nepieciešams darba devēja norīkojums pildīt samierinātāja pienākumus). Mediadora profesijas standarta izveide Igaunijā ir uzticēta Igaunijas Mediatoru asociācijai, kura pašlaik aktīvi strādā pie tā izveides (European Justice, Mediation in member states). Mediatoru apmācība un samierinātāja kvalifikācijas piešķiršana ir uzticēta privātam sektoram, t.sk., Igaunijas Mediatoru asociācijai. Valsts uz doto brīdi nav izvirzījusi vienotas prasības pret kandidātu izglītību un kompetenci, kā arī oficiāli nav izstrādājusi starpnieka profesijas aprakstu (European Justice, Mediation in member states).

Mediācijas un citu alternatīvu domstarpību risināšanas metožu ieviešana Spānijas tiesību sistēmā tiek uzskatīta par nepieciešamu soli, kas var būtiski atvieglot tiesu darbu. Tai pašā laikā ir jākonstatē, ka nacionālajā līmenī valstī nav pieņemts mediācijas likums. Pašlaik Tieslietu ministrija tikai izstrādā likumprojektu, kura būtu ietvertas Direktīvas 2008/52/EC pamatnostādnes. Tuvākajā laikā ir paredzēts arī izstrādāt t.s. Mediatoru harty (Estatuto de los Mediadores), (European Justice, Mediation in member states.) kas valstiskajā līmenī noteiks samierinātāju pamatdarbības principus un uzvedības standartus. Valstiskā līmenī prasības pret mediatora kvalifikāciju nav izstrādātas. Tai pašā laikā vairākās spānu autonomās sabiedrībās (Autonomous Communities) ir izstrādāti savi samierinātāja kvalifikācijas standarti. Pamatā tiek uzskatīts, ka mediatoram jābūt profesionālim, kas izgāja speciālu apmācības programmu (īpaši tas ir aktuāli tiem kandidātiem, kuri vēlas kļūt par ģimenes mediatoriem). Pamatā visiem samierinātājiem ir nepieciešams būt ar augstāko izglītību (vismaz bakalaura līmenī) bez konkrētas norādes uz zinātnes nozari un iziet speciālu praktiskas apmācības kursu mediācijas jomā ne mazāk kā 100 stundu apjomā. Speciālas apmācības parasti tiek organizētas universitātēs vai piesaistot nevalstiskas asociācijas (piem., juristu biedrības, psihologu asociācijas). Mediadora kvalifikāciju izsniedz tās iestādes vai organizācijas, kas organizē kandidātu apmācību (European Justice, Mediation in member states).

Itālijā mediācijas un citu alternatīvu domstarpību risināšanas metožu pielietošanu civiltiesiskajos strīdos regulē 2010. gadā 4. martā pieņemtais Dekrēts Nr. 28 (Decree n. 28 of 4 th March 2010), 2009. gadā pieņemtais Likums Nr. 69 (Law n. 69 of 2009) (Bruni 2011), kā arī 2004. gada Tieslietu ministrijas Dekrēts Nr. 222 (Ministerial decree no 222 of 2004),

(De Palo, Giuseppe, Alvisi 2009) kas izvirza obligātās prasības mediatoru organizācijām, tām reģistrējoties Tieslietu ministrijas reģistrā. Dotie normatīvie akti uzliek par pienākumu visām organizācijām (valsts vai privātās izcelsmes), kuras plāno apmācīt mediatorus vai sniegt samierināšanas pakalpojumus, pirms tām reģistrēties Tieslietu ministrijā. Pēc reģistrācijas ir nepieciešams nodot ministrijā visu informāciju, kas attiecas uz starpnieku apmācības programmu un saņemt apstiprinājumu, ka programma atbilst izglītības kvalitātes standartiem (Bruni 2011). Tas institūcijas, kas nav saņēmušas Tieslietu ministrijas akceptu, nav tiesīgas sniegt starpniecības pakalpojumus un apmācīt mediatorus. Parasti starpnieki Itālijā apvienojas nevalstiskās biedrībās vai organizācijās, kas vienlaikus arī uzrauga vīnu darbību (netieši to dara arī Tieslietu ministrija). Saskaņā ar ministrijas Dekrētu Nr. 222 minimālais starpnieka kvalifikācijas piešķiršanas standarts ir sekmīgi pabeigtie 50 stundu profesionālie kursi. Pēc kursu apgūšanas ir nepieciešams reizi divos gados iziet 18 stundu kvalifikācijas paaugstināšanas kursus. Kursus organizē Tieslietu ministrijas sertificētas starpnieku nevalstiskas organizācijas un biedrības, kuras ir tiesīgas piešķirt mediatora kvalifikāciju (Bruni 2011). Dekrēta 4.4. punkts papildus uzliek par pienākumu kandidātam būt ar nevainojamu reputāciju un iegūt zinātnisko grādu tiesībās vai ekonomikā, vai pēdējo 15 gadu laikā būt par biedru nacionālās profesionālās organizācijās, kurās ir apvienojušies speciālisti jurisprudencē vai ekonomikā, vai būt par bijušo tiesnesi (De Palo, Giuseppe, Alvisi 2009). Tieslietu ministrija ir tiesīga anulēt piešķirto kvalifikāciju, ja konstatē starpnieka neatbilstību izvirzītajām prasībām.

Grieķija nav ieviesusi Direktīvas 2008/52/EC pamatnostādnes (European Justice, Mediation in member states.), tāpēc samierināšanas process balstās uz vietējiem normatīvajiem aktiem un tiesību principiem. Tas pamatā attiecināms tikai uz darba tiesiskajām un komerctiesiskajām attiecībām. Valstī nav pieņemts arī nacionālais mediatoru rīcības un ētikas kodekss (European Justice, Mediation in member states). Saskaņā ar Grieķijas likumiem, mediators var būt trešā neatkarīga fiziska persona, kuru puses bija aicinājušās pildīt starpnieka pienākumus. Nacionālajos strīdos valsts ietvaros par mediatoru var būt tikai persona ar jurista kvalifikāciju, kura ir akreditēta Grieķijas Akreditācijas Komitejā (Greek Accreditation Committee), kas ir valsts iestāde.(Mediation in Greece. Current Trends, Future opportunities. Greek mediation institute.) Strīdos, kuros ir konstatējams pārrobežu elements, starpniekam nav obligāti jābūt akreditētam juristam. Ir paredzēts atļaut pildīt mediatora pienākumus arī speciālistiem

ar nejuridisko izglītību, bet tikai tādos strīdos, kuros ir nepieciešamas speciālas zināšanas (Mediation in Greece. Current Trends, Future opportunities. Greek mediation institute). Tuvākajā laikā Grieķijas Akreditācijas Komiteja plāno izstrādāt t.s. Profesionālās Uzvedības kodeksu (Code of Professional Conduct) (Mediation in Greece. Current Trends, Future opportunities. Greek mediation institute.), kas būs saistošs visiem starpniekiem valstī. Tai pašā laikā ir jākonstatē, ka Grieķijas tiesību sistēma pašlaik neizvirza precīzas prasības pret mediatoru apmācības kursiem un apmācību ilgumu, lai iegūtu akreditēta starpnieka kvalifikāciju. Vispārējās pamatnostādnes dotajā jautājumā ir atrodamas tikai Prezidenta Dekrētos (Presidential Decree), kurus precīzē Ministriju Lēmumi (Ministerial Decisions). Tā, 2011. gadā 9. decembrī izdotajā Prezidenta Dekrētā ir atrodamas svarīgas norādes uz starpnieku sagatavošanas kursu ilgumu: 40 stundas standarta mācību kursa ilgums; 10 stundas – padziļinātā apmācība. (Mediation in Greece. Current Trends, Future opportunities. Greek mediation institute). Saskaņā ar Dekrētu, bezpeļņas organizācija, kuru veido vismaz viens Advokātu Asociācijas (Bar Association) un viens Tirdzniecības Palātas (Chamber of Commerce) biedrs, iegūst ekskluzīvās tiesības organizēt mācību kursus, kas ir nepieciešami mediatora kvalifikācijas saņemšanai. Grieķijas Tieslietu Ministrija 2011. gada 14. decembrī ir izdevusi Lēmumu, saskaņā ar kuru visiem starpniekiem, kuri ir ieguvuši savu kvalifikāciju ārzemēs vai Grieķijā ārvalstu iestāžu pārstāvniecībās, būs jāiziet speciālu eksamenāciju Grieķijas Akreditācijas Komitejā, lai apstiprinātu savu kompetenci (Mediation in Greece. Current Trends, Future opportunities. Greek mediation institute.). Pašlaik Tieslietu ministrija ir izveidojusi speciālu Komiteju, kuras pienākumos ietilpst speciālu prasību un regulāciju izstrāde, kas attiecas uz mediatoru apmācību un sertifikāciju. Valstī nav precizi noteikts, kura institūcija ir tiesīga piešķirt sertificēta starpnieka kvalifikāciju.

Mediācijas pamatnostādnes Lietuvā regulē 2008. gada Lietuvas Republikas likums par Samierināšanas starpniecību civillietu izšķiršanā (LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIŲ GINČŲ TAIKINAMOJO TARPININKAVIMO ĮSTATYMAS), kas nosaka starpniecības piemērošanas iespējas civillietās (LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIŲ GINČŲ TAIKINAMOJO TARPININKAVIMO ĮSTATYMAS 2008 m. liepos 15 d. Nr. X-1702, Vilnius.). Uz doto brīdi valstī nav izveidota neviene valsts pārvaldes institūcija, kas nodarbotos ar strīdu samierināšanas un mediatoru darbības kontroli. Pašiem mediatoriem nav izstrādāts siksniņš (European Justice, Mediation in member states.). Lietuvā

nav izstrādāta nacionālā apmācības programma kandidātiem uz mediatora amatu. Tai paša laikā praktiskās apmācības ļoti bieži organizē Tieslietu Ministrija un privātās institūcijas. Mediatora kvalifikāciju izsniedz privātās iestādes, kas apmāca kandidātus. Privāto iestāžu darbība, gatavojot samierinātājus, netiek regulēta un netiek kontrolēta no valsts puses. Neskatoties uz to, ka Lietuvas tiesību sistēma dod plašas iespējas klūt par mediatoru faktiski jebkuram individuālām, praksē kandidāti visbiežāk ir personas ar augstāko juridisko izglītību un praktisko darba pieredzi tiesību jomā (Zaleniene, Tvaronaviciene 2010). Mediatoru apmācības programmas, to ilgums un saturs, var krasī atšķirties.

Mediatora profesiju un mediācijas piemērošanas nosacījumus Rumānijā regulē Likums Nr. 192/2006 Par mediāciju un mediatoru darbības organizāciju (LAW NO. 192/2006 ON MEDIATION AND ORGANIZING THE MEDIATOR PROFESSION), kas ir papildināts ar Likumu Nr. 370/2009 (LAW NO. 370/2009) un valdības Rīkojumu Nr. 13/2010 Par direktīvas par pakalpojumiem transponēšanu (GOVERNMENT ORDINANCE NO. 13/2010 THE TRANSPOSING THE DIRECTIVE FOR SERVICES) (LAW NO. 192/2006 ON MEDIATION AND ORGANIZING THE MEDIATOR PROFESSION, AS MODIFIED AND ADDED BY THE LAW NO. 370/2009 AND BY GOVERNMENT ORDINANCE NO. 13/2010 REGARDING THE TRANSPOSING THE DIRECTIVE FOR SERVICES). Saskaņā ar Likuma Nr. 192/2006 17. pantu Rumānijā starpniecību pārrauga Starpniecības padome (Mediation Council). Tā ir pastāvīga juridiska organizācija, kas darbojas sabiedrības interesēs un kuras mītne atrodas Bukarestē. Galvenās Starpniecības padomes kompetences ir atrodamas Likuma Nr. 192/2006 20. pantā un ir saistītas ar tiesībām noteikt starpniecības jomas apmācību standartus, balstoties uz labāko ārvalstu pieredzi, un uzraudzīt to ievērošanu; apstiprināt starpniekus un veidot un papildināt starpnieku sarakstu; apstiprināt starpnieku mācības plānu; pieņemt Ētikas kodeksu, kas jāievēro apstiprinātajiem starpniekiem, kā arī noteikumus par viņu disciplināratbildību; pieņemt noteikumus par Starpniecības padomes organizāciju un darbības kārtību; izvirzīt priekšlikumus par esošo starpniecību reglamentējošo tiesību aktu papildināšanu vai saskaņošanu ar citiem aktiem (European Justice, Mediation in member states). Saskaņā ar Likuma Nr. 192/2006 17. pantu 3. un 4. daļu Padome sastāv no deviņiem pastāvīgiem locekļiem un trim aizvietotājiem, locekļu pilnvaru termiņš ir 2 gadi (GOVERNMENT ORDINANCE NO. 13/2010 THE TRANSPOSING THE DIRECTIVE FOR SERVICES).(LAW NO. 192/2006 ON MEDIATION

AND ORGANIZING THE MEDIATOR PROFESSION, AS MODIFIED AND ADDED BY THE LAW NO. 370/2009 AND BY GOVERNMENT ORDINANCE NO. 13/2010 REGARDING THE TRANSPOSING THE DIRECTIVE FOR SERVICES). Starpniecības padomes locekļus ieceļ sertificētie starpnieki un apstiprina Rumānijas Tieslietu ministrija (European Justice, Mediation in member states). Valstī ir izveidots nacionālais Professionālo starpnieku asociāciju valsts reģistrs, kuru kārto Starpniecības padome. Reģistrā ir atrodama informācija par visām nevalstiskām iestādēm un organizācijām, kuras ir tiesīgas sniegt mediācijas pakalpojumus. Saskaņā ar Likuma Nr. 192/2006 12. pantu apstiprinātos starpniekus reģistrē Starpnieku kolēģijā, ko pārvalda Starpniecības padome, un šo informāciju publicē Rumānijas Oficiālā vēstneša pirmajā daļā (European Justice, Mediation in member states) Likuma Nr. 192/2006 7. pants nosaka precīzas prasības kandidātam uz starpnieka amatū:

- a) pilnā apjomā piemīt rīcībspēja;
- b) iegūta universitātes tipa izglītība;
- c) iegūta ne mazāk kā 3 gadu darba pieredze;
- d) medicīniski spējīgs veikt šo darbibu;
- e) ar nevainojamu reputāciju, nav bijis tiesāts par tīša noziedzīga nodarījuma pastrādāšanu, kas varētu ietekmēt mediatora profesijas presētižu;
- f) ir pabeidzis mediatoru apmācības kursus, kuri ir nepieciešami pēc likuma, vai ir ieguvis atbilstošu kvalifikāciju, absolvējot maģistra programmu, kura ir akreditēta, atbilstoši likumam un apstiprināta Starpnieku padomē;
- g) ir atlauts darboties kā mediatoram, saskaņā ar nosacījumiem, kas noteikti šajā likumā.

Mediatoru apmācību Rumānijā regulē 2007. gadā Starpniecības padomē pieņemtais Mediatora sagatavošanas standarts (MEDIATOR TRAINING STANDARD) (DECISION No. 12 on September 7, 2007, On the approval of the Mediator Training Standard). Saskaņā ar Standarta 19. pantu mediatoru apmācības programmai (kursu vai maģistra programmas gadījumā) jābūt ne mazākai par 80 stundām. Apmācību ir nepieciešams organizēt moduļos, ne vairāk kā 8 stundas dienā, ieskaitot starpbrižus. Kopējais apmācības ilgums nedrīkst pārsniegt 90 dienas, programmai jābūt izveidotai pēc principa 70 % praktiskie uzdevumi, 30% – teorija (Standarta 20. pants). Apmācību skaitam nedrīkst būt vairāk par 24 (Standarta 23. pants). Rumānijā starpnieku mācības nodrošina tikai privātais sektors. Starpniecības padome ir atbildīga par mācību sniedzēju

apstiprināšanu, lai nodrošinātu, ka visi kursi un mācības atbilst vienotiem standartiem (European Justice, Mediation in member states).

Pēc vairāku Eiropas valstu tiesību normu izpētes mediatora kvalifikācijas piešķiršanas jomā var konstatēt, ka vienotas pieejas dotajam jautājumam nav. Vienu valsti samierināšanas procedūrai un tās realizācijā iesaistīto speciālistu izglītībai netiek pievērsta pastiprināta uzmanība no valsts institūciju puses, arī likumdevējs ir atstājis doto procesu norisināties pašplūsmā. Citās valstīs, samierināšanas kārtībai un samierinātāja kompetencei tiek piešķirta ļoti nopietna loma, kas izpaužas kompetentu institūciju uzraudzībā un kontrolei. Arī likumdevējs aktīvi mēģina iejaukties procesa īstenošanā, izvirzot speciālās prasības pret iesaistīto speciālistu kompetenci un profesionālām iepriekšējām. Igaunijas un Lietuvas piemērā mēs varam redzēt situāciju, kad valsts, no vienas puses, izvirza par pienākumu piemērot samierināšanas procesu tikai noteiktajās kategoriju lietās, piedaloties speciālistam-samierinātājam, bet, no otras puses, neizvirza konkretās prasības pret tā kompetenci, deleģējot mediatoru apmācību un kvalifikācijas piešķiršanu privātam sektoram.

Mediatora profesijas juridiskais regulējums Latvijā

Starpniecība kā civiltiesisku strīdu izšķiršanas līdzeklis Latvijā pašlaik atrodas tikai attīstības sākumstadijā. Pārņemot Direktīvas 2008/52/EC pamatnostādnes, Latvijas valdība 2009. gadā atbalstījusi koncepciju “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā”, uz kurās pamata tapis arī MK rīkojums Nr. 253 Par Pasākumu plānu koncepcijas “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā” īstenošanai (2010.–2012. gadi). Dotie normatīvie dokumenti uzliek par pienākumu paplašināt samierināšanas pielietošanas iespējas civiltiesiskajos konfliktos, pieņemot līdz 2012. gada beigām Mediācijas likumu. Līdz likuma spēkā stāšanas brīdim ir jāsecina, ka valstī nav vienotu sertifikācijas prasību pret kandidātiem uz mediatoru amatiem. Pašlaik MK noteikumi Nr. 461 “Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību” neparedz tādu profesijas standartu kā mediators. No tā var secināt, ka uz doto brīdi valsts oficiāli neatzīst tādas profesijās eksistenci. Nav izveidota arī centrālā valsts pārvaldes iestāde, kas nodarbotos ar mediatoru darbības kontroli. Tai pašā laikā ir jāsecina, ka pašlaik mediatoru darba uzraudzību, kvalifikāciju piešķiršanu un apmācību kursu organizāciju veic vairākas nevalstiskas organizācijas un

biedrības. Kursu ilgums var variēties, bet parasti nepārsniedz 30 stundu robežu, pēc kuru apgūšanas tiek izsniegti mediatora kvalifikāciju apliecinotās diploms.(Mediatoru apmācība. Biedrību “Mediācija un ADR” un “Integrācija sabiedrībai” pasniedzēju grupas mācību kurss.) Vienotas prasibas pret kandidātu iepriekšējo dzīves pieredzi un izglītību nav noteiktas. Ņemot vērā apmācībās iesaistīto speciālistu augstu kompetenci un kvalifikāciju, kura nereti tika iegūta ārzemēs, ir jārēķinās ar augstām studiju maksas izmaksām. Publikācijas autors vēlas norādīt, ka tas ne visos gadījumos atmaksājas. Tās nelielas iespējas samierināšanas procesa pielietošanai, kas ir atrodamas Latvijas tiesību sistēmā, galvenokārt ir saistītas ar kriminālprocesu un civilprocesu. Dotajos normatīvajos aktos mediācijas izmantošana ir apzīmēta ar nosaukumu izlīgums.

Latvijas Kriminālprocessa likuma 381. panta 1. daļā ir paredzēts, ka tiesības īstenot izlīgumu ir piešķirtas tikai starpniekam, kuru speciāli dotajam darbam apmāca Valsts Probācijas dienests (21.04.2005. likums “Kriminālprocessa likums”). Šai sakarā Ministru kabineta noteikumi Nr. 825 “Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību” 5. pants norāda, ka izlīgumu var veikt tikai apmācīta amatpersona vai dienesta sertificēts brīvprātīgais probācijas darbinieks. No tā var secināt, ka krimināltiesisko strīdu izlīgumu realizācijā pēc būtības tiek iesaistīts ierēdnis – persona, kura kalpo valstij un ievēro speciālu ētikas kodeksu: savā darbā balstīties lielākā mērā uz valsts, bet nevis uz iesaistīto pušu interesēm. Brīvās ekonomikas ietvaros, kur katrā speciālista ieņēmumu apjomu nosaka viņa darba kvalitāte, lojalitāte pret savu klientu un paša klienta apmierinātība, valsts amatpersonas ar fiksētiem ienākumiem rīcība vienmēr būs pakļauta citiem motiviem nekā tas būtu neatkarīga samierinātāja gadījumā. Ministru kabineta noteikumu Nr. 782 “Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests sertificē brīvprātīgos probācijas darbiniekus, kuri ir starpnieki izlīgumā” 5. pants izvirza vispārējas prasības pret starpnieku amata kandidātu krimināltiesiskajā izlīgumā – jāapgūst vismaz 28 stundu teorētisko mācību daļu par izlīguma organizēšanu un vadīšanu, kā arī praktisko daļu (pieredzējuša starpnieka vadībā piedaloties vismaz trijos izlīgumos), kā arī sekmiņi jānokārto sertificēšanas pārbaudes darbs (20.11.2007. MK noteikumi Nr. 782 “Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests sertificē brīvprātīgos probācijas darbiniekus, kuri ir starpnieki izlīgumā”). Atšķirībā no nevalstisko organizāciju organizētajiem apmācību kursiem, Valsts Probācijas dienesta kursi ir bezmaksas, piešķirta starpnieka kvalifikācija tiek oficiāli atzīta no valsts puses. Tai pašā laikā ir jāatceras, kā dotajam speciālistam-starpniekam

ir tiesības piedalīties tikai krimināltiesisko konfliktu noregulēšanas procesā. Pie tam, iespēja tikt ieskaitītam mācību grupā ir paredzēta tikai Valsts Probācijas dienesta amatpersonām.

Latvijas Civilprocesa likums analogiski Kriminālprocesa likumam apzīmē civiltiesisko strīdu ārpustiesas izbeigšanu ar nosaukumu izligums. Atšķiribā no kriminālprocesa, kurā ir paredzēts starpnieka juridiskais statuss, veicot izligumu civilprocesā, nav obligāti piesaistīt neatkarīgu sertificētu samierinātāju. No tā var izdarīt secinājumu, ka strīdā iesaistītās puses var neatkarīgi un absolūti brīvi vienoties par konflikta izbeigšanas nosacījumiem un noslēgt atbilstošu izlīgumu. Tai pašā laikā likuma 227. pants 3. daļa (14.10.1998. likums "Civilprocesa likums") paredz iespējas nokārtot samierināšanas formalitātes pie notāra, notariālā kārtībā noslēdzot atbilstošu līgumu par konflikta izbeigšanu. Dotajā gadījumā pašam notāram jārīkojas kā starpniekam-mediatoram, izskaidrojot pusēm viņu tiesības un sekas, kas iestāsies pēc izlīguma noslēgšanas. Likums pieļauj arī noteiktus ierobežojumus attiecībā uz civiltiesiskajiem konfliktiem, kurus nav iespējams izbeigt ar pušu samierinājumu.

Publikācijas autora ieskatā līdz Mediācijas likuma spēkā stāšanās brīdim, Latvijā izkristalizējas sekojošas problēmas pētamā jomā:

1. Valstiskā līmenī nav izstrādāts mediatora profesijas standarts;
2. Nav nodefinētas vienotas prasības pret starpnieku kandidātiem, viņu izglītību un darba pieredzi;
3. Nav izstrādāta mediatoru apmācības programma;
4. Nav saprotama mediatoru kompetence;
5. Nav izveidota institūcija, kura organizē starpnieku apmācību, uzrauga mediatoru darbību un piemēro sankcijas par nekvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu.

Mediatora profesijas iekļaušana profesiju klasifikatorā viennozīmīgi norādīs uz valsts gatavību atzīt dotās profesijas eksistenci. Pirmām kārtām ir nepieciešams saprast, ka nebūtu loģiski mainīt mediatora nosaukumu uz latvisko apzīmējumu "starpnieks" tās pārāk plašas izpratnes dēļ. Otrkārt, profesijas standartā ir nepieciešams paredzēt norādes par speciālista iespējamo nodarbinātības aprakstu, profesionālās darbības veikšanai nepieciešamām profesionālām kompetencēm, profesionālās darbības pamatzdevumu veikšanai nepieciešamām prasmēm un zināšanām.

Autora ieskatā pamatprasības pret kandidātiem uz apmācību starpnieka profesijā var būt analogiskas jebkuras augstskolas izvirzītajām prasībām pret saviem abiturientiem: vidējās izglītības esamība, valsts valodas zināšanas atbilstošajā līmenī, sekmīgi izturēts reflektantu konkursss. Me-

diatora profesijas veicamo pienākumu ekskluzivitātes dēļ, pēc autora domām, nebūtu loģiski prasīt atbilstošu iepriekšējo darba pieredzi, kaut gan dotā apstākļa esamība var tikt uzskatīta par priekšrocības faktoru imatrikulācijas procesā.

Autora ieskatā mediatora kvalifikāciju ir nepieciešams attiecināt uz ceturto vai piekto kvalifikācijas limeni. Lai sagatavotu kompetentus, augsti kvalificētus un konkurētspējīgus specialistus samierināšanas jomā, ir nepieciešams piešķirt iespēju apgūt plašas zināšanas psiholoģijas, jurisprudences, filozofijas, socioloģijas u.c. saistītajās jomās. Autors uzskata, ka doto uzdevumu ir iespējams sasniegt tikai mērķtiecīgi apmācot kandidātus vairāku gadu garumā un piešķirot viņiem profesionālo augstāko izglītību ar atbilstošu kvalifikāciju. Programmu var realizēt Latvijas mācību iestādes vismaz koledžas līmenī. Tai pašā laikā ir iespējams izveidot arī profesionālo maģistrantu personām ar augstāko neprofilējošo izglītību, kuru var īstenot pēc hierarhijas augstākās mācību iestādes – augstskolas un universitātēs.

Pārņemot Direktīvas 2008/52/EC pamatnostādnes, ir nepieciešams paredzēt iespēju pusēm samierināties jebkura civiltiesiska konflikta gadījumā, izslēdzot no likuma dažus ierobežojošus aspektus. Mediāciju ir nepieciešams pārveidot par pilnvērtīgu alternatīvu tiesai. Dotā iecere var tikt realizēta tikai paplašinot pilnvaras konfliktu izbeigšanā iesaistītajiem starpniekiem. Pirmām kārtām, Civilprocesa likumā ir nepieciešams paredzēt plašu rīcības manevru mediatoriem, izvēloties strīda izbeigšanas mehānismus un nosacījumus. Otrkārt, ir nepieciešams maksimāli paplašināt lietu klasifikāciju, kurās ir iespējams pušu izligums, attiecinot uz to visus civiltiesiskus deliktus. Nēmot vērā pušu privātautonomijas principu, būtu loģiski maksimāli vienkāršot starpniecības rezultātā panākto civiltiesisko konfliktu izbeigšanas rezultātu pārbaudi, neiesaistot dotajā procesā tiesu instances. Attiecībā uz krimināltiesiskajiem deliktiem būtu labāk paplašināt lietu kategorijas, kurās būtu iespējams realizēt pušu samierinājumu. Mediatoru kompetenci dotajos deliktos ir nepieciešams attiecināt uz iespējamo metožu un nosacījumu pielietošanu, veicot pušu samierināšanu, kā arī veicot panākto izlīgumu izpildes monitoringu.

Autors uzskata, ka mediatora profesiju ir nepieciešams sasaistīt ar brīvās ekonomikas pamatprincipiem, valstij nepiedaloties tās darbības finansēšanā. Iegūta izglītība un atbilstoša kvalifikācija (kuru piešķir mācību iestāde) var būt par pamatu profesionālās karjeras uzsākšanai izvēlētajā jomā. Tai pašā laikā, mediatoru darba kvalitāte un likumu ievērošana var būt par vienīgo valsts iejaukšanās ieganstu samierinātājā

praktiskajā darbā. Šim nolūkam ir nepieciešams izveidot valsts iestādi, iespējams zem Tieslietu ministrijas paspārnes, kura nodarbotos ar panākto izlīgumu nosacījumu ievērošanas monitoringu, veiktu strīdos iesaistīto subjektu aptaujas, saņemtu sūdzības par starpnieku darbu un veiktu to pārbaudi, organizētu starpnieku profesionālās pilnveides kursus, ierosinātu procesus par negodprātīgo mediatoru iespējamo sodišanu, organizētu regulārās starpnieku kompetences pārbaudes. Dotajā iestādē būtu nepieciešams nodarbināt speciālistus ar lielu praktisko darba pieredzi un plašu redzesloku. Iestādes finansējumam jānāk tikai no Valsts budžeta. Valstij tai pašā laikā ir jāparedz starpnieku pakalpojumu apmaksu gadījumos, kad viena no strīdā iesaistītajām pusēm nav spējīga veikt speciālista algošanu. Nekādā gadījumā nedrīkst nodrošināt visu mediatoru darba finansēšanu no valsts budžeta. Autors vēlas norādīt, ka starpnieki tad pārveidosies par valsts ierēdņiem, kas savā darbā ievēro pavisam citus principus. Rezultātā tas samazina tiesu sistēmas efektivitāti. Tikai brīvās tirgus un konkurences apstākļos, kad katram ir jācīnās par savu vietu zem saules un tavu ieņēmumu apmērs ir atkarīgs tikai no tavas lojalitātes pret klientu, ir iespējams panākt vislabākus rezultātus, kas kopumā sekmē arī valsts intereses. Dotās idejas realizācijas dēļ, autors nevēlas piešķirt izpildvaras iestādēm kompetences atņemt samierinātājam mediatora kvalifikāciju (kura bija piesķirta pēc atbilstošas izglītības iegūšanas mācību iestādē, bet nevis ar valsts institūcijas lēmumu), tādējādi liezot darboties profesijā. Tikai neatkarīgās tiesu iestādes ir tiesīgas soidit negoprātīgu speciālistus, liezot viņiem strādāt savā amatā. Izpildvaras institūcijām šeit nevar būt nekādu pilnvaru.

Secinājumi

1. Latvijas MK noteikumi Nr. 461 “Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas, un aktualizēšanas kārtību” neparedz tādu profesijas standartu kā mediators. Dotais apstāklis norāda uz to, ka valsts oficiāli neatzīst tādu profesiju. Tās nevalstiskās biedrības un privātie uzņēmumi, kas organizē starpnieku apmācību un izsniedz mediatora kvalifikāciju apliecinošus diplomus, rīkojas pēc savas iniciatīvas. Viņu izsniegto dokumentu juridisko spēku valsts neatzīst.
2. Latvijā nav izstrādāta vienota mācību programma starpnieku apmācibai. Nav saprotams, kura iestāde nodarbojas ar valsts atzīto media-

- tora kvalifikāciju apliecinošu diplomu izsniegšanu. Nav paredzētas vienotas prasības pret kandidātiem uz starpnieka apmācību.
3. Mediadora profesiju ir nepieciešams pielīdzināt brīvajām profesijām. Tādējādi tiktu nodrošināta maksimāla efektivitāte starpnieku darbā, jo galvenais situācijas noteicējs būtu klients. Tai pašā laikā ir nepieciešams paredzēt kārtību, kādos gadījumos veikt mediadora darba apmaksu no valsts budžeta līdzekļiem par tām personām, kuras nav spējīgas pašas apmaksāt starpnieka pakalpojumus.
 4. Krimināltiesisko strīdu izlīguma realizācijā, kuru pašlaik paredz Kriminālprocesa likums, pēc būtibas kā pušu samierinātājs tiek iesaistīts ierēdnis – persona, kura kalpo valstij un ievēro speciālu ētikas kodeksu: savā darbā balstīties lielākā mērā uz valsts, bet nevis uz iesaistīto pušu interesēm. Brīvās ekonomikas ietvaros, kur katra speciālista ieņēmumu apjomu nosaka viņa darba kvalitāte, lojalitāte pret savu klientu un paša klienta apmierinātība, valsts amatpersonas ar fiksētiem ienākumiem rīcība vienmēr būs pakļauta citiem motīviem nekā tas būtu neatkarīga mediadora gadījumā.
 5. Darba kvalitāte un likumu ievērošana var būt par vienīgajiem valsts iejaukšanas kritērijiem samierinātāja praktiskajā darbā. Šim nolūkam ir nepieciešams izveidot valsts iestādi, kura nodarbotos ar panākto izlīgumu nosacījumu ievērošanas monitoringu, veiktu strīdos iesaistīto subjektu aptaujas, saņemtu sūdzības par starpnieku darbu un veiktu to pārbaudi, organizētu starpnieku profesionālās pilnveides kursus, ierosinātu procesus par negodprātīgo mediatoru iespējamo sodišanu, organizētu regulārās starpnieku kompetences pārbaudes. Dotajā iestādē būtu nepieciešams nodarbināt speciālistus ar lielu praktisko darba pieredzi un plašu redzesloku. Iestādes finansējumam jānāk tikai no Valsts budžeta.

Bibliogrāfija

1. ACT ON MEDIATION IN CRIMINAL AND CERTAIN CIVIL CASES. Pieejams: http://info.stakes.fi/NR/rdonlyres/11C8B43C-7950-45F0-A1F4-312E993C5649/0/Law_on_meditation_in_english.pdf (skat. 16.09.2012).
2. Blūzma V., Buka A., Bruno Deksnis E., Jarinovska K., Jundzis T., Levits E. (2004) Eiropas tiesības. Juridiskā koledža, Rīga.
3. Bruni A. Mediation in Italy. Pieejams: <http://www.mediate.com/articles/BruniA1.cfm>; <http://www.mediate.com//articles/BruniA2.cfm> (skat. 16.09.2012).

4. De Palo, Giuseppe and Alvisi, Veronica. Mediation in Italy: toward a professional practice, ADR Bulletin: Vol. 11: No. 2, Article 4, 2009. Pieejams: <http://epublications.bond.edu.au/adr/vol11/iss2/4> (skat. 16.09.2012).
5. DECISION No. 12 on September 7, 2007, On the approval of the Mediator Training Standard. Pieejams: http://www.edumondemediation.ro/uploads_ro/images/516/StandardFormareMediatori_EN.pdf (skat. 16.09.2012).
6. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktiva 2008/52/EK (2008. gada 21. maijs) par konkrētiem mediācijas aspektiem civilietās un komerclietās, Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 24.05.2008. (L 136/3), 1. p. 3. d., 3. p. b). d., 12. p. 1. d. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008:LV:PDF> (skat. 13.09.2012).
7. Estonia – Conciliation Act. Pieejams: <http://lexuniversal.com/en/news/10354> (skat. 16.09.2012).
8. European Justice, Mediation in member states. Pieejams: https://e-justice.europa.eu/content_meditation_in_member_states-64-se-en.do?member=1; https://e-justice.europa.eu/content_meditation_in_member_states-64-fi-en.do?member=1; https://e-justice.europa.eu/content_meditation_in_member_states-64-el-en.do?member=1; https://e-justice.europa.eu/content_meditation_in_member_states-64-lt-en.do?member=1 (skat. 15.09.2012).
9. LAW NO. 192/2006 ON MEDIATION AND ORGANIZING THE MEDIATOR PROFESSION, AS MODIFIED AND ADDED BY THE LAW NO. 370/2009 AND BY GOVERNMENT ORDINANCE NO. 13/2010 REGARDING THE TRANPOSING THE DIRECTIVE FOR SERVICES. Pieejams: http://www.edumondemediation.ro/uploads_ro/images/515/Law192_EN.pdf (skat. 16.09.2012).
10. LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIŲ GINČŲ TAIKINAMOJO TARPININKAVIMO ĮSTATYMAS 2008 m. liepos 15 d. Nr. X-1702, Vilnius. Pieejams: http://www.istatymas.lt/istatymai/civiliniu_gincu_taikinamojo_tarpininkavimo_istatymas.htm (skat. 16.09.2012).
11. LZA Terminoloģijas komisija, akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=veicināt&list=&lang=LV> (skat. 14.09.2012).
12. Mediation. Pieejams: http://en.wikipedia.org/wiki/Mediation#cite_note-0 (skat. 13.09.2012).
13. Mediation in Greece. Current Trends, Future opportunities. Greek mediation institute. Pieejams: <http://www.gmi-mediation.com/1giannopoulou.aspx> (skat. 16.09.2012).
14. Mediatoru apmācība. Biedrību “Mediācija un ADR” un “Integrācija sabiedrībai” pasniedzēju grupas mācību kurss. Pieejams: http://www.mediacija.lv/ADR/?Mediatoru_apm%E2c%EEba (skat. 16.09.2012).
15. Medin L., Brizgo M., Pievienošanās Eiropas Savienības līgums (izvilkums) un komentāri, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2003, 17. lpp.

16. National institute for health and welfare. Mediation in Criminal and Civil Cases. Pieejams: <http://info.stakes.fi/sovittelu/EN/legislation/index.htm> (skat. 14.09.2012).
17. Neimanis J., Ievads tiesībās, Riga, 2004., 76. lpp.
18. STATISTIKAS PĀRSKATS PAR CIVILLIETU IZSKATĪŠANAS ILGUMU MĒNEŠOS APGABALTIESĀS APELĀCIJAS INSTĀNCĒ 2011. GADĀ. Pieejams: http://www.ta.gov.lv/UserFiles/cl_apel_ilg_2011.pdf (skat. 20.09.2012).
19. Zaleniene I., Tvaronaviciene A., THE MAIN FEATURES AND DEVELOPMENT TRENDS OF MEDIATION IN LITHUANIA: THE OPPORTUNITIES FOR LAWYERS, Jurisprudencija/Jurisprudence, 2010, 1(119), Mykolo Romerio universitetas, ISSN 1392-6195, p. 237
20. 14.10.1998. likums "Civilprocesa likums" ("LV", 326/330 (1387/1391), 03.11.1998.; Ziņotājs, 23, 03.12.1998.) [stājas spēkā 01.03.1999.] Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 20.09.2012).
21. 21.04.2005. likums "Kriminālprocesa likums" ("LV", 74 (3232), 11.05.2005.; Ziņotājs, 11, 09.06.2005.) [stājas spēkā 01.10.2005.] Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107820> (skat. 20.09.2012).
22. 20.11.2007. MK noteikumi Nr. 782 "Kārtība, kādā Valsts probācijas die-nests sertificē brivprātīgos probācijas darbiniekus, kuri ir starpnieki izlīgumā" ("LV", 188 (3764), 22.11.2007.) [stājas spēkā 01.01.2008.] Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=166680&from=off> (skat. 20.09.2012).

Meaning of mediator's qualification in qualified dispute resolution procedure Summary

One of the alternative dispute resolution methods is called mediation. In the law theory it is considered, that process of mediation is guided by the special person, who can use special persuasive methods. A lot of states in Europe haven't defined the common requirements for applicants on mediator positions. There is no common approach even towards study programme for mediator applicants. In most cases applicant's higher education without specification on scientific area is considered to be the most crucial aspect for every contender on conciliator position. In different other cases, the appropriate work experience is considered to be the biggest advantage. The duration of study programme for consiliators is unspecific and varies from few months to few years. In order to evolve logically structured mediator preparing course it is necessary to establish common standart of profession and propose common requirements for study programme, qualification of applicants and their previous work experience.

Key words: mediation, mediator qualification, standart of profession.

А. Байков (Латвия)

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗАНЯТОСТИ В ЛАТВИИ: ТЕОРИЯ, ИСТОРИЯ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В ЮРИДИКО-ПОЗИТИВИСТСКОМ ПОДХОДЕ

Аннотация

Обеспечение занятости представляет собой одну из главных задач социально-экономического развития, социальной политики государства. На разных исторических этапах использовались различные подходы ее решения: от принудительного труда до провозглашения и воплощения в действительность принципа свободы занятости.

В статье в историко-правовом аспекте рассматриваются идеиные источники принудительной и добровольной занятости, их политические оценки и теоретико-правовые основы законодательного воплощения и правоприменительной практики. На базе действующих международно-правовых актов универсального и регионального уровня (ЕС) выявляются основные начала социальной политики институтов ЕС, направленных на содействие занятости и трудоустройство, борьбу с безработицей и маргинализацией трудоспособного населения. Особое внимание уделяется, происходящим в последние годы изменениям на рынке труда, требующим адекватного нормативно-правового регулирования, в т.ч. разработки новых нетипичных организационно-правовых форм привлечения к труду: телеработа, фрилансеры, работы на условиях неполной занятости и использования разнообразных видов и способов учета рабочего времени и др.

Значительное место в работе занимает анализ правового регулирования занятости трудоспособного населения в Латвии и политики обеспечения занятости.

В контексте рассматриваемых проблемдается предметная характеристика причин безработицы, сложившихся в международной практике ее разновидностей, правового статуса безработного в Латвии, дается предметная характеристика института обеспечения занятости и трудоустройства и складывающихся в этой связи правоотношений, а также института профессиональной ориентации, профессионального обучения, переквалификации и повышения квалификации, нормы которого служат целям обеспечения занятости.

Ключевые слова: социальная политика, занятость, свобода занятости, принудительный труд, трудоустройство, безработица, правовой статус безработного, институт обеспечения занятости и трудоустройства, институт профессиональной ориентации, профессионального обучения, переквалификации и повышения квалификации.

Понятие и общая характеристика рынка труда. Проблема занятости, наполняющая реальным содержанием социальный статус человека, не может не рассматриваться в контексте общих проблем макроэкономической государственной политики. Это общенациональная, государственная задача. В советский период она решалась, преимущественно исходя из интересов производства: на пустующее место обязательно нужно было найти человека. Естественно, что в Латвийской Республике был высокий уровень занятости – 95% трудоспособного населения.

Проблема занятости является важнейшей формой реализации собственности. В условиях господства государственной собственности сложилась система внеэкономического принуждения к труду, которая привела практически к полной занятости. Постепенно всеобщность труда, провозглашавшаяся одним из принципов социализма, превратилась во всеобщую трудовую повинность. Впервые всеобщая трудовая повинность была введена уже в 1914 году (Rizikov 1990: 12). В дальнейшем, уже в советский период, она была установлена КЗоТ РСФР 1918 года (Sobranie Uzakonenij i Rasporjaenij Raboego i Krestjanskogo Pravitelstva RSFSR 1918) для граждан в возрасте от 16 до 50 лет, ставшая практически воплощением принудительной занятости.

Согласно ст. 2 Конвенции МОТ № 29 о принудительном или обязательном труде от 28 июня 1930 года (<http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/conv029.htm>) термин «принудительный или обязательный труд» означает всякую работу или службу, требуемую от какого-либо лица, под угрозой какого-либо наказания, для которой это лицо не предложило добровольно своих услуг. В соответствии с Конвенцией МОТ № 105 об упразднении принудительного труда от 5 июня 1957 года (<http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/conv105.htm>) все члены МОТ, ратифицировавшие данную конвенцию, обязуются упразднить принудительный или обязательный труд и не прибегать к какой-либо его форме: (а) в качестве средства политического воздействия или воспитания или в качестве наказания за наличие или за выражение политических взглядов или идеологических убеждений, противоположных установленной политической, социальной или экономической системе; (б) в качестве метода мобилизации и использования рабочей силы для нужд экономического развития; (с) в качестве средства поддержания трудовой дисциплины; (д) в качестве средства наказания за участие в забастовках; (е) в качестве меры дискриминации по признакам расовой, социальной и национальной принадлежности или вероисповедания.

Идея внеэкономического принуждения получила свое воплощение в выпущенной в 1920 году книге Н.И. Бухарина «Экономика переходного периода», где дается расширенное толкование принуждения, которое «...не ограничивается рамками прежде господствовавших классов и близких к ним группировок. Оно в переходный период – в других формах – переносится и на самих трудящихся, и на сам правящий класс (Buhaarin 1985: 421). Показательно, что внеэкономическое принуждение, по мысли Н.И. Бухарина, возможно только при существовании одной, единственной и универсальной формы собственности – государственной.

Военно-коммунистическая модель организации труда была ярко выражена одним из главных идеологов подневольного труда Л.Д. Троцким. «Ключ к хозяйству, – справедливо утверждал он, – рабочая сила Единственным способом привлечения для хозяйственных задач необходимой рабочей силы является проведение труда в повинности. Самый принцип трудовой повинности является для коммуниста совершенно бесспорным: «кто не работает, тот не ест». А так как есть должны все, то все обязаны работать ...Никакая другая организация, кроме армии, не охватывала в прошлом человека с такой суровой принудительностью, как государственная организация рабочего класса...Именно поэтому и говорим о милитаризации труда» (Klamkin 1989: 221–222).

Таким образом, принудительность занятости в советский период имела свои идеино-теоретические источники. Эту модель принудительного труда обслуживало советское трудовое законодательство. В частности, в ч. 3 ст. 2 КЗоТ ЛССР говорилось об обязанности трудиться (Kodeks Zakonov o Trude Latvijskoj Sovetskoj Socialistieskoj Respublikи 1989). Не случайно СССР так и не ратифицировал Конвенцию МОТ № 105 об упразднении принудительного труда от 25 июня 1957 года, которая обязывает всех ее участников упразднить принудительный или обязательный труд и не прибегать к нему в качестве метода мобилизации и использования рабочей силы для нужд экономического развития; в качестве средства поддержания трудовой дисциплины; в качестве средства наказания за участие в забастовке (Mezdunarodnaja zashita prav i svobod cheloveka. Sbornik dokumentov 1990: 231).

Характерный для рыночной экономики плюрализм форм собственности, отрицающей принудительную занятость, ведет к занятости добровольной. Последняя характеризуется правом выбора каждого гражданина по своему усмотрению решать вопрос об участии

или неучастии в общественном труде, правом работника самостоятельно выбирать меру труда, наиболее приемлемую для него и правом свободно, в географическом смысле, места работы, правом свободного выбора сектора экономики. Сегодня проблема занятости не менее важна, хотя учитывая высокий уровень безработицы (по данным Eurostata – с 15,9 % Латвия делит третье место с Португалией), приобрела новое звучание и смысл, требующие не только своего осмыслиения применительно к постоянно изменяющимся условиям, но и выработка новых, нетрадиционных решений. Сокращение рынка труда становится одной из наиболее устойчивых тенденций функционирования рынка труда в Латвии и других стран Балтии. В результате квалифицированные работники становятся дефицитом. Если сравнительно недавно главной задачей служб персонала был поиск наиболее квалифицированных работников, то в последние годы – это поиск работника, из которого еще предстоит подготовить специалиста. Однако профессиональная ориентация, обучение лиц, не имеющих профессии, повышение квалификации и профессионального мастерства работников, обучение новым профессиям на сегодняшний день представляют собой одну из наиболее сложных задач не только собственно подбора и расстановки кадров, но и дальнейшего совершенствования правового механизма управления трудом.

Одним из следствий сужения сферы классической занятости становится флексibilизация и дестандартизация занятости. Неслучайно поэтому вопросам обеспечения права на труд в сочетании с возможностями выполнения семейных обязанностей, участия в общественной жизни, поддержания должного состояния здоровья, реализации лицами наемного труда иных социально-значимых целей уделяется значительное внимание на международном уровне (Working time flexibility in European companies. Establishment Survey on Working Time 2004–2005).

Еще более сложной становится задача распространения на практике социально-партнерских отношений, а в этой связи повышение роли коллективных переговоров, информирования и консультирования в механизме управления трудовыми процессами, повышения социальной активности работников путем их привлечения к участию в управлении предприятиями в контексте обеспечения достойных условий труда и обеспечения занятости.

Политика полной занятости неизбежно ограничивает свободу выбора и тем самым в значительной мере уменьшает роль и возмож-

сти правового регулирования труда. Как отмечал известный японский ученый С. Оцу «... общество, в котором ни одному трудоспособному не позволительно быть без работы, не может считаться полностью свободным Возможность по своему выбору работать или быть «добровольным безработным» какое-то время – важнейший фактор, влияющий на эффективность системы организации труда и экономики в целом» (Pogolovnaja zanjatost i rinok truda. Kak eti faktori vlijajut na effektivnost ekonomiki 1989).

Политическая оценка тезиса о добровольном трудовом образе жизни потребовала радикального пересмотра законодательства о труде.

Рынок труда – используемая в микроэкономике, в праве теоретическая конструкция, очерчивающая сферу экономических и иных общественных отношений, связанных с наймом и предложением рабочей силы, где ценой выступает оплата труда, а также регулирующие эти отношения институты. Необходимыми условиями существования рынка труда являются: (1) единство правовых условий функционирования рынка труда, на основе свободно избираемого вида деятельности и поливариантности этого выбора; (2) единое экономическое пространство и возможности свободного передвижения физических лиц; (3) эффективно функционирующая система государственных и частных фирм, оказывающих посреднические услуги на рынке труда; (4) свободно формируемая, определяемая конъюнктурой, налоговой системой, тенденциями в образовании, миграционными потоками и другими факторами, цена труда, развитой рынок жилья и рабочих мест.

Основные начала социальной политики институтов ЕС, направленные на содействие занятости. Согласно ст. 106 Конституции Латвии каждый имеет право свободно избирать род занятий и место работы в соответствии со своими способностями и квалификацией. Принудительный труд запрещается. Принудительным трудом не считается привлечение к ликвидации катастроф и их последствий и занятость согласно постановлению суда. В условиях кризиса своеобразным спасательным кругом могло бы стать увеличение количества временных и субсидированных рабочих мест, гарантирующих получение минимальной оплаты труда и уплаты за работников социального налога.

Основной целью политики занятости, как она формулируется в ст. 125 Договора о ЕС, является развитие скоординированной стратегии в области занятости и, прежде всего, в сфере подготовки квалифицированной, обученной и легко адаптирующейся рабочей силы

и рынков труда, быстро реагирующих на изменения в экономике, а также стимулирование сотрудничества в этой сфере между учебными заведениями, центрами профессиональной подготовки, предприятиями, развитие обмена информацией и опытом по вопросам профессионального обучения, представляющим взаимный интерес.

Хотя каждое государство-член ЕС вправе осуществлять собственную политику занятости, тем не менее, каждая из национальных политик подчинена и скоординирована в рамках общей стратегии занятости. Государства-члены ежегодно представляют свои национальные планы обеспечения занятости в руководящие органы ЕС.

Политика ЕС в сфере профессионального обучения способствует достижению высокого уровня занятости, поощряя сотрудничество государств-членов в этой области, поддерживая и дополняя их действия. В ст. ст. 9, 10 Европейской социальной хартии (<http://www.yabloko.ru/Themes/Social/I>) выражена повсеместно признанная идея непрерывной профессиональной подготовки, необходимой составной частью которой является профессиональная ориентация.

Учитывая взаимосвязь всех видов образования и их совокупное влияние на динамику развития рынка труда, ЕС способствует улучшению качества общего образования и в соответствии с Договором о ЕС (<http://eulaw.ru/treaties/teu>) способствует сотрудничеству в этой области через изучение и распространение языков государств-членов, обеспечение мобильности преподавателей и студентов, официальное признание дипломов и сроков обучения, поощрение обмена преподавателями и студентами, поощрение развития заочного обучения. Основным инструментом ЕС в сфере профессионального образования молодежи в возрасте до 25 лет и помощи безработным, не занятым длительное время, стал Европейский социальный фонд, действующий в целях улучшения возможностей занятости, облегчения трудоустройства работников, увеличения их территориальной и профессиональной мобильности.

В этой связи заслуживает внимание инициатива Департамента труда минлага, который в свое время вошел в правительство с предложением профинансировать системы ваучеризации или сертификатов на обучение, которые будут перечисляться учебным заведениям, предлагающих аккредитованные программы для безработных, а не работодателям (как в случае с субсидированными рабочими местами) или безработным (как в случае, если он решит стать коммерсантом) (Minblag gumku gadajet 2009).

Вместе с тем объем нормотворческих полномочий ЕС в области обеспечения занятости невелик. Задачи институтов ЕС сводятся к анализу полученной от государств-членов информации о состоянии занятости. Гармонизация законодательства государств-членов за счет действий ЕС сегодня невозможна. Но государства-члены обязываются координировать свои усилия и содействовать занятости с учетом национальной практики. Политику государств-членов в области занятости и регулирования рынка рабочей силы координирует созданный на основании ст. 130 Договора о ЕС Комитет по занятости, имеющий консультативный характер. Его функциями являются: наблюдение за состоянием занятости и политикой занятости в государствах-членах, дача заключений по запросам Совета и Комиссии, участие в подготовке ежегодных докладов Совета о состоянии занятости, проведение консультаций с работодателями и трудящимися в рамках, возложенных на Комитет полномочий.

Регламентом 1888/84 от 26 июня 1984 года (Council Regulation (EEC) N 1888/84 of 26 June 1984 introducing special measures of Community interest in the field of employment 1984) (OJ L 177, 4.7.1984, p. 1–3), вводящим специальные мероприятия сообщества в области занятости, предусматривается оказание Сообществом финансовой поддержки государствам-членам созданию и развитию систем обеспечения занятости.

Не меньший интерес представляют зафиксированные в Регламенте 577/98 от 9 марта 1998 года об организации системы мониторинга рабочей силы в Сообществе (OV L 77, 14.3.1998., 3./7. lpp. Īpašais izdevums latviešu valodā, 5 nodaļa, 3 sējums, 273. lpp.) // OV L 323, 10.12.2009., 67./68. lpp. (LV) критерии и методика анализа информации о состоянии рынка рабочей силы. Учитывая рамочный характер Регламента 577/98, на его основе принимаются регламенты, определяющие решение поставленных задач применительно к отдельным отраслям. Этим же Регламентом государствам-членам предписываются представлять Комиссии статистические отчеты.

Целям обеспечения занятости способствуют один из старейших источников трудового права ЕС Регламент (ЕЭС) № 1612/68 от 15 октября 1968 года о свободном передвижении работников внутри Сообщества (OVL 257, 19.10.1968., 2./12/lpp. Īpašais izdevums latviešu valodā: Nodaļa 05 Sējums 01 Lpp. 15–26), одной из основных посылок которого является признание свободного передвижения работников и их семей в качестве основного права, средства, гарантирующего ему

возможность улучшения условий жизни и труда, повышения своего социального статуса, выбора рода деятельности, а также принятые ЕС правовые акты, регламентирующие правовое положение работников при смене собственника, банкротстве предприятия, сокращении штатов.

Хотя этим Регламентом допускается установление в национальном законодательстве ограничений, связанных с уровнем владения языком страны пребывания, тем не менее, меры к которым государства могут прибегнуть в данном вопросе, должны быть адекватны поставленной цели и признавать недопустимость дискриминации работников-мигрантов в вопросах, связанных с применением этих мер. Вместе с тем, в деле № 379/87 Groener v Minister of Education Суд констатировал, что г-же Гренер, гражданке Нидерландов, было отказано в приеме на работу в колледж на должность учителя в Ирландии в связи с неудовлетворительными результатами устного теста на знание гэльского языка (Kaškin 2009: 107). Учитывая, что тест на владение этим языком, обязательный и для местных жителей, и для работников-мигрантов, был введен с целью поощрения его использования, Суд признал его законным.

Кроме того, исходные положения политики ЕС в сфере обеспечения занятости и социальной поддержки безработных находят место в специальных резолюциях Совета, которые, хотя и не являются обязательными для исполнения актами, а носят рекомендательный характер, тем не менее, устанавливают согласованные государствами-членами ЕС (через своих представителей в Комиссии) принципы и цели, обеспечивающие единство подхода к решению задач борьбы с безработицей. В качестве примера можно привести такие резолюции Совета, как: о действиях Сообщества по борьбе с безработицей; о решении проблем долгосрочной безработицы; о борьбе с безработицей среди женщин; о содействии занятости молодежи и др.

Комиссия во взаимодействии с государствами-членами разрабатывают различные инициативные программы, крупнейшей из которых является программа «Занятость». Институты ЕС разрабатывают конкретные программы действий, направленные на решение отдельных проблем занятости. В числе таких программ можно назвать: (1) программа содействия профессиональному образованию и повышению профессиональной квалификации (FORCE); (2) программа создания рабочих мест для отдельных категорий работников, охваченных долгосрочной безработицей (ERGO).

Для решения проблемы безработицы, регулирования движения рабочей силы в 1994 году была создана Европейская служба занятости (EURES), которая действует как агентство занятости европейского уровня, занимаясь сбором и предоставлением информации, консультированием лиц, нуждающихся в работе, а также консультациями тех, кто нуждается в рабочей силе. Европейская служба занятости систематизирует данные о предлагаемых и заполняемых вакансиях, способствует развитию транснационального сотрудничества между национальными системами занятости.

Для координации деятельности государств-членов в сфере профессионального образования и переподготовки кадров в 1974 году был создан Европейский Центр Развития Профессионального Образования (CEDEFOP), который разрабатывает программы профессиональной подготовки и переподготовки кадров, являющиеся своеобразными образцами для создания национальных программ профессионального обучения государствами-членами.

В соответствии со ст. II-29 Хартии основных прав Европейского Союза (<http://www.lawmix.ru/abro.php?id=410>) каждому человеку предоставлено право доступа к бесплатной службе занятости.

Вопросы обеспечения равных возможностей и равноправия мужчин и женщин в вопросах занятости и профессиональной деятельности получили закрепление в ст. 141 Договора о ЕС.

Директива Европейского парламента и Совета 2002/73/ЕС от 23 сентября 2002 года, изменяющая Директиву Совета 76/207/ЕЭС «Об имплементации принципа равенства мужчин и женщин в вопросах трудоустройства, профессионального обучения, продвижения по службе и условиях труда» (OV L 269, 5.10.2002., 15./20. lpp. Īpašais izdevums latviešu valodā: Nodaļa 05 Sējums 04. Lpp. 255–260) обращает внимание на то, что такие формы дискриминации, как домогательство в отношении пола иовое домогательство проявляются также и в сфере доступа к трудоустройству и профессионального обучения. В этой связи работодатели и лица, ответственные за профессиональное обучение, обязаны приложить необходимые усилия, направленные против всех форм половой дискриминации.

В своем январском (2010 г.) номере журнал «The Economist» в качестве одного из самых больших вызовов 2010 года назвал революцию в занятости, выражющуюся в том, что число занятых женщин в США и других индустриально-развитых странах превысит 50 %. При этом больше половины в руководстве корпораций будут занимать

женщины. Феминизм становится революционной составляющей современной экономики. Женщины с легкостью осваивают ранее чисто «мужские» профессии. Более половины студентов университетов – это женщины. В 2011 году в США это соотношение составит 2,6 раза. В Норвегии и Швеции женщины в юридических фирмах составляют 40 % работающих (CommunicatoR. 2010. № 1/2: 19).

Важной, связанной с обеспечением занятости, социально-экономической задачей является социальное обеспечение безработных. Работникам-мигрантам и находящимся на их иждивении лицам суммируются все периоды работы, учитываемые законодательством государств-членов как для приобретения и сохранения права на пенсию, назначения пособий по безработице, семейных и иных пособий, так и для исчисления их размера. Пособия по безработице выплачиваются по правилам и в размерах, предусмотренных законодательство принимающего государства-члена («страны занятости»). В случае утраты работы работник-мигрант имеет право на пособие по безработице в течение трех месяцев, которое сохраняется в случае его переезда в другое государство-член или возвращения на родину.

В Резолюции Совета от 17 июня 1999 года «О равенстве возможностей в сфере занятости для инвалидов» подтверждена важность вопросов найма, сохранения на рабочих местах, обучения и профессиональной подготовки инвалидов в течение всей их жизни.

Правовое регулирование занятости трудоспособного населения в Латвии. Закон ЛР 9 мая 2002 года «О поддержке безработных и лиц, ищущих работу», принятый 9 мая 2002 года (Latvijas Vēstnesis, 80 (2655), 29.05.2002.; Ziņotājs, 12, 27. 06.2002. [stājas spēkā 01.07.2002.] ar grozījumiem līdz 24.11.2011.), равно как и действовавший Закон ЛР от 23 декабря 1991 года «О занятости» (Ziņotājs, 4, 30.01.1992. [stājas spēkā 23.12.1991.; zaudējis spēku 01.07.2002]), не содержит легального определения данного понятия. В научной литературе занятость определяется, двояко как: (1) любая деятельность физических лиц, связанная с удовлетворением их потребностей и приносящая им заработок или доход; (2) совокупность общественных (экономических) отношений по вовлечению трудоспособного населения в общественно-полезный труд в соответствии с призванием, способностями, профессиональной подготовкой и с учетом общественных потребностей в рабочей силе.

Институт занятости, профориентации и трудоустройства представляет собой относительно обособленный комплекс правовых

норм, регулирующих три вида различных, с точки зрения отраслевой принадлежности, отношений, возникающих между: (1) физическим лицом и органом трудоустройства по поводу оказания содействия последним в подыскании подходящей работы; (2) органом трудоустройства и работодателем по поводу регистрации вакантных рабочих мест, запросов работодателей на работников конкретных специальностей, направления физического лица на работу; (3) работодателем и направленным на работу физическим лицом по поводу заключения трудового договора.

Так как только последний вид вышеуказанных отношений входит предмет трудового права, трудоправовую природу имеют и, соответственно, к вышеназванному институту трудового права относятся только регулирующие его нормы.

К числу занятых можно отнести: (1) лиц, работающих на основании трудового договора и занятых в течение полного и неполного рабочего времени; сезонных и временных работников; (2) лиц, занимающихся коммерческой деятельностью; (3) самозанятых лиц; (4) лиц, выполняющих работы по гражданско-правовым договорам подряда, на оказание услуг и др.; (5) лиц, проходящих военную службу, а также службу в органах министерства внутренних дел; (5) лиц, обучающихся на очных отделениях в общеобразовательных учреждениях, профессиональных учебных заведениях и высшей школе.

За пределами занятости, как правовой категории, находятся домохозяйки, лица, занятые уходом за детьми, осуществляющие уход за заболевшим членом семьи, несовершеннолетние, не достигшие 15-летнего возраста, неработающие пенсионеры, лица, находящиеся в трудоспособном возрасте, но в силу тех или иных причин высвобожденные из производства и находящиеся в процессе поиска работы и, наконец, лица, добровольно отказавшиеся от трудового образа жизни.

Политика обеспечения занятости. Обеспечение полной занятости обычно провозглашается в качестве одной из целей экономической политики правительства. Вместе с тем единства в понимании полной занятости и возможности ее достижения нет.

Лицо, ищущее работу, в соответствии с Законом ЛР от 9 мая 2002 года «О поддержке безработных и лиц, ищущих работу», – это зарегистрированное по основному месту жительства в Государственном агентстве занятости и: (1) утратившее статус безработного в соответствии с условиями данного закона; (2) получившее отказ государ-

ственного агентства занятости в регистрации в качестве безработного в связи с тем, что оно достигло возраста необходимого для назначения пенсии по старости или получает пенсии, указанные в п. 6 ст. 10 данного закона, но отвечающее всем иным, необходимым для признания безработным, требованиям; (3) уволено с работы.

Важно отметить, что Европейская Комиссия требует укреплять позиции Государственного агентства занятости. В этой связи нельзя не отметить возлагаемые на государственное агентство занятости задачи, которые состоят в следующем: (1) регистрация и учет лиц, ищущих работу, включая безработных; (2) признание безработными неработающих лиц, имеющих право на получение статуса безработного; (3) информирование населения о свободных рабочих местах и вакансиях специалистов; (4) трудоустройство ищущих работу лиц; (5) организация координации и контроль обучения и переквалификации безработных; (6) организация диалога между работодателями и работниками с целью снижения уровня безработицы; (7) анализ и прогноз конъюнктуры рынка труда, информирование общества о ситуации с занятостью в государстве; (8) разработка и реализация активных мероприятий государственных и местных органов занятости и политики занятости; (9) участие в организации оплачиваемых временных общественных работ, координация и контроль данных работ; (10) утверждение вызовов иностранцев на работу в Латвию.

Действующее законодательство устанавливает определенные запреты и ограничения в отношении занятости, предусмотренные ст. 37 ТЗ.

Очевидно, что одним из направлений расширения возможностей занятости является более широкое внедрение в практику атипичных (гибких) форм занятости. Повсеместное распространение концепции гибкости в сфере труда заставляет по-новому подойти к оценке социального назначения трудового права. Нельзя в этой связи не согласиться с М.А. Шабановой, отмечающей, что «...если рассматривать гибкость как один из способов реализации производственной функции трудового права, а защиту и стабильность как один из способов осуществления социальной функции, то можно констатировать, что концепция «гибкости» направлена на решение основной задачи трудового законодательства – создание необходимых правовых условий для достижения оптимального согласования интересов сторон нетипичных трудовых отношений, интересов государства» (Shabanova 2008: 13). Как отмечается в научной литературе, гибкие формы занятости отличаются рядом преимуществ, которые состоят

в следующем: (1) удачное сочетание трудовых и семейных обязанностей, индивидуальных потребностей; (2) более быстрое и посему эффективное реагирование на изменение спроса и предложения на рынке труда; (3) содействие росту производительности труда, так как использование гибких форм занятости ведет к ее росту на 20 %; (4) облегчение притока молодежи на рынок труда и их адаптации к работе, минимизация проблемы выхода на пенсию путем постепенного перехода от полной занятости к гибким формам занятости; (5) экономия расходов за счет увеличения продолжительности работы, арендной платы, сокращения числа опозданий на работу, а также за счет сокращения издержек за пользование компьютерной техники в часы пик (Kurochkin M.G. 2008: 23); (6) регулирование рабочего времени с учетом экономической ситуации на предприятии, в стране; (7) морально-этическая сторона проблемы (Kostjunina G.M. 2004: 93).

Нельзя не отметить позитивное влияние нетипичных форм занятости на безработицу, на сохранение качества рабочей силы.

Одной из «атипичных» форм занятости, получившей в последние годы широкое распространение в ряде западно-европейских стран (Франция, Германия, Бельгия и др.), являются «заемные работники». Ее суть состоит в том, что специализированные фирмы нанимают работников не с целью их трудоустройства у себя, а с целью передачи их «напрокат» фирмам – заказчикам, как правило, на предусмотренные законодательством как предельные и вместе с тем относительно небольшие по продолжительности сроки. В результате «заемные» работники приобретают не одного, а двух нанимателей, а возникающее правоотношение из двустороннего становится трехсторонним. Не менее интересные результаты дает применение телеработы.

Важной составной частью реализации политики занятости является кадровая политика работодателей. Кадровая политика в принципе включает в себя следующие основные моменты: (1) подбор и отбор, наем, трудоустройство работников; (2) подготовка работников, их адаптация в коллективе и на рабочих местах; (3) формы и стандарты оплаты труда; (4) условия труда, льготы и гарантии, предоставляемые работникам.

Главной задачей кадровой политики является формирование устойчивых трудовых связей в коллективе, развитие персонала, создание наиболее благоприятных условий для профессионального роста, приобретения опыта, возможно полного раскрытия работниками своих способностей.

Трудоустройство иностранцев в Латвии. Трудоустройство иностранцев и лиц без гражданства допускается на основании трудового договора, договора предприятия, по другим основаниям, дающим право на получение вознаграждения, при условии получения ими разрешения на трудоустройство и осуществляется на основе Правил КМ ЛР №553 от 21 июня 2010 года «Правила о разрешениях на работу иностранцам» (21.06.2010. MK noteikumi № 553 «Noteikumi par darba atļaujām ārzemniekiem» // Latvijas Vēstnesis, 100 (4292), 28.06.2010.), заменившим утратившие силу одноименные Правила КМ ЛР № 44 от 20 января 2004 года.

Физическое или юридическое лицо, желающее трудоустроить иностранца или лицо без гражданства, не имеющего вида на жительство в Латвии (разрешения на постоянное пребывание), в филиале Государственного агентства занятости по месту выполнения работы или месту регистрации работодателя, должно утвердить трудовой вызов на каждого приглашаемого им работника.

Местное учреждение государственной службы занятости утверждает трудовой вызов лишь при соблюдении следующих условий: (1) иностранец или лицо без гражданства претендует на работу или должность, которые отвечают его профессиональному образованию и квалификации, которые подтверждаются представлением соответствующих документов; (2) работодатель зарегистрировал в местном учреждении государственной службы занятости свободное рабочее место или вакансию для специалиста, и это место после регистрации и до подачи вышеотмеченных документов является свободным более месяца; (3) в местном учреждении государственной службы занятости не зарегистрирован ни один безработный, квалификация которого соответствовала бы специальности, по которой на рабочее место претендует приглашаемый на работу иностранец или лицо без гражданства.

Понятие безработицы. Права и обязанности безработного. Безработица – социально-экономическое явление, выражющееся в том, что трудоспособным членам общества, желающим трудиться, временно или постоянно не удается трудоустроиться независимо от того, имели ли они работу раньше или подыскивают ее впервые.

В зависимости от причин и продолжительности традиционно различают следующие разновидности безработицы: (1) текущая (временная) безработица, возникающая в результате неравномерного развития экономики; (2) латентная (скрытая) безработица, проявля-

ющаяся в неполном использовании рабочей силы в процессе труда; (3) стагнтивная безработица, охватывающая лиц, которые настолько долгое время не могут найти работу, что утрачивают какую-либо надежду на это; (4) фрикционная (непродолжительная) безработица, обнаруживающаяся вследствие массового перехода трудоспособного населения из одной профессии в другую, в результате медленного приспособления к каким – то вновь открывающимся обстоятельствам, в периоды, когда на рынок труда выходит много новых работников (например, окончившая школу молодежь), для которых требуется определенное время на трудоустройство; (5) структурная безработица, образующаяся вследствие складывающегося несоответствия между структурой рабочей силы и потребностями в ней, когда неработающие не отвечают требованиям свободных рабочих мест; (6) циклическая безработица, выражаяющаяся как проявление циклического развития мировой экономики и уменьшения потребности в рабочей силе в определенные периоды; (7) добровольная безработица, возникающая как следствие отказа работника выполнять определенную работу за предложенную плату; (8) институциональная безработица, вызванная функционированием институтов рынка труда и факторами, влияющими на формирование спроса и предложения на рабочую силу.

Кроме вышеназванных разновидностей безработица может классифицироваться на виды по различным основаниям в зависимости от характера отношения индивида к процессу общественного производства. Еще П.А. Самуэльсон выделил два вида безработицы, учет которых должен приниматься во внимание в процессе исследования правосубъектности безработного: (1) безработицу добровольную, складывающуюся в случаях наличия работы, которая не устраивает ищущего работу по своим условиям труда и оплаты, и это лицо добровольно отказывается от предложенной работы; (2) безработицу вынужденную, когда отсутствует сама возможность трудоустройства на любую оплачиваемую работу.

По сегменту рынка труда выделяют также профессиональную, полово-возрастную (молодежную и женскую), региональную, отраслевую безработицу (Kurs rossijskogo trudovogo prava. Tom 2. 2001: 374 – 376).

Большой вклад в разработку мер по защите от безработицы внесен МОТ, которая уже на первом своем заседании (1919 г.) приняла конвенцию № 2 о безработице (<http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/con>). В соответствии с этой конвенцией каждое подпишавшее ее го-

сударство должно организовать систему бесплатных бюро по труду-устройству, а если существуют и частные (платные) бюро, – упорядочить деятельность последних. С этой же целью еще в 1948 году МОТ приняла конвенцию № 88 об организации служб по трудуустройству (<http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/con>), а в 1977 году о частных бюро по найму.

Создание условий для полной занятости – одна из программных целей МОТ, закрепленных в ее Уставе. Одним из наиболее важных шагов МОТ в этом направлении является разработка всемирной программы борьбы с безработицей, выдвинутая еще в 1969 году. К этому вопросу МОТ возвращалась на состоявшейся в июне месяце 2009 года 96 сессии, принявшей глобальный пакт о рабочих местах (Vihod iz krizisa: Globalnij pakt o rabohih mestah 2009).

В Конвенции МОТ № 181 от 3 июня 1997 года о частных агентствах занятости (<http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/con>) подчеркивается, что в своей деятельности они не должны дискриминировать ищущих работу по признакам расы, цвета кожи, пола, религиозным и политическим убеждениям, национального и социального происхождения или подвергать их дискриминации в любой иной форме, а наоборот, – содействовать в оказании услуг и помощи тем, кто находится в наименее благоприятном положении.

Как правило, называют две основные причины безработицы: (1) развитие производительных сил, которое ведет к повышению производительности труда, но не сопровождается таким же спросом на рабочую силу, который обеспечил бы занятость как оставшихся без работы, так и новых работников; (2) процесс развития производительных сил ведет к упразднению или трансформации отдельных профессий.

По мнению МОТ к безработным относятся пригодные к труду лица в трудоспособном возрасте, которые не работают, но желают работать и прилагают усилия к поиску рабочего места.

В соответствии с Законом ЛР от 9 мая 2002 года «О поддержке безработных и лиц, ищущих работу», безработный – это достигший 15-летнего возраста и в тоже время не достигший возраста, необходимого для предоставления государственной пенсии по старости или государственной специальной пенсии, не находящийся на полном государственном обеспечении трудоспособный гражданин или постоянный житель Латвии (лицо без гражданства), иностранный гражданин, который получил постоянный или временный вид на житель-

ство и является супругом гражданина или негражданина Латвии или же лица, получившего постоянный вид на жительство, имеет в паспорте отметку Регистра жителей с личным кодом, не работает, находится в трудоспособном возрасте, не занимается коммерческой деятельностью, или же его коммерческая деятельность приостановлена в законом установленном порядке, ищет работу, зарегистрирован в Государственном агентстве занятости по основному месту жительства и не реже одного раза в месяц обращается в эту службу и не обучающийся на дневном отделении общего среднего или среднего профессионального учебного заведения и не являющийся студентом дневного отделения высшего учебного заведения.

Правовой статус безработного утрачивается лицом в связи с наступлением следующих обстоятельств: (1) заключение трудового договора на неопределенный срок или на срок более 2 месяцев; (2) приобретение в соответствии с действующим законодательством права на пенсию; (3) переход на полное государственное обеспечение; (4) поступление на дневное отделение учебного заведения; (5) вторичный к ряду отказ от предложения подходящей работы; (6) невыполнение без уважительных причин обязанностей по: самостоятельно-му и с помощью государственной службы занятости поиску работы, ежемесячной явке в государственную службу занятости в течение двух календарных дней со дня получения вызова, информирования государственной службы занятости об изменении места жительства, наступлении обстоятельств в связи с которыми утрачивается статус безработного, о заболевании, продолжавшемся более 2 недель; (7) повторный (подряд) отказ от профессионального обучения и переквалификации; (8) непосещение без уважительных причин занятий по профессиональному обучению и переквалификации или неисполнение трудового договора по выполнению оплачиваемых общественных работ временного характера; (9) предоставление с целью получения правового статуса безработного неверных сведений; (10) переселение на постоянное жительство за территориальные пределы Латвии.

Права и обязанности безработного закреплены в ст. ст. 13, 14, а права лиц, ищущих работу, – в ст. 16 Закона ЛР от 9 мая 2002 года «О поддержке безработных и лиц, ищущих работу».

Трудоустройство. Трудоустройство – представляет собой деятельность системы компетентных государственных органов и коммерческих организаций, получивших специальное разрешение (лицензию) на право осуществления данного вида коммерческой деятельности,

и направленную на оказание содействия в устройстве на работу физических лиц по своей инициативе обратившихся к их помощи. Иначе говоря, трудоустройство – это посредническая деятельность между сторонами будущего трудового правоотношения.

В процессе трудоустройства складывается ряд правоотношений, имеющих различную отраслевую природу. В этой связи следует иметь в виду, что трудоустройство – это комплексный правовой институт.

Подготовка и повышение квалификации работников. Одним из способов обеспечения занятости является профессиональная подготовка, повышение квалификации и переподготовка работников. Повышение квалификации работников рассматривается как одна из трудовых обязанностей работника, являющаяся конкретным проявлением более общей, предусмотренной ст. 50 ТЗ обязанности заботливости (приложения). Если работодатель направляет работника для повышения квалификации с отрывом от производства, за ним сохраняется рабочее место, а работодатель покрывает связанные с повышением квалификации расходы (ст. 96 ТЗ). Работник не вправе отказаться от направления для повышения квалификации. Посещаемость занятий, успеваемость рассматриваются как проявления добросовестного отношения к исполнению работником своих трудовых обязанностей. В свою очередь, непосещение занятий может и должно квалифицироваться как виновное и противоправное неисполнение обязанностей работником своих обязанностей, причиняющее работодателю имущественный ущерб, и посему влекущее гражданско-правовую ответственность работника в размере, предусмотренном ч. 2 ст. 86 ТЗ, т.е. в размере стоимости обучения работника и потери ожидаемой работодателем прибыли в связи с недостижением работником более высокого уровня профессиональной квалификации и мастерства, которой мог бы быть применен в процессе труда последним.

Переквалификация работников означает приобретение новой специальности работником квалифицированного труда в связи с происходящими под влиянием НТП изменениями технологии производства, перепрофилированием предприятия, или работником, не имеющим возможности выполнять прежнюю работу по состоянию здоровья.

В заключение следует отметить, что обеспечение занятости и, соответственно, борьбы с безработицей по существу является проблемой комплексной, т.е. экономической, социальной, правовой. Соответственно, для ее радикального решения необходимы не только меры социально-правового характера, направленные на повышение

роли государственной службы занятости, уточнение и укрепление правового статуса частных компаний, занимающихся подбором персонала, профессиональной переподготовкой незанятых и т.п., но и проведение эффективной макро- и микроэкономической политики, принятие мер, направленных на поощрение инвестиций непосредственно в производство, создание благоприятного, привлекательного для иностранных инвесторов инвестиционного климата, ведущих к повышению числа занятых (кредитно-денежная политика, предоставление налоговых льгот, прямые государственные инвестиции, обращая особое внимание на депрессивные регионы, предоставление государственных гарантий иностранным инвесторам и др.).

Библиография

1. Dogovor o Evropejskom Sojuze (v redakciji Lissabonskogo dogovora) (In Russian) Pieejams: <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. Evropejskaja socialnaja hartija. Turin, 18 oktjabrja 1961 goda (peresmotrennaja v Strasburge 3 maja 1996 goda) (In Russian) Pieejams: <http://www.yabloko.ru/Themes/Social/I>
3. Hartija osnovnih prav Evropejskogo Sojuza (prinjata v Nice 07.12.2000) (In Russian) Pieejams: <http://www.lawmix.ru/abro.php?id=410>.
5. Council Regulation (EEC) N 1888/84 of 26 June 1984 introducing special measures of Community interest in the field of employment // OJ L 177, 4.7.1984, p. 1–3
6. Padomes Regula (EK) Nr. 577/98 (1998. gada 9. marts) par darbaspēka izlases veida apsekojuma organizēšanu Kopienā // OV L 77, 14.3.1998., 3./7. lpp. Īpašais izdevums latviešu valodā: Nodaļa 05 Sējums 03 Lpp. 273–277; Labojums Padomes Regula (EK) Nr. 577/98 (1998. gada 9. marts) par darbaspēka izlases veida apsekojuma organizēšanu Kopienā // OV L 77, 14.3.1998., 3./7. lpp. (Īpašais izdevums latviešu valodā, 5 nodaļa, 3 sējums, 273. lpp.) // OV L 323, 10.12.2009., 67./68. lpp.
7. Padomes Regula (EEK) Nr.1612/68 (1968. gada 15. oktobris) par darba nēmēju brīvu pārvietošanos Kopienā // OV L 257, 19.10.1968., 2./12/ lpp. Īpašais izdevums latviešu valodā: Nodaļa 05 Sējums 01 Lpp. 15–26
8. 09.05.2002. likums “Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsts likums // Latvijas Vēstnesis, 80 (2655), 29.05.2002.; Ziņotājs, 12, 27.06.2002. [stājas spēkā 01.07.2002.] ar grozījumiem līdz 24.11.2011.
9. 23.12.1991. likums “Par nodarbinātību” // Ziņotājs, 4, 30.01.1992. [stājas spēkā 23.12.1991.; zaudējis spēku 01.07.2002]
10. 21.06.2010. MK noteikumi № 553 “Noteikumi par darba atļaujam ārzemniekiem” // Latvijas Vēstnesis, 100 (4292), 28.06.2010. [stājas spēkā 01.07.2010.] ar grozījumiem līdz 26.07.2011.

11. 20.01.2004. MK noteikumi Nr. 44 553 “Noteikumi par darba atļaujam ārzemniekiem” // Latvijas Vēstnesis, 12 (2960), 23.01.2004. [stājas spēkā 24.01.2004.; zaudējis spēku 01.07.2010.] ar grozījumiem līdz 03.06.2008. Следует отметить, что и этим Правилам предшествовали Pravila KM LR № 54 от 17 fevralja 1998 goda, на смену которым позднее пришли Pravila № 116 KM LR it 28 marta 2000 goda «Porjadok trudoustrojstva v Latvij inostrancev i lic bez graždanstva
12. Konvencija SDO № 29 o prinuditejnem ili objazatelnom trude (In Russian) Pieejams: http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/conv_029.htm (skat. 20.10.2002).
13. Konvencija SDO № 105 ob uprazdneniji prinuditelnogo truda (In Russian) Pieejams: http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/conv_105.htm (skat. 20.10.2002).14.
14. Konvencija SDO № 88 (1948 g.) ob organizacii službu zanjatosti (In Russian) Pieejams: http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/con_88.htm
15. Konvencija SDO № 181 (1997 g.) o chastnih agentstvah zanjatosti (In Russian) Pieejams: http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/con_181.htm
16. Konvencija SDO № 2 (1919 г.) o bezrabortice (In Russian) Pieejams: <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/con>
17. A nu-ka, zenshini! (In Russian) CommunicatoR. 2010. № ½, str. 19 (In Russian)
18. Buharin N. I. (1985) «Экономика переходного периода». In: *Ленинский сборник. XI*. Moskva: (In Russian)
19. Kaškin J.S. *Trudovoe pravo Europejskogo Sojuza: ucebnoe posobie* (2009) Moskva: Volters Kluver (In Russian)
20. Klamkin I. (1989) Pocemu trudno govorit pravdu. *Novij mir*, № 2, str. 221–222 (In Russian)
21. *Kodeks Zakonov o Trude Latvijskoj Sovetsoj Socialističeskoy Respubliki* (1989) Rīga: «AVOTS» (In Russian)
22. *Kurs rossijskogo trudovogo prava. Tom 2: Rimok truda i obespečenie zanjatosti (pravovie voprosi)* / Pod obšeji redakcijij. S.P. Mavrina, A.S. Paškova, B. Hohlova. (2001). Moskva: Jurist (In Russian)
23. *Meždunarodnaja zashita praw i svobod cheloveka. Sbornik dokumentov.* (1990) In: Russian) Moskva: Juridicheskaja literatūra
24. *Working time flexibility in European companies. Establishment Survey on Working Time 2004–2005* //www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2007/39/en/1/ef0739en.pdf
25. Shabanova M.A. (2008) Osobennosti pravovogo regulirovaniya netipichnih trudovih dogоворов: Avtoreferat dis. ...kand.jurid.nauk. Jaroslavl (In Russian)
26. Kurochkina M.G. (2008) O problemah ucheta rabochego vremeni rabotnikov i ego opлати rabotodateljami – individualnimi predprinimatekjami. *Trud za rubezom.* Nr. 1, str. 21–26 (In Russian)

27. Kostjunina G.M. (2004) Gibkie formi zanjasnosti: mirovoy opit i praktika Singapura. *Trud za rubezom.* Nr. 2, str. 86–112 (In Russian)
28. Minblag dumku gadajiet (In Russian) *Chas*, 2009, 9 aprelja (In Russian)
29. Pogolovnaja zanjasnost i rinok truda. Kak eti faktori vlijajut na effektivnost ekonomiki (1989). *Izvestija*, 11 janvarja (In Russian)
30. Rizikov L. (1990) Snova mif? *Dialog.* № 14. Str. 9–14 (In Russian)
31. Sobranije Uzakonenij i Rasporjazenij Rabochego i Krestjanskogo Pravitelstva RSFSR 1918, № 87–88. (In Russian)
32. Vihod iz krizisa. Globalnij pakt o rabochih mestah. *Meždunarodnaja Konferencija Truda. 96-я sessija, Ženeva, iyun 2009* (In Russian) Pieejams: http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/conv_105.htm

Legal aspects of ensuring the employment in Latvia: theory, history, and developments perspectives in the context of legal positivism approach

Summary

1. One of the most important directions of state's social policy is the realisation of "Renewed Social Agenda: Opportunities, access and solidarity in 21st century Europe" ratified by the European Commission in July, 2008. The basic idea of this agenda is the urgent necessity to transfer to the renewed society, to the construction of the "social market economy" ensuring the employment of able-bodied citizens.
2. The problem of ensuring the employment has a complex nature and is solved at the expense of organisational, economical and legal means.
3. It seems that the unification of Latvian labour legislation with EU standards occurs quite successfully what concerns the aspect of ensuring the employment. Many norms of the EU Directives are successfully implemented into the acting labour legislation. Thereupon, it becomes essential to implement them adequately in law-enforcement practice.
4. It is obvious that the following measures should be taken: the normative-legal aspects of non-typical forms of employment and the corresponding labour agreements should be regulated; there should be introduced such flexible employment forms as telework, staff leasing, part-time work (underemployment), various forms of work time calculation, etc.
5. In the state legislation the special attention should be paid to the changes occurring on the labour market, including the constant growth of the share of working women and of persons at their retirement age.

Key words: social policy, employment, employment freedom, compulsory labour, job placement, unemployment, legal status of an unemployed person, employment ensuring institution, institution of occupational guidance, vocational training, re-training and professional development.

**Tiesiskie aspekti nodarbinātībai Latvijā: teorija, vēsture,
attīstības perspektīvā juridiskā pozitīvisma pieejā**

Kopsavilkums

1. Vienai no svarīgākām ievirzēm valsts sociālajā politikā ir Eiropas Komisijas 2008. gada jūlijā pieņemtais “Atjaunotai sociālajai programmai Eiropas tautām XXI gs.”, kuras pamatideja saistīs ar nepieciešamību steidzami pāriet uz atjaunotu sabiedrību, sociālās tirgus ekonomikas” būvniecību, kas nodrošina darbspējīgo iedzīvotāju pilnīgu nodarbinātību.
2. Nodarbinātības nodrošināšanas problēmai ir komplekss raksturs un tā tiek risināta ar organizatoriskiem, ekonomiskiem un juridiskiem līdzekļiem.
3. Latvijas darba tiesību normu unifikācija, ar ES standartiem nodarbinātības nodrošināšanā, noris veiksmīgi. Daudzas ES direktīvas normas tiek veiksmīgi īstenotas spēkā esošajās darba tiesību normās. Šajā kontekstā būtiska nozīme ir to atbilstošai īstenošanai juridiskajā praksē.
4. Pastāv acīmredzama nepieciešamība pēc normatīvi tiesiskiem aktiem, kas noregulētu netipiskus nodarbinātības veidus, nodrošinātu ar atbilstošiem darba līgumiem un elastīgām darba formām: teledarbs, personāla līzings, nepilna nodarbinātība, dažādas darba laika uzskaites formas, u.c.
5. Tiesību normu jaunrades procesā, valstij jāpievērš īpaša uzmanība darba tirgū notiekošajām izmaiņām, tai skaitā, uz pastāvigi pieaugošo strādājošu sieviešu un pensijas vecumu sasniegušo iedzīvotāju daļu.

Atslēgas vārdi: sociālā politika, nodarbinātība, nodarbinātības brīvība, piespiedu darbs, darbiekārtošana, bezdarbs, bezdarbnieka tiesiskais statuss, nodarbinātības un darbiekārtošanas nodrošināšana, pārkvalifikācijas un kvalifikācijas paaugstināšanas institūts.

AR BRĪVĪBAS ATŅEMŠANU SODĪTO PERSONU SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS PROBLĒMU DETERMINANTI UN TO IETEKMES NEITRALIZĀCIJAS IESPĒJAS

Anotācija

Ar brīvības atņemšanu sodītās personas veido īpašu sociālo grupu, kura tiek pakļauta vairāku līmeņu izolācijai, kuras mazināšanas mēģinājumi saistīti ar vairākām tiesiska un sociāla rakstura problēmām. Bez tiesiska rakstura izolācijas, kura saistīta ar izciešamā kriminālsoda izpildes režīmu, persona tiek pakļauta arī sociālās izolācijas riskam, kas pavadīva viņu faktiski visu atlikušo dzīvi, neskatoties uz atbrīvošanos no brīvības atņemšanas iestādes pēc pilnīgas vai daļējas soda izciešanas. Sociālajai atstumtībai, kurai tiek pakļauta brīvības atņemšanas sodu izcietausā persona ir vairāki cēloņi, kuri saistīti ar trim pamatproblēmām: sabiedrības atteikšanās uzņemt savā vidē personas, kas atbrīvojas no soda izciešanas vietām; valsts varas ištenotās labojošās tehnikas un notiesāto personu savstarpējā izolācija un brīvības atņemšanas sodu izcietausā personu pašizolācija, kuru sekmē īpašas cietumu subkultūras un sodu izcietausā personu izveidotās slēgtās sabiedrības valdošie noteikumi.

Atslēgas vārdi: brīvības atņemšana, sociālā atstumtība, pašizolācija, kriminālsoda izpildes režīms, cietumu subkultūra, ieslodzītie.

2003. gada 18. decembrī Latvijas valdība kopā ar Eiropas Komisijas Nodarbinātības un sociālo lietu ģenerāldirektorātu sagatavoja Kopējo sociālās iekļaušanas memorandu, kura mērķis bija sagatavot valsti pilnīgai dalībai ar atvērtās koordinācijas metodi par sociālās iekļaušanas jautājumiem iestāšanās brīdī. Memorandā tika definēti galvenie mērķi nabadzības un sociālās atstumtības jautājumu risināšanai, prezentēti lielākie politiskie pasākumi, ko veikusi Latvija uz vienošanās pamata, veidojot valsts politiku saskaņā ar ES kopējiem mērķiem, un noteiktas galvenās politiskās jomas, kurās turpināt tālāku monitoringu un politikas izvērtēšanu. Šīs politikas ieviešanas progress tiks izvērtēts kontekstā ar ES sociālās iekļaušanas procesu, kura *mērķis ir dot nozīmīgu ietekmi nabadzības izskaušanai Eiropā līdz 2010. gadam*. [Latvijas kopējais sociālās iekļaušanas memorands; 2003] Uz šo brīdi tāds mērķis attiecībā uz 2010. gadu izskatās ne tikai utopisks, bet, saistībā ar Latvijā esošo stāvokli, pat cinisks. Zīmigi ir tas, ka memorandā īpaša uzmanība tika pievērsta personām, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām.

“Ievērojama nabadzības un sociālās atstumtības riska grupa ir bijušie ieslodzītie. No brīvības atņemšanas vietām 2000. gadā tika atbrīvoti 2296 (tai skaitā – 112 sievietes), 2001. gadā 703 (tai skaitā – 35 sievietes), 2002. gadā 2517 ieslodzīto (tai skaitā – 129 sievietes). Šīs grupas iekļaušanos sabiedrībā apgrūtina gan sabiedrības negatīvā attieksme pret šo personu iepriekšējo sodāmību, gan zudušās sociālās iemaņas, kas nepieciešamas ikdienas dzīves organizēšanai. Zemā izglītības līmeņa, neatbilstošo prasmju un darba devēju negatīvās attieksmes dēļ vairumam no viņiem grūti iekļauties darba tirgū. Saskaņā ar pētījuma datiem, bijušie ieslodzītie vairāk nekā citu grupu iedzīvotāji izmanto neformālos kanālus veidojot savu dzīvi brīvībā, ir mazāk informēti par valsts un pašvaldību piedāvātajām iespējām, un ir pasīvāki nekā citas iedzīvotāju grupas aktīvo nodarbinātības pasākumu izmantošanā.” (Latvijas kopējais sociālās iekļaušanas memorands; 2003).

Nemot vērā virkni valsts programmu, kas tika apturētas budžeta izdevumu konsolidācijas nolūkos sakarā ar finanšu ekonomisko krīzi 2008. gadā, šīs iedzīvotāju grupas integrācija sabiedrībā kļuva vēl problemātiskāka. Sevišķi apgrūtināta tā ir personām, kas ieslodzījuma vietās atradās ilgstoši.

“Pēc piespriedtā brīvības atņemšanas soda termiņa ilguma var diezgan pamatoti spriest par šo cilvēku sociālo izolāciju gan soda izciešanas laikā, gan krietnu laiku pēc atbrivošanas. Daļai notiesāto sociālās izolācijas riski kā soda neizbēgama blakusparādība saglabāsies visu mūžu.” (Zahars; 2012; 61)

Problēmu saasinā tas, ka šādu personu izolācijai ir vismaz divi vektori, kuri ir saistīti ne tikai ar sabiedrības atteikšanos uzņemt savā vidē personas, kas atbrīvojas no soda izciešanas vietām, bet arī ar pašu šo personu pašizolāciju, kuru sekmē īpašas cietumu subkultūras un sodu izcietušo personu izveidotās slēgtās sabiedrības valdošie noteikumi.

“R. Nikkels ieskicē visai interesantu cietumu dzīves šķautni, proti, ieslodzīto subkultūras ietekmi uz sociālās rehabilitācijas norisi slēgtā vidē. Cietumos notiek divu atšķirīgu kultūru saskarsme (iespējams, pareizāk būtu lietot terminu “sadursme”) – no vienas puses, valsts varas īstenotās labojošās tehnikas, notiesāto personu sociālā rehabilitācija un viņu uzvedības korekcija; no otrās puses, tām pretī nostājas notiesāto dogmatiskā un brutālā subkultūra, un būtiski traucē valsts varai realizēt pat tās viscēlākos nodomus.” (Zahars 2012; 62).

Tādējādi, Daugavpils Universitātes profesors Vitolds Zahars neviļus ieskicē trešo izolācijas vektoru – valsts varas īstenotās labojošās tehnikas un notiesāto personu savstarpējā izolācija. Nav šaubu, ka šai, faktiski

trīskāršajai izolācijai, grūti rast risinājumu pat tādā gadījumā, ja tam būtu novirzīti vērā ņemami budžeta līdzekļi. Turklat, nopietnas šaubas raiša idejas par “valsts varas viscēlākajiem nodomiem” pamats. Ja Latvijā par to vēl kaut kādā veidā varētu runāt Tieslietu ministrijas līmenī, tad konkrētajās ieslodzījuma vietās to darbinieki, pastāvošās situācijas apstākļos, vienkārši mēģina izdzīvot, no vienas puses, mēģinot formāli ievērot starptautisko normatīvo aktu prasības, bet no otrās puses – panākt režīma nosacījumu ievērošanu.

Rezultātā veidojas situācija, kad pret sevišķi agresīvi noskaņotajiem ieslodzītajiem tiek pielietoti paņēmieni, kas vairāk līdzinās apzinātai pazešanai, vai spīdzināšanai. Par to liecina arī atsevišķas ANO Spīdzināšanas novēršanas komitejas piezīmes, kas adresētas arī Latvijai. No tām var secināt, ka “... ieslodzīto personu spīdzināšana ir apzināta rīcība ar noluku nodarīt ieslodzītajām personām fiziskas vai garīgas sāpes vai ciešanas un tā ir varas pārstāvju un tiem pielīdzinātu personu cietsirdibas galējā izpausme. Lai cik civilizētas būtu mūsdienu cilvēku savstarpejās attiecības, tolerances un līdzcietības līmenis pret ieslodzītajām personām daudzās pasaules valstīs, tostarp arī Latvijā, nav augsts. No starptautiskajiem dokumentiem un apiešanās ar ieslodzītajām personām standartiem izriet, ka viņu personības respektēšanai un ikdienas vajadzību nodrošināšanai jākļūst par cietumu personāla ikdienas rūpi. Tā paredz ieslodzīto personu adekvātu izvietošanu un nodrošināšanu ar viņiem paredzēto dzīvojamu platību, higiēnas un sanitārajiem apstākļiem, apģērbu un gultas veļu, pārtiku un dzeramo ūdeni, kā arī iesaistīšanu sociāli vērtīgās nodarbēs. Nosūtot notiesāto vai apsūdzēto personu uz ieslodzījuma iestādi, tiesībsargājošo iestāžu amatpersonām skaidri jāapzinās, ka tās atņem personai vienīgi viņas brīvību, nekādā gadījumā nesaistot soda vai apciešinājuma kā drošības līdzekļa izpildi ar cietuma personāla varbūtējas fiziskas vai emocionālas ietekmēšanas risku...” (Zahars 2011; 51).

Šā nosacījuma neievērošana izraisa ieslodzīto personu atklātu vai slēptu protestu, kas savukārt veicina konflikta starp ieslodzītajiem un adminstrāciju eskalāciju. Pētījumi rāda, ka ieslodzītie, turklāt, kā esošie, tā arī bijušie, daudz sāpīgāk izjūt jebkuru netaisnības izpausmi vai nepelni pārestību (Nesterova 2013; 130).

Atbrīvojoties no ieslodzījuma vietām personas sastopas arī ar citām situācijām, kas ne mazākā mērā, nekā cietumu darbinieku cietsirdiba ir spējīgas nodarīt nopietnu kaitējumu sodu izcietašās personas resocializācijai. Globālās finanšu ekonomiskās krīzes apstākļos daudzi darba ņēmēji bija spiesti saskarties ar situāciju, kad darba devējs atteicās apmak-

sāt viņu darbu aizbildinoties ar finanšu grūtībām. Turklat, ne visos gadījumos šāda aizbildināšanas atbilda reālai situācijai. Skaidrs, ka bijušais ieslodzītais nonākot tādā situācijā reāgēja daudz asāk nekā agrāk nesodītas personas. Klasiska tādu personu atbildes rīcība bija darba devēja instrumentu un tehniskā aprīkojuma nolaupīšana, retāk – sava darba augļu faktiska likvidācija. Pēdējais piemērs tika izmeklēts Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Daugavpils iecirknī, kad pie kriminālatbildības tika saukts agrāk tiesātais R.I, kurš atriebujoties savam darba devējam par neapmaksāto darbu, likvidēja tā rezultātus – nojauca paša uzcelto mūra sienu (Krimināllieta Nr. 11180026709; 2009).

Ir skaidrs, ka šādos apstākļos pat pietiekami sekmīgi resocializācijas darba rezultāti soda izciešanas laikā tiek neatgriezeniski iznīcināti, jo cieņpilnu attiecību audzināšana teorijā negūst apstiprinājumu praksē. Tā rezultātā bijušais ieslodzītais nonāk pie secinājuma, ka personas, kuras piekopj sabiedrībā atbalstāmu uzvedības formu, nav labākas par viņu pašu. Tas, savukārt, laupa jebkādu motivāciju personai, kas izcietusi kriminālsodu, ievērot sabiedrībā atbalstāmus ierobežojumus. Tādējādi persona nonāk pašizolācijā, kas laika gaitā tikai pastiprinās.

Jāņem vērā arī cietuma subkultūras fenomenu, kura pamati meklējami jau 19. gadsimtā cietumu organizēšanas laikā. Sākotnēji cietumi tika veidoti ne tik pāraudzināšanai kā personu sodīšanai. Loģiski, ka cietumu administrācijas savu darbu organizēja tādā veidā, lai padarītu pašu personu atrašanos cietumos par maksimāli nepievilcīgu. Ieslodzītie, pielāgojoties cietumu videi, savukārt, mēģināja padarīt tos “mājīgākus” (cik nu tas bija iespējams šajos apstākļos). Zināmā mērā ieslodzīto rīcība izpauðas kā reakcija uz cietumu administrācijas rīcību un protests pret necilvēcīgo apiešanos ar viņiem. Tādējādi, ieslodzīto dzīves pašorganizācijai ir pietiekami senas tradīcijas. Nevar noliegt to, ka ne mazāk senas un negatīvas ir arī cietumu darbinieku darba tradīcijas, kuras labākajā gadījumā paredz aukstu, vienaldzīgu un formālu attieksmi pret ieslodzītajiem, bet sliktākajā gadījumā satur klaji negatīvas un nicinošas uzvedības elementus.

Tas viss atstāj neizdzēšamu iespaidu uz ieslodzītajiem, kas vēlāk transformējas viņu uzvedībā arī pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietām. Tādu personu sociālā iekļaušanās kļūst neiespējama, it sevišķi sociālās spriedzes apstākļos, ko izraisa finanšu ekonomiskā krīze. Ir skaidrs, ka ieslodzīto un bijušo ieslodzīto personu vienpusēja labprātīga iekļaušanās sabiedrībā ir maz ticama, tāpēc to ir jāsekmē ar ilglaičigu un pacietīgu kriminālsodu izpildes institūciju pozitīvi orientētu darbu. Protams, arī šajā gadījumā tāda darba augļi kļūs manāmi tikai ilgtermiņā, bet bez šādas pieejas notiesāto personu pašizolāciju pārvarēt nebūs iespējams.

Bibliogrāfija

1. Zahars V. (2011) Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija. Daugavpils: Saule, – 136 lpp.
2. Zahars V. (2012) Vieta, kur apstājas laiks, jeb kritiskas piezīmes par cietumu vietu, lomu un efektivitāti// Administratīvā un kriminālā justīcija, 3/2012. 51–63. lpp.
3. Nesterova M. (2013) Ieslodzīto sociālie priekšstatī par taisnīgumu un ticību taisnīgai pasaulei. Daugavpils: Saule, – 190 lpp.
4. LU FSI 2003. gada pētījums “Sociālās atstumtības varbūtība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām”. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90818&from=off> [22.12.2012]
5. Latvijas kopējais sociālās iekļaušanas memorands. Briselē, 2003. gada 18. decembrī. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90818&from=off> [14.01.2013]
6. Krimināllieta Nr. 11180026709. Daugavpils pilsētas un rajona policijas pārvalde. 2009. g.

Обуславливающие причины социальной отчужденности лиц приговоренных к лишению свободы и пути их нейтрализации

Резюме

Лица, приговоренные к лишению свободы, составляют социальную группу, подверженную многоуровневой изоляции, попытки снижения которой сопряжены с множественными проблемами правового и социального характера. Без правомерной изоляции, обусловленной режимом исполнения уголовного наказания, лицо подвергается риску социальной изоляции сопровождающему его на протяжении фактически всей его жизни, несмотря на освобождение его с мест лишения свободы после полного или частичного отбытия наказания. Возможности полноценного функционирования таких индивидов в социуме крайне ограничены. Социальная отчужденность, которой подвергается лицо отбывшее уголовное наказание в виде лишения свободы, имеет ряд причин, связанных с тремя основными проблемами: отказ общества принять в свою среду лиц, освободившихся с мест лишения свободы; обобщенная самоизоляция лиц, отбывающих уголовное наказание и лиц, проводящих исправительные мероприятия государственного принуждения. Устранение данных проблем могло бы способствовать снижению социальной отчужденности лиц, отбывших уголовное наказание в виде лишения свободы.

Ключевые слова: лишение свободы, социальная отчужденность, самоизоляция, режим исполнения уголовного наказания, тюремная субкультура, заключенные.

A. Kriviņš (Latvija)

KORUPCIJAS BŪTĪBA, CĒLOŅI UN SEKAS

Anotācija

Raksta mērķis ir padziļināti izanalizēt korupcijas būtību, cēloņus un sekas. Raksta uzdevumi – apkopot galvenās pieejas korupcijas būtības izzināšanai; uzskaitit vispārpieņemtos korupcijas cēloņus un veikt to kritisku analīzi.

Pētījuma problēma: korupciju izraisošie faktori, kā arī korupcijas ietekme uz valsts sociālo, ekonomisko un politisko sfēru.

Pētījuma novitāte: rakstā prezentēti autora secinājumi jautājumos par korupcijas pamatcēloni un korupcijas iespējamou seku novērtējumu.

Raksta galvenie secinājumi ir šādi: A) Autors traktē korupciju kā uzticētā publiskā resursa ļaunprātīgu izmantošanu privātās interesēs. Savukārt, korupcijas būtība ir uzticēto publisko interešu nodevība apmaiņā pret privāto interesu. B) Autors izvirza pieņēmumu, ka korupcijas cēlonis ir konflikts starp publisko un privātu, t.i. konflikts starp kolektīvo un individuālo. C) Korupcijas veicina ņo ārējo faktoru iedarbības sekmīgums būs atkarīgs nevis no šo faktoru kvalitātes vai intensitātes, bet gan no individuāla personiskajām īpašībām, no individuāla apziņas. D) Korupcijas negatīvās sekas ievērojami pārsniedz iespējamās pozitīvās sekas.

Atslēgas vārdi: korupcijas būtība, korupcijas cēloņi, korupcijas sekas.

Korupcijas būtība

Ar korupcijas būtību autors saprot korupcijas galvenās, svarīgākās īpatnības. Pētot korupcijas fenomenu, pasaules zinātne ir uzkrājusi ievērojamu datu masīvu, kuru var apkopot atsevišķās teorijās un koncepcijās. Pirms prezentēti autora redzējumu jautājumā par korupcijas būtību, īsumā aplūkosim galvenās pieejas korupcijas pētišanai.

Institucionālās pieejas pamatā ir tādi elementi kā kontrakti, īpašuma tiesības un transakcionālie izdevumi. Šīs pieejas ietvaros korupcija tiek traktēta kā kontraktētā mijiedarbība starp ekonomiskajiem aģentiem, nolūkā ļaunprātīgi izmantot pozīciju privāto labumu gūšanai. Izdevumi tiek dalīti “*ex ante*” grupā (izdevumi, lai noteiktu darījuma dalībniekus, lai noteiktu kukuļa lielumu un formu, kā arī darījuma veikšanas noteikumus), kā arī “*ex ante*” grupā – vienošanās ievērošana, uzticības nodrošināšana, adaptācija un domstarpību noregulēšana (Rose-Ackerman 1978).

Uzvedības, kas ir orientēta uz renti, teorija */theory of rent-seeking/* traktē korupciju kā individuālu mēģinājumus gūt personisko peļņu, negatīvi

ietekmējot sabiedrības bagātības lielumu. Minētais nozīmē, ka resursu daļa tiek novirzīta nevis ražošanas mērķiem, bet īpašumtiesību struktūras izmaiņām, nolūkā iegūt pārpalikumu rentes veidā (Tullock 1967); (Krueger 1974); (Chowdhury 2006). Modeli “principāls – aģents” aģenta korpcionālā uzvedība izpaužas savstarpēji noslēgtā līguma pārkāpšanā no aģenta puses; principāla interešu nodevībā; principāla resursu zādzībā vai neefektīvā izmantošanā (Banfield 1975); (Hillman, Katz 1987); (Basil 1992).

Oportūnistiskās uzvedības teorijas ietvaros korupcija tiek skatīta kā oportūnistiskās uzvedības paveids (centieni sasniegt personīgās intereses ar viltību). Šāds uzvedības tips iekļauj sevī tādas maldināšanas formas, kā nepilnīgas vai sagrozītas informācijas iesniegšana, īpaši centieni maldināt, izkropļot, padarīt neskaidru, citādi sajaukt, melojot, zogot un krāpjot (Williamson 1985). Racionālās izvelēs modelis (Becker 1968); (Rose-Ackerman 1978) paredz, ka indivīds racionāli izvērtē iespējamās koruptīvās darbības plusus un mīnusus, un iesaistās korupcijā, ja tas ir izdevīgāk, nekā palikt godīgam. Šajā ziņā korupcija tiek traktēta kā viens no noziedzīgas darbības veidiem.

Klasiskā liberālisma koncepcija traktē korupciju kā valsts izgāšanos /government failures/ un tirgus izgāšanos /market failures/, kā sabiedrisko antilabumu, kas nodara kaitējumu visiem sabiedrības locekļiem (negatīvas eksternālijas). Minētās koncepcijas piekritēji norāda, ka valdības iejaunīšanās ekonomikā neizbēgami novēdis pie valsts izgāšanās. Plašāk: (Mises 1985). Filozofiskā pieeja korupcijas problēmai izvirza tēzi, ka korupcija ir deviantas uzvedības forma, kuru izraisa motivācija gūt privātus labumus uz sabiedrības rēķina (Nye 1967); (Friedrich 1972); (Simon, Eitzen 1990).

Apkopojot galvenās piejas, var secināt, ka katras koncepcijas pamatā ir viena vai otra korupcijas definīcija, kura lielā mērā ir primārais aspekts korupcijas būtības noskaidrošanā. Balstoties un definējamā fenomena pazīmēm, struktūru un loģiskumu, autors traktē korupciju kā uzticētā publiskā resursa ļaunprātīgu izmantošanu privātās interesēs. Tādā veidā, pēc autora domām, korupcija nevar tikt realizēta bez šādiem elementiem: A) publiskais resurss; B) persona, kurai šis publiskais resurss ir uzticīts; C) faktiskās iespējas pārvaldīt uzticēto resursu negodprātīgi; D) personas ļaunprātīga darbība vai bezdarbība ar publisko resursu privātās interesēs.

Mūsdienīgie korupcijas veidi – banālā uzpirķšana, neatļautā ierēdņu uzņēmējdarbība, neatļauta dāvanu pieņemšana, publisko resursu izšķēršēšana, interešu konflikti, nepotisms, patronāža, kleptokrātija utml. – iekļauj visus četrus iepriekš uzskaitītos elementus. Nemot vērā minēto,

korupcijas formu daudzveidība nemaina korupcijas būtību, kas ir uzticēto publisko interešu nodevība apmaiņā pret privāto interesī.

Korupcijas cēloņi

Korupcijas cēlonis ir parādība, kas izraisa korupciju. Zinot, ka cīņa pret korupciju nebūs sekmīga, ja tā neskars korupcijas rašanās cēloņus, sabiedrība vienmēr bija un ir ieinteresēta šī jautājuma risināšanā. Zinātniskajā pasaulē pastāv cēloņu uzskaitījums, kurus ievērojama pētnieku daļa bieži vien prezentē kā korupcijas cēloņus jeb kā faktorus, kuri izraisa korupciju: 1) korupcijas fundamentālie cēloņi (piemēram: nepilnības valsts politikā, zems pilsoniskās sabiedrības attīstības līmenis, tiesu sistēmas neefektivitāte utml.); 2) korupcijas tiesiskie cēloņi (likuma vājība, likumdošanas bāzes nenoteiktība, pārāk bieži grozījumi likumā, starptautisko tiesību normu neievērošana, neadekvāta atbildība par korupciju, iespēja ietekmēt tiesu lēmumus, tiesību normu traktējumu daudzveidība u.c.); 3) korupcijas organizatoriski-ekonomiskie cēloņi (piemēram: relatīvi zema ierēdu alga, vāja kontrole resursu pārdales jomā, neefektīva birokrātija, ārvalstnieku diskriminācija); 4) korupcijas informatīvie cēloņi (piemēram: valsts pārvaldes mehānisma necaurspīdīgums, informatīvā asimetrija, vārda brīvības ierobežošana, ofšoru zonu esamība, korupcijas problēmas pētījumu neesamība); 5) korupcijas sociālie cēloņi (klanu struktūra, nepotisma tradīcijas, draudzīgi sakari, "blata" sistēma, kukuļu un dāvanu pasniegšanas tradīcija, zems izglītības līmenis utml.); 6) korupcijas kultūrvēsturiskie cēloņi (nostiprinājusies birokrātiskā sistēma, masu kultūra ar pretimnākošo pieju korupcijai, vēsturiskās attīstības īpatnības, maza nozīme godigumam u.c.).

Pēc autora domām, minētais uzskaitījums (kurā ir iespējamas variācijas), ir nepamatoti kļuvis par zināmo "*locus communis*". Autors piekrīt, ka iepriekš uzskaitītie faktori ietekmē korupcijas izplatības līmeni, dzīlumu un attīstības pakāpi katrā konkrētajā valstī, bet katrā ziņā šie faktori neatklāj individu korumpētās darbības vai bezdarbības cēloņus. Pieņemums, ka individu gatavību piedalīties korupcijā izraisa a) individu darbības objektīvie apstākļi konkrētajā darba vietā un b) konkrētā individu personības subjektīvās ipašības, būtu uzskatāms par loģisku tikai *prima facie*. Risinot jautājumu par korupcijas pamatcēloņa noteikšanu, autors balstās uz diviem apsvērumiem: 1) korupciju realizē individu sabiedrības ietvaros; 2) jebkura parādība cilvēku sabiedrībā sākas no domām, kas rodas individu apziņā.

Minētie apsvērumi ļauj uzskatīt, ka iesaistīšanās koruptīvajās darbībās būs atkarīga tikai no individuāla apziņas, t.i. no iekšējiem, nevis no ārējiem stimuliem (faktoriem). Šo secinājumu pastarpināti pierāda Franka Bjorna /Frank Bjorn/ un profesora Gjuntera Šulce /Gunther G. Schulze/ kopīgi veiktais pētījums “*Does economics make citizens corrupt?*”, kura mērķis bija noteikt vai individuāla noslieci uz korumpētību ietekmē profesija un vecums. Pētījuma rezultātā noskaidrots, ka vislielākā korumpētība ir studentu-ekonomistu vidū (Frank, Schulze 2000). Empīriskie pētījumi (Swamy, Knack, Lee 2001) apliecinā, ka salidzinājumā ar vīriešiem, sieviešes ievērojami retāk dod un saņem kukuļus.

Korumpējamības līmeņa atšķirības atkarībā no individuāla dzimuma apliecinā, ka korupcijas veicinošo ārējo faktoru iedarbības sekmīgums būs atkarīgs nevis no pašu faktoru kvalitātes vai intensitātes, bet gan no individuāla personiskajām īpašībām, no individuāla apziņas. Būtu klūdaini uzskatīt, ka individuāls, kas ir saistīts ar publiskā resursa ļaunprātīgu pārdali, nēm kukuļus tāpēc, ka lēmumu pieņemšanas mehānisms nav caurspīdīgs. Tik pat aplama būtu tēze, ka ceļu policists nēm kukuļus tāpēc, ka tā ir ceļu policistu tradicionālā uzvedība. Minētie paraugpiemēri norāda tikai uz problēmjautājumiem, tikai uz faktoriem, kas varētu *veicināt*, nevis *izraisīt* korupciju.

Kā mēs noskaidrojām iepriekš, korupcija eksistē un realizējas valstiski strukturētā sabiedrībā. Korupcijas realizācija vienmēr un nepārprotamī ir saistīta ar publisko resursu, t.i. valsts resursu. Šie apstākļi ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka korupcijas cēlonis ir konflikts starp publisko un privāto, t.i. konflikts starp kolektīvo un individuālo. Minētā konflikta pamatā var būt viens vai vairāki apakškonflikti: mērķu konflikts (kad sabiedrībai un individuālam ir pretējas vai dažadas vēlmes attiecībā uz sadarbības galareztātu), uzskatu konflikts (kad individuāls un sabiedrības galamērķis sakrīt, bet individuāls proponē citus risinājumus un mērķa sasniegšanas paņēmienus vai termiņus), emocionālie konflikti, kuru pamatā ir psiholoģiskās deviācijas. Balstoties uz šo konstrukciju, autors izdala mērķtiecīgus (mantkārīgus) korumpantus, idejiskus korumpantus un vājus (ietekmējamus) korumpantus.

Individuālu un sabiedrības domstarpību apspiešanas funkcijas vēsturiski ir uzņēmusies valsts, kas šī mērķa sasniegšanai izmanto normatīvo regulējumu un represīvo aparātu. Atkarībā no valsts politikas, normatīvā regulējuma attīstības, birokrātijas kvalitātes un atklātības, sabiedrības kultūras, korupcijas līmenis valstī var būt relatīvi augstāks vai zemāks un minēto faktoru attiecīgā transformācija var ietekmēt vienīgi korupcijas līmeni,

nevis korupcijas esamības faktu. Šajā ziņā korupcija, pēc būtības, ir valsts pastāvēšanas blakusefekts. Tieši tāpēc korupciju nav iespējams izskaust pilnībā, bet gan tikai minimizēt. Korupcijas pilnīgai izskaušanai, sabiedrībai nāktos pilnībā atteikties no valsts esamības.

Korupcijas sekas

Pievēršoties jautājumam par korupcijas sekām, jāņem vērā, ka katra sabiedrība ir heterogēns veidojums, līdz ar ko, dažādas sabiedrības grupas (piemēram sociālās) atšķirīgi uztver korupciju. Pēc profesora Meni /Yves Meny/ domām, tas, vai sabiedrība uzskata vienu vai otru darbību par koruptīvu, ir atkarīgs no sabiedrības tolerances līmeņa (no skaitiskiem un simboliskiem efektiem), kā arī no kontroles līmeņa (Meny 1996). Līdzīgi, arī jautājumā par korupcijas sekām sabiedrībā var būt vērojama uzskatu daudzveidība.

Sociālajā jomā korupcija veicina sociālo nevienlīdzību, pastiprina organizēto noziedzību, izraisa sociālo spriegumu, sekmē morālo normu nozīmes nivelēšanu. Politikas jomā šīs negatīvās sekas ir likumības principa pārkāpumi, oligarhisko grupējumu pastiprināšanās, reālās politiskās konkurences izzušana, valsts prestiža sagraušana, valsts nespēja nodrošināt demokrātijas pamatprincipu ievērošanu, tiesu iestāžu neefektivitāte, uzticības mazināšana valsts varai. Tomēr, atsevišķi zinātnieki izvirzīja tēzi, ka korupciju var uzskatīt par lietderigu aizvietotāju vāji attīstītajai likuma varai (Leff 1964); (Huntington 1968), kā arī akceptēja pieņēmumu, ka vairāki koruptīvās darbības veidi aizstāj neeksistējošus vai neveiksmīgus likumus (Houston 2007).

Daži sabiedrības pārstāvji var vērtēt korupciju pozitīvi, piemēram, uzskatot, ka korupcija paātrina un atvieglo uzņēmēdarbības procesu, mazina birokrātiju. Ievērojama zinātnieku grupa norādīja, ka korupciju nevajadzētu vērtēt tikai un vienīgi negativajā nozīmē, jo korupcija var palīdzēt integrēt, attīstīt un modernizēt “trešās pasaules” valstu sabiedrības (Leff 1964); (Leyes 1965); (Abueva 1966); (Bayley 1966). Atsevišķas pozitīvas korupcijas sekas saskata arī profesore Roze-Akkermane /Susan Rose-Ackerman/, norādot, ka korupcija var būt par pretsvaru pārmērīgai birokratizācijai, kas ļauj paātrināt pārvaldes lēmumu pieņemšanas procesu un veicināt efektīvāku saimniekošanu (Rose-Ackerman 1999). Šāds priekšstats lielā mērā balstās uz apsvērumu, ka realizējot vienu no korupcijas pamatformām – kukuļošanu, kukuļdevējs brīvprātīgi piedāvā amatpersonai labumus, iepriekš analizējot iespējamo izdevīgumu. Papildus

arguments iecietībai korupcijas jautājumā var būt fakts, ka korupcijas līmeņa mazināšanai ir nepieciešami ārkārtīgi lieli materiālie resursi (Klitgaard 1988). Šeit jāatzīmē, ka visticamāk korupcija būs izdevīga gan kukuļnēmējam, gan arī kukuļdevējam (t.i. individu limenī korupcija ir izdevīga personām, kuras ir iesaistītas korupcijā), tomēr primāri ir noskaidrot, vai korupcija var būt izdevīga sabiedrībai kopumā.

Korupcijas komplikētās sekas ir pētījuši vairāki ekonomisti. Profesors Shang-Jin Wei atzīmē, ka pastāv daži kanāli, caur kuriem korupcija bremzē ekonomisko attīstību. Tie iekļauj iekšējo investīciju samazinājumu, ārvalstu tiešo investīciju samazinājumu, pārmērīgi uzpūstus valsts pārvaldes izdevumus, valsts pārvaldes izdevumu izkropļoto sastāvu, kas attālinās no izglītības, veselības un infrastruktūras apkalpošanas jomām, citu, mazāk efektīvu projektu virzienā, kuriem ir plašākas iespējas manipulācijām un kukuļošanai (Shang-Jin Wei 1999). Starptautiskā valūtas fonda ziņojumos ir norāde, ka korupcija negatīvi ietekmē iekšzemes kopprodukta apjoma pieaugumu rēķinot uz vienu iedzīvotāju (Tanzi, Davoodi 1997); (Leite, Weidmann 1999); (Abed, Davoodi 2000).

Korupcijas ekonomiskie efekti var izpausties daudzveidīgi. Piemēram, Erliks un Lui secina, ka korupcija ietekmē iekšzemes kopprodukta (IKP) līmeni, nevis ekonomisko izaugsmi (Ehrlich, Lui 1999). Mendess un Supelveda uzskata, ka “nebrīvās” valstis saikne starp korupciju un ekonomisko izaugsmi nav statistiski nozīmīga. “Brīvākās” valstis saikne starp korupciju un ekonomisko izaugsmi ir negatīva (Sepulveda, Mendez 2006). Mušfiks as Svalehens un Dins Stensels atzīmē, ka valstis ar augstu ekonomiskās brīvības līmeni korupcijas līmeņa pieaugums neved pie ekonomiskās izaugsmes tempu mazināšanas (Mushfiq us Swaleheen, Stansel 2007). Moro pētījums apliecinā, ka korupcija negatīvi ietekmē iekšzemes kopprodukta un investīciju korelāciju (Mauro 1995). Kaufmans, Kraajs un Zojdo-Lobatons norāda, ka korupcija negatīvi ietekmē ekonomisko izaugsmi, pie tam, negatīvais efekts pastiprinās, ja valstī ir zema pārvaldes kvalitāte (Kaufmann, Kraay, Zoido-Lobaton 1999). Vienlaicīgi, daži zinātnieki jau 20. gadsimta 60. gados ir pauduši viedokli, ka korupcijai ir arī pozitīvas sekas: lēmumu pieņemšanas paātrināšana, ekonomisko procesu straujāka virzība, resursu sadales efektivitātes pieaugums u.tml. (Bayley 1966). Ekonomists Devids Osterfelds pat dala korupcionālo darbību divās kategorijās: korupciju, kura ierobežo ekonomiskās iespējas un korupciju, kura paplašina ekonomiskās iespējas (Osterfeld 1992). Atbilstoši viņa secinājumiem, valstis, kurās cilvēkiem nav augstas ekonomiskās brīvības, korupcijas apspiešana palielinās iekšzemes kopprodukta

izaugsmes tempus. Tomēr, ja ekonomiskās brīvības līmenis ir salīdzinoši augsts, korupcijas izplatības samazināšana vedis pie izaugsmes samazināšanas (Osterfeld 1992). Minētais apskats liecina, ka korupcijas sekas var būt gan negatīvas, gan arī nosacīti pozitīvas. Tomēr, pēc autora domām, korupcija, izraisot publisko resursu neefektīvu pārvaldību un sadalījumu, uzliekot papildus slogu uzņēmējdarbībai, veicinot finansiālo un komerciālo risku pieaugumu, preču un pakalpojumu sadārdzinājumu un konkurences mazināšanu, pasliktinot investīciju klimatu un atbalstot ēnas ekonomiku, nodara ievērojamu kaitējumu jebkuras valsts interesēm, neatkarīgi no valsts pārvaldes vai iekārtas formām. Attiecībā uz minēto, zinātniskajā pasaulē ir izvirzīts pieņēmums, ka valstis ar stabilāku situāciju korupcijas negatīvās sekas pārsniedz pozitīvās sekas 50–100 reizēs (Houston 2007).

Secinājumi:

1. Autors traktē korupciju kā uzticētā publiskā resursa ļaunprātīgu izmantošanu privātās interesēs. Savukārt, korupcijas būtība ir uzticēto publisko interešu nodevība apmaiņā pret privāto interesī.
2. Autors izvirza pieņēmumu, ka korupcijas cēlonis ir konflikts starp publisko un privāto, t.i. konflikts starp kolektīvo un individuālo. Korupciju veicinošo ārējo faktoru iedarbības sekmīgums būs atkarīgs nevis no šo faktoru kvalitātes vai intensitātes, bet gan no individuāla personiskajām īpašībām, no individuāla apziņas.
3. Korupcijas negatīvās sekas ievērojami pārsniedz iespējamās pozitīvās sekas.

Bibliogrāfija

1. Abed G.T., Davoodi H.R. (2000) Corruption, Structural Reforms, and Economic Performance in Transition Economies. Washington: International Monetary Fund.
2. Abueva J.V. (1966) The Contribution of Nepotism, Spoils and Graft to Political Development". East-West Center Review. № 3.
3. Banfield E.C. (1975) Corruption as a Feature of Governmental Organization. J. Law and Economics, V. 18(3). 10.
4. Basil K., Bhailacharya S. Mishra A. (1992) Notes on Bribery and the Control of Corruption. J. Public Economics. № 48.
5. Bayley D.H. (1966) The Effects of Corruption in a Developing Nation. Western Political Quarterly. Vol. 19. № 4.
6. Becker G. (1968) Crime and punishment: an economic approach. The journal of Political Economy. vol. 76, N. 2 March/April.

7. Chowdhury, Faizul Latif (2006) *Corrupt Bureaucracy and Privatization of Tax Enforcement*. Pathak Shamabesh, Dhaka.
8. Ehrlich, I., Lui, F. (1999). Bureaucratic Corruption and Endogenous Economic.
9. Growth. *The Journal of Political Economy*, Vol. 107, No. 6., Pp. 270–293.
10. Frank, Bjorn & Schulze, Gunther G. (2000) Does economics make citizens corrupt?, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Elsevier. vol. 43(1), September, Pp. 101–113.
11. Friedrich C.J. (1972) *The Pathology of Politics: Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy, and Propaganda*. N. Y.: Harper & Row.
12. Hillman L., Katz E. (1987) Hierarchical Structure and The Social Costs Of Bribes And Transfers. *Journal of Political Economy*. № 34.
13. Houston D.A. (2007) Can Corruption Ever Improve an Economy? *Cato Journal*. Vol. 27. № 3.
14. Huntington S.(1968) *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
15. Kaufmann D., Kraay A., Zoido-Lobaton P.(1999) *Governance Matters*. World Bank Working Paper. № 2196, p. 15.
16. Klitgaard R. (1988) *Controlling Corruption*. Berkeley.
17. Krueger, Anne (1974). The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *American Economic Review*. № 64. Pp. 291–303.
18. Leff N.H. (1964) Economic Development through Bureaucratic Corruption. *American Behavioral Scientist*. Vol. 8. № 3.
19. Leite C., Weidmann J. (1999) Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth. Washington: International Monetary Fund. № 85.
20. Leyes C. (1965) What is the Problem About Corruption? *Journal of Modern African Studies*. Vol. 3. № 26.
21. Ludwig von Mises, (1985) *Liberalism: In The Classical Tradition*. Irvington-on-Hudson, NY: Foundation for Economic Education – San Francisco: Cobden Press.
22. Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *Quarterly Journal of Economics*. 110 (3), 281–712, Pp. 681–712.
23. Meny Y. (1996) Corruption “fin de si u cle”: Changement, crise et transformation des valeurs. *Revue internationale des sciences sociales*. № 149 (September), p. 363.
24. Mushfiq us Swaleheen, Stansel D. (2007) *Economic Freedom, Corruption and Growth*. *Cato Journal*. Vol. 27. № 3. p. 353.
25. Nye J. (1967) Corruption and political development: a cost-benefit analysis. *American Political Science*. № 12 (61). p. 417.
26. Oliver E Williamson. (1985) *The economic institutions of capitalism: firms, markets, relational contracting*. New York: Free Press; London: Collier Macmillan.

27. Osterfeld D. (1992) Prosperity versus Planning: How Government Stifles Economic Growth. New York: Oxford University Press.
28. Rose-Ackerman S. (1978) Corruption: A Study in Political Economy. N. Y.: Academic Press.
29. Sepulveda, F. and Mendez F. (2006) Corruption, growth and political regimes: Cross country evidence. European Journal of Political Economy, v. 22, n. 1, Pp. 82–98.
30. Shang-Jin Wei. (1999) Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance, or Major Obstacle? Harvard University and National Bureau of Economic Research.
31. Simon D., Eitzen D. (1990) Elite Deviance. 3rd ed. Boston etc.: Allyn and Bacon.
32. Susan Rose-Ackerman. (1999) Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press.
33. Swamy A., Knack S., Lee Y. (2001) Gender and Corruption. J. of Development Economics. Vol. 64, № 1. Pp. 25–55.
34. Tanzi V., Davoodi H. (1997) Corruption, Public Investment, and Growth. Washington: International Monetary Fund. № 139.
35. Tullock, Gordon (1967). The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft. Western Economic Journal (now Economic Inquiry) № 5. Pp. 224–32.

Nature, causes and consequences of corruption

Summary

The main conclusions of this article are the following. The author treats corruption as entrusted public resource ill-intentioned use for personal interests. The essence of corruption is the entrusted public resource exchange for a personal interest. The author comes out with the assumption that the main reason for corruption is the conflict between public and private, i.e. the conflict between public and personal. The factors promoting corruption will influence the individual only in that degree which depends on consciousness of the individual. Negative consequences of corruption considerably surpass possible positive consequences.

Key words: nature of corruption, the causes of corruption, consequences of corruption.

POLICIJAS DARBS LIKUMPĀRKĀPUMU PREVENCIJĀ KĀ SABIEDRĪBAS DROŠĪBAS GARANTS

Anotācija

Raksta mērķis: izpētīt policijas darba īpatnības likumpārkāpumu prevenciju, garantējot sabiedrības drošību.

Uzdevumi:

- 1) izpētīt prevencijas jēdzienu definējumu normatīvajos aktos;
- 2) raksturot preventīvo darbu kā nozīmīgu uz sabiedrību vērsta policijas darba sastāvdaļu;
- 3) analizēt būtiskākās problēmas preventīvā darba veikšanā.
Pētījuma problēma: normatīvā regulējuma trūkums organizējot policijas darbu likumpārkāpumu prevencijā.

Secinājumi:

Ir jāsaprot, ka realizējot likumpārkāpumu prevenciju, notiek resursu ekonomija.

Prevencijas jēdziens ir jāietver likumā “Par policiju” un policijas iekšējos normatīvajos aktos.

Izstrādājot preventīvo reidu veikšanas noteikumus, un norādot tajos šo reidu veikšanas tiesisko pamatu, nepieciešamību, mērķus, uzdevumus, kā arī rezultātu apkopošanu un analīzi, būtiski tiktu palielināta arī policijas darbinieku paligu kapacitāte prevencijas jomā.

Ir jādomā par jaunu Valsts policijas attīstības koncepciju, jo pagaidām policijas struktūrvienību apvienošana reģionālajās pārvaldēs, nav nesusi cerētos rezultātus prevencijas jomā, garantējot sabiedrības drošību.

Atslēgas vārdi: prevencija, sabiedrība, sadarbība, drošība, viktimizācija, iecirkņa inspektors, problēmas.

1. Prevencijas jēdziena izpratne

Latvijas nacionālajos tiesību aktos un policijas iekšējos normatīvajos aktos nav sniepts jēdziena “prevencija” definējums. Nav noteikti arī konkrēti preventīvā darba subjekti.

Pētot tiesību aktus, autore konstatēja, ka Darba aizsardzības likuma 1. panta sešpadsmītajā daļā ir noteikts jēdziena “preventīvie pasākumi” definējums: rīcība vai pasākumi, ko uzņēmumā veic vai plāno visos darba posmos, lai novērstu vai mazinātu darba vides risku. Kas ir preventīvie pasākumi policijas kompetences ietvaros, normatīvajos aktos nav

atrunāts. Likuma “Par policiju” 3. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka viens no policijas uzdevumiem ir atklāt noziedzīgus nodarījumus, meklēt personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus. Likuma “Par policiju” 10. panta septītajā daļā ir noteikts, ka policijas darbinieka viens no pamatiņiem ir savu pilnvaru ietvaros atklāt noziedzīgu nodarījumu un administratīvo pārkāpumu cēloņus, un tos veicinošos apstākļus, un veikt pasākumus to novēršanai; piedalīties personu tiesiskajā audzināšanā.

Likuma “Par policiju” 12. panta divdesmit astotajā daļā noteikts, ka policijas darbinieka vispārējās tiesībās ietilpst arī tiesības bez atlīdzības izmantot valsts un pašvaldību masu informācijas līdzekļus, lai noskaidrotu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļus un personas, kas to izdarījušas, meklētu noziedzniekus un bez vēsts pazudušos, kā arī, lai veiktu likumpārkāpumu profilaksi. Šeit redzams, ka nonākam divu jēdzienu pret-runā, jo mūsdienās tiek uzskatīts, ka “profilakse” ir medicīnas termins, bet jēdziens “prevencija” – atbilst jurisprudencēi.

1998. gadā izdotā “Juridiskā terminu vārdnīca” vēsta, ka noziedzīgo nodarījumu prevencija ir valsts realizētu pasākumu kopums, kas vērsts uz to, lai kavētu noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu valstī vai kādā tās reģionā (Krastiņš 214).

Šajā pašā vārdnīcā ir sniegs arī noziedzīgo nodarījumu upuru preventīcijas definējums: “Noziedzīgo nodarījumu upuru preventīcija ir valsts varas un pārvaldes institūciju noteikto darbību un pasākumu kopums, kas vērsts uz viktīmizāciju nosakošo un veicinošo apstākļu ietekmes mazināšanu un ierobežošanu” (Krastiņš 208).

Autore secina, ka efektīvākam policijas darbam ir jāizstrādā precīzs jēdziena “prevencija” definējums, un jāiekļauj šis definējums gan likumā “Par policiju”, gan policijas iekšējos normatīvajos aktos.

2. Preventīvais darbs kā nozīmīga uz sabiedrību vērsta policijas darba sastāvdaļa

Primārais noziedzīgo nodarījumu preventīcijas veicējs ir policijas iecirkņa inspektors, kurš darbojas saskaņā ar likumu “Par policiju” un ciemi Latvijas Republikas likumiem. Noziedzīgo nodarījumu preventīcijas pienākums ir iestrādāts katras iecirkņa inspektora amata aprakstā.

Lai noziedzīgo nodarījumu preventīcija noritētu veiksmīgi, ir jāsaprot, ka viktīmizācija iedzīvotājū vidū izplatās nevienmērīgi. Risks kļūt par izvarošanas vai laupišanas upuri ir mazāks, nekā viktīmizācijas risks uz zādzībām. Noziedzīgo nodarījumu upuru un potenciālo noziedzīgo noda-

rījumu upuru aizsardzības pamatā ir vispusīgas prevencijas veikšana. Autore piekrīt šim uzskatam, jo domā, ka savlaicīga brīdināšana par viktimizācijas iespējām liek individuālai veikt personiskās drošības pasākumus.

Kāpēc jārunā par preventīvo darbu? Lai mazinātu noziedzīgo nodarījumu skaitu un, līdz ar to vairotu sabiedrības uzticību policijai.

Noziedzīgo nodarījumu prevencijas veikšanā var izšķirt trīs stadijas:

- 1) brīdināšana par noziedzīgu situāciju izcelšanās iespēju,
- 2) prognozēšanas un realizēšanas pasākumi, kas neļautu izveidoties nelabvēlīgai situācijai un dotu iespēju potenciālajam noziedzīgā nodarījuma upurim izvairīties no saskarsmes ar potenciālo noziedzīgā nodarījuma izdarītāju,
- 3) potenciālā noziedzīgā nodarījuma upura atbilstoša uzvedība noziedzīgā situācijā (Ривман, Устинов 103).

Autore, pētot preventīvā darba problēmas konstatēja, ka Valsts policijā svarīgāko darbu noziedzīgo nodarījumu prevencijā veic tieši Kārtības policijas iecirkņa inspektori, un pētot Kārtības policijas inspektoru darbību šajā jomā, ir jāatzīst, ka pastāv daudzas problēmas ne tikai preventīvā darba izpildē, bet arī pašā dienestā.

Kārtības policijas iecirkņa inspektoru galvenie darbības virzieni ir trīs:

- 1) sabiedriskās kārtības nodrošināšana un prevencija;
- 2) administratīvā prakse;
- 3) darbs kriminālprocesa ietvaros.

Autore vairākus gadus, piedaloties dažādās atskaites sanāksmēs un, analizējot policijas struktūrvienību darba pārskatus, ir nonākusi pie šāda secinājuma: darba slodze ir jārēķina par tām darba dienām, kuras iecirkņa inspektors reāli strādā, nevis ir aizņemts dežūrās vai masu pasākumu kārtības uzturēšanā. Lūk, pārdomām daži skaitļi. Šie dati ir īemti no nepublicēta materiāla – Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Kārtības policijas biroja 2011. gada darbības rezultātu pārskata.

Gadā ir 12 mēneši, un vienā mēnesī ir apmēram 21 darba diena. Tas nozīmē, ka gadā sanāk 252 darba dienas.

Vidēji katram iecirkņa inspektoram ir 8 dežūras mēnesī, tātad tiešajiem darba pienākumiem paliek 13 dienas. Attiecīgi viena dežūra katram iecirkņa inspektoram parasti ir jādežurē brīvdienā (sestdien vai svētdien), līdz ar to darbiniekam pienākas viena atpūtas diena. Atliek 12 darba dienas. Tas nozīmē, ka gadā reāli paliek 144 darba dienas, kurās iecirkņa inspektors pilnībā var nodoties savu tiešo pienākumu veikšanai (apmek-

lētāju pieņemšana, iesniegumu izskatīšana, kriminālprocesu izmeklēšana u.c.), un tas it kā nav maz. Atvaļinajuma ilgums tagad ir vidēji 33 dienas, respektīvi, vienam iecirkņa inspektoram paliek 111 darba dienas. Tātad 111 darba dienās policijas iecirkņa inspektori (autore šajā gadījumā runā par pilsētu iecirkņiem, kur ir daudz lielāka darba slodze) tiek galā ar milzu slodzi: 1210 materiāli par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, 450 kriminālprocesu izmeklēšana, 470 administratīvo pārkāpumu protokolu sastādīšana. Piemēram, Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Daugavpils iecirkņa 3. kategorijas policijas iecirknī "Centrs" ir 15 darbinieku, tātad slodze uz katru iecirkņa inspektoru 1 darba dienā (no 111 darba dienām) ir: 10,9 materiāli par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu; 4 kriminālprocesu izmeklēšana; 4,2 administratīvo pārkāpumu protokolu sastādīšana. Protams, tie ir vidējie rādītāji, bet ir arī citi pienākumi, piemēram, šaujamieroču īpašnieku telpu apsekošana, papildsoda – policijas kontrole īstenošana u.c.

Rodas jautājums: vai Kriminālpolicijas dienests strādā tik vispusīgi kā Kārtības policijas iecirkņa inspektoru dienests? Šis jautājums nav tāpēc, lai noskaidrotu, kurš dienests ir prestižāks. Šis ir jautājums par to, ka Valsts policijā ir jānostiprina sadarbība dienestu vidū, nevis sacensība. Policijai ir jābūt kvalitatīvai pakalpojuma sniedzējai, kur pirmajā saskarsmē, kas izriet arī no analizētās statistikas, galvenā loma Valsts policijā ir Kārtības policijas iecirkņa inspektoram. Piemēram, Valsts policijā iecirkņa inspektoriem patiesām ir nācies un joprojām nākas saskarties ar uzskatiem par to, ka atšķirībā no Kriminālpolicijas darba, iecirkņa inspektora veiktais darbs prevencijas jomā ir ļoti viegls vai pat maznozīmigs. Tomēr valstīs un dienestos, kur darbam ar sabiedrību ir galvenā nozīme, iecirkņa inspektora darbs apkalpojamās teritorijas izzināšanā un kriminogēnās situācijas izpētē tiek vērtēts ļoti augsti. Piemēram, Nīderlandē Amstellandas apkaimē, iecirkņa inspektoru dienestam, nodrošinot veiksmīgu informācijas apmaiņu starp dienestiem, izdevās panākt, ka pakāpeniski viņu darbu novērtēja arī Kriminālpolicijas darbinieki, jo iecirkņa inspektori, kas labi pārzināja apkaimi un tās iedzīvotājus, sniedza kriminālpolicijai vērtīgu informāciju, kas palīdzēja noziedzīgo nodarijumu atklāšanā (Bērziņa – Ruķere, Avota, Grūbis, Tošovskis 17).

Runājot par to, ka Latvijā iecirkņa inspektori kriminogēnās situācijas izpētē nenovērtē kriminoloģisko formulu ietekmi, jāatzīst, ka, piemēram, Čehijā tā ir obligāta prasība. Čehijas Ostravas apkaimes policijā regulāri tiek aprēķināts noziedzības līmenis attiecībā pret iedzīvotāju skaitu (uz 1000 iedzīvotājiem), lai zinātu, kurās vietās un kādā veidā nodrošināt

papildus preventīvo līdzekļu darbību (Bērziņa-Ruķere, Avota, Grūbis, Tošovskis 17). Autore uzskata, ka noziedzības līmeņa aprēķināšana uz 1000 iedzīvotājiem ir piemērojama arī Latvijas situācijai.

Čehijā tiek uzskatīts, ka iecirkņa inspektoriem, kas ir atbildīgi par attiecīgo teritoriju, 50 % darba laika ir jāpavada, tiekoties ar iedzīvotājiem. Pozitīvs aspekts ir tas, ka policijas datu bāzē ir atsevišķi izdalīta kategorija – darbs ar sabiedrību, kas ļauj ierindas policijas darbiniekam piefiksēt un sīkāk paskaidrot paveikto šajā jomā (Bērziņa- Ruķere, Avota, Grūbis, Tošovskis 17).

Šajā kontekstā ir jārunā par policijas darbinieku paligu iesaistīšanu iecirkņa inspektora darbā. Likuma “Par policiju” 8.² pantā ir tiesiski nostiprinātā sabiedrības iesaistīšana uz brīvprātības principa palīdzības sniegšanai policijas darbiniekiem viņu pienākumu izpildē, kur noteikts, ka par policijas darbinieka palīgiem var būt Latvijas Republikas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 20 līdz 65 gadiem, kuri, nemit vērā viņu personiskās īpašības, ir spējīgi brīvprātīgi palīdzēt policijas darbiniekiem. Arī policijas darbinieka palīga institūts ir izdzīvojis dažādas peripetijas. Reāli praksē šādu personu palīdzību izmanto tikai nedaudzi policijas inspektori. Tas izskaidrojams ar to, ka šādu personu atlasei ir vajadzīgs samērā ilgs laiks. Ir gadījumi, kad šādas personas iegūstot policijas darbinieka palīga statusu, slēpj savus vai citu personu izdarītos likumpārkāpumus. Policijas darbinieka palīgu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas kārtību, viņu tiesības un pienākumus nosaka Ministru kabineta noteikumi Nr. 812 “Policijas darbinieka palīgu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas noteikumi”.

Reāli ir jāatzīst, ka iecirkņa inspektora darbs bez palīgiem ir grūti iedomājams. Palīgs strādājot ar iecirkņa inspektoru var veikt vairākas funkcijas:

1. Palīgs var noskaidrot personas, kuras nepieciešams ķemt preventīvajā uzskaitē.
2. Kopīgi ar iecirkņa inspektoru vai viņa uzdevumā pārbaudīt uzskaitē esošās personas dzīves, darba vietas un veikt ar tām pārrunas.
3. Noskaidrot personas, kuras iesaista nepilngadigos alkohola, toksisko vai narkotisko vielu lietošanā vai likumpārkāpumu izdarīšanā.
4. Noskaidrot personas, kuras nodarbojas ar nelikumīgām medībām un zveju.
5. Kopīgi ar iecirkņa inspektoru piedalīšanās patrulēšanas veikšanā apkalpojamajā teritorijā.
6. Piedalīties iedzīvotāju pieņemšanā pie iecirkņa inspektora.

No augstāk minētā policijas iecirkņa inspektora policijas palīga funkciju uzskaitījuma izriet, ka policijas palīgs sniedz lielu, bet bieži pat iecirkņa inspektoram vienam nepaveicamu dienesta pienākumu izpildi. Taču jāatzīmē tas, ka palīgs atbilstoši iepriekš minētajam normatīvajam aktam, savus pienākumus parasti pilda no darba brīvajā laikā.

Policijas darbinieka palīgu izmantošana policijas iecirkņa inspektoriem ir liels atbalsts savu funkciju veikšanā, tomēr šis institūts tiesiski ir samērā vāji nostiprināts, un tas ir galvenais klupšanas akmens. Būtībā Ministru Kabineta noteikumi Nr. 812 “Policijas darbinieka palīgu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas noteikumi” ir pārstrādāts padomju laiku variants. Reāli policijas darbinieku palīgi tikpat kā nestrādā, jo iecirkņa inspektori tos neiesaista savā darbā, nereti tāpēc vien, ka nav vēlēšanās rakstīt atskaites par policijas darbinieku palīgu darbu. Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldē ir tikai 26 policijas darbinieku palīgi.

Policijas darbinieku palīgu iesaistīšanu preventīvajos reidos kavē arī preventīvo reidu veikšanu regulējošo normatīvo aktu trūkums, un šīs problēmas tiks iztirzātas nākamajā nodaļā.

3. Problēmas preventīvā darba veikšanā

Preventīvo reidu veikšanas nosacījumi nav nostiprināti nevienā normatīvajā aktā, līdz ar to iecirkņa inspektoram nereti reida laikā jāpaļaujas uz savu izdomu un atjautību. Autore uzskata, ka ir jāizstrādā preventīvo reidu veikšanas noteikumi, kas būtiski uzlabotu iecirkņa inspektoru darbu. Šajos preventīvo reidu noteikumos būtu jānorāda: to veikšanas tiesiskais pamats, nepieciešamība, mērķi, uzdevumi, kā arī rezultātu apkopošana un analize.

Nav vairs nepilngadigo lietu inspektoru, kas nodarbotos ar nepilngadigo personu izdarītajiem likumpārkāpējiem un veiktu to prevenciju. Šie darbinieki ir integrēti Valsts policijas reģiona pārvalžu Kārtības policijas biroja iecirkņa inspektoru dienestā. Tas nozīmē, ka iecirkņa inspektors tagad ir universāls, respektīvi, nodarbojas gan ar nelikumīgo tirdzniecības vietu kontroli, gan ar nepilngadīgo personu likumpārkāpumu novēršanu un atklāšanu.

Ir jāsaprot arī tas, ka noziedzība Latvijā mazinājusies emigrācijas rezultātā. Tikai emigrācija Latvijai noziedzības ziņā ir pagaidu risinājums.

Nobeigums

Ir jāsaprobt, ka realizējot likumpārkāpumu prevenciju, notiek resursu ekonomija. Prevencijas jēdziens ir jāietver likumā “Par policiju” un policijas iekšējos normatīvajos aktos.

Izstrādājot preventīvo reidu veikšanas noteikumus, un norādot tajos šo reidu veikšanas tiesisko pamatu, nepieciešamību, mērķus, uzdevumus, kā arī rezultātu apkopošanu un analīzi, būtiski tiktu palielināta arī policijas darbinieku palīgu kapacitāte prevencijas jomā.

Ir jādomā par jaunu Valsts policijas attīstības koncepciju, jo pagaidām policijas struktūrvienību apvienošana reģionālajās pārvaldēs nav nesusi cerētos rezultātus prevencijas jomā, garantējot sabiedrības drošību.

Bibliogrāfija

1. Bērziņa-Ruķere, I, Avota, I, Grūbis N, Tosovskis, M (2012) Uz sabiedrību vērstīs policijas darbs Latvijā 2009.–2012. Pieredze un nākamie soļi. Rīga: Valsts policija.
2. Darba aizsardzības likums. 20.06.2001. likums (“LV”, 105 (2492), 06.07.2001., Ziņotājs, 15, 09.08.2001.) [stājas spēkā 01.01.2002.] ar grozījumiem: 25.03.2010. likums // “LV”, 59 (4251), 14.04.2010.) [stājas spēkā ar 28.04.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=26020> (skat. 08.11.2012).
3. Juridisko terminu vārdnica (1998). Autoru kolektīvs. Krastiņš, I. (Atb. red). Riga: Nordik.
4. Likums “Par policiju”. 04.06.1991. likums (Ziņotājs, 37, 24.09.1992.) [stājas spēkā 04.06.1991.] ar grozījumiem: 21.07.2011. likums // “LV”, 120 (4518), 03.08.2011.) [stājas spēkā ar 17.08.2011.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=67957> (skat. 10.11.2012).
5. Ministru kabineta noteikumi Nr. 812 “Policijas darbinieka paligu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas noteikumi” // “LV”, 193 (3769), 30.11.2007.) [stājas spēkā 01.12.2007.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=167196> (skat. 07.11.2012).
6. Rivman, D.V, Ustinov, V.S (2000) *Viktīmologija*. Sankt-Peterburg: Juridickij centr. Press (In Russian).
7. Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Kārtības policijas biroja 2011. gada darbības rezultātu pārskats. Pieejams Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Kārtības policijas biroja Prevencijas nodaļā.
8. Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Personāla sastāva uzskaites atskaite par 2012. gada 6 mēnešiem. Nepublicēts materiāls. Pieejama Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Personālsastāva nodaļā.

Police work in prevention of violations as guarantee of community safety

Summary

The title of article is “Police work in prevention of offences as guarantee of society safety.

The autonomy granted to the police to formulate and carry out these policies, laws and regulations covering crime prevention activities, the degree to which such activities are scientifically evaluated for effectiveness, priorities found currently in crime prevention work, and the organization of crime prevention duties. In general, it was found that nearly all police departments engage in some crime prevention activity other than routine law enforcement. Most of this activity is limited to dissemination of information and advice to potential victims or the general public, social work, juvenile delinquency prevention measures, police-community relations, and analysis of crime trends to formulate policy. Our country has not laws, which regulating crime prevention activities. It is very actual problem and we need solving of this problem.

Key words: prevention, society, cooperation, safety, victimization, district inspector, problems.

TIESU EKSPERTĪZES NOTEIKŠANA CIETUŠAJIEM, IDENTIFICĒJOT MIESAS BOJĀJUMUS PSIHISKU TRAUCĒJUMU VEIDĀ

Anotācija

Latvijā, pastāvot esošajam normatīvjam regulējumam, jebkurš psihisks traucējums, kas cietušajam ir nodarīts noziedzīga nodarījuma rezultātā ir vērtējams kā smags miesas bojājums. Līdz ar to šādi noziedzīgi nodarījumi, atbilstoši Kriminālprocesa likumam, nav pakļauti obligātās ekspertīzes gadījumam. Taču, tā kā bez psihisku traucējumu un cēloņsakarības noteikšanas nav iespējama noziedzīga nodarījuma kvalifikācija, tiesu psihiatriskā un psiholoģiskā ekspertīze cietušajam ir nosakāma obligāti, nepieciešamības gadījumā, atbilstoši Kriminālprocesa likuma 204. panta 2. daļai, ar izmeklēšanas tiesneša atļauju, veicot to piespedu kārtā.

Atslēgas vārdi: psihiski traucējumi, miesas bojājumi, tiesu psihiatriskā ekspertīze.

Kriminālikuma 125. panta 1. daļā sniepts smaga miesas bojājuma definījums. Līdz ar fiziskiem miesas bojājumiem kā miesas bojājumi ir kvalificējami arī gadījumi, kad noziedzīga nodarījuma (fiziskas vai emocionālās vardarbības) rezultātā cietušajam ir nodarīti psihiski traucējumi. Atbilstoši Kriminālikuma 125. panta un likuma "Par Kriminālikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 24. panta 1. daļas definījumam, miesas bojājumi, kas izpaužas kā *jebkādi* psihiski traucējumi tiek kvalificēti kā smagi miesas bojājumi. No krimināltiesību teorijas un mācības par noziedzīga nodarījuma sastāvu izriet, ka materiālos noziedzīga nodarījuma sastāvos, pierādot objektīvo pazīmju – objektīvās putas esamību ir jāpierāda cēloņsakarība starp noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas rīcību (fizisku vai emocionālu vardarbību) un sekām, proti, cietušajam nodarītiem psihiskiem traucējumiem.

Kriminālprocesa likuma 195. panta 1. punkts nosaka, ka ekspertīze ir obligāta, lai noteiktu nāves cēloni vai miesas bojājumu smagumu un raksturu. Tā, kā atbilstoši normas tulkojumam jebkuri psihiski traucējumi, kas cietušajam radušies noziedzīgas rīcības rezultātā ir vērtējami kā smagi miesas bojājumi, un eksperta atzinums noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju neietekmē, ekspertīze ir nosakāma, lai konstatētu cēloņsakarību

(skat. iepriekš), kā arī par psihisku traucējumu ietekmi uz cietušā veselību un spēju efektīvi funkcionēt sociumā. Kriminālprocesa likums paredz arī pies piedu mehānismu aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, ja persona izvairās no tiesu psihiatriskās ekspertīzes veikšanas. Savukārt, ja pierādišanas priekšmetā ir nepieciešams tiesu psihiatriskās vai tiesu psiholoģiskās ekspertīzes atzinums cietušajam, lai noteiktu vai cietušajam ir psihiski traucējumi un vai tie ir radušies noziedzīga nodarījuma rezultātā un, ja cietušais izvairās no šīs ekspertīzes veikšanas, atbilstošo Kriminālprocesa likuma 204. panta 2. daļai pies piedu kārtā liecinieka, cietušā vai personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, tiesu psihiatrisko vai psiholoģisko ekspertīzi vai ar viņa ķermeņa izpēti saistītu ekspertīzi var izdarīt tikai ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu un tikai tādā gadījumā, ja kriminālprocesā pierādāmie apstākļi bez šadas ekspertīzes nav noskaidrojami. Gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā cietušajam ir nodarīti psihiski traucējumi, neveicot ekspertīzi nav iespējams noteikt cietušajam nodarīto psihisko traucējumu raksturu un ietekmi uz veselību, līdz ar to nav iespējams kvalificēt noziedzīgu nodarījumu gadījumos, kad cietušajam ir nodarīti miesas bojājumi psihisku traucējumu veidā. Patreiz attiecībā uz cietušo tiesu psihiatriskā ekspertīze tiek noteikta pārsvarā tikai, lai izvērtētu cietušā spēju adekvāti uztvert apstākļus vai liecināt.

Psihisko traucējumu novērtēšana diktē arī īpašu ekspertu izpētes algoritmu. J. Metelīca izdala 3 ekspertīzes etapus:

- Cietušā psihisko traucējumu noteikšana un nozoloģiskā kvalifikācija (nozoloģija – mācība par slimībām);
- Cēloņsakarības noteikšana;
- Bojājumu smaguma pakāpes un ietekmes uz cietušā veselību noteikšana.

Turklāt, eksperta atzinumam ir jābūt prognozējošam – jānosaka, kādu iespaidu nodarītie psihiskie traucējumi atstās uz cietušā nākotni un funkcionēšanu sociumā:

- Darba spēju zudums līdz 7 dienām – viegli veselības traucējumi;
- Darba spēju zaudējums ne ilgāk kā līdz 21 dienai ar daļēju sociālu deadaptāciju un labvēligu prognozi – vidēji smagi veselības traucējumi;
- Smagas sekas – neatgriezeniski psihiski traucējumi, cietušais vairs nevar normāli funkcionēt sociumā.

Jāatzīst, ka iepriekš minētie kritēriji, no kuriem pašreiz vadās eksperti, veicot tiesu psihiatrisko ekspertīzi, nav objektivizēti.

Kriminālistikas metodiskajās rekomendācijās norādīts, ka ekspertīze ir obligāti nosakāma, ja procesa virzītājam rodas šaubas par cietušā psihisko stāvokli. Šaubas par cietušā psihisko stāvokli procesa virzītājam var rasties jebkādā saskarsmē ar cietušo (sarunā, pratināšanā), vērtējot cietušā uzvedību un reakciju uz uzdodamajiem jautājumiem. Apstākļi, kas liek šaubīties par izmeklējamās personas psihisko veselību, var būt ziņas par dīvainu, neadekvātu uzvedību, kas nereti var liecināt par psihisku saslimšanu. Runa iet par neadekvātu situācijai uzvedību – izteciem un rīcību, nemotivēta uzbudinājuma epizodēm utt., vai par tādām psihisko traucējumu izpausmēm, kuru slimīgā rakstura izpratnei nav nepieciešamas zināšanas medicīnā (piem., paroksismāli stāvokļi). Ziņas par dīvainībām uzvedībā var saturēt procesa dalībnieku liecības, kā arī to personu liecības, kuras lūgušas procesa virzītāju noteikt izmeklējamai personai ekspertīzi. Minētās dīvainības subjekta uzvedībā var novērot arī procesa virzītājs. Tiesu psihiatriskās ekspertīzes faktiskais pamatojums ir dati par iespējamiem psihiskiem traucējumiem attiecīgajam procesa dalībniekam (Izvērsts medicīnas tehnoloģijas metodes apraksts. <http://www.vmnvd.gov.lv/lv/datu-bazes/arstnieciba-izmantojamo-medicinisko-tehnologiju-datu-baze/13-psihatrijas-un-psihoterapijas-mediciniskie-pakalpojumi/297-pielikumi-izverstie-mediciniskas-tehnoloģijas-metodes-apraksti-un-citi-materiali/tiesu-psihiatrisk-a-ekspertize>).

Gadījumos, kad cietušajam psihiski traucējumi ir radušies fiziskas iedarbības rezultātā, ir iespējams noteikt tiesu psihiatrisko un medicīnisko ekspertīzi, kuras gaitā var noteikt:

1. Cik smagi ir cietušajam nodarītie miesas bojājumi un kādu iespaidu tie atstāj uz viņa psihisko darbibu?
2. Vai cietušajam nodarītie miesas bojājumi kļuva par to vai citu psihisku traucējumu iemeslu, kāds ir to raksturs un smagums (psihiskās darbibas īslaicīgi traucējumi; hroniskas psihiskās slimības saasināšanās vai pasliktināšanās u.c.) (Tiesu psihiatriskā ekspertīze LPA; 1994. 6.)

Latvijā nav veikta atsevišķa statistikas datu analīze par noziedzīgiem nodarījumiem, kuru rezultātā cietušajam ir nodarīti psihiski traucējumi. Taču ņemot vērā Baltkrievijas Republikas pieredzi – statistikas dati liecina, ka no visām cietušajam noteiktajām tiesu psihiatriskajām ekspertīzēm, jautājums par psihisko traucējumu saistību ar noziedzīgu rīcību ir uzdots 16% gadījumu. Pozitīva atbilde ir sniegtā 75 % eksperta atzinumu. Tāpat šajā analīzē tiek norādīts, ka noteikto ekspertižu skaits ir nepiedodami mazs, salidzinot ar vardarbīgo (fiziskās, emocionālās un seksuālās vardarbības) noziegumu skaitu, kuru rezultātā cietušajam varētu tikt nodarītas

psihiškās ciešanas (Психическое расстройство как квалифицирующий признак при установлении степени тяжести телесных повреждений <http://www.sudmed.mogilev.by/rasstoystvo-qualify.html>).

Rezumējot iepriekš minēto, var secināt, ka Latvijā, pastāvot esošajam normatīvajam regulējumam, jebkurš psihišks traucējums, kas gūts noziedzīga nodarījuma rezultātā, ir vērtējams kā smags miesas bojājums. Līdz ar to šādi noziedzīgi nodarījumi, atbilstoši Kriminālprocesa likumam, nav pakļauti obligātās ekspertīzes gadījumam. Taču, tā kā bez psihišku traucējumu un cēloņsakarības noteikšanas nav iespējama noziedzīga nodarījuma kvalifikācija, tiesu psihiatriskā un psiholoģiskā ekspertīze cietušajam ir nosakāma obligāti, nepieciešamības gadījumā, atbilstoši Kriminālprocesa likuma 204. panta 2. daļai, ar izmeklēšanas tiesneša atlauju, to veicot piespiedu kārtā. Lai veicinātu šādu noziedzīgu nodarījumu konstatēšanu un kvalificēšanu, būtu nepieciešams izstrādāt metodiku, vadoties no kurās, tiesību normas piemērotājs (procesa virzītājs) varētu cietušajam noteikt psihišku traucējumu esamību un tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanas nepieciešamību.

Bibliogrāfija

1. 21.04.2005. likums "Kriminālprocesa likums" [stājas spēkā 01.10.2005.], likuma redakcijā, kas stājā spēkā 01.04.2013.
2. 17.06.1998. likums "Krimināllikums" [stājas spēkā 01.04.1999.], likuma redakcijā, kas stājā spēkā 01.04.2013.
3. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. (1998) Likums.
4. Tiesu psihiatriskā ekspertīze – Latvijas Policijas akadēmija 1994. 6. lpp.
5. Tiesu psihiatriskā ekspertīze. Izvērsts medicīnas tehnoloģijas metodes apraksts. <http://www.vmnvd.gov.lv/lv/datu-bazes/arstnieciba-izmantojamomedicinisko-tehnologiju-datu-baze/13-psihiatrijas-un-psihoterapijas-mediciniskie-pakalpojumi/297-pielikumi-izverstie-mediciniskas-tehnoloģijas-metodes-apraksti-un-citi-materiali/tiesu-psihiatrisk-a-ekspertize>
6. Psihicheskoe rastroistvo kak kvalificirushiy priznak pri ustanovlenii njazesti telesnih povrezdenij. [\(InRussian\)](http://www.sudmed.mogilev.by/rasstoystvo-qualify.html)

Determining Forensic Examination to the Victims in Identifying Bodily Injuries as Mental Disorders

Summary

In Latvia, within the current legal framework, any mental disorder that is caused to the victim as the result of a criminal offense should be viewed as serious bodily injury. Consequently, the following offenses under the Criminal Procedure Law are not a subject to mandatory expert examination case. However, because without mental disorders, and a determination of causality can not be qualified a criminal offense, forensic psychiatric and psychological examination to the victim must be determined mandatory, if necessary, with the authorization of the investigating judge, by force, in accordance with the Section 204 Part 2 of the Criminal Procedure Law.

Key words: bodily injury; mental disorders, psychiatric examination.

А. Шафоростов (Latvija)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОНТРАБАНДЫ ТОВАРОВ, НЕ ОГРАНИЧЕННЫХ В ГРАЖДАНСКОМ ОБОРОТЕ

Анотация

Целью статьи является анализ основных направлений предупреждения контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте.

Данный вопрос является актуальным, по причине прямой связи с экономической конкурентоспособностью приграничных регионов.

Главной задачей статьи является выделение наиболее эффективных мер предупреждения контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте.

Основной проблемой решения данного вопроса несомненно является многогранность контрабанды и ее непосредственное влияние на различные сферы жизнедеятельности человека.

В ходе работы над статьей автор приходит к следующим выводам, которые, по его мнению, способны решить проблему контрабанды товаров не ограниченных в гражданском обороте:

- Правоохранительные органы самостоятельно не могут решать задачи социального предупреждения контрабанды;
- Предупреждение контрабанды товаров предполагает комплексное осуществление системы экономических, организационных, правовых и воспитательных мер;
- Контрабанда не только уголовно-правовая, но и социально-экономическая и политическая проблема.

Ключевые слова: контрабанда, предупреждение, профилактический учет, товары, не ограниченные в гражданском обороте.

В соответствии с действующим законодательством Латвийской Республики, а также положениями международных соглашений о правах человека, предупреждение преступлений является одним из приоритетных направлений уголовной политики государства.

Проведенный автором анализ сложившейся практики криминологического предупреждения преступлений показал, что по своим структурно-содержательным элементам и направленности действий он охватывают следующие основные направления: 1) индивидуальное предупреждение преступлений; 2) социальное предупреждение

преступлений (общее); 3) специализированное предупреждение преступлений.

Предупреждение контрабанды – это вид деятельности правоохранительных органов, их служб, подразделений и должностных лиц, осуществляемый в пределах их компетенции по выявлению, устранению илинейтрализации причин и условий, способствующих совершению контрабанды; позитивному воздействию на лиц, проявляющих противоправные намерения, поступки и поведение, пресечению подготавливаемых криминальных деяний.

Изучение практики работы правоохранительных органов, призванных самостоятельно осуществлять меры индивидуального предупреждения, показывает, что это одно из сложных и трудных направлений в борьбе с контрабандой. Объясняется такое состояние уникальностью и многогранностью проявлений индивидуальности каждой отдельной личности, как объекта воздействия, а также многообразием личностных и социальных факторов, оказывающих негативное влияние на их поведение и поступки. По этой причине представляется целесообразным все многообразие содержательных действий по осуществлению индивидуального предупреждения фактов контрабанды классифицировать по следующим направлениям: выявление лиц, чье поведение, поступки и действия свидетельствуют о реальной возможности совершения ими преступлений и постановки на профилактический учет в правоохранительных органах; планирование мер индивидуального предупреждения; непосредственное воздействие на личность с целью отказа от криминальных намерений и действий.

Выявление лиц, склонных к совершению контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте и постановка их на профилактический учет

Тенденция роста фактов контрабанды свидетельствует о том, что принимаемые МВД, Бюро по предотвращению и борьбе с коррупцией (БПБК) и Таможенной службой (ТС) Латвийской Республики меры не отвечают активным противоправным устремлениям и действиям нарушителей. Такое положение объясняется, как осложнением криминогенной ситуации в стране за счет кризисных явлений в социально-экономической деятельности государства, так и недостатками взаимодействующих субъектов в решении частной задачи

своевременного и реального выявления лиц, склонных к совершению исследуемого преступления.

Потенциально возможным вариантом можно рекомендовать разработку согласованной базы данных по учету лиц, подлежащих постановке на профилактический учет за совершение контрабанды. Проводимые самостоятельные проектные разработки МВД, БПБК и ТС могут лишь облегчить и ускорить статистическую обработку сведений о лицах, склонных к совершению преступлений, но не смогут обеспечить системный подход к эффективному использованию этой информации.

Планирование мер индивидуального предупреждения лиц, склонных к совершению контрабанды является важной организационной мерой для повышения качества взаимодействия МВД, БПБК и ТС. Однако такая мера практически не применяется для решения задач индивидуального предупреждения. Исходя из реальной криминологической характеристики контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте, а также оценки текущей криминальной ситуации в регионах и на объектах совместного обслуживания, было бы целесообразно взаимодействующим субъектам согласовывать первоочередные мероприятия для осуществления индивидуально-предупредительных действий по отношению к соответствующим категориям лиц, состоящим на профилактическом учете.

Планируемые мероприятия взаимодействующих субъектов, в первую очередь, должны охватывать следующие группы лиц, в среде которых необходимо проведение согласованных мероприятий по выявлению лиц, склонных к совершению контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте:

1. Физические лица, совершающие въезд или выезд из Латвии, проявившие свои намерения или фактические действия, направленные на обман таможенных органов при перемещении через таможенную границу товаров, либо задержанные за совершение некриминальных таможенных проступков.
2. Должностные лица, по роду своей деятельности занимающиеся оформлением, отправкой или получением товаров экспортного и импортного назначения от имени предприятий, организаций.
3. Представители бухгалтерского учета, водители, рабочие, обеспечивающие оформление и физическую отправку (прием) экспортных и импортных грузов.

4. Лица, систематически занимающиеся индивидуальным бизнесом в сфере внешней торговли.
5. Частные лица, занимающиеся автомобильным бизнесом.
6. Лица, освободившиеся из мест лишения свободы, судимые за совершение контрабанды или осужденные к мерам, не связанным с отбытием наказания в местах лишения свободы, проявляющие намерения и действия, свидетельствующие о возможном рецидиве их поступков и поведения.

Специализированное предупреждение преступлений, а именно контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте, предполагает комплексное осуществление системы экономических, организационных, правовых и воспитательных мер. К мерам экономического характера, способствующим оказать положительное воздействие на предупреждение контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте, можно в первую очередь отнести снижение ставок таможенных пошлин. Известно, что контрабанда существенно возрастает (до 25–40 %) при повышении таможенных пошлин.

Следовательно, для субъектов становится невыгодным их законное перемещение через таможенную границу, так как при этом стоимость перемещаемых товаров возрастает в несколько раз и реализация их на рынке существенно затягивается или вообще затрудняется. Особенно данная ситуация негативно влияет на перевозчиков товаров в крупных объемах. Соответственно контрабанда товаров растет, а бюджет государства несет убыток.

Как показывает практика, нормативные акты могут изначально являться весьма уязвимыми и вскоре отменяться или вообще противоречить друг другу. Все это вносит хаос и путаницу в деятельность, как правоохранительных органов, так и субъектов пересекающих границу, чем незамедлительно пользуются контрабандисты.

В современных условиях возрастает роль воспитательных мер предупреждения, к которым можно отнести участие средств массовой информации, формирующих в значительной степени общественное мнение, которое само по себе обладает высоким предупредительным потенциалом. Важную роль СМИ могут сыграть в формировании общественного мнения в том плане, что дешевый контрабандный товар, реализуемый на рынках, зачастую является не сертифицированным, а, следовательно, низкого качества, либо если это продукты питания или алкогольная продукция, то – вообще опасным для здоровья потребителя. На телевидении такие программы уже существуют, и

они вносят заметный вклад в предупреждение контрабанды. Однако в силу того, что доходы большинства населения не высоки, им приходится приобретать сомнительные по качеству товары по низким ценам. Следовательно, воспитательные меры необходимо реализовывать в комплексе с мерами социально-экономическими, чтобы достичь положительного эффекта в предупреждении контрабанды отмеченных товаров.

По мнению автора для формирования такого общественного мнения у населения, которое будет способствовать предупреждению контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте, необходимо организовать на телевидении и радио цикл постоянных программ, тематических передач, публикаций в печати подробно разъясняющих гражданам опасность приобретения несертифицированной продукции у сомнительных реализаторов.

С развитием системы параллельно действующих правоохранительных органов, осуществляющих предупреждение и противодействие контрабанде, остро встает вопрос о создании единого информационного фонда и его использовании заинтересованными сотрудниками. Также все большую значимость в плане предупреждения контрабанды приобретает вопрос о принятии мер, не только адекватных характеру допускаемых правонарушений, но и упреждающих их совершение.

Библиография

1. Zeļenskis J. (1989) Kontrabanda – alkatīgo bizness. Riga
2. Juridisko terminu vārdnīca (1998). Rīga: Nordik
3. Petrov E.I., Marchenko R.N., Barinova L.V. (2008) Kriminologicheskaja harakteristika b preduprezdenie ekonomicheskikh prestupleniy. Moskva: Jurist, 3 izdanie (In Russian)
4. Eiropas Padomes “Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija”, Eiropas Padomes 1998. gada 1. novembra redakcijā <http://www.likumi.lv/doc.php?id=209444> (2012.08.15)
5. Kontrabanda Latvijā, <http://www.stopkontrabanda.lv/kontrabanda-latvija.html> (2012.09.09.)
6. Latvijas Republikas 17.06.1998. likums “Krimināllikums” // “LV”, 199/200 (1260/1261), 08.07.1998., Ziņotājs, 15, 04.08.1998.) [stājas spēkā 01.04.1999.], <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> (2012.09.09.)
7. Latvijas Republikas 21.04.2005. likums “Kriminālprocesa likums” // “LV”, 74 (3232), 11.05.2005.) [spēkā ar 01.10.2005.], <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107820> (2012.09.09)

8. Latvijas Republikas 15.02.1922. likums "Latvijas Republikas Satversme" // "LV", 43, 01.07.1993.) [spēkā ar 07.11.1922.], <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980> (2012.09.06)
9. Izdzīvošanas iespēja, bizness, kontrabanda vai vienkārši noziegums?, <http://www.bizness.lv/blog/peteris-apinis/id/398> (2012.09.09.)
10. Meru po predotvrasheniju kontrobanhy. <http://vadim-galkin.ru/politics/customs/measures-to-prevent-smuggling/> (2012.09.20.) (In Russian)

**Preču, kas nav ierobežotas publiskajā apgrozībā,
kontrabandas novēršanas pamatvirzieni**

Kopsavilkums

Kā autors minēja iepriekš, saskaņā ar Latvijas Republikas likumdošanu, kā arī starptautisko cilvēktiesību līgumu normām, noziegumu novēršana ir viena no valsts kriminālpolitikas prioritātēm. Rezumējot autors nonāca pie sekojošiem secinājumiem:

1. Viss darbību kopums, kas paredzēts precēm, kas nav aizliegtas publiskajā apgrozībā kontrabandas fakta novēšanai var klasificēt pēc sekojošiem virzieniem: personu noskaidrošana, kuru uzvedība, rīcība un darbība liecina par reālu iespēju izdarīt noziegumu un reģistrācija uzskaitē tiesību aizsardzības iestādes; individuālo brīdināšanas pasākumu plānošana; tiesā iedarbība uz personu ar mērķi piespiest to atteikties no noziedzīgiem nolūkiem un darbibām.
2. Tiesību aizsardzības iestādes patstāvīgi nevar atrisināt kontrabandas sociālas brīdināšanas uzdevumus, bet savas kompetences ietvaros piedalās problēmu identificēšanā un novēršanā, kas sekmētu efektīvu plānošanu valsts limeni.
3. Preču, kas nav aizliegtas publiskajā apgrozībā, kontrabandas specializēta novēršana, paredz kompleksu ekonomisku, organizatorisku, tiesisku un audzinošu pasākumu īstenošanu.
4. Kontrabanda ir ne tikai krimināltiesiska, bet arī sociāli-ekonomiska un politiska problēma. Tāpēc tās brīdināšana iespējama tikai uz konsolidētās valsts iestāžu darbības pamata, apvienojot visu tiesību aizsardzības institūciju iespējas, augsta profesionālisma un darbinieku godīguma, kā arī zinātniska un propagandiska kontrabandas brīdināšanas nodrošinājuma.

Atslēgas vārdi: kontrabanda, brīdināšana, profilaktiska uzskaitē, preces, kas nav ierobežotas publiskajā apgrozībā.

E. Šnevelis (Latvija)

VALSTS NODEVAS, JEB AR TIESU SAISTĪTO IZDEVUMU SEGŠANAS IEVIEŠANAS NEPIECIEŠAMĪBA ADMINISTRATĪVO PĀRKĀPUMU LIETĀS

Anotācija

Satversmes tiesa secināja, ka valsts nodevas nomaksa administratīvajās lietās ir pieļaujama un pat nepieciešama, jo tādējādi tiek nodrošināta tiesu sistēmas efektivitāte.

Tiesu (valsts) nodeva ir sevišķa nodeva, kuru ļem par tiesu iestāžu nodarbi-nāšanu un, lai daļēji segtu valsts izdevumus šo iestāžu uzturēšanai. Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ari saskārusies ar jautājumu par tiesas nodevas pieprasīšanu no personas, izvērtējot to, vai katrā konkrētajā gadījumā minētais maksājums ierobežo personas pieeju tiesai Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta izpratnē.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz, ka, pārsūdzot lēmumu administratīvo pārkāpumu lietā, valsts nodeva nav jāmaksā. Administratīvā procesa likums nosaka pretējo – valsts nodeva visās administratīvajās lietās ir jāmaksā. Kā izriet no Satversmes tiesas secinātā, ir jāatšķir, vai tā ir administratīvā lieta, vai administratīvā pārkāpuma lieta, kuras virzību un procesu nosaka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss.

Atslēgas vārdi: valsts nodeva, ar tiesu saistito izdevumu segšanas ieviešanas nepieciešamība, administratīvo pārkāpumu lietas, Valsts policija.

Ievads

Satversmes tiesa atzina par neatbilstošu pamatlikumam prasību maksāt valsts nodevu administratīvo pārkāpumu lietās, jo tā aizskar personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tiesa uzskata, ka prasība par valsts nodevas samaksu šādos gadījumos var mazināt privātpersonas motivāciju vērsties tiesā. Satversmes tiesa secināja, ka prasība maksāt valsts nodevu administratīvo pārkāpumu lietās bija noteikta nevis ar likumu, bet gan radusies administratīvo tiesu praksē. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz, ka, pārsūdzot lēmumu administratīvo pārkāpumu lietā, valsts nodeva nav jāmaksā. Administratīvā procesa likums nosaka pretējo – valsts nodeva visās administratīvajās lietās ir jāmaksā.

Kā izriet no Satversmes tiesas secinātā, ir jāatšķir, vai tā ir administratīvā lieta, vai administratīvā pārkāpuma lieta, kuras virzību un procesu nosaka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss.

Autors uzskata, ka, neapšaubāmi, Satversmes tiesa, pasludinot spriedumu, balstījās uz speciālo tiesību aktu administratīvās pārkāpuma lietās, proti, šajā gadījumā Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu, kas arī bija par noteicošo tam, ka administratīvo pārkāpumu lietās, valsts nodeva nav jāmaksā. Atbilstoši Satversmes tiesas spriedumam nodeva netiek iekasēta.

Minētās normas ieviešana tikai palielināja pārsūdzēto lēmumu skaitu administratīvo pārkāpuma lietās, īpaši, tā saucamajās, "foto radaru" lietās. Likumdevējs tādā veidā ir motivējis likumpārkāpēju pārsūdzēt lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā, neatkarīgi no lietas galīgā iznākuma. Šajā situācijā starp tiesību subjektiem, proti, valsti un fizisko, jeb juridisko personu, darbojas sacīkstes princips, jo persona cer, ka tiesas spriedums tai var būt labvēlīgs. Tas saistīts ar to, ka praktiski katrā lietā ir atrodamas sīkas procesuālas jeb elementāras pārrakstīšanās kļūdas, kuras iesniedzēji mēģina izmantot, kā aizsardzības pozīciju lietā, lai tādā veidā izvairīties no atbildības. Iesniedzēji neiedziļinās izdarītā pārkāpuma būtībā, tas ir, nemēģina analizēt, vai viņu darbibās ir saskatāms administratīvā pārkāpuma sastāvs. Tikai Rīgā 2012. gada augustā tika pārsūdzēti 2300 lēmumu administratīvās pārkāpuma lietās, proti, "foto radaru" lietās. Neraugoties uz minētajām lietām, protams, ir vēl virkne citu administratīvo pārkāpuma lietu, kurās lēmumi tiek pārsūdzēti, īpaši nēmot vērā to, ka sūdzības izskatīšana ir bez maksas.

Autors šajā publikācijā izskatīs divus risinājumus, kā mazināt pārsūdzēto lēmumu skaitu administratīvajās pārkāpuma lietās, tas ir, valsts nodevas ieviešana, jeb ar tiesu saistīto izdevumu segšanas ieviešana.

1. Valsts nodevas ieviešana administratīvās pārkāpuma lietās, pārsūdzot lēmumu tiesā

Satversmes tiesa secināja, ka valsts nodevas nomaksa administratīvajās lietās ir pieļaujama un pat nepieciešama, jo tādējādi tiek nodrošināta tiesu sistēmas efektivitāte, kas izpaužas ne tikai tādējādi, ka tiek mazināta nepamatotu pieteikumu vai apelācijas sūdzību iesniegšana, bet arī, lai daļēji segtu tiesu uzturēšanas izdevumus.

Administratīvā apgabaltiesa atsevišķās lietās ir secinājusi, ka, izskatot administratīvo pārkāpumu lietas un noskaidrojot spēkā esošo administratīvu procesa tiesību normu, tiesai jāņem vērā, ka administratīvo pārkāpumu lietās var būt piemērojamas arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normas, kas nosaka lietvedības kārtību administratīvo pārkā-

pumu lietās (Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 24. novembra lēmuma lietā Nr. AA1025-04/4 7. punktu lietas 110. lpp.). Bez tam likumā noteiktajā pārejas periodā administratīvo tiesu uzdevums ir nodrošināt personas pamattiesību ievērošanu konkrētajās publiski tiesiskajās attiecībās starp personu un valsti, kas izriet no administratīvā pārkāpuma izdarīšanas fakta (Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 14. septembra lēmuma lietā Nr. AA872-04/5 7. punktu lietas 98. un 99. lpp.).

Līdz ar to Administratīvā apgabaltiesa atsevišķos lēmumos piemēro Senāta lēmumā lietā SKA-100 secināto un pieprasīto valsts nodevas samaksu administratīvo pārkāpumu lietās. Taču citos gadījumos, lemjot par atsevišķu Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa ietverto normu piemērojamību, piemēram, jautājumos par personas pienākumu ievērot lēmuma ārpustiesas apstrīdēšanas kārtību vai tiesas pienākumu sastādīt pilnu sprieduma tekstu, tiesa nem vērā Administratīvā procesa likuma 15. panta devītajā un desmitajā daļā ietvertās kolīziju normas arī tad, ja tās nosaka citādu kārtību nekā Administratīvā procesa likuma ietvertās tiesību normas.

Valsts nodeva ir atzīstama par leģitīmu veidu, kādā, ievērojot samērīguma principu, pieļaujams ierobežot personas pieeju tiesai.

Tomēr šādam ierobežojumam jābūt noteiktam ar likumu. Attiecībā uz valsts nodevas samaksu administratīvo pārkāpumu lietās, nevar uzskaņāt, ka šis ierobežojums noteikts ar likumu. Tas radies tikai tiesu veiktās tiesību normu interpretācijas (piemērošanas) rezultātā. Ir jāņem vērā, ka tāds tiesību normu interpretācijas (piemērošanas) rezultāts, kas noved pie Satversmes 92. panta pirmajā teikumā noteikto personas pamattiesību nepamatotas samazināšanas vai ierobežošanas, atzistams par nepieņemamu. Izvēloties piemērojamo tiesību normu, priekšroka dodama tādai normalai, kas spēj garantēt attiecīgo pamattiesību augstāku aizsardzības (nodrošināšanas) pakāpi.

Pie šā nosacījuma, autors piedāvā līdzīgi kā administratīvajās lietās, ieviest valsts nodevu arī administratīvo pārkāpumu lietās, bet, kā ir atzinusi Satversmes tiesa, tam jābūt noteiktam ar likumu, proti, speciālajās normās, šajā gadījumā Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā.

Administratīvajās lietās valsts nodevas samaksu nosaka Administratīvā procesa likuma 124. pants, proti, par pieteikumu par lietas ierosināšanu tiesā, kā arī par trešās personas patstāvīgo prasījumu pieteikumu, maksā valsts nodevu 20 latu apmērā. Par apelācijas sūdzību maksā valsts nodevu 40 latu apmērā. Autors uzskata, ka šie samaksas nosacījumi būtu piemērojami arī administratīvo pārkāpumu lietās. Tiesa, ir jāatzīst, ka administratīvo pārkāpumu lietās kasācījās instances nav.

Pēc autora domām, minētās normas ieviešana mazinātu pārsūdzēto lēmumu skaitu, jo, pirms iesniegt sūdzību, persona rūpīgi izvērtētu, vai ir vērts to darīt, nevis tā kā tas notiek pašreiz pēc principa: "Bet ja nu tomēr izdosies".

Gadījumā, ja pieteicējam tiesas spriedums ir labvēlīgs un stājas savā likumīgajā spēkā, proti, normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā nav pārsūdzēts, naudas līdzekļi par valsts nodevu tiek nekavējoties atmaksāti.

Arī Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijas projekts paredz būtiski saīsināt procesa ilgumu, panākot, ka sods par pārkāpumu tiek piemērots ātri un lietas netiek novilcinātas, kā to pieļauj spēkā esošais regulējums, kas ietver plašas pārsūdzības iespējas.

Administratīvo pārkāpumu procesā paredzēts atteikties no administratīvā aresta kā soda veida, kā pamatsodus saglabājot tikai brīdinājumu un naudas sodu. Atkarībā no nozares specifikas, plānotas daudz plašakas iespējas piemērot arī papildsodus – piešķirtu speciālo tiesību atņemšanu, ierobežošanu vai aizliegumu uz noteiktu laiku iegūt speciālās tiesības.

Jaunā sistēma paredz būtisku procesuālo ekonomiju, dažādiem līdzekļiem veicinot labprātigu un savlaicīgu sodu nomaksu un pārsūdzību skaita mazināšanu.

Saskaņā ar koncepciju, uzlikto administratīvo sodu varēs pārsūdzēt tikai divās instancēs – rajona tiesā un apgabaltiesā. Koncepcija nosaka, ka apelācijas instance lietu skatītu rakstveida procesā. Iespējama arī lietu izskatīšana tikai vienā instancē gadījumos, ja uzliktais naudas sods nepār sniedz Ls 50 vai gadījumā, ja personai ir strīds par naudas soda apmēru, nevis savu vainu.

Gadījumos, kad persona atzīs savu vainu un piekritīs uzliktā soda apmēram, amatpersona piedāvās vienošanos par soda samazināšanu no iestādes puses un atteikšanos no tālākas lietas pārsūdzības no pārkāpēja puses. Šāda kārtība ir vairākās citās valstis, piemēram, Lietuvā un pierādījusi sevi kā izdevīgu gan valstij, gan privātpersonai.

Pēc autora domām, tas būtiski atvieglotu sodu sistēmas darbu un, neapšaubāmi, ļautu efektīvāk pildīt darba pienākumus.

Lai panāktu efektīvāku naudas sodu nomaksu, plānots plašāk izmantot liegumu saņemt publiskos pakalpojumus. Patlaban jau efektīvi darbojas norma, kas liedz veikt automašīnas tehnisko apskati, ja nav samaksāti sodi par pārkāpumiem ceļu satiksmē. Savukārt nesamaksātu naudas sodu varēs aizstāt ar pienākumu veikt sabiedriskos darbus. Persona arī varēs lūgt aizstāt naudas sodu ar sabiedrisko darbu veikšanu, ja uzskatīs, ka nevar samaksāt naudas sodu.

Reforma paredz atteikties no pašreizējās sistēmas, kurā visi pārkāpumi un sodi ir noteikti vienā administratīvo pārkāpumu kodeksā, kas mantots vēl no padomju varas laikiem. Tas ir viens no iemesliem, kādēļ šis likums tiek grozīts tik bieži, turklāt grozījumus var iesniegt katra attiecīgās nozares ministrija, un šis process netiek pienācīgi koordinēts. Nākotnē paredzēts veidot jaunu Administratīvo sodu procesa likumu, kas regulētu procesuālos jautājumus. Savukārt pārkāpumu uzskaitījums un sankcijas tiktu iekļautas nozaru speciālajos likumos. Tas novērstu arī situāciju, kad aizliegums ir paredzēts speciālajā likumā, bet sods – Administratīvo pārkāpumu kodeksā.

Tagad apskatīsim otro risinājuma modeli, kas saistīts ar tiesu saistīto izdevumu segšanas ieviešanu administratīvo pārkāpumu lietās.

2. Ar tiesu saistīto izdevumu segšanas ieviešana administratīvo pārkāpumu lietās

Tiesu (valsts) nodeva ir sevišķa nodeva, kuru ļem par tiesu iestāžu nodarbināšanu, lai daļēji segtu valsts izdevumus šo iestāžu uzturēšanai. Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē arī saskāruses ar jautājumu par tiesas nodevas pieprasīšanu no personas, izvērtējot to, vai katrā konkrētajā gadījumā minētais maksājums ierobežo personas pieeju tiesai Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta izpratnē. Tiesa ir pielāvusi, ka dažādu maksājumu noteikšana ir piemērots veids, kā ierobežot personas tiesības vērsties tiesā, ja vien ir ievērots samērīguma princips.

Arī Satversmes tiesa pieņēmusi spriedumu lietā Nr. 2004-16-01, kurā secināts, ka prasība nomaksāt valsts nodevu administratīvo pārkāpumu lietās neatbilst Satversmes 92. pantā ietvertajam taisnīgas tiesas principam.

Satversmes tiesa secināja, ka valsts nodevas nomaksa administratīvajās lietās ir pieļaujama un pat nepieciešama, jo tādējādi tiek nodrošināta tiesu sistēmas efektivitāte, kas izpaužas ne tikai tādējādi, ka tiek mazināta nepamatotu pieteikumu vai apelācijas sūdzību iesniegšana, bet arī, lai, daļēji segtu tiesu uzturēšanas izdevumi.

Neapšaubāmi, lai ierobežotu personas tiesības vērsties tiesā, ir jāievēro gan samērīguma princips, gan personu vienlīdzības princips un virkne citu tiesību normu, kā arī principu. Lai personām garantētu viņu konstitucionālās tiesības neatkarīgi no to mantiskā stāvokļa, autors piedāvā arī citu variantu, kā persona var vērsties tiesā bez valsts nodevas nomaksas.

Gadijumā, ja personai tiesas spriedums ir nelabvēlīgs, un tas stājas likumīgajā spēkā, proti, normativajos aktos noteiktajā kārtībā nav pārsū-

dzēts, tad personai ir jāsedz ar tiesu saistītos izdevumus. Pēc autora domām, ar tiesu saistītiem izdevumiem ir jābūt līdzīgiem pēc sava apjoma, kā valsts nodevai. Šajā gadījumā tas ir būtiski, lai nepazustu vienlīdzība starp personām, kuras vēršas tiesā ar sūdzību maksājot valsts nodevu un personām, kuras pēc tiesas procesa beigām, gadījumos, ja tiesas lēmums ir nelabvēlīgs un tas stājas likumīgajā spēkā, atmaksā ar tiesu saistītos izdevumus.

Neapšaubāmi šajā gadījumā varētu arī nošķirt administratīvo pārkāpumu lietas, kurās ir piemērojama tikai valsts nodeva, lai tādā veidā jau iepriekš un savlaicīgi garantētu ar tiesu saistīto izdevumu segšanu.

Nobeigums

Ir nepieciešamība ieviest jaunu tiesību aktu, respektīvi, Administratīvo sodu procesa likumu, kā to paredz administratīvo sodu sistēmas attīstības konцепcijas projekts. Autors uzskata, ka tas atvieglotu iestāžu un tiesu sistēmu darbu, proti, regulētu procesuālos jautājumus administratīvajās pārkāpuma lietās. Autors domā, ka tas būtu stabils tiesību akts, kas, varbūt laika gaitā prasītu kādus grozījumus, bet neradītu virkni pārpratumu pašreizējā Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa biežo grozījumu dēļ. Autors atzīmē galveno pozitīvo argumentu, proti, būtu nošķirtas procesuālās normas no materiālajām normām, kā tas ir veikts citās tiesību nozarēs, proti, krimināltiesībās un civiltiesībās.

It īpaši aktuāli tas ir tāpēc, ka procesuālo normu pārkāpumi no iestādes puses parasti arī kļūst par galveno iemeslu lēmumu pārsūdzēšanai tiesā.

Bibliogrāfija

1. Eiropas Cilvēktiesību konvencija, stājusies spēkā 04.11.1950.
2. Administratīvā procesa likums, stājies spēkā 01.02.2004., likuma redakcijā, kas stājās spēkā 01.01.2013.
3. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, stājies spēkā 01.07.1985., likuma redakcijā, kas stājās spēkā 01.01.2013.
4. Likums “Par tiesu varu”, stājies spēkā 01.01.1993., likuma redakcijā, kas stājās spēkā 01.01.2013.
5. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004–16-01, Rīgā 2005. gada 4. janvārī lietā Nr. 2004-16-01 http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2004-16-01.htm
6. Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 14. septembra lēmums lietā Nr. AA872-04/5

7. Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 24. novembra lēmums lietā Nr. AA1025-04/4
8. Administracinių teisės pažeidimų kodeksas Valstybės žinios, 1985, No. 1–1
9. Feltes, T. *Criminal Offenses and Administrative Offenses in the Criminal Justice System. 10. Paper for the Seminar on Penal Reform by the Council of Europe.* <http://www.thomasfeltes.de/htm/Ljubljana1992.htm>

**The necessity of establishment of State tax or related trial expenses
in cases of administrative violations**

Summary

Constitutional court recognized that incompatible with the obligation to pay stamp duty administrative infringement cases because it offends the person the right to a fair trial. The court had the opinion that the claim concerning the payment of stamp duty in such cases, can reduce incentives for individuals to go to court. Constitutional court concluded that the requirement to pay stamp duty administrative infringement cases had a rather than with the law, but an administrative court. Latvia's administrative offence code requires that appeal against the decision of the administrative offence case, the fee has not been paid.

Administrative Procedure Act the opposite – state tax all administrative case have to be paid. As a result of the Constitutional Court conclusion, it is necessary to distinguish whether it is the administrative proceedings or administrative infringement case that progress and the process of establishing the Latvian administrative offence code of conduct.

Key words: state tax, introduction of the need for administrative expenditure, cases of administrative violations, State police.

SPECIĀLĀS IZMEKLĒŠANAS DARBĪBAS – CILVĒKTIESĪBU GARANTIJAS NODROŠINĀJUMS

Anotācija

Rakstā ietverta informācija, kas norāda uz konstatētām nepilnībām veicot speciālās izmeklēšanas darbības praksē cilvēktiesību garantijas jomā. Īpaša uzmanība pievērsta jautājumam par Kriminālprocesa likuma (turpmāk KPL) 210. p. 1. d. paredzētā noteikuma “Šajā nodaļā paredzētās izmeklēšanas darbības veic, ja kriminālprocesā pierādāmo apstākļu noskaidrošanai ziņas par faktiem nepieciešamas iegūt, neinformējot kriminālprocesā iesaistītās personas un tās personas, kuras varētu šis ziņas sniegt” (KPL 2005.), atbilstību kopējām nostādnēm cilvēktiesību garantijas jomā. Autors atzīmē, ka šajā jomā nav pieejama profesionālā literatūra un tāpēc veikts tiešs analītisks redzējums par Speciālo izmeklēšanas darbību piemērošanu praksē. Ir iegūstami atsevišķi statistiski dati, kas liecina par Speciālo izmeklēšanas darbibu kvantitatīti. Ar raksta palīdzību autors iezīmē jaunu problēmu loku, kas skar tieši cilvēktiesību garantijas aspektu. Raksta mērķis ir parādīt iespējamos cilvēktiesību pārkāpumu momentus piemērojot attiecīgo KPL normu praksē, realizējot attiecīgās izmeklēšanas darbības pēc savas būtības. Raksta uzdevums ir pievērst uzmanību cilvēktiesību garantijas nodrošināšanai veicot speciālās izmeklēšanas darbības, kas bija viens no pamatlēķiem ieviešot minēto tiesību normu. Izdarot secinājumu, autors izsaka pieņēmumu, ka jaunā institūta ieviešana ir parādījusi pozitīvu rezultātu pierādījumu iegūšanā, bet jau-tājums par cilvēktiesību garantiju nodrošināšanu lielā mērā nav guvis gaidīto rezultātu, kas arī parādīts rakstā.

Atslēgas vārdi: speciālās izmeklēšanas darbības, cilvēktiesības, pierādījumi kriminālprocesā, izmeklēšanas darbības, operatīvie pasākumi, samērīguma princips.

Šodien viena no aktuālākajām tēmām sabiedrībā ir cilvēktiesību garantija. Jebkurš Latvijas iedzīvotājs ir dzirdējis, ka viņam ir savas tiesības, ka Latvijā spēkā ir Satversme, kura garantē katram tās iedzīvotājam tiesības uz pilnvērtīgu dzīvi, Latvija ir ratificējusi Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju, kas dod ieskatu vispārējos cilvēktiesību aizsardzības jautājumos, un ka tieši valsts ir atbildīga par šo likumu un konvencijas prasību izpildi. Nenoliedzami, viens no pamatlīkumiem, kura mērķis ir taisnīgs attiecību regulējums un kopējais pamatprincips ir cilvēktiesību ievērošana un garantija Latvijā, ir Kriminālprocesa likums. KPL 1. pants skaidri nosaka: ”Kriminālprocesa likuma mērķis ir noteikt tādu

kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē” (KPL 2005). KPL 12. panta, kurš norāda uz vienu no kriminālprocesuālājiem pamatprincipiem, t.i. cilvēktiesību garantiju, 1. daļa nosaka, ka: ”kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.”, bet 2. daļa: ”Cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai” (KPL 2005). Viennozīmīgi taisnīguma un samērīguma principa realizācija kriminālprocesuālajā aspektā nav iespējama bez atbilstošu izmeklēšanas darbību veikšanas, kuru realizācijas pamatā ir jābūt cilvēktiesību garantijas nodrošinājumam.

Izvirzītās tēmas aspektā jāpiekrīt arī viedoklim, ka ”cilvēktiesību iero-bežošanas galvenajam kritērijam tomēr būtu jābūt personas, kuras tiesības tiek ierobežotas, pretdarbībai, vai iespējamai pretdarbībai procesam. Vārdi ”neattaisnots” un ”nesamērīgs”, ”sabiedrības drošības apsvērumi” ... ir vērtējami un ”piepildāmi” katrā konkrētā prakses situācijā”. (Meikališa 2010).

Kopumā analizējot KPL 127. p., kurā norādīts, ko īsti iegūstam veicot izmeklēšanas darbības, kas tiesi ir pierādījumi. KPL 127. p. 1. d. nosaka, ka ”pierādījumi kriminālprocesā ir jebkuras likumā paredzētajā kārtībā iegūtās un noteiktā procesuālajā formā nostiprinātās ziņas par faktiem, kurus kriminālprocesā iesaistītās personas savas kompetences ietvaros izmanto pierādišanas priekšmetā ietilpst ošo apstākļu esamības vai neesa-mības pamatošanai” (KPL 2005). Uzmanību būtu jāpievērš KPL 127. p. 2. d., kurā minēts, ka ”Kriminālprocesā iesaistītā personas kā pierādījumus var izmantot tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem” (KPL 2005), kam pēc savas dabas vajadzētu būt cilvēktiesību garantijas nodrošinājumam. Nevienuzīmīgu vērtējumu šajā sakarā iegūst KPL 127. p. 3. daļas norma, kurā tiek iegūtas ziņas par faktiem, un kas iegūtas ar tehnisku līdzekļu palīdzību, tomēr tiek veiktas ar Operatīvās darbības likumā (turpmāk ODL) paredzēto pasākumu palīdzību, kam sabiedrībā ir kritisks vērtējums cilvēktiesību garantijas jomā, neskatoties uz to, ka norma pieļaujama tikai tad, ja to iespējams pārbaudīt KPL noteiktajā procesuālajā kārtībā. Kriminālprocesa likuma 130. p. 1. d. nosaka, ka ”kriminālprocesa laikā iegūtās ziņas par faktiem ir pieļaujams izmantot kā pierādījums, ja tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā

noteiktajā kārtībā”. 2., 3. un 4. punktā ir noteikts šo ziņu izmantošanas liegums (ja attiecīgās ziņas iegūtas, izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu, spaidus, cita veida spīdzināšana vai necilvēcīgu attieksmi, kā arī ar viltu). Tātad, ziņas, kuras tiek iegūtas nepieļaujamā veidā, un uz šo ziņu pamata tiek iegūti pierādījumi, t.i. izmantojot Operatīvās darbības metodes un paņēmienus ir cilvēktiesību pārkāpumu cēlonis.

Šajā sakarā likumdevējs, manuprāt, ir izvēlējies pašu optimālāko variantu, kā nodrošināt cilvēktiesību ievērošanu iegūto ziņu izmantošanas likumīgai realizācijas īstenošanai, kaut arī pastāv viedoklis, ka nav pamata uzskatīt, ka ODL neatbilstu starptautiskajām cilvēktiesību normām, pamatojoties uz uzraudzības institūciju kompetenci, atrodot sava veida kompromisu starp KPL un ODL teorētiskajā ziņā, t.i. ieviešot KPL jaunu normu pierādījumu iegūšanai – Speciālās izmeklēšanas darbības. Raksta jautājums ir šo normu izpratne un interpretācija pielietojumā, atbilstība kriminālprocesuālajam mērķim, nevis ODL pamatprincipiem.

Kriminālprocesa likumam stājoties spēkā 2005. gada 1. oktobrī tika pirmoreiz piedāvāta jauna nodaļa “Speciālās izmeklēšanas darbības”. “Vienīgais iemesls, kādēļ radās nepieciešamība radīt iespēju kriminālprocesā veikt aplūkojamās darbības bija nespēja mūsdieni kriminogēnajā situācijā atklāt daudzus smagus un sevišķi smagus noziegumus, un pierādīt to izdarījušo personu vainu ar tradicionālajām gadsimtu vecajām, atklāti veicamajām izmeklēšanas metodēm.” (Kavalieris 2007), “Zinot par pret viņiem veikto izmeklēšanu un šīm darbībām, kriminālvides darboņi... efektīvi pretdarbojas policijas un prokuratūras veiktajiem pasākumiem, padarot tos neiespējamus vai bez rezultatīvus” (Kavalieris 2007), ”Bet pats galvenais– zinot par uzsākto izmeklēšanu nozieguma izdarītāji rīkojās un runā tā, lai šīs rīcības un sarunu rezultātā tiesībsargājošā institūcija nevarētu iegūt pret viņiem jaunus pierādījumus.” (Kavalieris 2007). “Būtiskākā speciālo darbību īpašība, ar kuru tās atšķiras no līdz šim veicamajām izmeklēšanas darbībām, ir tā, ka kad tās tiek izdarītas, personas pret kurām tas notiek vai kuru izdarīto noziegumu izmeklējot tās tiek izmantotas, par to nezin vai nesaprot un mēdz turpināt sev ierasto dzīves veidu, t.sk. arī kriminālās aktivitātes, kontaktus, saraksti, sarunas, tādējādi dodot iespēju to visu fiksēt, gūt tradicionālajā atklātā izmeklēšanas situācijā ne tikai nesasniedzamus, bet vienkārši neesošus pierādījumus.” (Kavalieris 2007).

Būtībā, piedāvātā nepieciešamība parāda galveno – efektivitāti pierādījumu iegūšanā izmantojot KPL normas, kas nebija iespējams veicot tradicionālās atklātās izmeklēšanas darbības.

Nav pieejams viedoklis par to, ka cilvēktiesību jautājums, radot speciālo izmeklēšanas darbību institūtu, būtu primārais, kas, manuprāt, diskutējot par iespējamās normas ieviešanu bija viens no pamatjautājumiem, akcentējot, ka ODL nevar garantēt tāda veida aizsardzību, diemžēl tas ir palicis otrajā plānā un tiek izskatīts KPL kopējo garantiju sistēmā, kas, ir radijs zemāk norādītās negatīvās sekas, un turpmāk, varētu būt Cilvēktiesību tiesas kompetences jautājums.

Izvērtējot minētā jautājuma atspoguļojumu, izdarāms secinājums, ka būtībā cilvēktiesību garantijas jautājums veicot speciālās izmeklēšanas darbības netiek pilnvērtīgi izskatīts, minētajam nav pievērsta attiecīga uzmanība, kaut, nenoliedzami, tieši speciālās izmeklēšanas darbības, kā izmeklēšanas darbības ir vērtējamas ar visaugstāko iejaukšanās pakāpi cilvēka personīgajā telpā. Protams, ja speciālās izmeklēšanas darbības tiek veiktas likumā paredzētajā kārtībā, ir norādīta nepieciešamība novērst vai atklāt noziedzīgu nodarījumu, kā arī ņemot vērā iespējamā būtiskā kaitējuma nodarišanu, tad šo darbību piemērošana ir nepieciešama un sevi pilnībā attaisno, neskatoties uz to, ka, lai sasniegstu šo mērķi būs aizskartas atsevišķa indivīda tiesības, bet ne valsts. Bet, vai praksē šie jēdzieni ir saprotami? Jautājums paliek atklāts: kurā brīdi tad runājam par cilvēktiesību pārkāpumu jautājumiem, ja visas darbības tiek veiktas likumīgi? Uzdodot jautājumu izmeklētajiem, nereti nākas saskarties ar to, ka lūdzot izmeklēšanas tiesnesi (kurš ir galvenais arguments cilvēktiesību garantijai) nemāk izskaidrot KPL 210. p. 1. d. pamatojumu, un min tos pašus ODL piemērošanas nosacījumus, aizmirstot par kriminālprocesuālo mērķi.

Runājot par speciālo izmeklēšanas darbību institūta ieviešanu, pirmkārt bija jāņem vērā tas fakti, ka personai, kura izdarījusi Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu un ir saucama pie kriminālatbildības, kā arī citām kriminālprocesā iesaistītajām personām ir tiesības pieprasīt, lai visas darbības tiktu veiktas pamatojoties uz KPL. Jebkurai personai ir tiesības uz taisnīgu tiesu, kuru nodrošina KPL ieviestās garantijas, un tieši KPL šajā gadījumā ir cilvēktiesību garantijas nodrošinājums. Katrai kriminālprocesā iesaistītai personai KPL ir jāgarantē, ka procesa virzītājs, prokurators, vai kāda cita persona, kurai ir likumīgas tiesības realizēt kriminālprocesu, godprātīgi sasniegs kriminālprocesuālo mērķi, un neizmantos procesuālās “atkāpes” savā labā.

Tiesību realizācija uz taisnīgu tiesu būtu uzskatāms par pamatu speciālo izmeklēšanas darbību ieviešanai, ko likumdevējs pilnībā ir definējis KPL 11. nodaļā. KPL uz doto brīdi nosaka 11 speciālo izmeklēšanas

darbību veidus, to piemērošanas pamatprincipus un sekas. Ar minēto darbību iekļaušanu ir parādita vēlme taisnīgu attiecību noregulējumam cilvēktiesību garantiju jomā, bet nav dots izskaidrojums kritērijiem, pēc kuriem būtu jāvadās piemērojot šīs normas dzīvē, kas, protams, nav paša likuma uzdevums. Likums konkrēti nosauc garantijas, nosaka, kas un kādas tieši speciālās izmeklēšanas darbibas drīkst veikt. Kad atļauta šo darbību veikšana, norādīts, ka tieši procesa virzītājs ir tā persona, kuras pienākums ir brīdināt personas, kuras iesaistītas speciālo izmeklēšanas darbību veikšanā, par atbildību, noteikta izmeklēšanas tiesneša institūcija, kā garantija cilvēktiesību ievērošanā.

Kaut arī, nevar nepiekrist viedoklim, ka ir ziņas, kuras ODL kārtībā iegūstamas saņemot Augstākās tiesas akceptu, bet kriminālprocesā nepieciešams tikai izmeklēšanas tiesneša akcepts: “ Kriminālprocesa likums izmeklēšanas tiesneša lēmuma pieņemšanu paredz arī attiecībā uz tādiem ziņu iegūšanas veidiem (lidzekļiem), attiecībā uz kuriem ODL paredz Augstākās tiesas priekšsēdētāja vai viņa īpaši pilnvarota Augstākās tiesas tiesneša akceptu. Līdz ar to kriminālprocesa ietvaros atsevišķu speciālo izmeklēšanas darbibu veikšanas uzsākšanai, kas ir ļoti lidzīgas atsevišķiem operatīvās darbības pasākumiem, ir noteikta vājāka kontrole nekā ODL. Tomēr kriminālprocesa ietvaros iegūto ziņu mērkis (pierādīšana) un statuss (pierādījums) atšķiras no operatīvās darbības procesa mērķa, tāpēc prasība izmeklēšanas tiesnesim pieņemt lēmumu atsevišķu speciālo izmeklēšanas darbību veikšanas uzsākšanai ir pamatota.” (IeMZino_160409_DL.doc). Piemērojot KPL normu skaidri zināms, ka iegūtās ziņas šādā celā kļūst par pierādījumu un nav jāveic nekādi papildus pasākumi šo ziņu deklasifikācijai.

Lai pamatotu cilvēktiesību aspekta būtiskumu speciālo izmeklēšanas darbību veikšanā nepieciešams ieskatīties Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā: Tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu: ”1. Ikviens ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā. Tiesas spriedumu jādara publiski zināmu, taču preses un publikas klātbūtnē procesā var tikt pilnībā vai daļēji aizliegta tikumisku apsvērumu, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs tādā demokrātiskā sabiedrībā, kur to prasa nepilngadīgo intereses vai procesa dalībnieku privātās dzīves aizsardzība, vai arī tajā apmērā, kuru tiesa uzskata par absolūti nepieciešamu īpašos apstākļos, kad atklātība apdraudētu taisnīguma intereses. 2. Ikviens, kas tiek apsūdzēts noziegumā, tiek uzskatīts

par nevainīgu, kamēr viņa vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu.” (Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija 1997).

Jāatzīmē, ka speciālo izmeklēšanas darbību ieviešana sabiedrībā, pirmkārt, tika uztverta kā alternatīva Operatīvās darbības likumam, otrkārt, nepieciešamība pēc jaunas pieejas slepeno pasākumu veikšanai, treškārt, protams, cilvēktiesību stabila garantija. Jaunās normas ieviešana deva cerības uz saprātīgu, samērīgu sevišķā veidā veicamo pasākumu īstenošanu, viennozīmīgu cilvēktiesību garantiju. Tapa uzskats, ka ar speciālo izmeklēšanas darbibu ieviešanu tiks atrisinātas visas problēmas cilvēktiesību garantijā, ko nevarēja sasniegt ar ODL. Jebkurai personai būs tiesības uzzināt par slēptā veidā veiktajiem pasākumiem, kas veikti attiecībā pret viņu, būt informētam, tādējādi radot iespēju taisnīgai tiesai. Jebkurš likumīgi iegūts pierādījums būs skaidrs un saprotams.

Atgriežoties pie iezīmētās tēmas un izpētot KPL 210. p. nosacījumus, īpaši 1. d. “šajā nodaļā paredzētās speciālās izmeklēšanas darbības veic, ja kriminālprocesā pierādāmo apstākļu noskaidrošanai ziņas par faktiem nepieciešams iegūt, neinformējot kriminālprocesā iesaistītās personas un tās personas, kuras varētu šīs ziņas sniegt” (KPL 2005), īpaša uzmanība būtu jāpievērš interpretējumam “un tās personas, kuras varētu šīs ziņas sniegt.”, izdarāms secinājums, ka nav pilnībā izvērtēta šo normu praktiskās piemērošanas izpratne un nozīme, nav doti attiecīgi skaidrojumi kriminālprocesā iesaistītām personām, kas tomēr būtu šā samērīguma pamatkritērijs, lai veiktu speciālās izmeklēšanas darbības, principā, attiecībā pret jebkuru personu, par kuru ir aizdomas, ka viņa kaut ko zina par iespējamo nodarijumu attiecīgajā kriminālprocesā. Ir radušās pamatojas bažas par to, ka norma tiek izmantota ne kriminālprocesuālajiem mērķiem, bet parastai, daudz vienkāršākai ziņu iegūšanai, kas tūlīt pārtop par pierādījumu, ja informācija ir nepieciešama.

Līdz ar to, šo darbību ieviešana KPL vienlīdz ir pozitīva, kā arī negatīva no cilvēktiesību aspekta. Jāatzīmē, ka “dienesta vajadzībām” ir izstrādāti metodiskie ieteikumi par kārtību, kādā tiek organizēta speciālo izmeklēšanas darbību veikšana Valsts policijā, kurā ir norādita atsevišķu speciālo izmeklēšanas darbību tehniskas izpildes kārtība, lai nodrošinātu visās Valsts policijas struktūrvienībās vienādu speciālo izmeklēšanas darbību noformēšanu. Veicot Valsts policijas reģionālo struktūrvienību darbinieku aptauju, noskaidrots, ka pārsvarā darbinieki ar šiem noteiku miem nav iepazinušies un tāpēc nav skaidra ne tikai normu izpratne, bet arī darbību noformēšanas un izpildes kārtībā. Uz doto brīdi Valsts policijas kriminālpolicijas struktūrvienībās, īpaši reģionālajās, ir izveidojusies

situācija, ka praktiskie darbinieki, speciālās izmeklēšanas darbibas pie-mēro divu iemeslu pēc – vieglāk tehniski izpildāmas un kā paliglīdzekli ziņu iegūšanai par noziedzīgu nodarījumu, kas nenoliedzami neatbilst šo izmeklēšanas darbību mērķiem. Kriminālprocesa likuma 211. p. precīzi nosaka, kāda informācija ir iegūstama un kādiem mērķiem: “nepieciešama kriminālprocesā pierādāmo apstākļu noskaidrošanai; norāda uz cita nozie-dzīga nodarījuma izdarīšanu vai tā izdarīšanas apstākļiem; nepieciešama tūlitēja būtiska sabiedriskās drošības apdraudējuma novēršanai.” (KPL 2005). “Likums nosaka, ka procesa virzītājam, viņa iesaistītajām perso-nām (izmeklēšanas grupas dalibniekam, procesuālo uzdevumu izpildī-tājam), prokuroram un izmeklēšanas tiesnesim, kas uzrauga speciālās izmeklēšanas darbības, jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai nepieļautu informācijas vākšanu un izmantošanu neatbilstoši minētajiem mērķiem. Tādejādi citiem nolūkiem, izņemot minētos, informācijas vākšana un izmantošana ir aizliegta” (I. Bulgakova 2006). Jāatzīst, ka praktisko darbi-nieku vidū nav skaidri izprasta atšķirība starp ODL pasākumiem un KPL ieviesto normu – pastāv uzskats, ka vienīgā atšķirība, ir tas, ka Speciālās izmeklēšanas darbības veic tikai KPL ietvaros. Līdz ar to, izdarīts seci-nājums, ka KPL 210. p. 1. d norma: ”Šajā nodaļā paredzētās izmeklēšanas darbības veic, ja kriminālprocesā pierādāmo apstākļu noskaidrošanai ziņas par faktiem nepieciešamas iegūt, neinformējot kriminālprocesā iesaistītās personas un tās personas, kuras varētu šīs ziņas sniegt” (KPL 2005) tiek piemērota izejot no augstāk minētiem apstākļiem, tādā veidā pārkāpot Cilvēktiesību konvencijas 8. panta 1., 2. daļā minētos aspektus: “ikvienam ir tiesības uz savu privāto dzīvi, korespondences noslēpumu un dzīvokļa neaizskaramību. Valsts institūcijas nedrikst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumus, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts un sabiedriskās drošības vai valsts ekonomiskās labklājības intereses, lai nepieļautu nekār-tības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai tikumību vai, lai aizstā-vētu citu tiesības un brīvības” (Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija 1997).

Sekojoši lidzi speciālo izmeklēšanas darbību praktiskajai piemērošanai Valsts policijas struktūrvienībās, var izdarīt secinājumu, ka minētā likuma norma tiek ļoti aktīvi izmantota praktiski jebkurā kriminālprocesā, kur tiek izmeklēti noziedzīgi nodarījumi, kuri atbilst speciālo izmeklēšanas darbību piemērošanas kārtībai. Izmeklētāju vidū ir divējāds redzējums šo normu piemērošanā – vieni saprot, ka speciālās izmeklēšanas darbību mērķis ir pierādījums, bet pārkāpj šo noteikumu, jo kriminālprocesā,

piemēram, veicot cietušās personas telefonsarunu noklausīšanos, varētu iegūt ziņas daudz ātrāk, īpaši nevērtējot, vai nepieciešama šīs cietušās personas noklausīšanās, vai ir pārkāptas cilvēktiesības, vai nē, izmantojot šo normu savā labā, otra kategorija, neredz un nesaprot atšķirību starp ODL un KPL normu, un tāpēc viennozīmigi iegūst ziņas, bet ne pierādījumus. Valsts policijā nav veikts pētijums par to, cik bieži un kāds ir pamatojums KPL kārtībā pieprasīt lemt jautājumu par speciālo izmeklēšanas darbību veikšanu izmeklēšanas tiesnesim, lai noskaidrotu kādi tad ir tie argumenti, piemēram, lai vienā kriminālprocesā, kā prakse rāda, veiktu vairāku cietušo telefonsarunu noklausīšanos, kā arī būtu nepieciešams rezultātu apkopojums par iegūto pierādījumu lietderību. Ir radies priekšstats, ka speciālās izmeklēšanas darbibas pārsvārā tiek izdaritas attiecība pret personām, kuras turpmāk nebūs aizdomās turamo statusā, izņēmums varētu būt speciālais izmeklēšanas eksperiments.

Veicot nepublisku aptauju noskaidrots, ka minētās normas ieviešana ir devusi pozitīvus rezultātus noziegumu atklāšanā un izmeklēšanā, atvieglojusi izmeklētāju un operatīvo darbinieku darbu, īpaši reģionālo darbinieku darbu, jo veicot speciālās izmeklēšanas darbibas viena no priekšrocībām ir izmeklēšanas tiesneša nevis Augstākās tiesas akcepta saņemšana. Praktiskie darbinieki uzskata, ka tieši šis moments ir ļoti būtisks un atvieglo darbu kopumā. Tiešām, izmeklēšanas tiesneša institūts ir viens no instrumentiem cilvēktiesību garantijas nodrošinājumam, bet arī šajā jautājumā varētu izvērst diskusiju par izmeklēšanas tiesnešu vēlēšanos iedzīlināties lietas būtībā, par spēju aizdomāties, ka ne vienmēr izmeklētāja piedāvātais ierosinājums ir akceptējams, vai tiešām ir izvērtētas visas iespējas iegūt pierādījumus, kā vienīgi veikt pret cietušo personu un citām kriminālprocesā iesaistītām personām (kā minēts KPL 210. p. "... kriminālprocesā iesaistītās personas un tās personas, kuras varētu šīs ziņas sniegt" (KPL 2005)) speciālās izmeklēšanas darbibas.

Bibliogrāfija

Normatīvie akti:

1. Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, pieņemta 1950. g. 04.11, ratificēta 1997. g. 27.06.
2. Kriminālprocesa likums, spēkā no 01.10.2005., likuma redakcijā spēkā no stājas spēkā 01.10.2005.]
3. Operatīvās darbibas likums. 16.12.1993., stājas spēkā no 13.01.1994.

Monogrāfijas (grāmatas un brošūras):

4. Bulgakova I. (2006) Izmeklēšanas izpratne un saturs pirmstiesas procesā. Riga.

5. Kavalieris A. (2003) Speciālās izmeklēšanas darbības. Rīga.
6. Kavalieris A. (2007) Speciālo izmeklēšanas darbību izmantošanas taktika. Rīga.
7. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. (2010) Kriminālprocess. Raksti 2005–2010. Rīga.
8. Strada-Rozenberga K. (2002) Pierādišanas teorija kriminālprocesā. Rīga.
9. Ziemele I. (2005) Starptautiskās tiesības un cilvēktiesības Latvijā: abstrakcija vai realitāte. Riga.

Rakstu krājumi:

10. Sokolovska I. (2012) Samērīguma principa problemātika operatīvo pasākumu realizācijā. Valsts policijas 1. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Riga.

Raksti internetā:

11. Krēslīņa I. Operatīvās darbības rezultātā iegūtā informācija, tās izmantošana, Rēzekne, 2007. www.temida.lv
12. Informatīvais ziņojums. Par Operatīvās darbības likumā paredzēto tiesisko regulējumu, tā nepilnībām un nepieciešamību izstrādāt jaunu operatīvo darbību regulējošu normatīvo aktu. IEMZino_160409_)DL.doc.Rīga. 2009.
13. Metodiskie ieteikumi par kārtību, kādā tiek organizēta speciālo izmeklēšanas darbību veikšana Valsts policijā. Riga, 2009. g.

Специальные следственные действия – обеспечение гарантии прав человека

Резюме

Безусловно, одним из основных гарантов прав человека при проведении следственных действий является Уголовно процессуальный закон, в который начиная с 1. октября 2005 года включен новый институт права специальные следственные действия. Ведением института специальных следственных действий, законодатель, однозначно выбрал самый оптимальный вариант, как обеспечить реализацию прав человека в процессуальном порядке при получении сведений методами оперативного производства. Даные нормы указывают на главное – эффективность получения доказательств в уголовно – процессуальном порядке, не нарушая основные права человека.

Внимание в статье уделено вопросам о соответствии условия, предусмотренного в ч. 1 ст. 210 Уголовно-процессуального закона (в дальнейшем УПЗ), «Следственные действия, предусмотренные в этой части, проводят, если в уголовном процессе для установления доказываемых обстоятельств, сведения о фактах необходимо получить не информируя лица, вовлеченные в уголовный процесс, и те лица, которые могли бы эти сведения предоставить» (УПК 2005), общим установкам в области гарантии прав человека.

Так же, включена информация, которая указывает на обнаруженные несовершенства в области гарантий прав человека при проведении специальных следственных действий на практике.

Разбирая тему, автор приходит к нескольким выводом, один из которых гласит о благоприятном влиянии введенных норм на раскрытие и расследование преступлений в общем, но так же указывает на выявленные недостатки в области нарушений прав человека, применяя нормы на практике.

Для решения проблемы, автор высказывает мнение о выходе из данной ситуации, предлагая провести четкую грань между понятием цели Уголовно – процессуального закона и закона «Об оперативной деятельности», и исходя из этого, разбираться в возникшей проблеме понятия специальных следственных действий на практике.

Ключевые слова: Специальные следственные действия, доказательства, права человека в уголовном процессе, следственные действия, оперативные мероприятия, принцип пропорциональности.

M. Sumbarova (Latvija)

IZMEKLĒTĀJA UN PROKURORA DARBĪBAS PILNVEIDOŠANAS JAUTĀJUMI, PIEAICINOT SPECIĀLISTUS NOZIEDZĪGA NODARIJUMA IZMEKLĒŠANAI

Anotācija

Raksta mērķis ir izskatīt speciālistu pieaicināšanas jautājumus noziedzīgu nodarijumu izmeklēšanai, speciālo zināšanu izmatošanu kriminālprocesā, lai sasniegtu objektivitāti, pilnīgumu un vispusīgumu pirmstiesas, kā arī tiesas procesā Latvijā, izmeklētāja un prokurora darbības pilnveidošanas teorētisko un praktisko jautājumu izskatīšana, pieaicinot speciālistus noziedzīga nodarijuma izmeklēšanai.

Pētījuma uzdevumi ir izskatīt kriminālprosesuālā un kriminālistiskā rakstura teorētiskās pozīcijas par speciālām zināšanām, par speciālistu; zinātnieku pozīciju izpēte; esošā Kriminālprocesa likuma par speciālistu izpēte; priekšlikumu izvirzīšana Kriminālprocesa likuma pilnveidošanai ar mērķi pilnveidot izmeklētāja un prokurora darbību, pieaicinot speciālistus noziedzīgu nodarijumu izmeklēšanai.

Raksta pētījuma metodes: dialektiskās izziņas metode, salidzinoši tiesiskā, logiski juridiskā, statistiskā un konkrēti socioloģiskā.

Atslēgas vārdi: Kriminālprocesa likums, kriminālprocesa tiesības, speciālists, speciālās zināšanas, kriminālistika.

Sabiedrisko attiecību reformēšana, kas notiek Latvijas Republikā, prasa visu likumu uzlabošanu, tajā skaitā arī Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL), kuram jāgarantē personas tiesības un brīvība, kas paredzētas Latvijas Republikas Satversmē (Latvijas Republikas Satversme).

Cilvēktiesību nodrošināšana kriminālprocesā, izmeklējot noziedzīgus nodarijumus, ir nepieciešams nosacījums kriminālprocesa likuma, kas ir spēkā Latvijā no 2005. gada 1. oktobra, mērķa sasniegšanai. Kriminālprocesa likuma mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē (KPL 1. pants).

Aktīva un prasmīga speciālistu atbalsta izmantošana ir viens no svarīgiem faktoriem noziedzīgu nodarijumu ātrai, pilnīgai un vispusīgai izmeklēšanai.

Zinātniski tehniskais progress bagātināja cilvēci ar būtiskiem atklājumiem un izgudrojumiem. Jauninājumi attiecināmi arī uz policijas (kriminālistikas) tehniku.

Ārvalstu policijas iestādes vienmēr reaģēja uz vērtīgajiem atklājumiem zinātnes un tehnikas jomā, atlasot to, kas varētu veicināt policijas darbību. Tie ir līdzekļi, kas izmantojami gan lauku apstākļos (notikumu vietu apskate, kratišanu veikšana, izmeklēšanas eksperimentu veikšana utt.), gan arī laboratorijas apstākļos (ekspertūru veikšana un pirmatnēja lietisko pierādījumu izpēte) (Волынский, Лавров 2008: 136).

Īpaša uzmanība tiek veltīta policijas un prokuratūras institūciju vispārējai datorizācijai, tajā skaitā visu veidu identifikācijai (daktiloskopiskai, audio videoskopiskai, odoroloģiskai utt.), sakaru sistēmas attīstībai, kas pasargāta no slāpēšanas un pārtveršanas, kā arī policijas sauszemes, ūdens un gaisa transporta tehniskai modernizācijai.

Eiropas kriminālisti izsaka šādas prasības attiecībā uz tehniskiem līdzekļiem: pastāvīga gatavība izmantošanai; visu iespēju maksimāla izmatošana informācijas iegūšanai, kas slēpta pētāmajā objektā; vispār zinātniskās informācijas pārvēršana kriminālistiski vērtīgajā informācijā, un tās tūlitējā nodošana attiecīgām struktūrām pārbaudei un izmantošanai. Visu valstu policijas un prokuratūras, izmeklējot noziedzīgus nodarījumus “uz karstām pēdām” orientējas uz pierādījumu vākšanas, izpētes un izmantošanas ekspress metožu attīstību. Vairāku Eiropas valstu policijas kriminālistiskās uzskaitēs tiek reģistrēti ne tikai noziedznieki, bet arī citi kriminālprocesa dalībnieki (cietušie, liecinieki, iesniedzēji), kā arī riska grupas personas – meklēšanā esošās un bez vēsts pazudušās. Eksistē nozagto, nozaudēto un atrasto mantu uzskaites sistēma, kā arī nozagto, izņemto un atrasto šaujamieroču uzskaites sistēma. Pēc īpašnieka vēlešanās uzskaitē tiek nemtas arī nenozagtās vērtīgās mantas, dārglietas un vērtspapīri. Eiropas un citas valstis policijai un prokuratūrai kalpo televīzija, elektronika, lāzera iekārtas un pat māksligie Zemes pavadoņi. Lielākā daļa iedzīvotāju uztver to par viņu drošības nodrošināšanas līdzekļiem. Nopietna uzmanība tiek veltīta ekspertu un kriminālistisko iestāžu darbības organizācijai, to materiālai un tehniskai nodrošināšanai.

Vairākās Eiropas valstis, tajā skaitā Latvijā, nav zinātnisko kriminālistisko iestāžu. Tās zinātnisko darbību apvieno ar praktisko. Tas ir svarīgs aspekts, jo zinātnē tiek pamatota ar praksi, bet praktiskie uzdevumi tiek risināti pietiekoši augstā limenī. Latvijā, veicot izmeklējumus, tiek izmantotas ne tikai nacionālās metodes, bet arī metodes, kuras izstrādāja Eiropas zinātnieki.

Mūsdienās pasaulei notiekošie globalizācijas procesi mijiedarbībā ar zinātniski tehniskā progresā attīstību neizbēgami noved pie negatīvām

noziedzības kvantitatīvām un kvalitaīvam izmaiņām. Noziedzība kļūst arvien mobilāka un agresīvāka.

Taktisko paņēmienu sistēmas un izmeklēšanas kombināciju pilnveidošanai, ko veic izmeklētājs un prokurors ir svarīga psiholoģijas, loģikas un datoru tehnikas loma, un visas informācijas tehnikas loma kopumā, kā arī citu jautājumu un zinātniskās pieejas loma to izskatīšanai un analizei.

KPL 7. nodaļā “Citas kriminālprocesā iesaistītās personas” 113. pantā “Speciālists” noteikts, ka speciālists ir persona, kura pēc kriminālprocesu veicošās amatpersonas aicinājuma sniedz tai palīdzību, izmantojot savas speciālās zināšanas vai darba iemaņas noteiktā jomā (KPL 113. p. 1. d.). Speciālists ir persona, kurai ir speciālās zināšanas, kura tiek pieaicināta piedalīties procesuālajās darbībās saskaņā ar KPL paredzēto kārtību, priekšmetu un dokumentu atrašanai un izņemšanai, izmantot tehniskos līdzekļus pētot kriminālprocesa materiālus, jautājumu sastādīšanai eksper tam, kā arī savas profesionālās kompetences jautājumu izskaidrošanai pusēm un tiesai.

Citas kriminālprocesā iesaistītās personas zināmā mērā liek uzskatīt, ka viņu procesuālā loma maznozīmīga, ja līdz šim nav atrasts termins, ko izmanto attiecībā uz šīs grupas dalībniekiem procesā. Taču šajā dalībnieku grupā ir personas ar ļoti nozīmīgām procesuālām lomām (Meikališa, Strada-Rozenberga 2010, 103. lpp.).

Speciālo zināšanu izmantošanas institūtam ir īpaša vieta KPL, bet vairāki jautājumi, kam ir nozīme teorijā un praksē, prasa turpmāko pētišanu. Speciālistu pieaicināšanas noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanai problēmu risināšanai svarīgi noteikt un zinātniski pamatot speciālo zināšanu jēdzienu, kā arī speciālista lomu kriminālprocesā. Zinātnieki un praktiķi atšķirīgi traktē speciālo zināšanu būtības saturu un jēdzienu.

Kāpēc jābūt precīzam priekšstatam par speciālām zināšanām kriminālprocesā? Pirmkārt, jau izmantošanai procesuālajā darbībā, jo tāds priekšstats veicina pareizu zinātnes jomas noteikšanu, kurā tie var būt izmantoti. KPL 113. panta 1. daļā tiek minēts termins “speciālās zināšanas”. Teorētiskajā literatūrā var sastapt terminu “speciālā izzināšana”.

Samākslots liekas norobežojums, kas izpaužas apstāklī, ka speciāla izzināšana tiek izskatīta kā zināšanu iegūšanas process noteiktajā cilvēka darbības izzināšanas jomā, bet speciālās zināšanas kā ziņu kopums no kādas noteiktās cilvēka darbības izzināšanas jomas un ir noteiktas informācijas apjoms, kas izveidojas dotajā attīstības periodā (Шуматов 1996: 12).

V. Arsenjevs un V. Zablockis par speciālām zināšanām sauc ziņu sistēmu, iegūtu zinātniskās un praktiskās darbības rezultātā, bet par spe-

ciālo izzināšanu – zināšanas, ko ieguva attiecīgas personas teorētiskās un praktiskās apmācības rezultātā (Арсеньев, Заблоцкий 1986: 4).

A. Eismans par speciālām uzskatīja “ne vispārzināmās un ne visiem pieejamas zināšanas, kas masveidīgi izplatītas, īsāk sakot, zināšanas, kuras ir ierobežota speciālistu loka rīcībā, pie kam, acīmredzami, ka šīs zināšanas ir dziļas, piemēram, fizikas jomā un norādītā nozīmē ir speciālas biologam, un otrādi” (Эйсман 1967: 91).

B. Bišmanovs nosaka speciālās zināšanas kā personu zināšanas, kas nav saistītas ar kriminālo tiesvedību, pēc satura plašākas par vispārizglītojošo sistēmu, bet pēc mērķa, izmantojamas kriminālistiski vērtīgas informācijas saņemšanai (Бишманов 2002: 445).

Zināšanu jomu noteikšana, kuras kriminālajā tiesvedībā jāuzskata par speciālām, ir ne tik teorētiski, cik praktiski svarīgas (Шапиро, Степанов 2008: 18).

T. Sahnova atzīmē, ka speciālās zināšanas ir ne vienmēr tiesiska rakstura zinātniskās zināšanas ar adekvātām (atzītām) lietišķām metodēm, kuras izmanto noteikto juridisko mērķu sasniegšanai (Сахнова 2000: 8–9).

Daži autori uzskata, ka visas tiesiskās zināšanas jāuzskata par speciālām (Россинская 2005:13–14, 17).

Izskatītās zinātnieku pozīcijas ļauj izteikt priekšlikumu iekļaut KPL 7. nodaļā normu par speciālo zināšanu noteikšanu. Speciālās zināšanas ir netiesiskās zināšanas dažādās darbības jomās, kas iegūtas profesionālās izglītības ietvaros, kas ietver teorijas zināšanas, iemaņas un prasmes, un tiek izmantotas kriminālprocesā KPL mērķa sasniegšanai. Autoresprāt, nav mazsvarīgs priekšlikums speciālistiem par jaunāko starptautisko un Eiropas zinātņu sasniegumu izpēti pēc specialitātes sertificētos kursoš.

Analoģiskās mācības var paredzēt ar izmeklētājiem, prokuroriem un tiesnešiem par jaunākiem pasaules zinātnes sasniegumiem dažādās jomās ar mērķi atklāt un izmeklēt noziedzīgus nodarījumus. Tas ir viens no virzieniem, kā mūsdienās pilnveidot tiesībsargājošo iestāžu darbinieku darbību.

Katrā konkrētajā kriminālprocesā, persona, kas virza procesu, izmeklētājs un prokurors patstāvīgi lemj jautājumu par nepieciešamību pieaicināt kādu speciālistu, kas piedalītos izmeklēšanas darbībā.

Piemēram, palīdzības sniegšanai izmeklētājam mikrodaļiņu atrašanai, fiksēšanai un izņemšanai tiek rekomendēts pieaicināt kā speciālistus personas, kas ekspertižu iestādēs nodarbojas ar mikrodaļiņu izpēti. Kriminālprocesos, kas uzsākti par drošības noteikumu pārkāpšanas faktiem

jāpieaicina speciālistus inženierus konkrētajā jomā. Kriminālprocesos, kas uzsākti par dažādu noziedzīgu nodarījumu faktiem, mūsdienās liela uzmanība tiek veikta skaņu un attēla ierakstu izmantošanai (KPL 143. p.) veicot izmeklēšanas darbības. KPL 144. p. "Zinātniski tehnisko līdzekļu izmantošana izmeklēšanas darbībās" 1. un 2. daļas nosaka, ka izmeklēšanas darbībās var izmantot zinātniski tehniskos līdzekļus. To izmantošana izmeklēšanas darbībās ir aizliepta, ja tās apdraud to personu veselību un dzīvību, kuras piedalās izmeklēšanas darbībā.

Procesuālās darbības veikšana ar tehnisko līdzekļu izmantošanu reglementēta KPL 140. p. astoņās daļās.

Tā procesa virzītājs procesuālo darbību var veikt, izmantojot tehniskos līdzekļus (telefonkonference, videokonference), ja to prasa kriminālprocesa apstākļi. Procesuālās darbības gaitā, izmantojot tehniskos līdzekļus, jānodrošina, lai dažādās telpās vai ēkās esošie procesa virzītājs un personas, kuras piedalās procesuālajā darbībā, cits citu varētu dzirdēt telefonkonferences laikā, kā arī dzirdēt un redzēt – videokonferences laikā.

Pirmstiecas procesā izmeklēšanas darbības, kas veiktas, izmantojot tehniskos līdzekļus, fiksē KPL 143. pantā noteiktajā kārtībā, bet pārējās procesuālās darbības – KPL 142. pantā noteiktajā kārtībā. Lietas iztiesāšanas laikā procesuālās darbības, kas veiktas, izmantojot tehniskos līdzekļus, fiksē tiesas sēdes protokolā.

Izskatot problēmu par speciālista pieaicināšanu piedalīties izmeklēšanas darbībās, iezīmēsim E. Lopušnoja pozīciju, kurš rekomendēja pieaicināt speciālistus piedalīties izmeklēšanas darbībās, kad ir nepieciešamība izmantot speciālās zināšanas un bez šīm zināšanām izmeklētājs vai tiesa nav spējīgi noskaidrot konkrētus jautājumus (Лопушной 1971: 7).

Autore piekrīt B. Mahova pozīcijai, kurš uzskatīja, ka speciālista pieaicināšana ir lietderīga arī tāda darba veikšanai, ko var paveikt izmeklētājs pats, bet lēnāk un ne tik kvalitatīvi ka speciālists (Maxob 1971: 10).

A. Musijenko pareizi atzīmēja, ka speciālistu speciālo zināšanu un iemaju izmantošanas praktiskais lietderīgums nav atkarīgs no izmeklētāja subjektīvām iespējām, bet izpaužas speciālo zināšanu optimālajā izmantošanā izmeklējot noziegumus, izejot no darba organizācijas zinātniskām interesēm (Мусиенко 1978: 93–94).

Ņemot vērā augstāk minēto, KPL jānostiprina pozīcija par obligātu speciālista piedalīšanos izmeklējot noziedzīgus nodarījumus pret dzīvību un veselību, kā arī paredzēt tādu iespēju izmeklējot citus noziedzīgus nodarījumus.

Ārpus pētījuma palika ne mazāk svarīgi jautājumi, kas saistīti ar turpmāko speciālista tiesiskā statusa attīstību Latvijas kriminālprocesā: jautājuma izskatīšana par speciālista liecībām un to pierādišanas nozīmi kriminālprocesā, viņa loma sniedzot konsultāciju, starptautiskās un Eiropas kriminālprocesa teorijas analīze, kā arī citi speciālista institūta jautājumi.

Ievērojot minēto autore izvirza šādus priekšlikumus:

1. Iekļaut KPL 7. nodaļā normu par speciālo zināšanu jēdzienu, proti, Speciālās zināšanas ir netiesiskās zināšanas dažādās darbības jomās, kas iegūtas profesionālās izglītības ietvaros, kas ietver teorētiskās zināšanas, iemaņas un prasmes, un tiek izmantotas kriminālprocesā KPL mērķa sasniegšanai.
2. KPL nostiprināt pozīciju par obligātu speciālista piedalīšanos izmeklējot noziedzīgus nodarījumus pret dzīvību un veselību.
3. Veikt praktisko darbinieku speciālistu apmācību par jaunāko starptautisko un Eiropas zinātņu sasniegumu izpēti pēc specialitātes sertificētос kursos.
4. Organizēt mācības ar izmeklētājiem, prokuroriem un tiesnešiem par jaunākiem pasaules zinātnes sasniegumiem dažādās jomās ar mērķi atklāt un izmeklēt noziedzīgus nodarījumus.

Priekšlikumi par pētāmo tēmu par izmeklētāja un prokurora darbības pilnveidošanas jautājumiem, pieaicinot speciālistus noziedzīga nodarījuma izmeklēšanai, izvirzīti ķemot vērā zinātnisko pieejumu, zinātnieku pozīcijas kriminālprocesa un kriminālistikas jomā, KPL normu izpēti ar mērķi pilnīgi efektīvi un kvalitatīvi veikt noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu, ekonomējot valsts līdzekļus, lai sasniegtu Kriminālprocesa likuma mērķi.

Bibliogrāfija

1. Latvijas Republikas Satversme (Spēkā no 07.11.1922. 89. pants. Ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 29.04.2009. No: Latvijas Vēstnesis, Nr. 43., 01.07.1993).
2. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005–2010. (2010) Latvijas Vēstnesis, Rīga
3. Arsenjev V., Zabloskiy V. (1986) Ispolzovanie specialnih znaniy pri ustanovenii fakticheskikh obstojatelstv ugodovnogo dela. Krasnojarsk (In Russian)
4. Bishmanov B. (2002) Ispolzovanie specialnih znaniy v procesualnoy v sluzebnoydejatelnosti // "Chernie diri" v rossijskom zakonodatelstve. № 4. (In Russian)
5. Volinskiy A., Lavrov V. (2008) Kriminalistika: uchebnik dlja vuzov. – 2- izd., pererab. i. dop. Moskva: Uniti-Dana: Zakon i pravo (In Russian)

6. Lopushnoy E. (1971) Uchastie specialista-kriminalista v sledstvenih dejstvijah: Avtoref. diss. ... kand. Jurid. nauk. Alma-Ata (In Russian)
7. Mahov V. (1971) Uchastie specialista v sledstvenih dejstvijah: Avtoref. diss. ... kand. Jurid. nauk. Moskva (In Russian)
8. Musienko A. (1978) Peinicipi privlechenija specialistov k proizvodstvu sledstvenih deystviy. Problimi predvaritelnogo sledstvija. Sb. Nauch. Robot. Volgograd. Vip. 7. (In Russian)
9. Rossinskaja E. (2005) Sudebnaja ekspertiza: v grazdanskom, arbitraznom i ugolovnom procese. Moskva (In Russian)
10. Sahnova T. (2000) Sudebnaja ekspertiza. Moskva (In Russian)
11. Shapiro L., Stepanov V. (2008) Specialnie znaniya v ugolovnom sudoproizvodstve Moskva: «Jurlitinform» (In Russian)
12. Shumanov J. (1966) Ispolzovanie specialnih znaniy na predvaritelnom sledstvii: Avtoref. Diss. ...kand. Jurid. nauk. автореф. Moskva (In Russian)
13. Eisman A. (1967) Zaklichenie eksperta. Struktura i nauchnie obosnovaniya. Moskva (In Russian)

Вопросы совершенствования деятельности следователя и прокурора при расследовании преступного деяния с приглашением специалистов

Резюме

Обеспечение прав личности в уголовном процессе при расследовании преступных деяний является необходимым условием для достижения цели Уголовно-процессуального закона, предусмотренной статьей 1 УПЗ.

Активное и умелое использование следователем и прокурором содействия специалистов в раскрытии и расследовании преступных деяний – залог быстрого раскрытия преступных деяний, их полного и всестороннего расследования.

Предлагается дополнить УПЗ нормой об определении специальных знаний как не правовых знаний в различных областях деятельности, полученных в рамках профессионального образования, включающих знания теории, навыки и умения, и используемые по уголовному процессу для достижения цели УПЗ.

Предлагается закрепить в одной из норм УПЗ положение об обязательном участии специалиста при расследовании преступных деяний против жизни и здоровья.

Предлагается разработать программу совершенствования деятельности специалистов, а также повышения уровня знаний следователей, прокуроров, судей в области современных международных и европейских достижений науки в различных областях с целью привлечения специалистов к раскрытию и расследованию преступных деяний.

Ключевые слова: Уголовно-процессуальный закон, уголовно-процессуальное право, специалист, специальные познания, криминалистика.

KIBERNOZIEGUMI KĀ VIENS NO FAKTORIEM, KAS IETEKMĒ CILVĒKDROŠĪBU LATGALES REĢIONĀ

Anotācija

Raksta mērķis – izpētīt un sniegt priekšstatu par kibernoziegumiem kā noziedzīgu nodarījumu kopumу, kurus apvieno kopējas pazīmes.

Pētījuma metodes: analize un sintēze, salīdzinošā, indukcija un dedukcija.

Problemātika:

- kibernoziegumiem ir raksturīga augsta latentuma pakāpe;
- noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā izmantotās tehnoloģijas vienmēr ir par vienu soli priekšā izmeklēšanas tehnoloģijām;
- normatīvais regulējums pielāgojas situācijai, kas jau ir izveidojusies kā reakcija uz problēmām;
- kibernoziegumu izmeklēšana – resursu ietilpīgs process;
- kvalificēta personāla jautājumi.

Atslēgas vārdi: cilvēkdrošība, kibernoziegums, informācijas tehnoloģijas, krimināltiesību mērķi un principi.

Kibernoziegumu ierobežošana un apkarošana dod iespēju cilvēkiem pārliecīnāti izmantot savā dzīvē daudzējādas informācijas tehnoloģijas, brīvi un bez bailēm sasniegt uzstādīto mērķi, novērst vai mazināt apdraudējuma sekas, kā rezultātā pieaug cilvēkdrošība, kas ir priekšnosacījums tautas attīstībai.

Cilvēkdrošības stiprināšanu par prioritāti izvirzījušas Kanādas, Norvēģijas un vēl 11 citu valstu valdības (Latvijas Platforma attīstības sadarbībai 2012), kas apvienojušās organizācijā *Cilvēkdrošības tikls (Human Security Network)*. Cilvēkdrošības jēdziena popularizēšanu pasaulē veicina Apvienoto Nāciju Organizācijas Cilvēkdrošības konsultatīvā padome, kur forumā par cilvēkdrošību un šī jēdziena paplašināšanu diskutē 56 valstu politiķi un zinātnieki.

Mūsdieni pasauli nevar iedomāties bez automātiskās datu apstrādes sistēmas, interneta, mobilā telefona, bankas kreditkartes un citiem personas datu elektroniskiem nesējiem. Noziedzīgas darbības rezultātā cilvēks var kļūt par kibernozieguma upuri, dažreiz nezinot par to. Piemēram, identitātes zādzība, iegādāto preču nepiegādāšana, viltošana vai neatbilstība aprakstam, nespēja piekļūt tiešsaistes pakalpojumiem kiberuz-

brukuma dēļ, krāpnieciskos nolūkos izsūtītu e-pastu saņemšana, rasu naidu vai reliģisku ekstrēmismu sludinošu materiālu nejauša atklāšana un saskaršanās ar bērnu pornogrāfiju. Par to, ka kibernoziegumu problēma klūst aizvien aktuālāka mūsu valstī un Latgales reģionā, liecina plaš publiskajā telpā atrodamas informācijas klāsts. Tā kā informācijas tehnoloģijas (IT) cieši integrējušās gan privātās un sabiedriskās dzīves, gan tautsaimniecības un valsts pārvaldes sfērās, kibernoziegumu radītās sekas var būt diezgan smagas.

Viens no spilgtākiem piemēriem kibernoziegumu izmeklēšanā bija fakts, kad 21.06.2011. īstenojot starptautiskās kibernoziegumu apkaršanas operācijas Rēzeknē tika aizturēti divi Latgales iedzīvotāji – 22 gadus vecais Pēteris Sahurovs un 23 gadus vecā Marina Maslobojeva, bet ASV un Eiropā, tostarp arī Baltijas valstīs, konfiscēti desmitiem datoru un serveru. ASV Tieslietu ministrijas izplatītajā paziņojumā teikts, ka Minesotas apgabala tiesa izvirzījusi viņiem apsūdzības tiešsaistes krāpšanā un sazvērestībā ar nolūku izdarīt tiešsaistes krāpšanu, kā arī par datoru bojāšanu. P. Sahurovs un M. Maslobojeva izmantojuši tā dēvēto “iebie-dēšanas programmatūru” (angļu valodā – “scareware”), ar kuras palīdzību interneta lietotāji tiek pārliecināti, ka viņu datori inficēti ar vīrusu. Pēc tam upurus mudina paziņot savu banku karšu numurus, lai iegādātos antivīrusu programmas savu datoru “izārstēšanai”. ASV prokuratūra uzskata, ka apsūdzētie nodarijuši vismaz divus miljonus dolāru lielus zaudējumus.

Par pētījuma bāzi izmantoti normatīvie akti, kas uz doto brīdi regulē tiesiskās attiecības Latvijas Republīkā un Eiropas Savienībā, speciālā literatūra, Latvijas Policijas akadēmijas mācībspēku zinātniskie pētījumi, darba autora, kā arī citu tiesībsargājošo struktūru darbinieku personīgā pieredze.

Kibernoziegumu kategorijā ietilpst diezgan liels noziedzīgo nodarījumu klāsts, kas saistīts ar IT tehnoloģijām. Šāda veida noziedzīgiem nodarījumiem ir masveida parādības raksturojums. To radītie apdraudējumi sabiedribai un aizsargājamām vērtībām ir būtiski, ko apliecina arī iepriekšminētais piemērs par Rēzeknē veikto kibernoziegumu.

05.10.2006. LR Saeima pieņēma likumu “Par Konvenciju par kibernoziegumiem un Konvencijas par kibernoziegumiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās” (Konvencija par kibernoziegumiem 2001). Šīs konvencijas preambulā atzīts, ka apzinoties būtiskās pārmaiņas, ko radīusi digitalizācija, datortīklu saplūšana un arvien pieaugošā globalizācija, apzinoties

risku, ka datortīklus un elektronisko informāciju var izmantot arī noziegīgu nodarījumu izdarīšanai, ir nepieciešams panākt lielāku vienotību starp dalībvalstīm, ir nepieciešams īstenot, kā prioritāti, kopīgu politiku krimināltiesiskajā jomā ar mērķi aizsargāt sabiedrību pret kibernoziņumiem, pieņemot atbilstošus normatīvos aktus un veicinot starptautisko sadarbību, jo kibernoziņegumu efektīva ierobežošana un apkarošana prasa nacionālo tiesībsargājošo institūciju augstu kompetenci, kā arī pieaugošu, ātru un labi funkcionējošu starptautisko sadarbību kibernoziņegumu izmeklēšanā.

Viens no aspektiem, ko reglamentē Eiropas Padomes (EP) konvencija par kibernoziņumiem, ir jautājumi par pierādījumu elektroniskā formā meklēšanu, saglabāšanu, iegūšanu, vākšanu un pārtveršanu. Šī konvencija paredz nacionālajos tiesību aktos atsevišķi reglamentēt iespējas veikt šādas izmeklēšanas darbības:

- 1) uzkrāto datu operatīva saglabāšana (*expedited preservation of stored computer data*), nodrošinoties pret datu nozaudēšanu vai izmainišanu;
- 2) datu plūsmas operatīva saglabāšana un daļēja atklāšana (*expedited preservation and partial disclosure of traffic data*) nolūkā nodrošināt iespēju identificēt pakalpojuma sniedzējus un komunikācijas pārraides ceļu;
- 3) darba uzdevums jeb pieprasījums (*production order*) pakalpojumu sniedzējam vai citai personai, kuru kontrolē ir tādi dati par lietotājiem un viņu identifikāciju un, kas nav datu plūsma vai saturs dati;
- 4) uzglabāto datu meklēšana un pārņemšana (jeb iegūšana) (*search and seizure of stored computer data*);
- 5) datu plūsmas vākšana reālā laikā (*real-time collection of traffic data*);
- 6) datu saturs pārtveršana (*interception of content data*) jeb noklaušišanās.

Kibernoziņegumu izmeklēšanas un apkarošanas aktivitātes var būt īstenotas gan, kā Kriminālprocesa likumā (KPL) paredzētas darbības, gan, kā darbības, kuru saturu un norises kārtību nosaka Operatīvās darbības likums. Šim aktivitātēm, bez šaubām, jānotiek strikti ievērojot tiesiskuma un vispārējo cilvēktiesību aizsardzības principus, kā tas noteikts LR Satversmē. Latvijā ir paredzēta atbildība par kibernoziņumiem. Protams, šīs normas ir jāpilnveido un jāpapildina, bet nozīmīgs faktors šādu noziedzīgo nodarījumu apkarošanai ir speciālistu trūkums. Latgalē nav neviena Iekšlietu sistēmas darbinieka, kurš būtu speciāli apmācīts un spējīgs izmeklēt kibernoziņegumus.

Kibernoziegums

Atbilstoši kriminālistikas zinātnes sistēmas metodoloģijai, kibernoziegumu kategorijā var būt ietverti ļoti dažādi noziedzīgi nodarījumi – atkarībā no izmantotajiem klasifikācijas kritērijiem. Speciālistiem nereti ir atšķirīgas pieejas šajā jautājumā, līdz ar ko arī šīs kategorijas noziegumu kriminālistiskais raksturojums speciālajā literatūrā dažos aspektos ir neno teikts, proti, netiek sniegts pilnīgs un izsmēlošs šīs kategorijas nodarījumu raksturojums.

Nolūkā noteikt kibernoziegumu (vai – “IT noziegumu”) kategorijā ietveramus nodarījumus, jānosaka, vai noziedzīgi nodarījumi var būt saistīti ar informācijas tehnoloģiju resursiem:

- 1) IT resursi (aparatūra, programmatūra, elektroniskā informācija, IS pakalpojumi) var būt noziedzīgā nodarījuma apdraudējuma priekšmets;
- 2) IT resursi var būt izmantoti kā būtisks līdzeklis (nozieguma rīks) noziedzīgā nodarījuma īstenošanai un bez to izmantošanas šo nodarījumu atbilstošā veidā nav iespējams veikt;
- 3) IT resursi var būt izmantoti kā līdzeklis noziedzīgā nodarījuma sagatavošanai un/vai īstenošanai, taču šādu nodarījumu iespējams veikt arī bez IT resursu izmantošanas, tāpēc vairāk uzmanību pievērš tieši IT resursu izmantošanas nodarījuma sagatavošanai un/vai īstenošanai, tā kā IT resursi veido un saglabā noteiktas, specifiskas šī nozieguma pēdas.

Veidojot kriminālistisko klasifikāciju IT noziegumu kategorijā ietver tajiem nodarījumiem, speciālisti izmanto vienu, divus vai visus tris norāditos kritērijus. Tātad, apkopojot dažādu speciālistu priekšstatus, šā noziegumu kategorija kļūst nenoteikti plaša (Mīkelsons, 2006:). Tā kā Latvijā spēkā esošais Krimināllikums līdz šim brīdim nepilnīgi reglamentē šīs kategorijas noziedzīgos nodarījumus, īpaši lietderīgi ir izmantot EP Konvencijas par kibernoziegumu normas.

EP Konvencijā par kibernoziegumu nosaukti šādi noziedzīgi nodarījumi:

1. **Kibernoziegumi (cybercrimes)**, kas vērsti pret informācijas sistēmu (IS) drošību, tas ir, pret IS informācijas resursu pieejamību, konfidencialitāti un integritāti. Tie ietver “datorsistēmu un datu traucēšanu”:

- patvalīga piekļūšana;
- patvalīga pārtveršana;
- datu traucēšana;

- sistēmas traucēšana;
- ierices ļaunprātīga izmantošana.

Krimināllikuma (KL) XX nodaļā ir ietverti noziedzīgi nodarijumi, kas vērsti pret vispārējo drošību un sabiedrisko kārtību. Minētajā nodaļā ir paredzēta arī kriminālatbildība par datornoziegumiem (kibernoziegumiem).

Tas, ka likums par kibernoziegumu (datornoziegumu) objektu uzskata vispārējo sabiedrības drošību un sabiedrisko kārtību, liecina par to, ka ir apzināta šo noziegumu liela sabiedriska bīstamība (Ķinis, 2004:).

Mūsu valsts KL (241., 243., 244., 245.) pantos paredzēta kriminālatbildība par:

- 1) patvalīgu piekļūšanu automatizētai datu apstrādes sistēmai (241. pants);
- 2) automatizētas datu apstrādes sistēmas darbības traucēšanu un nelikumīgu rīcību ar šajā sistēmā iekļauto informāciju (243. pants);
- 3) nelikumīgām darbībām ar automatizētas datu apstrādes sistēmas resursu ietekmēšanas ierīcēm (244. pants);
- 4) informācijas sistēmas drošības noteikumu pārkāpšanu (245. pants).

Krimināllikuma 6. pantā ir noteikts: "Par noziedzīgu nodarijumu atzīstams ar nodomu (tiņi) vai aiz neuzmanības izdarīts nodarijums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods."

Minētā panta saturs nosaka, ka personu var saukt pie kriminālatbildības tikai tad, ja par izdarīto nodarijumu paredzēta kriminālatbildība. Tas nozīmē, ka Krimināllikumā ir precīzi jādefinē nozieguma objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse. Lai kādas personas uzvedību atzītu par kriminālsodāmu, ir nepieciešami šādi priekšnoteikumi:

Nozieguma objekts – kibernoziegumu objekts ir ne jau dators, informācijas sistēma (IS) vai datortehnoloģija, bet gan vispārējā sabiedriskā drošība un kārtība.

KL 241–245. pantos ietvertiem noziegumiem var saskatīt divu objektu tipus:

1. Grupas objekts – to saturu nosaka KL XX nodaļas nosaukums. Šim nozieguma objektam nebūs būtiskas nozīmes konkrētā nozieguma sastāva noteikšanā un kvalifikācijā, jo faktiski tas nosaka tikai vispārējās Krimināllikuma nostāndes.
2. Speciālais objekts – IS integritāte, konfidencialitāte un pieejamība. Pie šāda iedalījuma pieturas arī EP Kibernoziegumu ekspertu grupas eksperti. Konkrētajos gadījumos iedarbošanās uz konkrēto datorsistēmu neietekmēs vispārējo sabiedrības drošību un kārtību.

Galvenais Kriminālikumā iekļauto datornoziegumu uzdevums ir aizsargāt IS informācijas un tehniskos resursus no apdraudējuma.

Sistēmas apdraudējums ir ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīta darbība vai bezdarbība vai iespējams notikums, kas var izraisīt sistēmas informācijas vai tehnisko resursu maiņu, informācijas noklusēšanu, dzēšanu, bojāšanu vai resursu nonākšanu kādu personu nesankcionētā rīcībā.

Ja ļaundaris patvalīgi pieķēlūs datorsistēmai, tad ar to ļaunums būs nodarīts tikai un vienīgi sistēmas tehniskajiem un informācijas resursiem, ne sabiedrībai kopumā. Izņēmums varētu būt, ja sistēmā tiek glabāti valsts noslēpumi vai sistēma nodrošina kādas svarīgas sabiedriskas funkcijas izpildi, piemēram, regulē satiksmes drošību pilsētā, nodrošina sakarus starp svarīgām valsts institūcijām, bet tādā gadījumā noziegumi būs kvalificējami pēc kopības, tas ir, kopā ar vēl kādu nozieguma sastāvu un līdz ar to mainīties nozieguma tiešais objekts.

Subjekts – jebkura persona, kas ir pieskaitīma un sasniegusi 14 gadu vecumu.

Objektīvā puse – paņēmienu kopums, ar ko vainīgā persona izdara noziedzīgās darbības vai bezdarbību, kura rezultātā saņem labumu vai peļņu, ko sola kāda rīcība vai lieta (Ķinis, 2012:).

Subjektīvā puse – izpaužas nodoma vai neuzmanības formā.

Pie šīs noziegumu grupas attiecīnāmi: Kriminālikuma 144. pants (Korespondences, pa telekomunikāciju tikliem pārraidāmās informācijas un citas informācijas noslēpuma pārkāpšana), 145. pants (Nelikumīgas darbības ar fiziskās personas datiem), 244.¹ pants (Datu, programmatūras un iekārtu iegūšana, izgatavošana, izmainīšana, glabāšana un izplatīšana nelikumīgām darbībām ar elektronisko sakaru tīklu galiekārtām), 288. pants (Telekomunikāciju iekārtu, radio un televīzijas raidītāju un pasta tehnoloģisko iekārtu bojāšana) un citi panti.

Šajā grupā var ietvert arī Kriminālikuma 88. pantā paredzēto terorismu, ja tas ir saistīts ar IT resursu izmantošanu.

2. Ar datoru saistīti noziegumi (*computer related crimes*)

- ar datoru saistīta viltošana;
- ar datoru saistīta krāpšana.

Šajā grupā var ietvert, piemēram, Kriminālikuma 177. pantā paredzēto krāpšanu, 183. pantā paredzēto izspiešanu, 193.¹ pantā paredzēto datu, programmatūras un iekārtu iegūšanu, izgatavošanu, izplatīšanu, izmantošanu un glabāšanu nelikumīgām darbībām ar vērtspapīriem un maksāšanas līdzekļiem, 85. pantā paredzēto spiegošanu, 200. pantā pare-

dzēto dienesta noslēpumu un komercnoslēpumu saturošu ziņu neatļauta iegūšanu u.c. Uz šo grupu var attiekties arī Kriminālikuma 275. un 327. pantos paredzētie nodarijumi saistībā ar elektroniskiem dokumentiem.

3. Satura noziegumi (*content crimes*) – ar bērnu pornogrāfiju saistītie noziedzīgie nodarijumi.

Šajā grupā var ietvert Kriminālikuma 166. pantā paredzēto bērnu pornogrāfijas izgatavošanu, glabāšanu, izplatīšanu, reklāmu un realizāciju, kā arī bērnu iesaistišanu šādu materiālu izgatavošanā, ja tas saistīts ar IT resursu izmantošanu, kā arī 77. pantā paredzēto publisku aicinājumu uz agresīvu karu vai militāra konflikta izraisišanu, ja tas izpausta Internetā, 78. pantā paredzētās darbības, kas apzināti vērstas uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisišanu, 81.–83. pantos paredzētās darbības, ja tās izpaužas kā publiski aicinājumi internetā, 157. pantā paredzēto neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī (t.sk. interneta ziņu portālos un diskusijās) u.c.

4. Ar autortiesībām un blakustiesībām saistītie noziegumi, kas veikti ar IT resursu izmantošanu.

Šajā grupā ietilpst Kriminālikuma 147., 148., 149. un 206. pantā paredzētie noziedzīgie nodarijumi.

EP Kibernoziegumu Konvencijā nav ietverta elektroniskā naudas atmazgāšana (KL 195. pants – noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana), kiberterorisms un vairāki citi nodarijumi, kas arī var būt saistīti ar IT resursiem, jo to tiesisko statusu un dalībvalstu saistības nosaka citas konvencijas un Eiropas Padomes un ANO izstrādātie ligumi.

Bibliogrāfija

1. Latvijas Republikas Satversme (1922) // “LV”, 43, 01.07.1993.) [stājas spēkā 07.11.1922.] ar grozījumiem (In Latvian)
2. Kriminālprocesa likums. (2005) // “LV”, 74 (3232), 11.05.2005.) [stājas spēkā 01.10.2005.]. (In Latvian)
3. Kriminālikums (1998) // “LV”, 199/200 (1260/1261), 08.07.1998.) [stājas spēkā 01.04.1999.] ar grozījumiem (In Latvian)
4. Konvencija par kibernoziegumiem (2001) // “LV”, 171 (3539), 26.10.2006.) [stājas spēkā 01.06.2007.]. (In Latvian)
5. Likums “Par Konvenciju par kibernoziegumiem un Konvencijas par kibernoziegumiem Papildu protokolu par rassisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarijumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās” // “LV”, 171 (3539), 26.10.2006.) [stājas spēkā 27.10.2006.] ar grozījumiem (In Latvian)
6. Miķelsons U. (2003) *Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas metodika*. Riga: Biznesa augstskola Turība, – 387 lpp. (In Latvian)

7. Miķelsons U. (2006) *Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas iepatnības*. Rīga: Tiesību zinātņu bibliotēka, (In Latvian)
8. Ķinis U. (2000) *Noziedzīgi nodarījumi datorīklos (kibernoziegumi)*. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra (In Latvian)
9. Ķinis U. (2004) Latvijas Krimināllikums un datornoziegumi. Komentāri. Skaidrojumi. Viedokļi (In Latvian)
10. Ķinis U. (2012) Ar krimināllikumu aizsargātās intereses un tiesības informācijas tehnoloģiju jomā. – Riga: Jurista vārds, Nr. 41 (740). (In Latvian)
11. Sokolov A.V., Stepanjuk O.M. (2000) *Metodi informacionnoi zasciti objektov i kompjuternih setei*. Moskva: AST: Sankt-Peterburg: Poligon,. (In Russian)
12. Cilvēkdrošība Biedrība “Latvijas Platforma attīstības sadarbībai” Pieejams: <http://lapas.lv/aktualie-jautajumi/cilvekdrosiba/> (skat. 14.10.2012) (In Latvian)

Киберпреступность как фактор, оказывающий влияние на безопасность человека в Латгальском регионе

Резюме

Киберпреступность не имеет границ, преступник может находиться в Латгалии а жертва – в любой точке мира. Успешная борба с киберпреступлениями укрепляет безопасность человека и возможна только в сотрудничестве с другими странами. Предотвращение киберпреступности является функцией правоохранительных органов. Осуществлению этих функций мешают следующие факторы:

- недостаток квалифицированного персонала, сравнительно не большая оплата (300–500 лат), риск коррупции;
- высокий уровень латентности, по разным причинам жертвы не сообщают полиции о преступлении или сообщают позже;
- в результате быстрого развития современных технологий преступники часто находятся на шаг впереди следствия;
- необразованность людей в вопросах кибербезопасности, держатели домашних интернет страниц часто не заботятся о должной безопасности, люди часто сами передают свои личные данные малознакомым или чужим лицам;
- раследование киберпреступлений – ресурсоемкий процесс как правило связанный с необходимостью получения юридической помощи за рубежом.

В результате автор пришел к выводу, что для обеспечения безопасности человека в киберпространстве необходимо:

- развитие доктрины уголовного права в области киберпреступности;
- повышение материально-технического состояния и образовательного уровня правоохранительных учреждений связанных с кибербезопасностью;

- обязать поставщика интернет услуг предупреждать клиента о возможных киберугрозах и обеспечивать услугами по кибербезопасности, регистрировать MAC адрес клиента (это уникальный идентификатор, присваиваемый каждой единице оборудования компьютерных сетей, не путать с IP-адресом который является уникальным сетевым адресом узла в компьютерной сети);
 - проведение образовательных мероприятий в области кибербезопасности используя средства массовой информации и международные программы.
- Ключевые слова:** киберпреступления, безопасность человека, цели и принципы уголовного права, информационные технологии.

**PERSONAS IEVIETOŠANAS ĀRSTNIECĪBAS IESTĀDĒ
EKSPERTĪZES VEIKŠANAI ATBILSTĪBA KRIMINĀLPROCESA
LIKUMĀ NOTEIKTO PIESPIEDU LĪDZEKĻU
MĒRKIM UN SATURAM**

Anotācija

Pēdējos gados ir vērojama izteikta tendence pieaugt pieteikumiem Eiropas Cilvēktiesību tiesā par cilvēktiesību pārkāpumiem, tostarp par personas ieviešanu ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai un medicīniska rakstura pies piedu līdzekļu piemērošanu. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 283. pantu, aizdomās turēto vai apsūdzēto var piespiedu kārtā ievietot ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai, ja lietai nozīmīgu jautājumu atrisināšanai tiesu medicīniskajā vai tiesu psihiatriskajā ekspertīzē nepieciešamie pētījumi izdarāmi tikai stacionāros apstākļos. Pētot šā procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas praktiskos aspektus, secināms, ka procesuālā piespiedu līdzekļa – ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai, piemērošana neatbilst Kriminālprocesa likuma 241. panta saturam un jēgai.

Raksta mērķis un uzdevumi: veikt procesuālā piespiedu līdzekļa – ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai, tiesiskā regulējuma un piemērošanas prakses analīzi, identificējot iespējamos riskus un izstrādājot priekšlikumus to novēršanai.

Secinājums – lai personas ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai atbilstu likuma normām, būtu nepieciešams veikt grozījumus Kriminālprocesa likumā, paredzot procesuālo termiņu, kas attiektos uz stacionārās tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanu gadījumos, kad iepriekš bija noteikta ambulatorā ekspertīze. Tādā veidā personai tiktu dota iespēja izpildīt savu procesuālo pienākumu, kura nepildīšanas gadījumā viņai varētu tikt piemēroti stingrāki ierobežojumi.

Atslēgas vārdi: procesuālie piespiedu līdzekļi, tiesu psihiatriskā ekspertīze.

Pētījuma aktualitāte ir saistīta ar to, ka pēdējos gados ir vērojama izteikta tendence pieaugt pieteikumiem Eiropas Cilvēktiesību tiesā par cilvēktiesību pārkāpumiem, tostarp par personas ieviešanu ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai un medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu. Tas var raisīt nopietnas šaubas par Latvijas tiesību sistēmas efektivitāti kriminālprocesa tiesību jomā un tās atbilstību starptautiskajiem standartiem.

Pētījuma mērķis: veikt procesuālā piespiedu līdzekļa – ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai, tiesiskā regulējuma un piemērošanas prakses analīzi, identificējot iespējamos riskus un izstrādājot priekšlikumus to novēršanai.

Kriminālprocesa likuma 9. pants viennozīmīgi nosaka procesa dalībnieku pienākumu izpildīt kriminālprocesa veikšanai pilnvaroto amatpersonu prasības un ievērot likumā noteikto procesuālo kārtību (Kriminālprocesa likuma 9. pants). Kriminālprocesuālais pienākums ir attiecināms ne tikai uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, bet arī uz cietušajiem un lieciniekiem, jo arī viņiem ir jāierodas kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas norādītajā laikā un vietā, un jāpiedalās izmeklēšanas darbībā netraucējot kriminālprocesa norisi (Kriminālprocesa likuma 9. pants). Tomēr lielākā mērā tas ir attiecināms uz aizdomās turētajiem, un viņu centieniem izvairīties no kriminālatbildības un tiesas.

Kriminālprocesa likuma 67. pantā aizdomās turētajam kā pienākums noteikts: “noteiktajā laikā ierasties procesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas norādītajā vietā, ja uzaicinājums izdarīts likumā noteiktajā kārtībā; nekavēt un netraucēt kriminālprocesa norisi; ievērot drošības līdzekļa noteikumus un likumā minētos ierobežojumus; atlaut, ka tā tiek pakļauta eksperta izpētei, un izsniegt paraugus salīdzinošajai izpētei vai ļaut, lai tie tiek iegūti, kā arī tas, ka drošības līdzekļa noteikumu vai amatpersonu likumīgo prasību neizpildīšana, noteikto ierobežojumu pārkāpšana vai kārtības neievērošana ir pamats, lai tiktu lemts jautājums par stingrāka drošības līdzekļa piemērošanu, papildu ierobežojumu noteikšanu vai procesuālo sankciju piemērošanu” (Kriminālprocesa likuma 67. pants).

Kriminālprocesa mērķa sasniegšanai ir noteikti piespiedu līdzekļi, kuri nepieciešamības gadījumā ir piemērojami personai, ja aizdomās turētais vai apsūdzētais nepilda savus procesuālos pienākumus.

Kriminālprocesa teorijā piespiedu līdzekļus var iedalīt šādās grupās:

- 1) līdzekļi, ar kuriem panāk personu neizvairīšanos no kriminālprocesa norises. Un tie ir: aizturēšana, drošības līdzekļi, ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai;

- 2) līdzekļi pierādījumu iegūšanai, piemēram, kratišana, aplūkošana vai personas kratišana piespiedu kārtā;

- 3) līdzekļi kārtības uzturēšanas tiesas sēdē – procesuālās sankcijas, piemēram, izraidīšana no tiesas zāles;

- 4) līdzekļiem, ar kuriem nodrošina ar noziegumu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas iespēju – aresta uzlikšana mantai. (Liede 1980, 140 lpp).

Kriminālprocesa likuma 241. pantā paredzēts, ka par procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamatu var būt tikai personas pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētajā procesā vai atsevišķas procesuālās darbības veikšanai, savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana (Kriminālprocesa likuma 241. pants). Piemērojot kādu no iepriekš minētajiem procesuālajiem piespiedu līdzekļiem, amatpersonā izvērtē kādu procesuālu piespiedu līdzekli konkrētā gadījumā piemērot, nepārkāpot saprātīguma robežas un nepamatoti neierobežojot personas tiesības. Autores uzmanību šai sakarā vairāk saista Kriminālprocesa likuma 283. pantā noteiktais piespiedu līdzeklis, ko var piemērot attiecībā pret aizdomās turēto vai apsūdzēto, kā arī personu, attiecībā uz kuru uzsākts process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai (Kriminālprocesa likuma 283. pants). Šādu personu var piespiedu kārtā ievietot ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai, ja lietai nozīmīgu jautājumu atrisināšanai tiesu medicīniskajā vai tiesu psihiatriskajā ekspertīzē nepieciešamie pētījumi izdarāmi tikai stacionāros apstākļos.

Ievietošanu ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai piemēro un sūdzības par to izskata, kā arī kontroli pār tās piemērošanu veic tādā pašā kārtībā kā par apcietinājumu. Nemot vērā to, ka šis procesuālais piespiedu līdzeklis ir saistīts ar brīvības atņemšanu, procesa virzītājs ar ierosinājumu, kurā norāda procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamatu – kādus procesuālus pienākumus persona nepilda un kāpēc šī izmeklēšanas darbība jāveic piespiedu kārtā, ar lēmumu par stacionārās tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanu personai vēršas pie izmeklēšanas tiesneša.

Pētot izmeklēšanas praksi kriminālprocesos, kuros tīcīs piemērots šīs procesuālais piespiedu līdzeklis secināms, ka procesuālā piespiedu līdzekļa – ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai, piemērošana neatbilst Kriminālprocesa likuma 241. panta saturam un jēgai. Izmeklēšanas tiesneša lēmumā kā pamatojums ievietot personu ārstniecības iestādē, norādīts ambulatorās tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumā izdarītais secinājums par nepieciešamību ekspertīzi veikt stacionāri. Arī Ārstniecības likuma 67. pants nosaka: "... Stacionāro palidzību sniedz psihiatriskajā ārstniecības iestādē vai ārstniecības iestādes psihiatriskajā nodaļā, ja slimnieka veselības stāvokļa dēļ to nav iespējams veikt ambulatori vai dzīvesvietā" (Ārstniecības likuma 67. pants).

Jāuzsver šāda pamatojuma neatbilstība Kriminālprocesa likuma 241. pantam. Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanai netiek minēts Kriminālprocesa likumā noteiktais pamats. Neapšaubāmi, šī izmeklēšanas

darbība ir obligāta un veicama savlaicīgi, lai noskaidrotu, vai personu, kura ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir iespējams saukt pie kriminālatbildības. Pie kriminālatbildības ir saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi Krimināllikumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes un, kura ir apzinājusies savasnoziedzīgās rīcības nozīmi un sekas (Krimināllikuma 1. pants).

Lai personas ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes veikšanai, atbilstu likuma normām, būtu nepieciešams veikt izmaiņas normatīvajā aktā. Piemēram, Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksā (turpmāk – Kodekss) personas ievietošana ārstniecības iestādē netiek definēts kā piespiedu līdzeklis, bet gan kā izmeklēšanas darbība, kuras veikšanai nepieciešama tiesas atļauja. Kodeksa 165. pants paredz kārtību, kādā ir veicamas izmeklēšanas darbības, kuras ierobežo Konstitūcijā noteiktās pilsoņu tiesības (Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 165. pants). Savukārt, Kodeksa 203. pants “ievietošana ārstniecības vai psihiatrijas stacionārā tiesu ekspertīzes veikšanai” paredz, ka, ja veicot tiesu medicīnas vai tiesu psihiatrisko ekspertīzi, rodas nepieciešamība aizdomās turētā vai apsūdzētā stacionārai izmeklēšanai, tad persona var tikt ievietota medicīnas vai psihiatrijas stacionārā (Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 165. pants).

Nemot vērā Latvijā pastāvošo izmeklēšanas praksi, autore uzskata, ka ievietojot personu ārstniecības iestādē piespiedu kārtā ekspertīzes veikšanai, tiek nepamatoti ierobežotas personas tiesības uz brīvību. Cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi (Kriminālprocesa likuma 12. pants).

Izmeklēšanas darbības – ekspertīzes veikšana piespiedu kārtā nevar tikt uzskaitīta par Kriminālprocesa likuma 12. pantā noteikto cilvēktiesību ierobežošanas pamatu. Šajā situācijā personai netiek dota iespēja pildīt savus procesuālos pienākumu – atļaut, ka tā tiek pakļauta eksperta izpētei. Autore uzskata, ka Kriminālprocesa likumā būtu jāparedz procesuāls termiņš, kas attiektos uz stacionārās tiesu psihiatriskās ekspertīzes notešanu gadījumos, kad iepriekš bija noteikta ambulatorā ekspertīze. Tādā veidā personai tiktu dota iespēja izpildīt savu procesuālo pienākumu, kura nepildīšanas gadījumā viņai varētu tikt piemēroti stingrāki ierobežojumi.

Bibliogrāfija

1. 21.04.2005. likums “Kriminālprocesa likums” [stājas spēkā 01.10.2005.], likuma redakcijā, kas stājā spēkā 01.04.2013.
2. 17.06.1998. likums “Krimināllikums” [stājas spēkā 01.04.1999.], likuma redakcijā, kas stājā spēkā 01.04.2013.
3. 12.06.1997. likums “Ārstniecības likums” [stājas spēkā 01.10.1997.], likuma redakcijā, kas stājās spēkā 25.07.3012.
4. Kūtra G. zinātniskajā redakcijā.(2010) *Rokasgrāmata kriminālprocesā tiesnesiēm*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
5. Liede A. (1980) *Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi*. Rīga: Zvaigzne.
6. Meikališa Ā. (2000) *Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata*. Rīga: Raka.
7. Pētījums “Tiesu prakse kriminālprocesā nosakot medicīniska rakstura pie-spiedu lidzekļus 2011./2012. <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2012/>
8. Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodekss. <http://lv.uz/laws/codes-Krievija/krimin%C4%81lprocesa-kodekss-krievija%20>

Compliance of the Placement a Person in a Medical Institution for the Providing Examination with the Purpose and Content of the Compulsory Measures determined in the Criminal Procedure Law

Summary

Article 67 of the Criminal Procedure Law prescribes, that the suspect has a duty “not to delay or hinder the progress of criminal proceedings; to permit that he or she be subjected to the study of an expert, and to submit samples for comparative study or to permit such samples to be obtained; to comply with the specified procedures during the performance of procedural actions; as well as the failure to meet the lawful requirements, trespassing the limits of the restrictions or failure to comply with lawful requests of officials is the basis to decide on the more stringent security measure, the additional limitations or procedural sanctions”.

Section 241 of the Criminal Procedure Law provides that the procedural compulsory measures may be based on only the opposition parties to achieve the aim of the particular criminal proceeding or proceedings for the performance, their procedural breach of duty or improper fulfilment. Article 283 of the Criminal Procedure Law provides that the suspect or the accused, as well as the person in respect of whom started the process of compulsory medical measures may then be forcibly put in a medical institution for making the expertise, if relevant to the case issues matters could be made in medical or forensic psychiatric expertise and necessary studies are to be made only in stationary conditions. Placement in the medical institution for the expertise is applied and complaints are inspected,

as well as control over the application undergoes the same procedure as for detention. By studying the practice of criminal investigation, in which has been applied the procedural measure, it could be concluded that procedural compulsory measure – the application of the placement in a medical institution for the performance of an expert-examination, does not comply with the contents and meaning of the Section 241 of the Criminal Procedure Law. In the ruling of the investigative judge the basis to put a person in the medical institution, is pointed out in forensic psychiatric expert resolution drawn conclusion about the need to perform the expertise in hospitals. For the application of the procedural mandatory measure is not always mentioned the statutory basis of the Criminal Procedure Law.

Key words: procedural measures, forensic psychiatric examination, a person in a medical institution.

PAPILLĀRLĪNIJU RAKSTU PĒDU VIZUALIZĒŠANAS UN IZŅEMŠANAS IESPĒJAS NO AUGĻU UN DĀRZENŪ VIRSMĀM – TEORĒTISKIE UN PRAKTISKIE ASPEKTI

Anotācija

Daktiloskopijas lomu noziedzīgu nodarijumu atklāšanā neviens vairs neapsauba, tomēr vēl aizvien tiek meklētas jaunas un vēl lidz šim neizmantotas iespējas, lai nostiprinātu daktiloskopijas pozīcijas cīņā ar noziedzību. Viena no šādām iespējām ir papillāriniju rakstu pēdu vizualizēšana un izņemšana no bioloģiskām virsmām, piemēram, augliem un dārzeniem.

Ar mērķi noskaidrot, vai uz augļu un dārzeņu virsmām ir iespējams konstatēt, vizualizēt un izņemt latentās papillārliniju rakstu pēdas, tika veikts eksperiments, kura gaitā uz augļu – apelsina, banāna, melones, granātābola un dārzeņu – kabača, tomāta, paprikas, tika atstātas eksperimentālās papillārliniju rakstu pēdas. Pēdas tika atstātas uz augļu un dārzeņu virsmām un apputeksnētas ar daktiloskopisko pulveri un pārkopētas uz baltās silikona pastas Mikrosil tūlit pēc pēdu atstāšanas, pēc 24, 48, 72 un pēc 120 stundām.

Eksperimenta **uzdevums** bija atrast vienkāršu un progresīvu metodi papillārliniju rakstu pēdu vizualizēšanā un izņemšanā, kuru varētu vienlīdz veiksmīgi pielietot notikuma vietā un laboratorijas apstākļos. Savukārt eksperimenta laikā iezīmējās sekjojoša **problēma**, proti, papillārliniju rakstu pēdu veidošanās un saglabāšanās uz augļu un dārzeņu virsmām, kurās jau notikušas pēdu uztvērējvirsmas izmaiņas, piemēram, žūšanas process.

Eksperimenta rezultāti ļauj izdarīt **secinājumu**, ka uz augļu un dārzeņu virsmām ir iespējams atrast, vizualizēt un izņemt papillārliniju rakstu pēdas pielietojot pēdu apputeksnēšanas metodi, kuru var pielietot gan notikuma vietas apskatē, gan laboratorijas apstākļos. Eksperimenta laikā tika apzināti **inovatīvi** izpētes objekti (augļi un dārzeni).

Daktiloskopijas lomu noziedzīgu nodarijumu atklāšanā neviens vairs neapsauba, tomēr vēl aizvien tiek meklētas jaunas un vēl lidz šim neizmantotas iespējas, lai nostiprinātu daktiloskopijas pozīcijas cīņā ar noziedzību. Viena no šādām iespējām ir papillārliniju rakstu pēdu vizualizēšana un izņemšana no bioloģiskām virsmām, piemēram, augliem un dārzeniem. Kopumā eksperimenta laikā uz augļu un dārzeņu virsmām tika atstātas 217 papillārliniju rakstu pēdas no, kurām 119 pēdas tika saskatīts papillārliniju raksts, kurš ir atspoguļojies apmierinošā kvalitātē un kurā ir saskatāms pietiekšķīs daudzums papillārliniju raksta sevišķo pazīmju, kuras savukārt izveido šo pazīmju individuālo kopumu, kas ir par pamatu secinājumam, ka šis papillārliniju rakstu pēdas ir derīgas personas identifikācijai.

Atslēgas vārdi: augli, dārzeni, papillārliniju rakstu pēdas.

Ja notikuma vietā uz jebkura objekta esošās papillārlīniju (Baldunčiks 1999) rakstu pēdas dod apliecinājumu tam, ka persona ir atradusies tiešā saskarsmē ar objekta virsmu, uz kura tika konstatētas pēdas, tad kāpēc šādu iespēju mums nevar sniegt papillārlīniju rakstu pēdas, kuras atrastas uz augļu un dārzeņu virsmām?

Ar mērķi, lai noskaidrotu vai uz augļu un dārzeņu virsmām ir iespējams konstatēt, vizualizēt un izņemt latentās papillārlīniju rakstu pēdas, tika veikts eksperiments, kura sākumā tika izvīzīts uzdevums, atrast vienkāršu un progresīvu metodi papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanā un izņemšanā, kuru varētu vienlīdz veiksmīgi pielietot notikuma vietā un laboratorijas apstākļos.

Eksperimenta veikšanai tika izvēlēta telpa (dzīvojamā istaba), kurā temperatūras svārstības ir robežas no 21°C līdz 25°C; materiāli: BVDA firmas (Holande) melnais magnētiskais pulveris (magnetic black B-4700), magnētiskā ota, Marabu putna spalvu ota (CRP USA 610/828-5326), FOMA firmas (Čehijas Republika) gaišā daktiloskopiskā plēve (Finger-print lifter transparent), baltas krāsas silikona pasta Mikrosil (Zviedrija); augļi – apelsīns, banāns, melone, granātābols un dārzeņi – kabacis, tomāts, paprika (sarkanā un dzeltenā).

Pirms eksperimentālo papillārlīniju rakstu pēdu atstāšanas tika sagatavotas baltas papīra lapas, uz kurām tika uzrakstīts pēdu atstāšanas datums, mēnesis un laiks, piemēram, 25.10. plkst. 21:00. Lapas tika izvietotas uz galda proporcionāli laika dimensijas pieaugumam. Tāpat arī uz lapas tika norādīts datums, mēnesis un laiks, kad jāveic eksperimentāli atstāto pēdu vizualizēšana un izņemšana (pārkopēšana). Ar mērķi, lai eksperimenta rezultāti būtu iespējami objektīvāki, eksperimentālo latento papillārlīniju rakstu pēdu atstāšanai uz augļu un dārzeņu virsmām tika pieaicināti 20 statisti, kuriem bija dots uzdevums uz galda esošajiem augļiem un dārzeņiem atstāt papillārlīniju rakstu pēdas pēc izvēles. Pēdu veidošanās mehānisms maksimāli tika pielāgots dabiskajam pēdu veidošanās mehānismam, imitējot satvērienu. Pēc eksperimentālo papillārlīniju rakstu pēdu atstāšanas uz augļa vai dārzeņa, tas tika novietots uz iepriekš sagatavotas lapas ar nepieciešamo informāciju par pēdu atstāšanas datumu un laiku un pēdu apstrādes datumu un laiku.

Eksperiments tika veikts šādās laika dimensijās – pēdas tika vizualizētas un pārkopētas tūlit pēc to atstāšanas, 1h pēc to atstāšanas, kā arī 24h, 48h, 72h, un 120h pēc to atstāšanas (Trapecar, Vinkovic 2008). Laika dimensijas moments noziedzīgu nodarījumu atklāšanā ir ļoti būtisks, jo ne vienmēr ir iespējams veikt notikuma vietas apskati uzreiz pēc nozie-

dzīga nodarījuma izdarīšanas, tāpēc jo ilgāka ir pēdu saglabāšanās iespēja uz objekta, jo lielākas iespējas identificēt personu un atklāt noziegumu.

Pēdu vizualizēšanai tika pielietota eksperimentāli atstāto latento papillārlīniju rakstu pēdu apputeksnēšana ar melno magnētisko daktiloskopisko pulveri un pārkopēšana uz gaišās daktiloskopiskās plēves un baltās silikona pastas Mikrosil (Čentoricka 2002) (Trapecar, Vinkovic 2008).

Eksperimenta sākumā uz augļu un dārzeņu virsmām atstātās latentās papillārlīniju rakstu pēdas tika apputeksnētas ar melno magnētisko pulveri pielietojot magnētisko otu un eksperimentālā kārtā pārkopētas uz gaišās daktiloskopiskās plēves un baltās silikona pastas Mikrosil. Melnais magnētiskais pulveris sevi ļoti labi norekomendēja visā eksperimenta gaitā, vienlīdz labi apputeksnējot gan tikko atstātās pēdas, gan arī apputeksnējot pēdas, kuras tika atstātas pirms 120h.



1. fotoattēls. Uz banāna virsmas esošās papillārlīniju raksta pēdas pēc to apputeksnēšanas ar melno daktiloskopisko pulveri

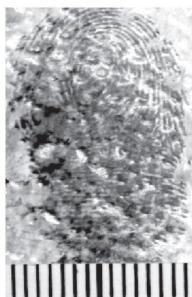
Veicot pēdu apputeksnēšanu, sevi pieteica augļu un dārzeņu virsmu adhēzīvās (no latīnu vārda *Adhaesio* “pielipšana”, „salipšana”) īpašības (Нуучно— исследовательский институт милиции 1957). Pielipšanas īpašība lielākā vai mazākā mērā piemīt arī pēdu uztvērējvirsmai kopumā. Veicot pēdas apputeksnēšanu ar pulveri, papillārlīniju raksta līnijas, kurām vairāk piemīt šī adhēzīvā īpašība iekrāsojas spilgtāk, bet pati pēdu uztvērējvirsmma iekrāsojas kā fons, kas tikai apstiprina faktu, ka arī pēdu uztvērējvirsmai piemīt šī adhēzīvā īpašība. Adhēzijas procesa pamatā ir sarežģīta fizikāla parādība, kura izpaužas kā starpmolekulārā mijiedarbība, respektīvi, vienas vielas molekulu iespiešanās otras vielas molekulārajā struktūrā. Tas nozīmē, ka pēdu iekrāšanas procesā daktiloskopiskā pulvera daļīnas

iekļūst pēdu veidojošās vielas struktūrā, tādējādi iekrāsojot pēdu (Научно – исследовательский институт милиции 1957). Tas arī izskaidro svaigu pēdu iekrāsošanos spilgtāk, bet dabiski novecojušu pēdu iekrāsošanos vājāk.

Eksperimenta laikā apputeksnētās pēdas bija nepieciešams attīrīt no liekā pulvera slāņa, kas apgrūtināja papillārlīniju raksta izpēti. Pēdu attīrišana no liekā pulvera slāņa tika veikta pielietojot Marabu putnu spalvu otu.

Pēc pēdu apputeksnēšanas, un, ja tas bija nepieciešams, attīrīšanas no liekā pulvera slāņa, pēdas eksperimentalā kārtā tika pārkopētas uz gaišās daktiloskopiskās plēves un baltās silikona pastas Mikrosil (Bader, Rothweil 2009); (Dawn Watkins, Brown 2008).

Pēdu pārkopēšanas laikā vislabāk sevi norekomendēja silikona pasta. Tas izskaidrojams ar augļu un dārzeņu daļēji sfērisko formu un pēduztvērējvirsmas mikroreljefu, kā arī pēdu izvietojumu uz auga vai dārzeņa virsmas, kas apgrūtina daktiloskopiskās plēves pilnīgu piekļaušanos pēduztvērējvirsmai ar mērķi pārkopēt pēdu. Piemēram, ja pēda atstāt uz nelieka izmēra apaļas forma tomāta vai arī uz banāna divām plaknēm, kuru starpā ir šķautne. Tāpēc, veicot apputeksnēto pēdu pārkopēšanu uz daktiloskopiskās plēves, pēdas tika pārkopētas vai nu daļēji vai nepilnīgi. Tomēr, ja augļa vai dārzeņa virsma ir plakana un līdzena, tad daktiloskopiskā plēve sevi rekomendē salidzinoši labi. Savukārt silikona pastas īpašības ļauj pilnīgi piekļauties jebkurai augļa vai dārzeņa formai un pēduztvērējvirsmas mikroreljefam precīzi atspoguļojot tā virsmu (Bader, Rothweil 2009); (Dawn Watkins, Brown 2008).



2. fotoattēls. Uz apelsīna virsmas esošā papillārlīniju raksta pēda pēc apputeksnēšanas ar melno daktiloskopisko pulveri, kura pārkopēta uz baltās silikona pastas Mikrosil

Kopumā eksperimenta laikā uz augļu un dārzeņu virsmām tika atstātas 217 papillārlīniju rakstu pēdas, no kurām 119 tika atzītas par derīgām personas identifikācijai.

Eksperimenta gaitā uz melones tika atstātas 26 eksperimentālās papillārlīniju rakstu pēdas, no kurām par derīgām personas identifikācijai tika atzītas 9, bet par nederīgām personas identifikācijai tika atzītas 17 pēdas.

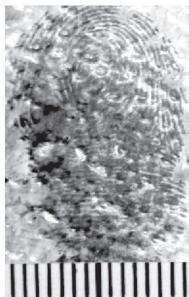


3. fotoattēls. Uz melones virsmas esošā papillāliniju raksta pēda pēc 24h apputeksnēta ar melno daktiloskopisko pulveri un pārkopēta uz baltās silikona pastas Mikrosil

Uz apelsīna tika atstātas 26 eksperimentālās papillāliniju rakstu pēdas, no kurām par derīgām personas identifikācijai tika atzītas 6, bet par nederīgām personas identifikācijai tika atzītas 20 pēdas.

Uz banāna tika atstātas 65 eksperimentālās papillāliniju rakstu pēdas, no kurām par derīgām personas identifikācijai tika atzītas 37, bet par nederīgām personas identifikācijai tika atzītas 28 pēdas.

Uz granātābola tika atstātas 27 eksperimentālās papillāliniju rakstu pēdas, no kurām par derīgām personas identifikācijai tika atzītas 10, bet par nederīgām personas identifikācijai tika atzītas 17 pēdas.



4. fotoattēls. Uz apelsīna virsmas esošā papillāliniju rasta pēda tūlit pēc tās atstāšanas apputeksnēta ar melno daktiloskopisko pulveri un pārkopēta uz baltās silikona pastas Mikrosil

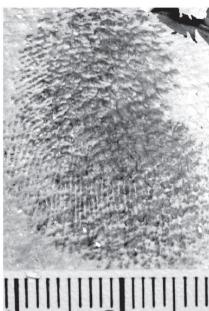
5. fotoattēls. Uz banāna virsmas esošā papillāliniju raksta pēda pēc 72h apputeksnēta ar melno daktiloskopisko pulveri un pārkopēta uz baltās silikona pastas Mikrosil

6. fotoattēls. Uz granātābola virsmas esošā papillāliniju raksta pēda pēc 24h apputeksnēta ar melno daktiloskopisko pulveri un pārkopēta uz baltās silikona pastas Mikrosil

Uz paprikas tika atstātas 40 eksperimentālās papillāliniju rakstu pēdas, no kurām par derīgām personas identifikācijai tika atzītas 34, bet par nederīgām personas identifikācijai tika atzītas 6 pēdas.

Uz kabača tika atstātas 15 eksperimentālās papillārlīniju rakstu pēdas, no kurām par derīgām personas identifikācijai tika atzītas 11, bet par nederīgām personas identifikācijai tika atzītas 4 pēdas.

Uz tomāta tika atstātas 18 eksperimentālās papillārlīniju rakstu pēdas, no kurām par derīgām personas identifikācijai tika atzītas 12, bet par nederīgām personas identifikācijai tika atzītas 6 pēdas.



6. fotoattēls. Uz paprikas virsmas esošā papillārlīniju raksta pēda pēc 120h apputeksnēta ar melno daktiloskopisko pulveri un pārkopēta uz baltās silikona pastas Mikrosil



7. fotoattēls. Uz kabača virsmas esošā papillārlīniju raksta pēda pēc 48h apputeksnēta ar melno daktiloskopisko pulveri un pārkopēta uz baltās silikona pastas Mikrosil



8. fotoattēls. Uz tomāta virsmas esošā papillārlīniju raksta pēda pēc 120h apputeksnēta ar melno daktiloskopisko pulveri un pārkopēta uz baltās silikona pastas Mikrosil

Viens no eksperimenta svarīgākajiem etapiem bija laika dimensija. Eksperimentālās sērijas laikā pēdas tika vizualizētas un pārkopētas tūlit pēc to atstāšanas, 1h pēc to atstāšanas, kā arī 24h, 48h, 72h, un 120h pēc to atstāšanas (Trapecar, Vinkovic 2008). Eksperimenta laikā iegūtie dati tika piefiksēti un pārkopētās pēdas, kuras tika atzītas par derīgām personas identifikācijai tikanofotografētas pielietojot mērogfotogrāfijas metodi. Pēdām tika pievienots mēroglīneāls ar nosacījumu, lai netiktu aizsegtas pēdas un veikta fotografēšana ar mērķi nostiprināt eksperimenta laikā iegūtos rezultātus (Grieznis 2009).

Eksperimenta rezultāti parādīja, ka ne vienmēr pēdu kvalitāte ir atkarīga no laika dimensijas pieauguma, tas nenozīmē, ka pēdas, kuras atstātas pirms ilgāka laika perioda vienmēr būs sliktāk saglabājušās nekā pēdas, kuras atstātas pirms īsāka laika perioda.

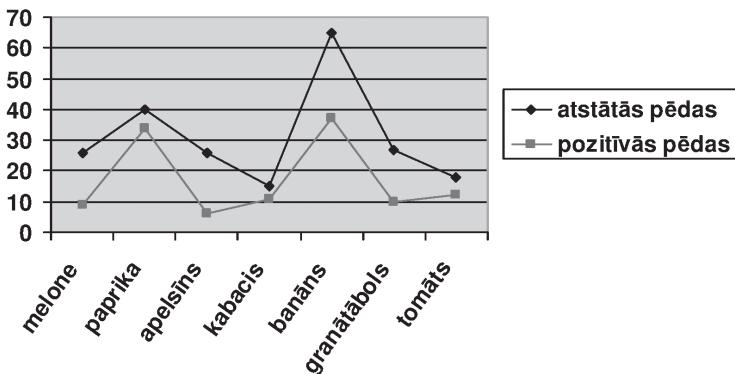
1. tabula
Eksperimenta rezultātu atspoguļojuma tabula

auglis/ dārzenis	tūlīt	pēc 24h	pēc 48h	pēc 72h	pēc 150h
melone	P+	P+	P-	P+	P+
apelsīns	P+	P+	P-	P-	P-
banāns	P+	P+	P+	P+	P+
granātābols	P+	P+	P+	P+	P-
paprika	P+	P+	P+	P+	P+
kabacis	P+	P+	P+	P-	P+
tomāts	P+	P+	P+	P+	P+

Tabulā izmantotie apzīmējumi:

P+ – papillārliniņu rakstu pēdas, kuras ir derīgas personas identifikācijai
 P- – papillārliniņu rakstu pēdas, kuras nav derīgas personas identifikācijai

Vēl eksperimenta laikā tika konstatēts, ka starp atstāto pēdu skaitu un personas identifikācijai derīgo pēdu skaitu nav noteiktas proporcionālitātes. Tas nozīmē, ka atstāto pēdu skaits nenosaka, cik pēdas būs derīgas personas identifikācijai. Pēdu kvalitāte būs atkarīga no pēduzvērējvirsmas mikroreljefa (pēduzvērējvirsmai ir jābūt ar smalkāku mikroreljefu nekā pēdu atstājējobektam) un stāvokļa (sausa, mitra), sviedru-tauku vielas izdalīšanās daudzuma, kā arī no apkārtējo apstākļu iedarbības (apkārtējās temperatūras.



1. grafiks. Uz augļu un dārzeņu virsmām atstāto un personas identifikācijai derīgo pēdu grafiskā attiecība

Nemot vērā apstākli, ka augļi un dārzeņi ir bioloģiskas izcelsmes izpētes objekti, tad eksperimenta laikā bija jārēķinās ar to iespējamo bojāšanos dabiskos apstākļos. Piemēram, paprika sāka žūt un līdz ar to tās virsma sāka krokoties, bet nemot vērā, ka paprikas virsma kā pēduzvērējvirasma ir ar ļoti smalku mikroreljefu (Грановский 1965), tad papillārlīniju pēdas atspoguļojās, gan arī tika pārkopētas pēc apputeksnēšanas ar melno magnētisko pulveri ļoti labā kvalitātē. Cita situācija izveidojās ar granātābolu, kura miza žūstot izveido salīdzinoši raupju mikroreljefu un līdz ar to tika apgrūtināja papillārlīniju raksta pēdu veidošanās uz šīs virsmas (Грановский 1965). Interesanta situācija veidojās ar banāna mizas dabīgo novecošanos, jo banāna mizas virsma pārklājas ar brūnas krāsas punktveida plankumiņiem un vienlīdz mizai žūstot izveidojas arī savdabīgs mikroreljefs. Protams, ka uz svaiga banāna mizas, kura ir salīdzinoši smalku mikroreljefu papillārlīniju rakstu pēdas atspoguļojās kvalitatīvāk, bet pēdas, kuras tika atstātas uz izmaiņu skarto mizas daļu, atspoguļojās ne tik labā kvalitātē, līdz ar to apgrūtimot šo pēdu tālāko izpēti. Vieni no sliktākajiem eksperimentālākas sērijas rezultātiem bija vērojami uz apelsīna mizas atstātajām pēdām. To varētu izskaidrot ar citrusaugu mizas izdalīto vielu, kura kalpo kā starpslānis starp pēduzvērējvirsmu un pēdatstājējvirsmu. Vēl kā ietekmējošo faktoru var minēt citrusaugu mizas mikroreljefu, kurš arī ir raupjas struktūras. Bet šeit būtisks faktors būtu papillārlīniju raupjums, piemēram, jo izteiktākas un raupjākas papillārlīnijas (Миронов 1968), jo lielākas iespējas, ka šī pēda būs derīga personas identifikācijai.

Šajā eksperimentālajā sērijā autore veica pētījumu ar mērķi atrast vienkāršu un progresīvu metodi papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanai, un izņemšanai no augļu un dārzeņu virsmām, kuru varētu vienlīdz veiksmīgi pielietot notikuma vietā un laboratorijas apstākļos. Bet autores veiktais pētījums apliecināja, ka būtu nepieciešams veikt jaunu eksperimentālo sēriju ar mērķi vizualizēt papillārlīniju rakstu pēdas uz augļu un dārzeņu virsmām pielietojot ķīmiskās metodes, piemēram, ciānakrilītā tvaikus. Šādu eksperimentālo sēriju rezultāti varētu kalpot kā jaunas metodes izstrāde papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanai uz augļu un dārzeņu virsmām.

Bibliogrāfija

Monogrāfijas:

1. Baldunčiks, J. (1999) *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Jumava.
2. Čentoricka, M. (2002) *Pirkstu pēdu atklāšanas un izņemšanas līdzekļi un metodes*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
3. Grieznijs P. (2009) Praktiskā kriminālistika. Rīga: SIA "Petrovskis un KO".
4. Granovskiy G.L. (1965) *Osnovi trasologii*. Основы трасологии. Moskva: Vsesojuzniy nauchno-issledovatelskiy institut ohrani obshestvennogo poradka pri MOOP RSFSR (In Russian)
5. Mironov A.I. (1968) Trasologicheskoe issledovanie sledov reljefa kozi che-loveka. Moskva: Vsesojuzniy nauchno-issledovatelskiy institut ohrani obshestvennogo poradka (In Russian)
6. Sbornik rabot po kriminalistike (daktiloskopicheskoe issledovanie) (1957) № 2. Moskva: Nauchno-issledovatelskiy institut milicii (In Russian)

Raksti žurnālos:

7. Bader H.J., Rothweil (2009) Chemistry and Industry for Teachers in European Schools. Forensische Chemie – mit Chemie auf Verbrecherjagd. Eine Einführung für den Chemieunterricht. Project N.129193-CP-1-2006-1-DE-COMENIUS-C21. v. 0.0 (2009-05-05). [2012.03.11.]
8. Dawn Watkins M., Brown K. (2008) A trace of evidence. New material aids investigations in filtering trace evidence. Law Enforcement Technology. April 2008. 84-89. www.officer.com
9. Trapecar M., Vinkovic M. K. (2008) Techniques for fingerprint recovery on vegetable and fruit surfaces used in Slovenia – A preliminary study. Science and Justice 48 (2008) 192 – 195 <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1355030608001032> [2012.03.11.]
10. http://www.bvda.com/EN/sect1/en_1_6c.html [2012.03.11.]
11. <http://www.foma.cz/produkty-daktyloskopické-folie-84> [2012.03.11.]

Theoretical and Practical Aspects of Possibilities of Visualization and Seizure of Papillae Pattern Prints from Fruit and Vegetables

Abstract

The title or article is “Theoretical and Practical Aspects of Possibilities of Visualization and Seizure of Papillae Pattern Prints from Fruit and Vegetables”. No one is discrediting the role of the dactyloscopy in the detection of crimes anymore, but they are still searching for new possibilities to consolidate the position of it in crime fighting. One of such possibilities is visualization and seizure of papillae pattern prints from biological surfaces, for example, fruit and vegetables. There was carried out an experiment to elicit whether it is possible to find, visualize and seize papillae pattern prints on fruit and vegetables. There were left papillae pattern prints on fruit – orange, banana, melon, pomegranate-

and vegetables – summer squash, tomato, and paprika. Prints were put on fruit and vegetables, then they were covered with fingerprint powder and copied to white silicon paste Microsil immediately after putting prints, after 24, 48, 72, and 120 hours.

During the experiment 217 papillae pattern prints were put on the surfaces of fruit and vegetables. Papillae patterns were traced on 119 of them. The quality of them was satisfactory and the amount of features of papillae patterns was sufficient to make a body of individual features. Thus, these papillae pattern prints are suitable for person's identification.

Key words: fruits, vegetables, papillary line traces.

V. Zahars (Latvija)

KRITISKAS PĀRDOMAS PAR ATSEVIŠĶIEM CILVĒKDROŠĪBAS ASPEKTIEM LATGALES REĢIONĀ

Anotācija

Raksts “Kritiskas pārdomas par atsevišķiem cilvēkdrošības aspektiem Latgales reģionā” veltīts Lagales reģiona cilvēkdrošības situācijas izpētei. Cilvēkdrošības stāvoklis vērtēts augstā bezdarba un noziedzības līmeņa, alkohola un narkotisko vielu atkarības un citu determinantu aspektā. Autors secina, ka Latgales reģions ilgstoši netika iekļauts valsts ekonomisko prioritāšu saraksta galvgalī, kas savukārt radīja sociālās un cilvēkdrošības problēmas. Pēc autora domām, vienigais reālais cilvēkdrošības stiprināšanas veids ir investīcijas reģiona ekonomikā un sociālajā sfērā.

Atslēgas vārdi: cilvēkdrošība, noziedzība, investīcijas ekonomikā un sociālajā sfērā.

Valsts iekšējā drošība izpaužas katra cilvēka iespējā dzīvot pilnvērtīgu dzīvi un brīvi justies jebkurā dzīves situācijā – mājās, darbā, sabiedriskā vietā un nepieciešamības gadījumā saņemt tūlītēju valsts institūciju vai līdzpilsoņu atbalstu un palīdzību. Raksta mērķis ir ieskicēt tos vājos momentus Latgales reģiona cilvēkdrošībā, par kuriem pieņems runāt izvairīgi vai noklusēt vispār.

Kā liecina Eurostat dati, 2011. gadā Latvijas iekšzemes kopprodukts (IKP) salīdzinājumā ar 2010. gadu palielinājies par 5,5 procentiem, savukārt 2012. gada deviņos mēnešos Latvija ir kļuvusi par Eiropas līderi IKP izaugsmes ziņā – salīdzinot ar 2011. gadu, tas pieaudzis par 6,8 procentiem. Kā savā analitiskajā rakstā “Ekonomikas izaugsme – grāmatvedības triks?” atzīmē žurnālists Juris Paiders, “skaitļi ir fantastiski – Valdis Dombrovskis, iespējams, jau gatavojas rakstīt otru grāmatu ar virsrakstu, kā panākt IKP straujāko pieaugumu Eiropā. Tikai nav saprotami, kāpēc IKP spožie skaitļi neatspoguļojas iedzīvotāju makos un pirkstspējā?” (Paiders 2012: NRA, 30.05.2012.)

Retoriskais jautājums, tiešām, ir aktuāls, – makroekonomiskie rādītāji vāji korelē ar mikroekonomiskajiem rādītājiem. Cilvēku labklājība, kas ir viens no cilvēkdrošības galvenajiem kritērijiem, pēdējo četru gadu laikā ir cēlusies minimāli. Jāatceras, ka tieši disonanse starp oficiālajiem makroekonomiskajiem rādītājiem un cilvēku faktiskās labklājības limeni bija

par iemeslu šā gada masveida protestiem Grieķijā un Spānijā. Neapmierinātība ar ekonomisko situāciju valstī bija pamatiemesls arī 2010. gada 13. janvāra grautiņiem Vecrīgā.

Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) veiktais pētijums liecina, ka 2011. gadā jau 87 procentiem mājsaimniecību bija grūtības segt nepieciešamos ikdienas izdevumus. Gan 2011., gan 2012. gadā Latvijas ekonomikas izaugsmi nenodrošina patēriņa pieaugums, bet gan ieguldījumi kapitālā, kas, visticamāk, rodas akumulējot kapitālā jau esošo aktīvu (nekustamo īpašumu u.c.) cenas palielinājumu. 2011. un 2012. gadā norisinās grāmatvedības IKP pieaugums. Latvijas IKP aug grāmatvedības pārskatos, bez liela seguma reālajā ekonomikā (Paiders 2012: NRA, 30.05.2012.).

Autoraprāt, situāciju Latvijas ekonomikā pamatoti skaidro "Skonto" būves vadītājs Guntis Rāvis (protams, pievēršot uzmanību viņam tuvajai būvniecības nozarei), – uzlabojums, ko rāda statistikas dati, būs islaicīgs. Neredzu iemeslu optimismam, jo, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, nekas nav mainījies – Eiropas līdzfinansējuma apgūšana iekavēta, privātās partnerības iespējas būvniecībā ierobežotas. Ja patlaban būvkompānija Latvijā ko lielāku būvē, tad ļoti bieži tas notiek, piesaistot Eiropas Savienības projektu līdzfinansējumu, tāpēc nozare ir ļoti atkarīga no tā, kā Eiropai būs ar veselību. Ekonomiskā situācija Latvijā un citur Eiropā ir tāda, ka nevaram cerēt uz milzīgu privāto investoru pieplūdumu... Uzņēmēji – pretēji tam, kā Latvijas sabiedrībai pirms kāda laika šķita, – tomēr nevar būt politiķi, jo uzņēmēji pieraduši, ka dotais vārds jāturi, arī tad, ja tas ir mutiski dotais vārds. Bet politiķi ir no ciemiem māliem veidotī. Visi atceramies slaveno frāzi "Kā var nesolīt." Politikiem jāsola, tā ir normāla prakse, lai arī solijumi neīstenojas. Optimālais variants būtu, ja politiķi piesaistītu padomniekus no uzņēmēju vides un, pamatojoties uz uzņēmēju ieteikumiem, veidotu valsts ekonomisko stratēģiju." (Riekstiņa 2012: Diena, 13.09.2012.)

Kā vēsta LETA, arī rūpniecības apjoma pieaugums 5,3 procentu apmērā š.g. jūlijā ierindo mūsu valsti otrajā vietā ES valstu vidū (līdere ir Slovākija ar 18,4 procentu pieaugumu).

Lai arī cik pievilcīgi būtu mūsu valsts makroekonomiskie rādītāji, cilvēku ikdiena ir saistīta ar dzīves sadārdzinājumu. Katrs grib dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi šodien, ja nu gluži ne šodien, tad vismaz būt pārliecinātam par relatīvi prognozējamu nākotni un tās dēļ paciest esošās grūtības. Vajadzīgas jaunas darba vietas, bet to neklūst vairāk un gadu no gada saglabājas augsts bezdarba līmenis, pēc Nodarbinātības valsts aģen-

tūras datiem 2012. gadā tas ir 15,9 procenti. Ar šiem rādītājiem Latvija ierindojama trešajā vietā Eiropas Savienības valstu vidū aiz Spānijas (25 %) un Grieķijas (24,4 %). Latgalē oficiālais bezdarba līmenis ir 22 procenti, bet atsevišķos Latgales novados tas ir vēl augstāks un tuvojas 30 procentu atzīmei. Tautas metafora “Būs darbs – būs maize. Būs maize – būs dziesma” (tātad labklājība un drošība par nākotni) izgaismo vienu no mūsdienu valsts un sabiedrības sāpīgākajām aktualitātēm – zaudējot cerību notiek Latvijas cilvēku aizbraukšana. Oficiālā statistika laipo par aizbraukušo skaitu, tai pat laikā atsevišķi sociālās jomas speciālisti apgalvo, ka emigrējušo skaits sniedzas līdz par 250–300 tūkstošiem cilvēku. Visskaudrākais ir fakts, ka daļa aizbraukušo diemžēl vairs nesaista savu nākotni ar Latviju, bet gan ar jauno mītnes zemi, kuras labklājību un drošību viņi tagad ceļ. Viņu maize un viņu dziesma ir citur. Depopulācijas sekas ir skaidri saskatāmas visos Latvijas reģionos (500 ciemi jau svītroti no Latvijas kartes), bet vispārskatāmāk tās redzamas Latgalē, tostarp, Daugavpilī. Izkārtnes “Pārdod”, “Izrē”, “For sale” bijušo veikalui, kafejnīcu un biroju logos, pamestas lauku viensētas, nomāktas un pelēcīgas cilvēku sejas spilgti raksturo reģiona depresivitāti. Lielas zemes platības izpārdotas ārzemniekiem, piemēram, Ludzas apkaimē vesela pagasta zeme 18 tūkst. hektāru platībā jau pieder zviedriem. Vai Latgalē var pieļaut situāciju, ka klūstam par kalpiem, ne kungiem savā lolotajā senču zemē?

Dzīves kvalitāti un cilvēku drošību nopietni ietekmē iedzīvotāju alkoholizācija. Vēl 2001. gadā alkohola patēriņš uz vienu cilvēku Latvijā bija 5,5 litri, bet 2011. gadā tas sasniedza 10 litrus (vidējais rādītājs ES valstīs – 11 litri uz cilvēku).

Apmēram 1/3 alkohola ir kontrabandas produkts, bet Latgalē šis rādītājs ir krietni augstāks. Dziras (kandžu, alu, vīnu u.c.) mājās izgatavo vidēji 5 procenti iedzīvotāju (Latgalē – 11 %). Alkohola lietošanas sekas ir visai satraucošas: 2011. gadā Latvijā ātrā palīdzība izbrauca pie 67792 iedzīvotājiem alkohola reibumā, t.sk. traumu un saindešanās ar alkoholu gadījumos – 28 728 reizes, psihozes gadījumos 10 063 reizes, aizkuņķa dziedzera akūta iekaisuma gadījumos – 1896 reizes, alkohola abstinences gadījumos – 3383 reizes, alkohola epilepsijas gadījumos – 2586 reizes. 1147 no alkohola upuriem bija bērni līdz 18 gadu vecumam. Alkohola, narkotisko, toksisko un apreibinošo vielu lietošanas rezultātā, kā arī nespējā nodrošināt savu un ģimenes labklājību arvien lielāks cilvēku skaits izšķiras izdarīt suicīdu. Arī citās ES valstīs dzīve nebūt nav rožaina, – ES valstīs ik gadus alkohols paņem 195 tūkstošus dzīvību: 17 tūkstoši iet bojā uz ceļiem, 27 tūkstoši – sadzīves negadījumos, 10 tūkstoši – pašnāvi-

bās, 2 tūkstoši – slepkavībās, 45 tūkstoši – no aknu cirozes, 50 tūkstoši – no vēža, bet 17 tūkstoši nervu un psihisko slimību rezultātā. Alkohola dēļ zaudē dzīvību vai kļūst par invalidiem 12 procenti vīriešu un 2 procenti sieviešu. Alkohola tirdzniecība un ražošana ES budžetā ienes 34 miljardus EUR gadā, bet zaudējumi sasniedz 395 miljardus EUR gadā, no kuriem 125 miljardi ir tiešie zaudējumi – zemāks darba ražīgums, darba kavējumi, pabalsti priekšlaikus mirušo tuviniekiem. (Zem lupas alkohols. 2012: Sestdiena, 21.–28.09.2012). Narkologi pauž viedokli, ka Latvijā ar alkoholisma problēmu tā vai citādi saskaras 25 procenti iedzīvotāju. (Točs 2012: Diena, 28.09.2012.) Alkoholisma un tā sekū cena ir augsta, tā ierobežošanas un apkarošanas politika gaidītos rezultātus nav nesusi.

Vēl nopietnāka problēma ir narkomānija. Neapstrīdami, lietas būtība skatāma pasaules un Eiropas reģiona kontekstā. Apmēram 12 miljoni ES valstu iedzīvotāju lieto vai ir lietojuši kokaīnu. Vidēji viens ES pilsonis ik stundu mirst no narkotiku pārdozēšanas. Katru gadu ES valstis 7–8 tūkst. cilvēku mirst narkotiku lietošanas dēļ. Latvijā pēdējos gados aizvien vairāk tiek izplatītas vai vestas tranzītā narkotiskās un psihotropās vielas, ar ko nodarbojas vietējie organizētās noziedzības grupējumi, kuri nodibina kontaktus ar starptautiskajiem organizētās noziedzības grupējumiem. Kuriozi, bet arvien biežāk šīs noziedzīgās darbības tiek koordinētas no cietumiem, kas liecina par nepietiekami nodrošinātām operatīvām pozīcijām ieslodzīto vidē. Savākt pierādījumus un panākt notiesājošu spriedumu kriminālprocesos par narkotisko vielu izplatīšanu organizētās grupās kļūst arvien grūtāk. Kā raksta D. Tornburgs “Narkobizness – varenākais masveida slepkava. Lai cik zvērigs tas būtu – noziedznieka asiņainās rokas nonāvē vienu vai vairākus upurus. Narkotirgoņa roka dzēš vienu dzīvību pēc otras un kā vampīrs no šausmu stāsta rada sev noziedzīgi līdzīgos citu pēc cita, bet tie savukārt līdzīgus sev; un tā no paaudzes paaudzē un nesaudzē pat vēl nedzimušos.” (Ivančiks 2008: 27) Loģiski spriežot, ekonomiski depresīvajā Latgales reģionā narkotisko un toksisko vielu lietotāju skaits zemās pirktpējas dēļ varētu būt zemāks par šo vielu vidējo patēriņu citos Latvijas reģionos. Latgales reģionā alkohola lietotāju, sevišķi pašdarināto dziru, kā arī kontrabandas alkohola lietotāju īpatsvars ir augstāks.

Neskatoties uz makroekonomiskajiem rādītājiem, krīze Latvijā vēl nav pārvarēta, tā turpinās. Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem, 2012. gadā cēlušās produktu cenas, t.sk. maizei, cukuram, kafijai, cūkgāļai (par 5 %), liellopu gaļai (par 7 %). Bezdarba līmenis nesamazinās. Kā norāda Latgales plānošanas reģiona Attīstības padomes priekšsēdētājs

Gunārs Upenieks, reģiona attīstībā rezultātus iespējams sasniegt tikai tādā gadījumā, ja kopīgi strādā gan valsts struktūras, gan pašvaldības un uzņēmēji. Autoraprāt, konkurētspējīgu ražošanas uzņēmumu atvēršana un tradicionālo lauksaimniecības nozaru atbalsts, darbaspēka mobilitātes veicināšana būtu vērtīgs ieguldījums Latgales reģiona iedzīvotāju labklājībā un drošībā. Patreizējās ieceres sekmēt bezdarbnieku darbiekārtošanu ne tālāk kā 20 km rādiusā no dzīvesvietas situāciju Latgalē neuzlabos, turklāt iecerētais pilotprojekts paredz tikai 300 darbavietu radišanu Latgalē un vēl vienā citā reģionā summārā izteiksmē.

Latvijas Bankas ekonomiste Agnese Bičevska, komentējot pētījumu “Džimpiņ – rimpiņ pār deviņi novadiņ” – (Latvijas reģioni 2004–2012), pauž viedokli, ka Latgalē jau vēsturiski ir zemākās algas, un šīs algas lielā mērā noteikušas arī citu ienākumu zemāku līmeni – pensijas, bezdarbnieku u.c. pabalstus. Latgalē ir krietni zemāka cilvēku pirktpēja salidzinājumā ar citiem Latvijas reģioniem. Veidojas apburtais loks – lai gan valda lielākais bezdarbs, bet tai pašā laikā trūkst kvalificēta darbspēka. Pētījums rāda, ka lielākās ekonomiskās investīcijas ir Rīgā, Pierīgā un Kurzemes reģionā. Te ir līdzība ar Ziemassvētkos nereti skaitītās tautasdziesmas vārdiem – “pīrāgam, nabagam, abi gali apdegusi”, Latvijas teritoriju uzlūkojot līdzībā ar pīrāgu, kam pamatīgu gabalu izgrauzis Rīgas jūras līcis. Reģionālās attīstības politikai ir jābūt prasmīgai pavārei, kas uzrauga to un pagroza pannu tā, lai Latvijas rausis ceptos vienmērīgi zeltains un tālāk no Rīgas tas nebūtu ne nabags, ne apdedzis.

Statistikas dati rāda, ka 40 procenti Latvijas iedzīvotāju sociālās iemaksas maksā no ienākumiem zem 200 LVL. Fakts ir biedējošs, jo liecina par lielas iedzīvotāju daļas cilvēka necienīgām pensijām un nenodrošinātām vecumdienām. Tikai hipotētiski varam iedomāties, cik zems pensiju līmenis saglabājas Latgalē. Reģionu ekonomikai un cilvēkdrošībai ir nesaraujama saikne ar demogrāfiju. Pēc Swedbank galvenā ekonoma Mārtiņa Kazāka aplēsēm tuvāko 50 gadu laikā iedzīvotāju skaits Latvijā saruks vēl par 25 procentiem, darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits saruks pat par 43 procentiem. Latgalē jau ilgus gadus ir viszemākais iedzīvotāju blīvums un tam ir izteikta tendence ar katru gadu samazinātīties. Līdz ar to potenciāli jau tagad Latgali var uzskatīt par reģionu ar vāju attīstības perspektīvu, kura infrastruktūru drīz nebūs izdevīgi uzturēt. A priori skaidrs, ka cilvēkdrošības faktors Latgalē klūst arvien problemātiskāks. (Bičevska 2012: www.apollo.lv).

Ekonomiskās un tikumiskās krīzes, alkoholisma un narkomānijas, kā arī citu sociāli nelabvēlīgu faktoru ietekmē Latvijā saglabājas augsts

noziedzības līmenis. 2011. gadā Latvijā reģistrēti 52 024 noziedzīgi nodarijumi, noziedzības koeficients (noziedzīgo nodarijumu skaits uz 10 tūkst. iedzīvotāju pēc Valsts policijas aprēķiniem ir 235,6. Autora aprēķini ir citādi, proti, 252, t.i. nēmot vērā iedzīvotāju depopulāciju attiecīgā atskaites periodā) (Valsts policijas publiskais pārskats 2011.).

Latgales reģiona policijas pārvaldē 2011. gadā reģistrēti 6840 noziedzīgie nodarijumi, no tiem 5987 noziedzīgie nodarijumi nēmti uzskaitē, 3672 noziedzīgie nodarijumi (61,3 %) tika atklāti. Tika reģistrēti 5808 kriminālprocesi, 4963 kriminālprocesi nēmti uzskaitē, 2696 kriminālprocesi (54,3 %) tika atklāti.

2012. gada astoņos mēnešos reģistrēti 4449 noziedzīgie nodarijumi, 4059 noziedzīgie noradijumi nēmti uzskaitē, atklāti 2037 (50,52 %) noziedzīgie nodarijumi. Tika uzsākti 3690 kriminālprocesi, no tiem 68 kriminālprocesi saņemti no citām institūcijām. Uzskaitē ir 3306 kriminālprocesi, 1404 (42,5 %) kriminālprocesi tika atklāti (Latgales reģiona policijas pārvalde: 2012).

Noziedzība tiek apkarota pārsvarā ar represīvām sodu sankcijām, lai gan sen zināms, ka labākais līdzeklis noziedzības cēloņu izskaušanai ir investīcijas sociālajā sfērā. Tās ir nepietiekamas, tāpēc nav arī pamata optimismam par noziedzības mazināšanos un cilvēkdrošības pieaugumu valstī. Patreizējā posmā pat starptautiski atzīti eksperti atturas prognozēt, vai Latvijai būs izdevīgi pievienoties eirozonai 2014. gada 1. janvāri, jo eirozona piedzīvo krīzi, bet četru gadu garumā Latvijā realizētie krizes pārvarēšanas pasākumi bijuši tik sāpīgi, ka diez vai iedzīvotāji samierināsies ar kārtējiem pārbaudījumiem. Nav ipaši jāpierāda, ka valsts pastāvēšanas pamatu pamatos ir tās pilsoņu lojalitāte, balstīta uz katras cilvēka brīvu grību, nevis piespiešanu darīt labus darbus un atturēties no sliktiem. Demokrātiskā valstī tiesības, likums prevalē pār politiku – ar to demokrātiskā iekārta atšķiras no autoritārās. Tas nebūs komplimentāri teikts, tomēr tiesiskā nihilisma izplatība politiskajās aprindās (nav vairs svarīgi, pozīcijas vai opozīcijas partijās) nav reta parādība, politbiznesa formātā notiek “lietu sakārtošana” partijām, ekonomiskajiem grupējumiem un atsevišķiem individuāliem izdevīgā variantā, kas traucē tiesiskuma un tiesiskas kārtības iedibināšanai valstī. Darbibas fokusā vienmēr jāpatur cilvēks, viņa labklājība, drošība, tad lojālu cilvēku kopums stiprinās valsti un pilsonisko sabiedribu.

Svarīgs cilvēkdrošības priekšnosacījums ir cilvēku iespēja saņemt valsts un sabiedrības attīstības interesēm atbilstošu informāciju, iegūt izglītību, saņemt nepieciešamo medicīnisko aprūpi pēc iespējas tuvāk

pastāvīgajai dzīves vietai. Cilvēku nabadzība Latgales reģionā spiež daudzus no viņiem samierināties ar Latvijas TV kanālu nepieejamību, tātad ar faktisku cilvēktiesību pārkāpumu informācijas izmantošanas jomā, līdz ar ko viņi spiesti reāli izmantot citu valstu TV kanālus un faktiski atrasties citu valstu informatīvajā telpā. Vēlēšanu un referendumu rezultāti liecina par Latgales reģiona iedzīvotāju atsveināšanos no Latvijas pamatvērtībām un tas ir visai satraucošs fakts, – tas kaitē Latvijas interesēm. Lauku skolu un mazo slimnīcu slēgšana samazina Latgales iedzīvotāju jau tā nepietiekamās iespējas iegūt izglītību un saņemt viņu vajadzībām atbilstošu veselības aprūpi. Arī policijas iestāžu restrukturizācija un funkciju optimizācija nesusi negatīvu artavu cilvēkdrošībai Latgales reģionā. Eksistenciāli svarīgu vajadzību nodrošinājuma nepietiekamība spiež daļu Latgales reģiona iedzīvotāju nodarboties ar t.s. sīko kontrabandu, jeb Krievijā un Baltkrievijā lētāk iepirkto produktu un preču pārvešanu/pārnešanu caur robežkontroles punktiem atļautā daudzumā un sortimentā to izmantošanai trūcīgo ģimeņu iztikai, kas ļāva kādai amatpersonai kļūdaini nodēvēt šos cilvēkus par marodieriem. Nav šaubu, šādas darbības izkroplo iekšējo tirgu un nedod pienesumu Latvijas ekonomikai, taču tā ir Latgales reģiona skaudrā realitāte, un jāsaka atklāti, – tā nav smagāka par organizētās noziedzības grupējumu un atsevišķu izveicīgu darboņu aktivitātēm uz Latvijas austrumu robežas kontrabandas jomā. Vērtīgākais instruments šādas rīcības ierobežošanai būtu investīcijas Latgales reģiona attīstībā, jaunu darbavietu atvēršana un cilvēka cienīgu iespēju un apstākļu nodrošināšana Latgales cilvēkiem. Latgales cilvēks – latgalis, vesticīnieku kopienai piederošs krievs, pareizticīgais krievs, polis, baltkrievs un citām etniskām un reliģiskām kopienām piederīgais tās iedzīvotājs ir galvenā Latgales vērtība un tās balsts. Latgales stiprums un drošība lielā mērā sakņojas tās cilvēku reliģiozitātē, gadsimtos pārbaudītu konservatīvo vērtību atziņanā un to īstenošanā ikdienas dzīvē un sarežģītakos likteņa pavērsienos. Sociāli nodrošināts un tiesiski aizsargāts cilvēks asociējas ar valsts drošību, uzplaukumu, labklājību un cilvēktiesību ievērošanu, respektīvi, ar cilvēkdrošību visiem bez izņēmuma.

Rakstu noslēdzot, jāsaka, ka Latgales cilvēkdrošība tās daudzējādās dimensijās un izpausmēs nav bijusi varas prioritāte. Drizāk Latgales problēmu aktualizēšana ir kalpojusi par viņes lapu priekšvēlēšanu aģitācijas pasākumos, kas ātri pazūd no dienaskārtības. Mūsu zinātniskās konferences virsuzdevums ir koncentrēt Latgales reģiona problemātiku ekonomikas, sociālās dzīves, demogrāfijas, kriminalitātes, cilvēkdrošības u.c. jomās, to publiskot un iniciēt nepieciešamās pārmaiņas. Zinātnei jākalpo

cilvēkam. Kā leitmotīvu augstāk minētajam autors izmanto izcilās zinātnieces M. Sklodovskas-Kirī teikto: “Kā cilvēki var domāt, ka zinātne ir sausa. Vai vēl kas ir apbrīnojamāks par likumiem, kas valda pār pasauli un vai kas vēl ir brīnišķīgāks par cilvēka saprātu, kas šos likumus atklāj.”

Bibliogrāfija

1. Bičevska, A. (2012) *Par pētījumu “Džimpiņ- rimpīņ pār deviņi novadiņ” – (Latvijas reģioni 2004–2012)*, <http://www.makroekonomika.lv> [28.09.2012.].
2. Ivančiks J. (2008) Narkokriminalitātes apkarošanas aktualitātes Latvijā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 4/2008.
3. Latgales reģiona policijas pārvaldes 2011. un 2012. gada dati
4. Paiders, J. (2012) Ekonomikas izaugsme – grāmatvedības triks? *Neatkarīgā rīta avīze*, 30. maijs
5. Riekstiņa M. (2012) Uzņēmējs nevar būt politiķis, jo nemāk tukši solīt. “Skonto” būves šefs Guntis Rāvis intervijā “Dienas” žurnālistei Magdai Riekstiņai. *Diena*, 13. septembris
6. Točs S. (2012) Piedzīšanās Latvijā. *Diena*, 28. septembris
7. Valsts policijas 2011. gada publiskā pārskata dati un autora veiktie aprēķini
8. Zem lupas alkohols, (2012). *Sestdiena*, 21.–28. septembris

Critical reflection to some aspects of people safety at Latgale's region

Summary

The article ”Critical reflection to some aspects of people safety at Latgale's region” is devoted to the study of people safety via prism of economical and social difficulties at Latgale's region such as high level of unemployment, alcoholism, drug using, high crime rate etc. The author conclude that during long time Latgale's region wasn't include into list of state economical priorities and therefore this create social and people safety problems. The investments into economy and social sphere is the only reasonable way to strength the safety of people.

Key words: people safety, criminality, the investments into economics and social sphere.

A. Kipāne (Latvija)

SEKSUĀLĀS NOZIEDZĪBAS IETEKMĒJOŠO FAKTORU MIJEDARBĪBA

Anotācija

Seksuālā vardarbība ir aktuāla un globāla problēma. Šajā rakstā analizēti seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu veicinošie faktori. Analizējot noziedzību ir sarežģīti noteikt prioritāros faktorus, jo determinantu komplekss ir sarežģīts un mobils. Starp dažādiem faktoriem veidojas arī visai sarežģīta sakarība – cēloņ-sakarības ķēde. Var secināt, ka seksuāla rakstura noziedzīgus nodarījumus izraisa faktoru komplekss – kopējie nelabvēliegie sociālie un ekonomiskie apstākļi, tiesiskie, psiholoģiskie, apkārtējās vides ietekme, adiktīva uzvedība un citi faktori, kā arī specifiskie faktori.

Atslēgas vārdi: noziedzības determinants, seksuālie noziegumi, seksuālās noziedzības faktori, agresija.

Demokrātiskās sabiedrības leģitīmais mērķis ir aizsargāt valsts un sabiedrības drošību, kā arī radīt ātru un efektīvu līdzekli gadījumiem, kad tiek apdraudēta sabiedrības un valsts drošība. Sabiedrības, katra individuālā drošība un dzimumneatkarības drošību raksturo vispārējie valsts noziedzības rādītāji. Noziedzībai tāpat kā jebkurai sociālai parādībai ir apstākļi, kas nosaka tās rašanos un attīstību. Valstī notiekošo ekonomisko, politisko, sociālo un tiesisko procesu rezultāts ne vienmēr pozitīvi ietekmē kriminogēno situāciju un zināmā mērā determinē atsevišķu noziedzīgo nodarījumu izplatību. Amerikāņu sociologs S. Šurs, analizējot noziedzību ASV, secinājis, ka “sabiedrība veido nevienādus apstākļus visiem tās locekļiem, kas rada nevienlidzīgas ekonomiskās iespējas, dažādu uzvedību, tostarp stereotipus, kā arī prettiesisku uzvedību” (Kriminoloģija 2004 207 lpp.). Nozieguma iemesls ir ārējie apstākļi vai personības īpatnības? Noziedzību kā sociālu parādību pilnībā rada un ietekmē dažādi faktori – sociāli ekonomiskie, politiskie, tiesiskie, reģionālie un individuālie faktori – personas raksturs un iezīmes, alkoholu vai narkotiku ļaunprātīga lietošana. Č. Lombrozo atzina, ka katrs noziegums veidojas no daudziem cēlonjiem. Būtībā noziedzības nosakošo faktoru ir daudz un to attīstība strauji mainās. Pasaulē veikto pētījumu rezultāti liecina, ka nepastāv viena universāla teorija, kas skaidro noziedzību, un nav atklāts viens konkrēts faktors, kurš izskaidrotu dažāda veida kriminālo uzvedību (Strika 2009: 33).

Nenoliedzami nozīmīgs ir ekonomiskais nodrošinājums, dzīve nabadzībā biežāk ir saistīta ar t.s. riska uzvedību – biežāku psihoaktīvo vielu (tabakas, alkohola) lietošanu, depresiju, antisociālu uzvedību un noziegību, ar palielinātu nedrošas pārtikas lietošanas risku, plašu somatisko problēmu spektru (Strika 2009: 45). Piemēram, komerciālo seksuālo personas ekspluatāciju veicina ekonomiskās atšķirības, neatbilstoša sociāli ekonomiskā palīdzība, tradicionālo ģimenes saišu sairšana, pieprasījums seksa tirgū, migrācija, globalizācijas aspekti. Jau 1929. gada Maskavas noziedznieku personības un noziedzības izpētes kabineta darbā “Noziedznieks un noziedzība” secināts, ka “aukstums, bads, smacīga, mitra un netīra dzīvesvieta, piekaušanas, agrs un nesamērīgi smags fiziskais darbs, antihigieneiski darba apstākļi, agrs alkoholisms, sociālās slimības, kas iet līdzās nabadzībai (tuberkuloze, sifiliss, epidēmijas) – tie visi ir tā saucamie sociālās vides ingredienti, kas, iedarbojoties no paaudzes uz paaudzi, kropļo cilvēku personību” (Stutina 2009).

Pietiekami izplatīts ir uzskats, ka viens no galvenajiem seksuālās vardarbības riska faktoriem tiek minēta *nabadzība* gan bērna ļaunprātīgā izmantošanā, gan cilvēktirdzniecībā. Latvijā, atbilstoši CSP datiem 2008. gadā, nabadzības riska indekss, kas raksturo nabadzībai pakļauto iedzīvotāju īpatsvaru bija 26 %, bet laikā no 2009. gada līdz 2011. gadam, nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju skaits sarucis no 21 % līdz 19 % (<http://www.csb.gov.lv/>). Daļa bērnu atrodas uz ielas, viņi nemācās, nestrādā, ir izsalkuši, slikti apģērbti, bez faktiskas dzīvesvietas. Tādēļ, vardarbība plašā nozīmē tiek pamanīta riska ģimenēs, nabadzīgajās ģimenēs. Autorei jāuzsver, tai pašā laikā, ka īpaša veida problēma ir seksuālā vardarbība turīgajās ģimenēs, tā “pirmkārt, neatbilst priekšstatam par tipiskajiem vardarbību izraisošajiem faktoriem. Otrkārt, ar šīm ģimenēm ir grūti strādāt, jo labi situētās ģimenes kopienā iemanto zināmu autoritāti un varmāka parasti ir apveltīts ar augstu intelektu un spēj vardarbību noslēpt (Pētījums “Vardarbība un veselība”).

Seksuālā vardarbība ir kompleksa starpdisciplināra problēma, kura aptver psiholoģiskos, juridiskos, medicīniskos un citus aspektus. **Seksuālās noziedzības determinantus** var iedalīt iekšējos jeb individuālajos un ārējos faktoros. Kriminoloģijas teorija nosaka, ka “iekšējie cēloņi” ir saistīti ar cilvēka kā personības veidošanos, audzināšanu, raksturu, attiecībām ģimenē, ar bērnībā un jaunībā pārdzīvotām garīgām un fiziskām traumām. Šie apstākļi nosaka cilvēka pasaules uzskatu, attieksmi pret apkārtējiem, vērtību sistēmu. **Ārējie faktori** ir saistīti ar cilvēka apkārtējo vidi un tās ietekmi uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu” (Kriminoloģija 2004 195 lpp.).

Izpētes rezultātā pierādīts, ka noziedzniekiem ir saasinātas vairākas personības iezīmes, un tās nosaka viņu uzvedību, vājina sociālo pielāgošanos un rada grūtības savstarpējās attiecībās ar citiem. Tieks atzīts “dzimumnoziegumu izdarīšana ir izpausme uzvedības modelim, kas izveidojies socializācijas (sociālā mācīšanās) rezultātā. Līdzšinējās socializācijas laikā individuāls nav apguvis sociāli atbalstāmas vērtības un attieksmes (individuālam piemīt domāšanas kļūdas jeb kognitīvi deficīti), kā rezultātā, nonākot noteiktās situācijās (riska situācijās), viņa reakcija un uzvedība ir devianta (<http://www.probacija.lv/page.php?id=472>).

Bērnu psiholoģu atzīts, ka attīstības fāzes, kas jāiziet bērnam nav nekas cits kā ceļš uz precīzi noteiktu mērķi – tālāk attīstīšanos. Angļu psiholoģe, bērnu psiholoģes pētniece, A. Freida atklāj: “Pastāv anormāli gadījumi, kurā kāds no infantilajiem dziņu apmierinātājiem pretojas pakļauties ģenitālajai zonai un pieaugušajā dzīvē turpina pastāvēt kā dominējošais apmierinājums. Tas apstrīd ģenitālās zonas lomu un guvumu no seksualitātes saista izteikti ar sevi. Šādus cilvēkus dēvē par perversiem. Viņus raksturo tas, ka viņi vienā ļoti svarīgā savas dzīves aspektā, savā seksualitātē, ir palikuši stāvam maza bērna pakāpē vai arī varbūt kaut kad ir tajā atgriezušies” (Freida 2010). Apstiprināts ir arī fakts, ka seksuāla rakstura vardarbība nav tikai saistīta ar seksuālo vajadzību apmierināšanu, bet arī ar tieksmi pēc varas un kontroles, un ar dažādām psihiskām problēmām. Seksuāla rakstura uzbrukumus var veicināt kā seksuālas dabas motīvi, tā arī motīvi, kam nav seksuāls raksturs. Kaut gan arī seksuālie noziegumi rodas situācijās, kad cietušā uzvedība, izturēšanās un apgērbs rada nepareizus priekšstatus par personas nodomiem un vēlmēm.

Centra “Dardedze” darbiniece L. Balode skaidro, ka seksuāli izmantojot bērnus, pieaugušais lielākoties apmierina emocionālas, nevis fiziskās vajadzības. Tā ir tieksme pēc varas, kontroles, absolūtas noteikšanas pār kaut ko, un bērni šajā ziņā ir piemēroti – viņus var uzpirkt vai pretēji – iebiedēt ([Liepiņa <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/28124/svess-onkulispiedava-konfektes-sarga-savu-bernu-no-pedofila>](http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/28124/svess-onkulispiedava-konfektes-sarga-savu-bernu-no-pedofila)). Ārvalstu pētnieki D. Finlelhors un K. Julo raksta, ka faktiski katrā vardarbīgā izvarošanas lietā ir trīs sastāvdaļas – vara (spēks); dusmas; seksualitāte. Pētnieki secina, ka izvarošana ir agresijas seksuāla izpausme, *precīzāk agresīva seksualitātes izpausme*. Diezgan populārs ir R. Berona un D. Ričardsona viedoklis, ka izvarošana patiesībā ir tikai un vienīgi agresijas slēpta izpausme visparastākais varmācības akts, un tas nav traktējams kā dzimumnoziegums. Tieks uzskatīts, ka izvarošana ir anormāls seksuālas uzvedības mehānisms

tai cilvēku grupai, kura necieš no seksuālām pataloģijām (Pētījums “Vararbība un veselība”).

Jāņem vērā, ka seksuāla rakstura noziedzīgi nodarījumi “diezgan bieži ir saistīti ar dažādām anomālām fiziskām un/vai psiholoģiskām tieksmēm, kas nosaka agresīvas vai antisociālas uzvedības raksturu” (Kriminoloģija 2004 267 lpp.). Pēc Garīgās veselības valsts aģentūras datiem, Latvijā veiktajās tiesu psihiatriskajās ekspertīzēs apmēram 83% ekspertējamo personu tiek konstatēti kādi psihiski traucējumi vai garīga atpalicība un tikai 7% tiek atzīti par nepieskaitāmiem un 3% par ierobežoti pieskaitāmiem. Eksperte I. Veitnere norādīja, ka tikai 1% cilvēku, kas seksuāli izmanto bērnus, ir psihiski neveseli. Tieslietu ministrijas Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2011. gada publiskajā pārskatā sniegtā informācija, ka ieslodzījuma vietā tika reģistrēti 5896 psihisko un uzvedības traucējumu gadījumi (http://www.ievp.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=72&Itemid=75&lang=lv).

Vardarbību ieslodzīto vidū var veicināt vairāki faktori: ieslodzīto hierarhija (“nerakstītie cietumu likumi”), dienas režīma nepiepildīšana ar saturiskām nodarbēm, kazarmu tipa telpas, kurās izvietots liels ieslodzīto skaits, darbinieku trūkums, kompetences trūkums, sadarbības trūkums starp cietuma struktūrdaļām, darbinieku nevēlēšanās iejaukties ieslodzīto savstarpejos strīdos, nesodāmības sajūta – ieslodzītais un cietuma amatpersona zina, ka netiks sodīts par ļaunprātīgu apiešanos.

Tiek uzskatīts, ka *pedofilijas pamatā* var būt: seksuāls infantilisms, frustrācijas, seksuālas fobijas, maskulinizētas nepilnvērtības jūtas, disfunkcijas ģimenē, alkoholisms, psihoseksuāla patoloģija, galvas smadzeņu organiski bojājumi un citi (Koh 1998). Krievijas profesors G. Derjagins raksta: “Pedofili atšķirībā no pārējiem cilvēkiem, ir ar noslieci erotizēt parastas parādības un atrast seksuālus motivus, erotismu parastās bērnu darbībās, parastā bērnu uzvedībā. Pie bērniem tos var saistīt personīgā emocionālā izolācija, vajadzība draudzībā, jo no bērniem ir daudz vieglāk saņemt emocionāli siltu atbildi, nekā no pieaugušā” (<http://masterbiz.info/lv/pedophilia.htm>).

K. Ebings definējis *nosacījumus*, kuri iespaido incesta izdarīšanu: vīriešiem alkohols un alkohola reibuma stāvoklis, sievietēm plānprātība un personības attīstības aizture, kas kavē kautrīguma attīstību, bet dažkārt novēd pie dzimumtieksmes. Ārējais nosacījums – nepietiekams dzimuma sadalījums ģimenē. Kā patoloģiskas novirzes sastopamas pie iedzimtas garīgās atpalicības, kā arī paretam pie epilepsijas un paranoīkiem. Tomēr vairākumā gadījumos neizdodas pierādīt šo noziegumu izdarīšanas pato-

loģiskos iemeslus (Крафт-Эбинг 1996 c. 44). Pieminams pagājušā gad-simta pētījums par sieviešu noziedznieču psiholoģiju, kurā bija atklāts: “Ar sievietes bīstamo vecumu (klimaksa) iestājas dažādas nepatīkamas psihiskās parādības – visas nervu sistēmas uzbudinājums, garastāvokļa maiņa, tieksme uz skumjām, erotiskās dziņas, garīga juteklība. Garīgās spējas – griba, prāts – tiek pazeminātas. Dzimumdziņa vēl paaugstinās un noved pat pie bērna izvarošanas. Tā saucamās morālās idiotes bieži grēko ar dzimumnoziegumiem. To starpā pirmo vietu ieņem sadisma izpausmes” (Vilde 2012: 48).

Autores ieskatā, *paaugstinātās agresivitātes faktors* ir viens no būtiskākajiem seksuālās noziedzības determinantiem. Vardarbība vai tās draudi var tikt pielietoti, lai paralizētu cietušā gribu pretoties vai pārvarēt cietušās pretošanos. Krimināllietu izpēte apstiprina, ka seksuālie noziegumi bieži notiek ar vardarbību, fizisku vai psihisku cietušās personas ietekmēšanu, kuras rezultātā tiek nodaritas fiziskas sāpes, miesas bojājumi vai/un radītas morālās ciešanas, retāk bez tiešas vardarbības, piemēram, pierunāšanas.

Agresija ir uzvedība ar nolūku nodarīt citam kaitējumu, ciešanas (Reņģe 2002. 71 lpp). Tā ir vara un kontrole pār upuri, seksuāla tieksme, iekāre vai kaisle, kas ir savienota un integrēta ar: upura pazemošanu, dominēšana pār to, cietušā ļaunprātīga izmantošana. Tātad, valdošā un galvenā ir faktoru grupa, kura ir cieši saistīta ar vardarbību, varu un kontroli pār upuri. Agresijas veicēja mērķis ir piespiest upuri pakļauties, iedvešot tam bailes un radot neaizsargātības sajūtu. Vardarbības pieliešana tam palīdz justies pārākam. Apkopojot teorijā un dažādos pētījumos norādītos vardarbību veicinošos faktorus, izdalāmi šādi faktori:

1) alkohola, narkotisko, psihotropa un toksiska vielu atkarība – *iekļauj kopīgā terminā adiktīva uzvedība – postošu pieradumu lietot dažādas apreibinošas vielas, kuras izmaiņa psihisko stāvokli un izsauc fizisku un psihisku stāvokli* (Личко 1991), un azartstspēļu atkarību. Atkarīgo vielu lietošanas iespaidā rodas izmaiņas personības psihē, tādejādi, narkomānijas un alkoholisma atkarīgās personas krietni vairāk ir disponētas uz agresīvām darbībām – uzbrukumi ģimenes locekļiem, kautiņi uz ielas, bērnu ļaunprātīga izmantošana, seksuāli uzbrukumi.

Latvijas Veselības ministrijas veiktais pētījums apliecina, ka 61 % vardarbības gadījumu tīcīs lietots alkohols. 26 % gadījumu alkoholu lietojuši abi – gan vardarbības veicējs, gan arī upuris; 21 % gadījumu – tikai vardarbības veicējs; 14 % gadījumu alkoholu bija lietojis tikai agresijas upuris. Salīdzinājumam, Skotu noziedzības aptaujas dati liecina, ka 62 % noziegumu to izdarītājs bijis alkohola reibumā un 32 % gadījumu

vainīgais bija lietojis narkotikas. Lielākā daļa (83 %) incidentu, kuros iesaistīta narkotiku lietošana, saistīti arī ar alkoholu (Allen, Perttu 2010 12 lpp). Narkomānijas problemātiku apliecina dažādi avoti, atbilstoši Eiropas Savienības aplēsem Eiropas Savienībā apmēram 70 miljoni cilvēku lieto vai ir lietojuši narkotikas. Latvijā 2010. gada veiktā pētījumā narkotiku lietotāju vidū 68 % ir vīrieši un 32 % sievietes.

Saskaņā ar Latvijas Ieslodzījuma vietas datiem narkotiku lietotāju un atkarīgo skaits pastāvīgi pieaug. Projekta Daphne veiktajā aptaujā, ko eiropieši domā par vardarbību, attiecībā pret bērniem un sievieti mājās, apmēram 95 % eiropiešu min alkoholu un narkotika kā potenciālo vardarbības izraisītāju (apsteidz tādus faktorus kā bezdarbu, zemu izglītības līmeni un citus sociālus faktorus). Ārvalstu speciālistu Tjadenu un Thoena Nacionālā pētījuma par sieviešu stāvokli izpētes rezultāti atklāj, ka narkotisko vielu vai citu apreibinošo vielu lietošana izvarotājiem ir ierasta lieta. No 42 % līdz 90 % noziedznieku atzinās, ka nozieguma laikā bijuši apreibinošo vielu ietekmē, pie tam no 58 %-90 % apreibinošās vielas lietojuši ilgstoši, kas definējams kā problemātiska narkotiku lietošana. Saskaņā ar EMCDDA definīciju, par problemātisku narkotiku lietošana tiek uzskatīta regulāra un/vai ilgtermiņa opiātu, kokaīna un/vai amfetamīnu lietošana vai narkotiku lietošana injekciju veidā.

Singapūrā veiktais pētījums liecina, ka pastāv nopietna saistība starp spēļu atkarību un agresiju: "pārāk aizrautīgiem video un datorspēļu faniem novērots paaugstināts agresijas limenis. No video un datorspēlēm atkarīgās personas parasti nespēj beigt spēlēt pat tad, ja viņi apzinās, ka viņiem vajadzētu darit kaut ko citu. Viņi ir pastāvīgi apsēsti ar spēlēm, iesaistās konfliktos ar vecākiem un ciemiem ģimenes locekļiem, un viņiem nepieciešams spēlēt aizvien vairāk, lai apmierinātu atkarību" (<http://informatika.liis.lv/default.aspx?tabID=7&id=51>).

2) temperaments. Pētnieki K. Leonhards un A. Ličko raksturu tipu klasifikācijā izdala *uzbudināmo tipu*, kuri bieži vien ir ļoti īgni, ļoti ļaudi domās un darbībā pret apkārtējiem, uzbrūkoši. Šiem cilvēkiem nereti novērojamas sadistikas tieksmes, viņiem sagādā gandarījumu citu cilvēka ciešanas. Abi zinātnieki šīs akcentuācijas izceļsmi saista ar bioloģiskajiem faktoriem un uzskata, ka šajā gadījumā audzināšanai diemžēl ir visai maza nozīme.

3) daudzas psihiskas slimības, piemēram, atkarību izraisošo vielu lietošanas rezultātā var attīstīties personības traucējumi un psihiskās slimības. Klīnisko pētījumu dati par kopējo narkoloģisko pacientu populāciju liecina, ka visbiežāk novērotās blakus slimības ir personības traucējumi

(ietilpst F6 grupā) (50–90 %), kā arī garastāvokļa (afektīvie) traucējumi (ietilpst F3 grupā) (20–60 %) un psihotiskie traucejumi (ietilpst F0 grupā) (15–20 %). Visbiežākās Latvijas narkotisko vielu lietotāju vidū konstatētās psihiatriskās diagnozes ir organiski psihiski traucējumi, ieskaitot simptomātiskos, kas konstatēti 25 % mērķa grupas pacientu, uzvedības un emocionāli traucējumi, kas parasti sākušies bērnībā un pusaudža vecumā – 21 %, un neirotiski, ar stresu saistīti un somatoformi traucējumi – 17 % (Par Atkarības Problēmām//e-žurnāls).

4) dzimums. Agresivitātes izpausmes vairāk tiek piedēvēta vīriešu kārtas pārstāvjiem. Šajā sakarā, samērā interesanti un neierasti rezultāti iegūti ASV veiktajos pētījumos par feminisma negatīvo ietekmi. Pētījuma dati atspoguļo: pēdējos 25 gados vīriešu varmācība attiecībā pret sievietēm pazeminājusies divkārt, bet sieviešu varmācība pret vīriešiem praktiski palikusi tajā pašā līmenī. Sievietēm ir biežāka nosliece uz nežēlibu vardarbībā un ieroču pielietojumu, nekā vīriešiem; pēdējos gados krasī pieaudzis sieviešu skaits, kuras apcietinātas par vardarbību – no 25 līdz 35 % no visiem apcietinātajiem par vardarbību ģimenē; statistika rāda, ka absolūtais nācijas vairākums mācās vardarbību no sievietēm, jo 82 % ASV pilsoni pirmo reizi dzīvē saskaras ar vardarbību, saņemot to no mātes, nevis no tēva pušes; ASV noskaidrots, ka sievietēm vispār ir grūtības vienām adekvāti audzināt bērnus – bez vīriešu uzraudzības tās bieži izaudzina no sava loļojuma noziedznieku: bērniem no nepilnām ģimenēm (audzinājusi tikai māte) varbūtība nokļūt cietumā ir 8 reizēs augstāka, nekā bērniem no pilnām ģimenēm; uzskaitot bērnu slepkavības, izrādās, ka sievietes nogalina savus bērnus biežāk nekā vīrieši, tas ir 55 % pret 45 %.

5) vecums (vardarbības izpausmes pieauga jaunībā no 15 līdz 25 gadiem, tāpat noziegumu pret dzīvību risks strauji palielinās ap 20. gadiem un turpinās līdz 29 gadiem). Jāpiekrit V. Zahara nostājai, ka laikmeta realitāte ir visai skarba pret nepilngadīgajiem – ekonomiskās un sociālās problēmas, pieaugušo vienaldzību un neiecietību bieži vien novērta nepilngadīgos pie anomijas un atsvešinātības, rodas zems pašnovērtējums, skaudiba pret tiem, kas dzīvo it kā labāk, – līdz noziegumam jau ir tikai solis (Zahars <https://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=2105>). Kanādas speciālisti L. Margolins un F. Matheus norāda divus galvenos faktorus, kuri provočē uz seksuālu vardarbību jaunus cilvēkus, līdz 21 gadam: *nenoobriedušas personības* – pusaudži, kuri kādu iemeslu dēļ ir izolēti vai pašizolējušies no savas vecuma grupas un lielāku daļu laika pavada ar maziem bērniem. Raksturīgi, ka viņiem bieži vien ir arī problēmas ar mācībām un uzvedību skolā.

6) bērnībā pieredzētā vardarbība. Tieksme uz seksuālu vardarbību var būt skaidrojama ar vēlēšanos atriebties apkārtējiem. Tieka secināts, ka līdz 33 % pusaudžu seksuālo noziedznieku, paši ir cietuši no seksuālās vardarbības. Vairāku zinātnisku pētījuma rezultātā apzināts, ka disfunkcionāla vecāku audzināšana (vecāku naidīgums, bērna sodīšana, vainošana, noraidīšana vai pārlieku liela kontrole) ir cieši saistīta ar dažādām bērna agresīvas un antisociālas uzvedības formām (Strika 2009: 60). Austriešu speciālists A. Adlers min, ka viens no rakstura veidošanās noteicosiem faktoriem ir bērna apspiešana ģimenē. „Jebkura cietsirdiba, kura ir vērsta pret bērnu agrīnā vecumā, sekmē cietsirdibas un ļaunuma veidošanos bērnā vai arī viņš tiek iekšēji salauzts” (Reņģe 2000: 76). F. Knops norādījis, ka pētījumos par bērnus seksuālo izmantotāju skaitu, kuri bērnībā paši tikuši seksuāli izmantoti, svārstās no 22% līdz 82% (Knopp 1984: 50). Tomēr īsti patiesi skaitļi par to nav, jo pētījuma dati parasti balstās uz pašu seksuālo varmāku apgalvojumiem. Dž. Haindmena un Dz. Petersa pētījumā iegūti citi dati – grupā, kurā bērnu seksuālie izmatošāji bija pārbaudīti ar poligrāfa metodi, salīdzinoši ar grupu bez melu detektoru pārbaudi, trīs kārtās uzrādīja, ka grupā ar melu detektoru pārbaudi traumām bērnībā minēja vien tik 29 %, 32 %; 30 % (pretēji grupā, kur neizmantoja poligrāfu – 67 %; 65 %; 61 %) (Knopp 1984: 78). Pastāv pieņēmums par vardarbības cikliskumu, tas ir, teorija par ļaunprātīgi izmantoto varmāku (*the theory of the abused abuser*), nosaucot to par “*Vampīra*” sindromu – pagātnē pieredzētās seksuālās vardarbības reproducēšanu. Tieka pieņemts, ka daži individu var pārspīlēt un pārveidot jebkuru traumatisku pieredzi, kas viņiem iespējams ir bijusi, pielāgoties esošajiem apstākļiem un vēl jo vairāk, viņi var izgudrot seksuālās viktimizācijas scenārijus, lai noliegtu savu atbildību par paveiktajiem noziegumiem (Worling 1995: 17). Dēvējot šo parādību *Pinokio sindromu* – individu pārspīlētas vai pārveidotas jebkuras varbūtējās traumiskās pieredzes pielāgošana esošajiem apstākļiem vai seksuālās viktimizācijas scenārija izgudrošana, atbildības par paveiktajiem noziegumiem noliešanai.

7) bioloģiskie faktori un evolūcija. Uzskata, ka uzbudinājums pastiprina agresijas attīstības iespējamību. F.H. Knops norāda, ka gizioloģiskā uzbudinājuma pētījumi parāda, ka uzbudinājums spēj sekmēt agresivitāti. Attiecība starp uzbudinājumu un agresiju ir divpusēja. Uzbudinājums sekmē agresijas izpausmi, bet arī agresija ietekmē uzbudinājuma limeni.

8) nogurums,

9) medikamenti, piemēram, noteiktos apstākļos agresivitātes aktualizēšanu var sekmēt stimulatoru izmantošana.

10) grupu spiediens, atkarība no piederības savai grupai un tieksme pēc pieņemšanas, atzišanas, bailes no izstumšanas. Pakļaušanās grupas spiedienam klasiski izpaužas nepilngadīgo personu starpā. V. Salmi disertācijā "Normu graušana jauniešu vidū" norāda "vardarbīgie grupējumi rodas nabadzīgajos rajonos, pārejas ekonomikas valstīs, un šo grupējumu sastāvā galvenokārt ir 15–25 gadus veci vīrieši (Kačere 2006: 56).

11) dzimuma nevienlīdzība, piemēram, vardarbība pret sievieti ir uz dzimuma balstīta vardarbība. Jānorāda, ka mūsdienu sabiedrībā dzimumu stereotipi jau pārtapuši diezgan konsekventos, vispārpieņemtos modeļos, uzskatot to par pašsaprotamu parādību. Jāņem vērā ārvalstu kriminologu pētījuma secinājumi, kuri norāda uz pieaugušo sieviešu izdarītiem seksuāliem noziegumiem, kuri esot saistāmi ar dzimuma lomas un identitātes traucējumiem. Pagājušā gadsimta sākuma pētījumā par sieviešu noziedznieču psiholoģiju uzsvērts, "*sieviete reti savām jūtām un instinktiem preti liek objektīvo spriedumu, tāpēc akla milestība un akls ienaids sievietēm raksturīgs biežāk nekā vīriešiem, un sievietes uzvedība caurmēra tiek vadīta nevis no prāta, bet no instinktīvās viltības, zemapziņas dzenuļiem*" (Vilde 2012: 46).

12) sociālā apātija (bezdarbs, pārslogotība).

13) varmācīgas personas iezīmes. Psiholoģiskie pētījumi apliecinā faktu, ka bērniem, kuriem ir emocionāli tuvas attiecības ar vecākiem, retāk vērojamas uzvedības un emocionālas problēmas. Savukārt bērniem, kurus neapmierina savstarpējās attiecības ar vecākiem, biežāk ir uzvedības un emocionālās problēmas. Psihologs M. Balsons norāda: nevienam bērnam uzvedības problēmas nav iedzimtas. Tās rodas viņu sociālās un psiholoģiskās attīstības gaitā (Gaugere 2011: 25).

14) attiecību veidošanās tradīcijas gan sabiedrībā, gan ģimenē. Nozīmīgi ir minēt J. Hāpasalo un E. Pokela izdalītos piecus galvenos ar ģimeni saistītos faktorus, kuri būtiski ietekmē agresīvas un antisociālas uzvedības attīstību: a) vecāku devianta uzvedība (krimināla uzvedība, apreibinošo vielu lietošana, garigas problēmas); b) ģimenes iziršana (atdalīšanās, šķiršanās, laulības konflikti un nestabilitāte); c) vecāku izmantotie soda veidi un attieksme pret bērnu (fizisks sods, autoritāra attieksme, d) stingra disciplīna); e) vecāku mīlestības neizrādišana pret bērnu (bērna noraidums); f) vecāku nolaidīga audzināšana (vāja pārraudzība un uzraudzība).

15) kopīgu vērtību trūkums, Dr. N. Horns raksta, ka no individuāliem tikumības uzskatiem, kurus galvenokārt vada un balsta indivīda apziņa, plūst neskaitāmi impulsi vispārēju uzskatu veidošanai par tiku-

mības normām. Tādējādi notiek sabiedriskās morāles, tātad valdošo uzskatu veidošanās attiecībā uz tikumiski Pareizo. Šos uzskatus specīgi ietekmē kultūras tradīcijas un tās institūcijas, kuras šīs tradīcijas izplata (Horns 1999: 23).

Kopumā jāsecina, ka analizējot noziedzību, ir sarežģīti noteikt prioritāros faktorus, jo determinantu komplekss ir sarežģīts un mobils. Noziedzību, arī seksuālo, var izzināt vairākos līmeņos: metavidē, makrovidē, mezovidē un mikrovidē. Tieši makrovidē veidojas un realizējas faktori, kas nosaka konkrētu noziedzīgu nodarījumu eksistēšanu. Starp dažādiem faktoriem veidojas arī visai sarežģīta sakarība – cēloņsakarības ķēde. Seksuālos noziegumus izraisa faktoru komplekss – kopējie nelabvēlīgie sociālie un ekonomiskie apstākļi, tiesiskie, psiholoģiskie, apkārtējās vides ietekme, adiktīva uzvedība un citi faktori, kā arī specifiskie faktori.

Bibliogrāfija

1. Aktuāla Informācija. Par Atkarības Problēmām//e-žurnāls 1/2010. Pieejams tiešsaistē: www.vmnvd.gov.lv/uploads/files/4d00e33b94d46.pdf (skat. 12.10.2012.)
2. Allen M., Perttu S. (2010) Sociālā un veselības aprūpes pasniedzēji pret vardarbību. Pasniedzēja rokasgrāmata. Helsinku Universitāte, Tālākizglītības centrs Palmenia.
3. Dzimumnoziedznieki un dzimumnoziegumi. Pieejams tiešsaistē: <http://www.probacija.lv/page.php?id=472> (skat. 11.10.2012.)
4. Gaugere I. (2011) Dodos misijā. Kā tas var ietekmēt manu bērnu? Tēvijas Sargs, 2011, Nr. 9 (septembris).
5. Hidman J., Peters J. Polygraph testing leads to better understanding adult and juvenile sex offenders. (2001). Pieejams tiešsaistē: <http://www.ccoso.org/library%20articles/Polygraph%20and%20Better%20Understanding%20of%20Sex%20Offenders%20-Hindman%20and%20Peters.pdf> (skat. 12.10.2012.)
6. Horns N. (1999) Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un Tiešības, 1. sējums Nr. 3.
7. Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2011. gada publiskais pārskats. Pieejams tiešsaistē: http://www.ievp.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=72&Itemid=75&clang=lv (skat. 12.10.2012.)
8. Kačere R. (2006) Agresijas pakāpieni [Metodiskais materiāls]. Rīga: Papardes zieds.
9. Kas ir pedofilija un pedohistērija. Derjagina G. B. pētījums (aplūkots 08.08.2012) Pieejams: <http://masterbiz.info/lv/pedophylia.htm>
10. Knopp F.H. (1984) Retraining Adult Sex Offenders: Methods and Models Orwell. Vt: Safer Society Press.

11. Kriminoloģija. Mācību grāmata (2004) / zin. red. K. Ķipēna, A. Vilks. Rīga: Nordik.
12. Liepina I. Onkulis pacienās ar konfekti... Sargā savu bērnu no pedofila! Pieejams tiešsaistē: <http://www.kasauns.lv/lv/zinas/28124/svess-onkulis-piedava-konfektes-sarga-savu-bernu-no-pedofila> (skat. 12.10.212.)
13. Mūsdienu domātāji. Freida A. (2010) Ievads bērnu psihoanalizē. Rīga: a/s "Poligrāfs"
14. Pētījums: aizraušanās ar datorspēlēm palielina agresijas līmeni. – Informātika skolā. Pieejams: <http://informatika.liis.lv/default.aspx?tabID=7&id=519> (skat. 12.10.2012.)
15. Reņģe V. (2000) Psiholoģija. Personības psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC,
16. Reņģe V. (2002) Sociālā psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC,
17. Strika E. (2009) Promocijas darbs. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija). Rīga: Latvijas Universitāte.
18. Stutiņa I. (2009) Recidīvo noziedzību ietekmējošie faktori. RSU Zinātniskie Raksti 2009, Rīga: RSU,
19. St-Yves M., Pellerin B Sexual victimization and sexual delinquency: Vampire or Pinocchio syndrome?. Research in Brief. Pieejams tiešsaistē: www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e141/141n_e.pdf (skat. 12.10.2012.)
20. Veseliba-21: Veselibu visiem politikas pamatnostādnes PVO Eiropas reģionam (1999). Eiropas "Veseliba visiem" sērija Nr. 6, Rīga: Pasaules Veselības organizācija. Eiropas Reģionālais birojs.
21. Vilde M., Kārkliņa G. (2012) Vājais dzimums un noziegumi. Patiesā dzīve Nr. 03.
22. Zahars V. Jauns cilvēks nebrīvē – politika, ideoloģija, prakse. Latvijas Vēstnesim. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/index.php?menu= doc&id=2105> (skat. 12.10.2012.)
23. Worling J.R. (1995) Sexual abuse histories of adolescent male sex offenders: Differences on the basis of age and gender of their victims. Journal of Abnormal Psychology, 104 (4).
24. Крафт-Эбинг (1996) Половая психопатия. Москва: Республика.
25. Личко А.Е., Битенский В.С. (1991) Подростковая наркология. Москва: Медицина.
26. Личко А. (1983) Психопатия и акцентуации характера подростков. Москва: Медицина.
27. Кон И.С. (1988) Введение в сексологию. Москва: Медицина.

Correlation of Sexual Crime Factor

Summary

Sexual violence is a combined interdisciplinary problem which includes different aspects, such as psychological, legal, and medical. Crimes, including sexual abuse, can be studied at a number of levels: meta-environment, macro-environment, meso-environment and micro-environment. It is the macro-environment where the factors which determine a specific criminal offence form and come into existence.

Determinants of sexual crimes can be divided into two large groups: internal or individual and external factors. When analysing crimes, it is difficult to establish the priority factor because the set of determinants is complex and mobile. It is possible to observe a rather complicated connection – causal relationship chain. A conclusion may be drawn that sexual crimes are caused by a group of factors – general disadvantageous social and economic conditions, legal, psychological, the influence of environment, addictive behaviour, and other factors, including specific ones.

Key words: crime determinant, sexual crimes, factor of sexual abuse, aggression.

STARPTAUTISKĀS TIESĪBU NORMAS – STARPTAUTISKIE LĪGUMI UN CITAS STARPTAUTISKĀS VIENOŠANĀS

Anotācija

Raksta mērķis ir noskaidrot starptautisko tiesību normu tvērumu. Raksta uzdevums ir izvērtēt, vai starptautiskās tiesību normas ir tikai un vienīgi starptautiskie ligumi Vines 1969. gada konvencijas par starptautisko ligumu tiesibām izpratnē vai arī citas starptautiskās vienošanās.

Raksta galvenie secinājumi: pirmkārt, ka starptautiskās tiesību normas ir ne tikai rakstītās tiesības, bet arī nerakstītās tiesības jeb starptautiskās paražu tiesības, tātad valstīm saistības izriet gan no rakstītajām, gan nerakstītajām tiesibām. Otrkārt, starptautiskās tiesību normas kā rakstītās tiesības, cita starpā, ietver sevī starptautiskās vienošanās, kas ne vienmēr nozīmē juridiski saistošas vienošanās. Rakstā konstatēts, ka mūsdienās starptautiskajā praksē arvien biežāk tiek lietots tāds starptautiskais instruments kā politiskas, juridiski nesaistošas starptautiskas vienošanās, ko visbiežāk apzīmē kā “saprašanās memorandus”. Un, neskatoties uz šo saprašanās memorandu tiesisko dabu, arī tie ir pieskaitāmi pie starptautisko tiesību normām.

Atslēgas vārdi: starptautiskās tiesību normas, starptautiskie ligumi, politiskas, juridiski nesaistošas starptautiskās vienošanās.

Tiesību kodolu veido normu kopums, kas nosaka saskanīgu tiesisku kārtību. Tātad jebkuras tiesību sistēmas pamatelementi ir normas. Un šīs normas ir tā savstarpēji saistītas, ka kopā tās veido vienu vienotību, vienu sistēmu. Skaidrojot vārdu “norma”, tam ir vairākas nozīmes – norma kā paraugs, mērs, noteikts lielums vai daudzums; norma kā vispārējs noteikums, kas regulē cilvēku uzvedību un rīcību sabiedrībā. Normas otrā nozīme ir piemērojama tiesību normas satura atklāšanai. Runājot par tiesību normas jēdzienu, viena no izplatītākajām tiesību normas definīcijām ir “tiesību norma ir vispāroblīgāts noteikums, ko nosaka un nodrošina valsts, un uz kura pamata rodas pušu – sabiedrisko attiecību dalībnieku juridiskās tiesības un pienākumi” (Džugleja 2011).

Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālsekretariāts savā 2004. gada ziņojumā (The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies) tiesību normu definē kā pārvaldības principu, kurā visas publiskās un privātās personas, institūcijas un iestādes, tostarp pati valsts,

ir atbildīgas likumu, kas ir publiski izsludināti, vienādi ieviesti un neatkarīgi izskatīti, un, kas saskan ar starptautiskajām cilvēktiesību normām un standartiem, priekšā. Tas, cita starpā, prasa pasākumus, lai nodrošinātu tiesību pārākuma principa ievērošanu, vienlīdzību likuma priekšā, likum-paklausību, godīgumu tiesību aktu piemērošanā, varu nodalīšanu, līdzda-libu lēmumu pieņemšanā, tiesisko noteiktību, izvairītos no patvaļas un birokrātijas un tiesisko “caurspīdīgumu”.

Runājot tieši par starptautisko tiesību normām, Latvijas Republikas Administratīvā procesa likuma 1. panta septītā daļa pie starptautiskām tie-sību normām pieskaita 1) Latvijai saistošus starptautiskos līgumus, 2) starp-tautiskās paražu tiesības un 3) starptautisko tiesību vispārējos principus. Šajā rakstā detalizēti tiks apskatīti tieši starptautiskie līgumi kā starptau-tiskās tiesību normas, saprotot, vai pie starptautiskajiem līgumiem pieder arī citas starptautiskās vienošanās, kā, piemēram, juridiski nesaistošas politiskās starptautiskās vienošanās, ko visbiežāk dēvē par saprašanās memorandiem. Bet pirms detalizētas starptautisko līgumu analīzes, neliels ieskaits par starptautiskajām paražu tiesībām un starptautisko tiesību vispārējiem principiem.

Starptautiskās paražu tiesības veido valstu prakse un opinio juris. Kā izriet no Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskās Tiesas statūtu 38. panta starptautiskās paražas ir kā pierādījums vispārējai praksei, kas tiek akceptēta kā likums. Izšķirošu lomu paražu tiesību “akceptēšanā” noteic tiesas – gan starptautisko tiesu prakse, gan nacionālo tiesu prakse. Starptautisko paražu tiesību avoti ir ļoti daudz un ietver sevī diplomātisko saraksti, politiskos paziņojumus, preses relizes, juridisko konsultantu ofi-ciālos viedokļus, oficiālos reglamentus par tiesiskiem jautājumiem (pie-mēram, reglamenti militārajā jomā, administratīvus lēmumus un praksi, pavēles jūras karaspēkam u.tml.), valdību komentārus par Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautisko tiesību komisijas (International Law Commission) izstrādātajiem projektiem, valstu tiesību aktus, starptautisko un nacionālo tiesu nolēmumus, starptautisko institūciju prakse u.c. (Brownlie 2008).

Runājot par starptautisko tiesību vispārējiem principiem kā starp-tautiskās tiesību normām, jāatzīmē, ka tie galvenokārt ir iekļauti Apvie-noto Nāciju Organizācijas Statūtos un Apvienot Nāciju Organizācijas 1970. gada deklarācijā “Par starptautisko tiesību principiem”. Galvenie starptautisko tiesību vispārējie principi ir 1) varas vai varas draudu nelieto-šanas princips; 2) mierīgas līdzāspastāvēšanas un strīdu risināšana mierīgā ceļā princips; 3) neiejaukšanās valsts iekšējās lietās princips; 4) tautu

līdztiesības un pašnoteikšanās princips; 5) valstu suverēnās līdztiesības princips; 6) robežu neaizskaramības princips; 7) cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošanas princips. Vīnes 1969. gada konvencijā par starptautisko līgumu tiesībām, cita starpā, ietverti šādi ļoti būtiski starptautisko tiesību pamatprincipi, kas neapšaubāmi sasaucas ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtos noteiktajiem principiem: 1) brīvas piekrišanas princips (free consent); 2) labas ticības vai godprātības princips (good faith); 3) līgumi jāpilda princips (pacta sunt servanda); 4) pašreizējās situācijas princips (rebus sic stantibus) un 5) par labu līgumam princips (favor contractus).

Starptautiskie līgumi (treaty) saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskās Tiesas statūtu 38. pantu, tāpat kā starptautiskās paražas un starptautisko tiesību vispārējie principi, ir viens no starptautisko tiesību pamatavotiem. Starptautiskie līgumi ir divpusējie un daudzpusējie (pēc to līgumslēdzējpušu skaita), starpvalstu, starpvaldību un starpresoru (atbilstoši līgumu slēdzošajiem tiesību subjektiem). Līgumi var tikt slēgti arī ar starptautiskajām organizācijām kā, piemēram, Eiropas Savienību. Apvienot Nāciju Organizācija Līgumu rokasgrāmatā starptautisko līgumu definē kā vispārēju terminu, kas sevī ietver visus instrumentus, kas pakļauti starptautiskajām tiesībām, neskatoties uz to formālo nosaukumu, un kas noslēgti starp divām vai vairākām starptautiskām juridiskajām personām. Tātad, lai dokumentu uzskatītu par starptautisku līgumu tam jāatbilst diviem priekšnosacījumiem – jāatbilst starptautiskajām tiesībām un līgumslēdzējām pusēm jābūt valstīm un/vai starptautiskajām organizācijām (juridiskām personām). Savukārt Vīnes 1969. gada konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām 1. panta a) punkts papildus Apvienot Nāciju Organizācijas definētajiem priekšnosacījumiem, lai dokuments tikuši atzīts par starptautisko līgumu, noteic, ka starptautiskajam līgumam jābūt rakstiskā formā. Tiktāl par starptautiskajiem līgumiem kā starptautiskajām tiesību normām šaubas nerodas.

Bet starptautiskie līgumi var būt arī atšķirīgi pēc to saistošās dabas, proti, bez juridiski saistošiem starptautiskajiem līgumiem starptautisko tiesību subjekti var arī noslēgt nevis juridiski, bet politiski saistošas starptautiskas rakstiskas vienošanās. Starptautiskajā praksē juridiski nesaistošas politiskās vienošanās visbiežāk dēvē par saprašanās memorandiem (Memorandum of Understanding). Vēsturiski šīs vienošanās tika dēvētas arī par “džentlmeņu vienošanām”.

Kā norāda starptautisko tiesību pētnieks Antonijs Osts (*Anthony Aust*) nereti pušu nolūks ir nevis noslēgt starptautisku līgumu (treaty),

bet gan piefiksēt pušu savstarpējo lietu uztveri (understandings) un šādi instrumenti tiek apzīmēti kā “džentelmeņu vienošanās” un “politiskās vienošanās”, bet šobrīd visbiežāk lietotais termins to apzīmēšanai ir saprašanās memorandi (Memorandum of Understanding – MOU). Mūsdienās saprašanās memorandus kā instrumentu lieto lielākajā daļā starpautisko attiecību jomu – diplomātijā, aizsardzībā, nodarbinātībā, palīdzības misijās, transportā utt. Saprašanās memorands ir starp valstīm noslēgts dokuments, kuru tās nav domājušas “pakļaut” starptautiskajām tiesībām vai jebkurām citām tiesībām, kā rezultātā tas nekļūst juridiski saistošs. Turklāt, nav pamata dot priekšroku līgumam saprašanās memoranda vietā, ja vien nav nepieciešamība izveidot juridiski saistošus pienākumus un tiesības vai arī ir konstitucionāla vai cita nacionāli likumīga prasība slēgt līgumu (Aust 2005).

Apvienoto Nāciju Organizācijas Līgumu rokasgrāmata noteic, ka terminu “saprašanās memorands” parasti lieto, lai apzīmētu mazāk formālu dokumentu nekā tipisku līgumu vai starptautisku vienošanos. Saprašanās memorandos parasti izklāsta operatīvus pasākumus saskaņā ar starptautiskās vienošanās ietvaru. Tātad, saskaņā ar minēto, saprašanās memorands ir kā pielikums vai papildinājums jau esošam, noslēgtam starptautiskam līgumam, kas vairāk vai mazāk satur ne tik daudz juridiska, cik tehniska rakstura informāciju. Apvienoto Nāciju Organizācija saprašanās memorandus ar dalibvalstīm parasti slēdz, lai organizētu tās miera uzturēšanas operācijas un lai sagatavotu Apvienoto Nāciju Organizācijas konferences vai arī attiecībā uz sadarbību ar citām starptautiskām organizācijām (United Nations 2006). Savukārt Apvienotajā Karalistē saprašanās memorandus definē kā bieži lietotu dokumenta veidu neformālām vienošanām starp valstīm, jautājumos, kas ir nepiemēroti starptautiskā līguma (treaty) slēgšanai, vai arī konfidencialitātes nolūkos saprašanās memorands ir vairāk piemērots nekā līgums (Treaties and MOUs 2004).

Loģisks ir jautājums, kā nošķirt starptautiskos līgumus jeb juridiski saistošas starptautiskās vienošanās no saprašanās memorandiem jeb juridiski nesaistošām starptautiskām vienošanām. Un šeit autoram jāatzīst, ka saprašanās memorandu nošķirums no starptautiskajiem līgumiem nav precīzi definējams. Atkarībā no teksta un saistībām saprašanās memorandi var būt ar tādām pašām juridiskām sekām kā starptautisks līgums. Protī, pats jēdziens “saprašanās memorands” starptautiskajās tiesībās var tikt izmantots, apzīmējot juridiski nesaistošu starptautisku vienošanos ar nolūku neradīt saistošus pienākumus, tiesības un atbildību par šādas vieno-

šanās nepildīšanu vai arī apzīmējot starptautisko līgumu Vīnes 1969. gada konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām izpratnē, ja no attiecīgā dokumenta formas un terminoloģijas jāsecina, ka tā mērķis ir bijis radīt juridiskas saistības.

Lai nošķirtu starptautiskos līgumus jeb juridiski saistošas starptautiskās vienošanās no saprašanās memorandiem jeb juridiski nesaistošām starptautiskām vienošanām, ļoti būtiska nozīme ir saprašanās memoranda tekstam, jo īpaši gadījumā, ja rodas strīds starp pusēm par tā saistošo vai nesaistošo raksturu. To pierāda arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskās tiesas spriedums Bahreinas un Kataras lietā (Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, Jurisdiction und Admissibility. Judgment, I.C.J. Reports 1994: 112), no kura secināms, ka nošķirms starp starptautisku līgumu un saprašanās memorandum veicams piemērojot objektīvus kritērijus pašam dokumenta saturam. Nav nozīmes ne dokumenta nosaukumam, ne konkrēto valsts pārstāvju subjektīvajam nolūkam, ne arī valstu iekšējo konstitucionālo procedūru ievērošanai, jo izšķirošais ir fakts, vai no dokumenta satura izriet vienošanās par konkrētām saistībām, un tas ir izvērtējams tikai un vienīgi katrā konkrētā gadījumā.

Bibliogrāfija

1. Aust, A. (2005) *Handbook of International Law*. Cambridge: University Press.
2. Brownlie, I. (2008) *Principles of Public International Law*. Seventh edition. Oxford: Oxford University Press.
3. Džugleja, T. (2011) *Tiesību pamati*. Mācību līdzeklis. Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums.
4. *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: Report of the Secretary-General*, 2004. Pieejams: <http://www.unrol.org/doc.aspx?n=2004%20report.pdf> (skat. 29.09.2012.)
5. *Treaties and MOUs: guidance on practice and procedures*. 2nd edition. April 2000, revised May 2004. Prepared by the Treaty section of the Information management department of the Foreign & Commonwealth Office. Pieejams: The Foreign & Commonwealth Office of United Kingdom web site <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/3706546/treatiesmousguidance> (skat. 30.09. 2012.)
6. *Treaty Handbook* (2006) Prepared by the Treaty Section of the Office of Legal Affairs of United Nations. New York: United Nations.

**International Law – international contracts
and other international agreements**

Summary

In summary, the scope of the rule of international law is rather far-ranging. The rule of international law includes customary law, also known as unwritten law that consists not only of practice of state, but also of *opinio iuris*. Rule of international law also encompasses general international principles of law, which are mainly defined by the Statutes of the United Nations and which include *ius cogens*. Finally, rule of international law includes different forms of agreement regardless of its' binding nature. International agreements can be legally binding or merely politically binding, having no legally binding nature. Despite the political nature of memorandum of understanding or so called non-binding agreement, a state cannot take the agreement light-heartedly. Hence, non-binding written agreements or so called memorandum of understanding can also be defined as rule of international law.

Key words: rule of international law, international treaties, political, legal non-binding international agreements.

EIROPAS SAVIENĪBAS PĀRVALDĪŠANAS INSTITŪTA IDENTIFICĒŠANA

Anotācija

Neskatoties uz to, ka jau Eiropas Kopienu dibināšana tika saistīta ar ideju par federāla pārvaldības modeļa ieviešanu, jautājumi par šādas pārvaldības sistēmas esamību, kā arī par tās ieviešanu Eiropas Savienībā periodiski tiek aktualizētas. Tas apliecinā to, ka zinātniskajā diskusijā nav vienotu priekšstatu par Eiropas Savienības institucionālā mehānisma saturu un, lai konceptuāli risinātu jautājumu par kādas jaunas pārvaldības sistēmas ieviešanu vai pāreju uz citu, nepieciešams identificēt esošo pārvaldības sistēmu, t.sk., pārvaldības institūta raksturojošas pazīmes, jo tikai vispusīgi un pilnīgi identificētais esošās pārvaldības modelis nodrošina iespēju savlaicīgi apzināt grozījumu apjomu un identificēt iespējamos riskus tās darbības vai ieviešanas gadījumā.

Pētījuma rezultātā ir izdarīami secinājumi par “sui generis” pārvaldības institūta esamību, kas identificējams savietojot starptautisko un administratīvo tiesību teorijas atziņas, tomēr ir pietiekoši pamatoti uzskatīt, ka jautājums par Eiropas Savienības pārvaldības institūtu ir arī jaunu diskusiju vērts.

Atslēgas vārdi: Eiropas Savienība, pārvaldība, pilnvarojums, kompetences.

Starptautisko tiesību subjektiem piemītošā vara un definētā vienlīdzība ir bijusi pamats skatīt starptautiskās tiesības, kā atsevišķu sistēmu, kurā nepastāv vienota centrālā varas elementa un katrs starptautisko tiesību subjekts savas tiesības īsteno atbilstoši ANO Statūtos nodibinātajiem principiem, tādā veidā, lai netiktu aizskartas tam piemītošās suverēnās tiesības.

Neskatoties uz to, ka starptautisko tiesību teorijā starptautisko organizāciju institūcijas klasificē pēc dažāda veida kritērijiem (Kolosov, Kuznecov 1996) tomēr nebūtu pamata noliegt, ka starptautisko organizāciju uzdevumi saistīti ar noteikta veida iekšējo administratīvo procedūru – pārvaldības funkciju – īstenošanu horizontālā (sadarbibā ar šīs starptautiskas organizācijas citām institūcijām) vai vertikālā (sadarbibā ar šīs starptautiskās organizācijas dalībvalstu atbilstīgām struktūrām) līmenī. Jāatzīmē, ka šādu institūciju autonomiju un neatkarību nav pamata uzskaitīt par unikālu, jo arī, piemēram, ANO Statūtu 100. pantā atsevišķām “administrativajām institūcijām” tiek paredzēta noteikta veida neatkarība un darbības autonomija.

Tomēr Eiropas Savienības tiesību sistēma tiek raksturota kā unikāla, jo tajā ir iedzīvināts “tiesiskās kārtības nodrošināšanas” (Maduro 2008) mehānisms, kā viens no iekšējās pārvaldības veidiem. Šo unikalitāti pie- tiekoši veiksmīgi raksturo vārdi: “Uz tiesībām dibināta savienība, ir arī tiesību avots un tiesiskās kārtības noteicēja” (Borhardt 1994).

Būtiski ir atzīmēt, ka pārvaldības īstenošanai kopumā, t.sk., sadarbības koordinēšanai starp starptautisko tiesību subjektiem, starptautiskajā ligumā ir jābūt noteiktām atbilstoši pilnvarotām institūcijām. Bez tam, viennozīmīgi starptautiskajā ligumā, kas noslēgts starp Eiropas Savienības dalībvalstīm, vai dalībvalstu kopīgi parakstītiem saistošiem dokumentiem jānoteic autonomo vai pārvaldības institūciju lēmumu pieņemšanas procedūru (procesu), darba kārtību, sastāvu u.c. Tomēr starptautisko līgumtiesību līmenī Eiropas Savienības starptautisko institūciju īstenotā administratīvie jeb pārvaldības procesa jautājumi nav atsevišķi regulēti, vēl jo vairāk, lietojot tādus terminus kā “administrācija”, “administratīvais process” vai “pārvaldība”.

Vietā atzīmēt, ka viena no starptautiskās sistēmas koncepcijas pamatidejām, kuru atbalsta lielākā daļa pētnieku, ir struktūras loma un tās noteikumu esamība, kas dod iespēju saprast un *paredzēt* valstu darbību starptautiskajās attiecībās. Šādas darbības indikatori tiek vērtēti vairākos veidos – gan pēc stabilitātes un mainības un sadarbības un konfliktības rādītājiem, gan arī pēc spēku samērības, dalībnieku hierarhijas, homogēnisma vai heterogēnisma esamības (Aron 1968), kurās pamatnosacījumi ir:

1. varas centra esamība starptautiskajā sistēmā, kas tieši ietekmē sadarbību ar suverēniem;
2. hierarhijas esamība, kas norāda uz faktisko nevienlīdzību suverēnu starpā pēc ekonomiskās, sociālkulturālās, ideoloģiskās, aizsardzības politikas ietekmes uz starptautisko sistēmu;
3. vienošanās līmenis par principiem (piemēram, politiskā legitimitāte) un/vai vērtībām (piemēram, tirgus ekonomika, demokrātija u.c.), kas norāda uz sistēmas homogēno vai heterogēno raksturojumu.

Jo vairāk vienošanos suverēnu valstu starpā, jo sistēma ir homogēnāka un līdz ar to stabilāka. Homogēnā sistēmā suverēnās valstis var būt konkurenti, bet ne politiskie ienaidnieki, jo politiskajam varas centram jānodrošina koordinēšana par vienošanās apjomu un saturu. Bez tam, tieši šāds izvērtējums arī norāda uz iespēju “sapludināt” vienā sistēmā dažādu tiesību nozaru teorētiskos apsvērumus un principus.

Tomēr, nav pamata noliegt, ka, lai realizētu valstiski noteiktos vai sankcionētos sociālos nosacījumus, t.i., pārvaldībai piekrītošās materiālās

normas, ir nepieciešams noteikt nepārprotamu, konkrētai tiesību nozarei atbilstošu procesu, jeb juridiska satura kārtību, jo pretējā gadījumā materiālo tiesību normu nav iespējams īstenot (Sorokin 2002) atbilstīgi.

Starptautiskie tiesību akti, kuri satur normas ar “procesu” aprakstu ir ļoti daudzveidīgi, bet lielākoties šādu normu esamība tiek iekļauta vairāk kā nepieciešamība konfliktsituāciju risinājumam starp dažāda līmeņa starptautisko tiesību subjektiem (valsts-starptautiska organizācija). Savukārt administratīvā procesa principi un kritēriji, t.sk., pārvaldības nosacījumi, kas tiek tiesī attiecināti uz nacionālajām tiesību sistēmām, pamatooti ar Eiropas Savienības tiesas izdarīto starptautisko normatīvo aktu izvērtēšanu un interpretāciju.

Ņemot vērā iepriekš norādīto, Eiropas Savienības pārvaldības sistēmu kopumā, kā daudzveidīgu tiesību parādību – juridiska un sociāla procesa paveidu, raksturo šādu kritēriju esamība:

1. mērķtiecīga, apzināta darbība;
2. to īsteno ar “valstisku” pilnvarojumu apveltīts tiesību subjekts;
3. nepieciešama noteiktu juridisku rezultātu sasniegšanai;
4. starpposmi un rezultāti tiek nostiprināti dokumentāli;
5. pilnīga (vai pamata) darbība tiek noteikta ar juridiski procesuālām normām (Bahrah 1992).

No minētā izriet, ka ne jebkura Eiropas Savienības kā ar “valstiskām” pilnvarām apveltīta tiesību subjekta darbība vērtējama kā pamata nosacījums pārvaldības īstenošanai, bet tikai juridiska darbība gan pēc satura, gan pēc mērķa un rezultātiem. Bez tam, jāņem vērā, ka ne visos gadījumos juridiskā mērķa konstatēšana, pat, ja šis mērķis ir būtisks tiesību subjektam, ir pietiekošs pamats definēt šāda procesa *tiesisko* statusu.

Nenoliedzami, ka kopējā procesu “valstiskā” daba neizslēdz, bet tieši otrādi, juridiski diferencē procesuālo formu daudzveidību, atšķirot vienu procesu no cita pēc apjoma un satura. Tomēr, administratīvais process gan no juridiskā, gan no pārvaldības teorijas skatījuma (Gagajev 2008), vairāk tiek definēts kā izpildvaras procesuālā forma, un šādu teoriju atbalsta vairāki tiesību zinātnieki (Načisčionis 2009) Bez tam, ja piekrit viedoklim, ka “attiecības starp iestādēm un to amatpersonām apzīmējamas ar nosaukumu “pārvaldes process” un attiecības starp iestādēm un privātpersonām apzīmējamas kā “administratīvais process”” (Načisčionis 2009), tad, pirmkārt, ir pietiekoši sarežģīti (gandrīz neiespējami) dot precīzu apzīmējumu procesam, kas veidojas starp Eiropas Savienības institūcijām un tiem tiesību subjektiem, uz kuriem būtu attiecināmas Eiropas Savienības pamatlīgumu un no tiem izrietošās tiesību normas. Otrkārt,

ja kā vienots jēdziens “process” iegūst jēgu tikai tādā gadījumā, ja tam tiek pievienots atbilstošs īpašības vārds, tad nekādā gadījumā nav iespējams definēt vai pat uzskatīt Eiropas Savienības īstenoši pārvaldibas procesu pašu par sevi par kādas zinātnes nozari, apakšnozari vai par tiesību institūtu.

Bez tam, saturiski jēdziens “Eiropas Savienības pārvaldība” ir dinamisks un apzīmē pietiekoši sarežģītu ar valstiskām pilnvarām apveltīta starptautiskā tiesību subjekta darbības jomu – likumdošanas, izpildvaras, tiesībaizsardzības u tml., bet termins “administratīvais process” ir saturiski nepietiekams, lai pilnvērtīgi raksturotu Eiropas Savienības uzdevumus un būtību, jo tās darbība un šo darbību saistītās procesuālās realizācijas formas ir daudzveidīgas (SIGMA 1999).

Saskaņā ar formālās loģikas principiem, Eiropas Savienības dalībvalstis *var* nodrošināt pietiekamu starptautiskās organizācijas institūciju darbības kontroli, ja tiem nav integrētu tiesisko jautājumu, un ir nepieciešams kontrolēt tikai starptautiskās institūcijas lēmuma pieņemšanas procesu par atsevišķu jautājumu, kas izriet no *šauri* piešķirtā pilnvarojuma (kompetences).

Savukārt to, ka, pietiekamā līmenī nav iespējams kontrolēt Eiropas Savienības institūciju iekšējo darbību, it īpaši patreizējo lēmumu pieņemšanas gaitā, ir iespējams pamatot tikai ar atsevišķiem juridiski nostiprinātiem formulējumiem, bet vairāk – tikai ar pārvaldibas procesa īstenošanai nepieciešamajiem, loģiski izpildāmajiem faktiskajiem apsvērumiem. Kontroles neiespējamību raksturo šādu kritēriju esamība:

1. Ekskluzīvās kompetences piekritība Eiropas Savienības institūcijām;
2. Dalībvalstu valdību īslaičīgi izvirzīto mērķu īstenošana;
3. Pietiekoši liels apjoms neparedzamo seku;
4. Dalībvalstu valdību prioritāšu izmaiņas laikā (Pierson 1998);
5. Atšķirīgās Eiropas Savienības institūtu un dalībvalstu valdību prioritātes;
6. Atšķirības pilnvarojuma (deleģējuma) piešķiršanas mehānismā;
7. Diferencēta piekļuve informācijai;
8. Eiropas Savienības institūtu atbalsts uz transnacionālajām un subnacionālajām organizācijām (Pollack 1997).

Tātad, Eiropas Savienības *tiesību institūti*, dalībvalstu noteikto prioritāšu robežās, var funkcionēt un funkcionē, nodrošinot integrācijas procesu, piemērojot *legitimi* nostiprinātās lēmumu pieņemšanas procedūras, ievērojot noteikto tiesisko kārtību, izmantojot to rīcībā esošo informāciju un iespējas manipulēt ar nacionālajām koalīcijām.

Pamatojoties uz iepriekš norādīto, Eiropas Savienības īpašās pārvaldības sistēmu varētu definēt kā juridiski formulētu normu un atzītu faktisko darbību kopumu, kas nepieciešams dalībvalstu juridiski nostiprinātu kopīgu mērķu un mērķiem izrietošo prioritāšu sasniegšanai ievērojot noteiktu tiesisko kārtību. Tas nozīmē, ka pārvaldības nosacījumi ir attiecīni uz Eiropas Savienības un dalībvalstu konstitūtiem (LZA, 2002), iestādēm, uzņēmumiem, pilsoņiem un iedzīvotājiem. Šī definīcija līdzinās Eiropas Savienības administratīvo tiesību definīcijai, kas noteic tās kā principu un noteikumu kopumu, kas attiecas uz valsts pārvaldes organizāciju un vadību un uz attiecībām starp administrāciju un pilsoņiem (Ziller 1993). Tomēr, neskatoties, ka šī definīcija ir plašāka nekā klasiskā administratīvo tiesību definīcija, ar kuru izprot valsts darbību izpildvaras funkciju īstenošanā, arī augstākminētai definīcijai nevar viennozīmigi piekrīt, attiecinot to uz Eiropas Savienības institūciju funkcijām *kopumā*.

Ņemot vērā atšķirīgos zinātniskos viedokļus par administratīvajā tiešībām, sākotnēji būtu nepieciešams rast atbildi uz jautājumu, ja ar terminu “pārvaldība” izprot tikai izpildvaras īstenošanu, kurām, Eiropas Savienības institūcijām ir piekrītošas izpildvaras funkcijas administratīvo tiesību izpratnē, t.i., orientējoši uz Eiropas Savienības iekšējās kārtības nodrošināšanu?

Atbildi uz šo jautājumu *varētu* izdarīt slēdziena veidā, kas izriet no šādas subsumcijas: ja doktrināri, valstiskās pārvaldības saturā iekļaujas un mijiedarbojas šādi elementi: (a) izpildvaras institūciju tiesības pieņemt tiesību aktus; (b) izpildvaras institūciju tiesības piemērot tiesību aktus; (c) organizatoriskā darbība, kurā iesaistītas izpildvaras institūciju iestādes; (d) materiāli tehniskās darbības, t.i., dažāds atbalsta tehnoloģiskās darbības (Sorokin 2002), tas nozīmē, ka būtībā administratīvā procesa saistību ar pārvaldību, kuru īsteno Eiropas Savienības izpildvaras institūcijas, būtu iespējams noteikt, norādot institūcijas ar atbilstošo “valstiskās” pārvaldības elementu saturu.

Tomēr, jāņem vērā, ka administratīvā procesa juridiskā nozīme izpaužas ne tikai kā izpildvaras noteiktu noregulētu procedūru īstenošanas kārtība, bet arī pietiekoši plašu, konkrētu individualizētu lietu risinājums pārvaldes jomā, kuru īstenojot veidojas jaunas tiesiskās attiecības, kuras regulējas ar administratīvi procesuālām normām un kuras, līdz ar to, iegūst arī administratīvi procesuālo attiecību saturu (“c” punkts).

Bez tam, jāņem vērā arī problēmas termina “administratīvā process” juridiskā satura izpratnē, kas konceptuāli ir saistītas ar terminiem “admi-

nistratīvais process” un “pārvaldība” izpratni, kurus saturiski izprot plašāk, nekā terminu “administratīvais process”.

Jāatzīmē, ka tomēr termins “pārvaldība” Eiropas administratīvajās tiesībās pietiekoši ilgu laika periodu netika uzskatīts par juridisku, bet kopumā tikai sociālajām un politiskajām zinātnēm atbilstīgu terminu. Attiecībā uz notiekošajiem “intensīvās sadarbības procesiem starp Eiropas Savienību un dalībvalstīm visos politiskos ciklos, no programmu izveides, lēmumu pieņemšanas līdz politikas īstenošanai” tiesību zinātnēs tika pie-mērots apzīmējums “administratīvā integrācija” (Nickel 2008). Lai arī termins “administratīvā integrācija” tika definēts kā vēlamākā sadarbības forma, t.sk., kas neapdraud Eiropas Savienības kā starptautiskas organizācijas pastāvēšanu, šis termins iemantoja kritiku tā iemesla dēļ, ka administratīvā integrācija vairāk tika izprasta kā formāla vai institucionāla kategorija (Hofman, Turk 2006), savukārt termins pārvaldība (un nevis valdība vai administrācija) tika lietots, lai apzīmētu struktūras un darbības, kas neiekļaujas tradicionālajā administratīvo tiesību tipoloģijā un metodoloģijā.

Tomēr, kopumā Eiropas Savienības pārvaldības tiesību institūtu var definēt kā izrietošu no administratīvajām tiesībām, atsaucoties uz K. Dišlera viedokli par administratīvo ligumu (Dišlers 1938), kā vienu no starptautiskā līguma paveidiem. Tādā veidā, raksturojot Eiropas Savienības pārvaldības sistēmu, konceptuāli var piekrist, ka “nav svarīgi, kas ir administratīvo tiesību subjekts pēc dotās valsts tiesību aktiem, nav svarīgi, ka nacionālās administratīvo tiesību normas var izdot gan likumdošanas varas, gan izpildvaras institūcijas un nav svarīgi, ka ar administratīvo tiesību normām nenoregulētos jautājumus subjektu attiecībās var noregulēt ar šo subjektu savstarpēju vienošanos, kuru apzīmē kā administratīvu ligumu” (Načisčionis 2009), ja šo nosacījumu piemēro attiecībā pret ar “valstiskām” pilnvarām (to klasiskajā izpratnē) apveltītiem tiesību subjektiem, kas darbojas noteiktas administratīvās telpas ietvaros.

Bibliogrāfija

1. Aron R. (1969) The Dialectics Of Modern Society (Britannica perspective), New American Library, 288 lpp.
2. Bahrah D.N. (1992) Voprosi zakonnosti v gosudarstvenom upravleniji, *Pra-vovedenije*, Nr. 3, 3–12. lpp. (In Russian)
3. Borhardt K.D. (1994) Azbuka prava Evropejskogo soobšestva, Moskva, Pravo, 31. lpp (In Russian)

4. CCNM/SIGMA/PUMA (1999) 44/REV1 European Principles For Public Administration Sigma Papers: No. 27.
5. Dišlers K. (1938) *Ievads administratīvo tiesību zinātnē*, Rīga, LU, 94. lpp. (In Latvian)
6. Gagajev A., Rumjancev A. (2008) *Filosofija upravlenija obsestvom, provincijei, firmoj v etokulturnom i reformacionnom aspektah v metodologiji sub-stratnogo podhoda*, Saransk. (In Russian)
7. Jakubaņecs V. (2002) *Tiesību jēdziens, struktūra un formas*. P&Ko tipogrāfija, 115. lpp. (In Latvian)
8. Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council of the European Union and Commission of the European Communities (Opinion of Advocate General Maduro), (2008), para. 24.
10. Kolosov J., Kuznecov V. (1996) *Mezdunarodnoje pravo*. Moskva: Mezdunrodnije otnosenije, 608 lpp. (In Russian)
11. LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 14. Par terminiem institūcija, konstitūts un orgāns «Terminoloģijas Jaunumi» 31.05.2002 Pieņemts 31.05.2002.; prot. Nr. 4/1028. Lēmuma pamats: likumprojektu termini.
12. Lisabonas Ligums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu./ Parakstīts Lisabonā 13.12.2007., stājies spēkā 01.01.2009.// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis C306.; pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:Som:LV:HTML> (skatīts 12.03.2011)
13. Hofmann H.C. Hervig, Turk H. Alexander (2006) *EU Administrative Governance*, Edward Elgar Pub, 622 lpp.
14. Nickel R. (2008) Participatory governance and European administrative law: new legal benchmarks for the new European public order, European University Institute 125 p. (In English), pieejams <http://hdl.handle.net/1814/6310> (skat. 24.08.2012)
15. Načišionis J. (2009), *Administratīvās tiesības*, Biznesa augstskola “Turība”, 21. lpp (In Latvian)
16. Pierson P. (1998), The path to European integration: a historical-institutionalist analysis, European integration and supranational governance, Oxford University Press, 27–58 lpp.
17. Pollack M.A. (1997), Delegation, agency and agenda setting in the European Community, International organization, Vol. 51, 99–134 lpp.
18. Sorokin V.D. (2002) *Administrativnij process i administrativno-processualnoje pravo* SPb, Izdatelstvo Juridiceskogo instituta, 474 lpp., 24. lpp (In Russian)
19. Ziller J. (1993) *Administrations comparées: les systèmes politico-administratifs de l'Europe des Douze*. Montchrestien, Paris, 511 lpp. (In French)

Identification of the European Union's Institute of Governance

Summary

Regardless of the fact that the formation of the European Union has been based on the vision of the invention of the federal management model, questions concerning the existence of such a management model, as well as concerning its adaptation in the borders of the European Union become actual from time to time. This fact proves that there still no the common notion concerning the content of the institutional structure of the European Union. So, in order to find the conceptual decision concerning the new optimal management system, it is necessary to identify the basic elements of the existing system. The common vision of the management model will help to state the possible risks of its invention as well as the basic aspect of its changes.

The results of the research are the conclusions concerning *sui generis* the existence of the management institution, that is identified on the basement of international and administrative law theory principle consolidation. Therefore the discussion concerning the management institution of the European Union is still open.

Key words: European Union, management, authorization, competence.

ZINAS PAR AUTORIEM

Daina OSE (Latvija)

Mg. iur., Latvijas Universitātes
doktorante
daina.ose2010@gmail.com

Elīna STANKEVIČA (Latvija)

Mg. iur., Biznesa augstskolas
“Turība” doktorante
estankevica@dalkia.lv

Aleksējs ŠAFOROSTOVS (Latvija)

Mg. iur., Biznesa augstskolas
“Turība” doktorants
6an@inbox.lv

Aleksandrs BAIKOVS (Latvija)

Dr. iur., Daugavpils
Universitātes
asociētais profesors
aleks_baikov@inbox.lv

Anastasija IVANOVSKA (Latvija)

Mg. iur.
anastasija.ivanovska@inbox.lv

Inga KUDEIKINA (Latvija)

Mg. iur.
ingakudeikina@inbox.lv

Vita NEMENOVA (Latvija)

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorante
vitanemenova@gmail.com

Anatolijs KRIVIŅŠ (Latvija)

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorants
anatolijs777@gmail.com

Renāte FILA (Latvija)

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorante
renatef@inbox.lv

Svetlana DERUKA (Latvija)

Dr. iur., Baltijas Starptautiskās
Akadēmijas docente
Deruka@inbox.lv

Jānis TEIVĀNS-TREINOVSKIS

(Latvija)
Dr. iur., Daugavpils
Universitātes
asociētais profesors
janisteivans@inbox.lv

Liene KREZEVSKA (Latvija)

Mg. iur., Biznesa augstskolas
“Turība” doktorante
Krezevska@gmail.com

Aldona KIPĀNE (Latvija)

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorante
aldonakipane@inbox.lv

Vita ZUKULE (Latvija)

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorante
vita.zukule@koledza.vp.gov

Aelita ZĪLE (Latvija)

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorante
aelita_zile@inbox.lv

Nikolajs JEFIMOVS (Latvija)

Mg. iur., Daugavpils
Universitātes doktorants
geliogabal@inbox.l

Inese BOLUŽA (Latvija)
Mg. iur., Daugavpils
Universitātes
doktorante,
koledža@latgale.vp.gov.lv

Baiba HERCMANE (Latvija)
Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorante
hercmans@inbox.lv

Elmārs ŠNEVELIS (Latvija)
Mg. iur., Daugavpils
Universitātes
doktorants
elmss@inbox.lv

Ilze SOKOLOVSKA (Latvija)
Mg. iur., Valsts policijas koledža
lektore
ilze.sokolovska@vp.gov.lv

Marina SUMBAROVA (Latvija)
Dr. iur., Baltijas Starptautiskās
Akadēmijas asociētā profesore
Sumbarova.marina@inbox.lv

Igors TROFIMOVS (Latvija)
Mg. iur., Daugavpils
Universitātes doktorants
dakpt@inbox.lv

Vitolds ZAHARS (Latvija)
Dr. iur., Daugavpils Universitātes
profesors
vitolds.zahars@inbox.lv

Edvīns ŠINCĀNS (Latvija)
Mg. iur., Daugavpils
Universitātes doktorants
edvins.sincans@latvenergo.lv

Tatjana JURKEVIČA (Latvija)
Mg. iur., Biznesa augstskolas
“Turība” doktorante
advokatu.birojs@inbox.lv

Рената КОНОПЕЦКАЯ (Латвия)
Mg. iur., Baltijas Starptautiskās
Akadēmijas doktorante
renatakonopecka@inbox.lv

AUTORIEM
VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*WinWord 2000/XP*); burtu lielums – 12 punkti. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sakumā tūlit pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsa-gatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jārūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsaucēs ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem, sūtot uz e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

Bibliogrāfiju (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologicheskoe voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitates daudzbalsiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

Bibliogrāfija sakārtojama autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) **latīņu** alfabēta secībā.

FOR AUTHORS **GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER**

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using *Times New Roman* (*WinWord 2000/XP*); the size of letters 12. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph shoud be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article). Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tabeles, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Милиц 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

Bibliography (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) *Sociologicheskoe voobrazhenie*. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) “A Comparative Content Analysis of Biographies.” In: yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitātes daudzbalsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. Lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatие политического. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

Bibliography should be compiled in the **Roman alphabet's** order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

АВТОРАМ **ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНОЙ СТАТЬЕ**

Объём статьи: 6–7 стр. (формат А4).

Манускрипт статьи подаётся по электронной почте ikgadeja_konference@du.ly. При наборе текста использовать шрифт *Times New Roman* (*Win Word 2000/XP*); размер букв 12. Если используются специальные компьютерные программы, то они подаются вместе со статьей.

Аннотация статьи: в начале статьи сразу после названия размещается информационная аннотация. В аннотации необходимо указать цель и задачи, сформулировать проблему исследования, показать новизну и привести главные выводы. Отдельным обзаем указываются ключевые слова (термины, которые раскрывают сущность вопросов, рассмотренных в статье). Необходим также перевод данных ключевых слов на язык, на котором написано резюме статьи.

Резюме статьи: для статей на латышском языке резюме подготавливается на английском или русском языке; к статьям на английском языке резюме подготавливается на латышском или русском языке; к статьям на русском языке резюме подготавливается на латышском или английском языке.

Язык статьи: литературный, терминологически точный. Если автор готовит статью на иностранном языке, то о редактировании языка должен заботиться сам автор, консультируясь у специалиста соответствующей отрасли социальных наук. *Статьи, в которых язык не будет соответствовать правилам правописания, не будут приниматься к рассмотрению и рецензированию.*

Научный аппарат статьи (ссылки и примечания, библиография, таблицы, схемы, диаграммы, графики и т.д.). Ссылки в тексте статьи оформляются по следующему образцу: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Примечания и пояснения размещаются в конце статьи. Таблицы, графики, схемы, диаграммы и другой иллюстративный материал оформляется, указывая источник материала, при необходимости указывая методику (рассчёта, суммирования данных и т.д.) формирования таблиц, графиков, схем. Все материалы данного типа должны иметь порядковый номер и заголовок. Для материалов дол-

жна быть сделана электронная версия, которая подаётся в Редакцию на электронную почту ikgadeja.konference@du.lv

Библиография (список источников использованных в статье) составляется и оформляется в соответствии со следующими образцами:

Для монографий (книг и брошюр):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Для статей из сборников:

Turner, R. H. (1990) “A Comparative Content Analysis of Biographies.” In: yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Для статей из журналов:

Bela, B. (1997) “Identitātes daudzbalsība Zviedrijas dzīvesstāstos.” *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr. 5/6: 112–129.

Для статей из газет:

Strazdiņš, I. (1999) “Matemātiķi pasaule un Latvijā.” *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Для материалов из интернета:

Soms, H. “Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati.” <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Библиография составляется по фамилиям авторов или названиям трудов (если автором является институция) в соответствии с **латинским** алфавитом.

Maketētāja: Vita Štotaka



Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Parakstīts iespiešanai 1.10.2013. Pasūtījuma Nr. 38.
Iespists DU Akadēmiskajā apgādā «Saule» —
Saules iela 1/3, Daugavpils, LV-5400, Latvija.